

GUJARATI CYCLOPEDIA.

BY

MÁNECKJI E. VICHHÁ

AND

ARDESHIR F. SOLAN.

Vol. I.

સર્વ વિદ્યા-મળા

અથવા

ગુજરાતી "સાધકલોક" ડ્યા.

રચનારાઓ:

માણેકજી એદલજી વાછા

તે "સારતા-માળા"ના અધીપતી; તથા "ગોદડન શલ", ઇન્ના કેત
તથા

અરદેશર ફરામજી સોલન

તે "શલ અકશાન"ના અધીપતી; તથા "મોરો જલ્લોની કથા" ઇન્ના કેત.

ભાગ પહેલો.

મુખ્ય:

શપન મીન્ડીંગ પ્રેસ, કાલખાદેવી.

૧૮૯૧.

કીમ્મત: રૂ. ૨૦. દોહોડ.

2024

038.1471

વાહાણ

(સર્વ)

૯૭૧૦

આ પુસ્તક સને ૪૭ નાં ર૦માં તથા ૧૮૬૭ નાં ર૫માં ધારા મુજબ રેજિસ્ટર

કીધું છે ને તેને ફરીથી છપાવવાનો સર્વે હક પ્રગટ કરનારાઓ

સર્વે ૫૦ જાન મીસ્ત્રી અને ૫૦ ફૅસલને

પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો છે.

ઈંગ્લેન્ડ ભાષામાં “એન્સાઇક્લોપીડયા” અને “સાઇકલોપીડયા” જેવાં પુસ્તકો ખાહાર પડેલાં છે, જે અભ્યાસીઓને તથા સામાન્ય જ્ઞાન મેલવનારને શબ્દ કોષની માફક એક અગત્ય પુરી પાડે છે. જેમ શબ્દ કોષમાંથી જોઈતા શબ્દનાં મુળ, અર્થ, વગેરે શોધી કહાડી શકાય છે, તેમ “સાઇકલોપીડયા”માંથી જોઈતી ખાખદની ઉત્પત્તિ તથા ઇતીહાસ વગેરે મલી આવે છે.

ઈંગ્લેન્ડ ભાષાનો દુનીયામાં જે પ્રસાર થયો છે, તેના પ્રમાણમાં એ ભાષામાં નીકલતાં પુસ્તકોનો ખપ પણ બોહોલો થાય છે; અને ખપ બોહોલો હોવાનાં સખખથી તેવાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવામાં મોટાં મોટા ખર્ચો કરવાની હીંમત થાય છે. પણ ગુજરાતી ભાષાનો વર્ગ માત્ર થોડા વીસ્તારમાં સમાયલો હોવાથી એ ભાષામાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાને તેવા મોટા ખર્ચો કરવાની હીંમત ચાલતી નથી.

તોપણ “સાઇકલોપીડયા” જેવું ગુજરાતી પુસ્તક ગુજરાતી બોલનારી પ્રજા માટે ખાહાર પડેલું જોવાને ઘણીક તરફથી ખાહેશ ખતાવવામાં આવી હતી, અને આખરે દટલીક મેહેનતે તે ખાહેશ પુરી પાડવાને અમોએ આ કાશેશ કીધી છે.

ખરું છે કે ઈંગ્લેન્ડ “સાઇકલોપીડયા” ની સાથે દરેક ખાખદમાં તે મુકાબલ કરી શકશે નહીં; તોપણ ગુજરાતી ભાષામાં એ જાતની કાશેશ પેહેલી-જ વાર થઈ છે. તપાસ કરનારને વળી માલમ પડશે કે ઘણીક ખાખદો છેલ્લાંમાં છેલ્લી ખખરો અને શોધોને આધારે લખવામાં આવી છે.

વળી જુદી જુદી ખાખદોમાં મોહીતગારી ધરાવનારા ગ્રહસથો પાસે જુદી જુદી ખાખદો લખાવવામાં આવી છે. જેમ કે હીંદુઓને લગતી ખાખદો હીન્દુ લખનારાઓ પાસે, પારસીઓને લગતી ખાખદો પારસી લખનારાઓ

પાસે, મેસમેરીઝમ જેવી બાબદો થીઓસોફીકલ સોસાયટીનાં મેમ્બરો પાસે, યંત્રવિદ્યાને લગતી તે વીધ્યાનાં અભ્યાસીઓ પાસે, સામાન્ય વીધ્યાને લગતી તેવાજ અભ્યાસીઓ પાસે લખાવવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત આ પુસ્તક રૂઝવામાં નીચલાં પુસ્તકોની મદદ લેવામાં આવી છે:—

Encyclopædia Britannica, *ninth edition*. 24 Vols. [mercial Products.

Spon's Encyclopædia of Industrial Arts, Manufactures, and Com-

Chambers's Encyclopædia.—Cassell's Encyclopædic Dictionary.

Blackie's Modern Cyclopædia.—Cassell's Concise Cyclopædia.

Cooley's Cyclopædia of Practical Receipts—Telephone, by Doibear, &c.

Dick's Encyclopædia of Practical Receipts.

Knight's Practical Dictionary of Mechanics.

Works on Cotton, Spinning and Weaving, by Nasmith, E. Leigh, Ashen-

hurst, Scott, Brooks, Monie, Walmsley, Marsden, Hyde, Thompson,

Baird, &c.—Ure's Dictionary of Art, Manufactures, and Mines.

Steam Engineering Works, by Bourne, Edward, Fanning, Hutton,

Rankine, Beigen, Alban, Weisbach, Seaton, Raper, Upland, &c.

Works on Electricity, by Urquhart, Sayyer, Maxwell, Ferguson,

Prescott, Wigan, Thomson, Lockwood, &c.

Works on Medicine, by Edis, Abercrombie, Aitkin, Flint, Husband,

Maclean, Porter, Roberts, Quacin, &c., and also Cassell's Family

Physician.—Dyeing and Dyeing Receipts, by Napier, Bird, &c.

Veterinary, by Armatage, Dun, Haye, Maythaw, Strangeway, Willi-

ams, &c.—Works on Cricket, by Lillywhite. Routeledge, &c.

Works on Photography, by Abney, Burton, Marion, Robinson, Thom-

son, &c.—Cassell's Dictionary of Cookery ; Domestic Dictionary.

Telegraphy, by Lynd, Preece, Sivewright, &c.

Works, by Max Muller, Ferguson, Rawlinson, &c.

Hunter's Imperial Gazetteer of India.—Gardening, by Woodrow, &c.

Dictionary of English Literature by Adam ; Outdoor Sports, & indoor

Amusements ; Beeton's Dictionary of Science, Art and Literature.

Natural Philosophy by Deschanel, Ganot, &c.

આટલું છતાં, અણખત, મોટી મોટી ઇંગ્લેજ “સાઇકલોપીડયાની” સાથે સુકાબલો કરતાં, કદાચ આ પુસ્તક અધુરું જણાશે. તોપણ અમારી આ

• પેટેલી દ્રાશેશને સંપૂર્ણ કરવા માટે જેઓ વધારે શક્તિવાન હોય
જે આહાર આવી તે પાર ઉતારશે, તેા અમે વધારે ખુશી થઈશું.

સર્વને સમજ પડે, માટે અમોએ એમાં ઘણી સહેલી ભાષા વાપર.

આ પુસ્તક જોખામાં જોખા ચાર ભાગોમાં પુરું કરવામાં આવશે.

આ ટકે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં અમોને જે જે ગ્રહસ્થોએ મ-
દદ આપી છે, તેમનો સામટો આભાર માનવામાં આવે છે.

• એપ્રિલ ૧૮૯૧.

માં એં વાછા તથા અં ફં સોલન,
રચનારાઓ.

વીક્ટોરીયા જીબીસી ટેકનીકલ કોલેજના સિધ્ધ પદાર્થ વિજ્ઞાનના

પ્રોફેસર ડોક્ટર હોરમસજી ફું તવરીયા, બી. એસસી., એલ.

એમ. એન્ડ એસ. નું “ગુજરાતી સાધકલોપીડ્યા” માટે મત.

I have read with pleasure the proofs of a “Guzerati Cyclopaedia” sent to me by Mr. M. E. Vatcha. The articles of Physical Science are intelligently written, in a very easy and popular style. The writers evince a careful study of the subjects they handle, and their articles are sure to evince a general interest in the subjects they treat of. Mr. Vatcha and his co-adjutors are to be congratulated on their happy idea of issuing a useful and an interesting work, in which the subjects are distributed among different writers. I have no doubt that an appreciative public will amply reward the editors for this departure from the kind of reading usually provided by the native press.

H. K. TAVARIA, B. Sc., L. M. & S.

Physical Laboratory,

Victoria Jubilee Technical Institute.

નાટકોના જાણીતા કર્તા મી० ન્હાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીનાનું
આ “ ગુજરાતી સાપ્તકલોપિડિયા ” માટે મત.

માં એં વાછા તથા અં ફં સોલને ખનાવેલી “ સર્વ વિદ્યામાલા ”
રાત્રી સાપ્તકલોપિડિયા ” નામની ચોપડી મારાં મત માટે મોકલવામાં આવી
માં નીચે જણાઈછું.

આપણા કેલવણીના વધારા તથા વાંચનના હુધરેલા શોખ છતાં ગુજરાતી સાહિત્ય
નંખરના ઇંગ્લેજ નાવેલોના તરજુમાથી ઉભાઈ જાયછે, તેવે સમે જોઈતી સંલાલથી
સાપ્તકલોપિડિયા જેહું કોઈ પુસ્તક એક જરૂરી છુટ પુરી પાડે અને વાંચનારી આ-
એક આવકારદાયક ભોમીઓ થઈ પડે, એ વીશે જે મત હોયજ નહી. પેહરવા ઓઠ-
વામાં અને ફરવા હરવામાં ઇંગ્લેજની રાહ રસમ અને રીતભાતની નકલ કરવા કરતાં તેઓ-
ના વિદ્યા હુનર અને કેલવણીના શોખની અને તે શોખ તેઓ કઈ રીતે પુરો પાડે છે તેની
જો આપણા લોકો નકલ કરવા પડે, તે તથી ખેશક મોટું ફાયદો થાય; અને આ સાપ્તક-
લોપિડિયાના ખનાવનારાઓએ તેવા શોખની નકલ કરવાની એક ન્હાની જેવી તજવીજ
કરી દેશીઓની એક અગત્યની સેવા બજાવવાનું ખીકટ કામ માયે લીધું છે. ઇંગ્લેજમાં
સાપ્તકલોપિડિયા એક નહી પણ અનેક છે અને તે દરેકની એક નહી પણ અનેક આવૃત્તી
દર વરસે બહાર પડે છે, અને એવી જાતની ઇંગ્લેજ સાપ્તકલોપિડિયાના ધોરણેજ હાલની
ગુજરાતી “ સર્વ વિદ્યામાલા ” પણ રચવાની ફેરોસ થયલી જણાય છે. ખનાવનારાઓએ
આ પુસ્તક રચવામાં કંઈ કંઈ ચોપડીઓની મદદ લીધી છે તેની એક લંખાણ ટીપ મસ્તા-
વનામાં જવામાં આવે છે, અને પેહલી નજરે જોતા તેઓની વિદ્યામાલા ગાયા કોઈ ઇ-
ંગ્લેજ સાપ્તકલોપિડિયાનો તરજુમો હોય એમ લાગે છે. જો તેઓએ એટલીજ મહેનત લી-
ધી હોત તો તેટલું પણ સ્તુતિયાત્ર ગણાતો, પણ આ સર્વ વિદ્યામાલા તેવી નથી. —એમાં ઇ-
ંગ્લેજ વીશયે ઉપરાંત ઘણીક દેશી અને સ્થાનિક બાબદોની વધતી ઓછી ખખરનો પણ સારો
સંગ્રહ કરવાની ખનાવનારાઓએ ઠીક ઉલ્લેખ દેખાડી છે, અને તેથી એ પુસ્તકના ઉપયોગીપણા-
માં કેટલેક દરજ્જેનો વધારો થયો છે.

આ પુસ્તક માટેની બાબદોનો સંગ્રહ કરવા પાછલ તેના કરનારોએ અતી ઘણી મહેનત
લીધી છે. * * * સાપ્તકલોપિડિયાના ખનાવનારાઓથી આ પેહલીજ ફેરોસ હોવાથી
એમાં દેખાતી કેટલીક નાની મોટી ખામીઓ વીશે અતરે વધુ વિવેચન ન કરતાં હું
એટલુંજ જણાઈછું કે જેમ જેમ કામ આગલ વધે તેમ તેમ વધુ ચોકસાઈ રાખી વધારે
પોકેટ અનુભવથી કામ લેવામાં આવશે, તો આ વિદ્યામાલા એક અગત્યનો ને કીમતી બંદાર
થઈ પડશે.

સેવક, ન્હાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીના.

“ પારસી પ્રકાશ ” ૬૦ પુસ્તકોના જાણીતા હતા મીઠા બગતજી બેરામજી પટેલનું
આ “ ગુજરાતી સાહકલોપોદ્યા ” માટે મત.

મુંબઈ, તા. ૩ ૯ એપ્રિલ ૧૮૮૧.

મેદરખાન આપજી અરદેગર ફરામજી સોલન ભેગ :—

જન તમેજી મોકલેલું સર્વ વિધ્યામાળાનું પુસ્તક મેં પીગ્યાનથી વાંચ્યું છે. એ
એક ઘણું અગત્યનું અને મને ખાખદોની ખખદોના ચંચળથી બરપુર તથા વાંચવા લાયક પુ-
સ્તક છે. એ સંચલ કરતાં તમે બાઈજીને તથા તમાગ માથીને કેટલી મેળુના પડી હશે,
તેનો ખેમાય મને તો મંજુર રીતે આવતોજ નેજીએ અને આવ્યો છે, તે લાગુજી.
આ કામમાં તમે બાઈજીને ફતેહ હાંક્યું. હાલ એજ અગવ.

હું હું, શેવક,

લા. બાહમનજી બેહરામજી પટેલ

ની પ્રકાશ સાથે.

ખીજા ગ્રંથસ્થાનાં મતો હુવે પછીના ભાગમાં પ્રગટ થશે.

સુચના.

જે બાબદ વીધ જોયું હોય, તે બાબદનું મઠાણું જે તાલી મળે તો તે
બાબદ જે ખીજે નામે જોડાયાય, તે નામે જોયું.

હિન્દુસ્થાનના શેહેરો, ગામો, હિદયોગ, વસ્તી, વગેરે માટે ‘હિન્દુસ્થાન’ના
મઠાણાં હેઠલની બાબદ વાંચવી.

પારસી, હિન્દુ તથા મુસલમાનીને લગતી વલગતી બાબદ, જેવી કે, તેમના ધર્મ-
ની ફીલગુફી, તેમના પ્રખ્યાત માણસોના જન્મ ચરીત્રો, વગેરે માટે ‘પારસી’, હિન્દુ,
તથા ‘મુસલમાન’ ના મઠાણાં હેઠલની બાબદો વાંચવી. આ ભાગમાં “ દાવર,
કાવસજી નાનાભાઈ ” રીવાય જે ગ્રંથસ્થો વીધે આહીં તાહીં ઇસાગઓ કીધા છે, તે ગ્રંથ
કનીઓ તરીકે કીધા છે.

૧૮૮૧માં પાનાની ૧ કી કોલમમાં “હિન્દ “ખેરખાહ.....ની કાગ” ને બદલે હુકુ જોવ બેડ-
કરડની લાશ ૧૮૮૫ માં” વાંચવું.

૧૮૮—૧૮૯ માં પાના પર “દાવર”ની બાબદ રેકડ તથા જ્યાં “ માણુજી ” લખ્યું છે, તેને બદલે
“ નાનાભાઈ ” વાંચવું.

૧૮૫ માં પાનાની ખીજ કોલમની પાંચમી લીટીમાં “૧૮૯૦-૯૧” લખ્યું છે, તેને બદલે
“ ૧૮૮૯ ૧૮૯૦ ” વાંચવું.

સર્વ વિદ્યા-માળા

અથવા

ગુજરાતી 'સાધકલોપીડ્યા'.

ભાગ પહેલો.

અ—લુઓ 'રાગ વીંધ્યા.'

અકબર—હીંદુસ્તાન (લુઓ 'હીંદુસ્થાન.')માં અદલ ધનસાફ અને ધર્મની શીલસુદીના શીખ માટે જાણીતા થયેલો ઇસલામ ચાહન-શાહ, તા. ૧૪ મી અકબર ૧૫૪૨ (ઈ. ૧૫૬૦) માં જન્મ્યો હતો. એ જાતે ન્યાતનો તકાવત રાખતો ન હતો, અને ઉદાર દીલથી સર્વે ધર્મોનાં શીલસુદોને આશરો આપતો હતો. ખે ભાઈઓ ફાઇઝી અને અલ્લ ફાઝલ પાસે સંસ્કૃત શાસ્ત્રોનાં ફારસીમાં તરજુમા કરાવ્યા હતા, તેઓમાં વેદ અને મહાભારત તથા રામાયણના તરજુમા મુખ્ય ગણાય છે. અલ્લ ફાઝલે "અકબર નામા"નું પુસ્તક લખ્યું હતું, જેના ત્રીજા વાલમ (આધારે અકબરી)નો ગ્લાડવીને ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમા કરાયેલો છે. અકબરે પોતાના રાજ્યમાંથી કેટલાક અધીત કરો કહાડી નાખ્યા હતા, અને રહ્યતના સુખ માટે ખરેખર કાલજ

ધરાવતો હોવાથી તેને રહ્યત ખહુ ચાહતી હતી. તેની હલકથી ઇલાહી (લુઓ 'ચીઓ-સોશી.*') ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. પણ કમન-સીખથી તેના પાછલા દીવસો, તેના ત્રણ દીકરાઓએ તેની સામે ખસવા ઉઠાવવાથી, સારા ગયા નહીં. આ ખનાવો સાથે તેના કેટલાક

* 'ચીઓસોશી' સોસાયટીના સ્થાપનારો કરનલ હેન્રી એસ. આલકટ તથા મેડમ ખસાવાટન્કી હતાં. કરનલ આલકટ અમેરીકન મા ખાખને પેટે જન્મ્યો હતો, અને કાયદાનો અભ્યાસ કરી લશકરી ખાતામાં કરનલની પદવી સુધી ચઢ્યો હતો. પણ પાછલથી એણે પોતાના સર્વ સાલો એક કેરે ખુડ્યા, અને માણસ જાતમાં નીતિના કાનુનો વધારે કીચા ધોરણ ઉપર ચલાવવા ઉપલી મંડલી સ્થાપી. ખુર્વે જોપાન અને ખર્ચિમે આટલાં-ટીક અને પેટ્રી-ટીક મુસાગરોના કેરેટાઓખર પોતાના છટાદાર બાખાણથી ચીઓસોશીનો ફેલાવો કર્યો. (લુઓ "ચીઓસોશી.") N.

વીન્નાસુ મીચો પાણુ મરણુ પામ્યા: તેથી ગમ-
ખારીમાં તે પોતાની ૧૪ વરસની ઉમ્મરે મરણુ
પામ્યા. તેને માટે એવું કહેવાય છે કે સવે તે
ચોડીજ વાર ઉંઘતો હતો; ખાડીનો વખત
શીલસુદે સાથ વાતચીતમાં ગુન્નરતો હતો;
અને તેઓમાં તે જરથોસ્તી (જુઓ 'પારસી')
શીલસુદેને વધારે ચાહતો હતો.

N.

અખરેતના લાકડાંના હાથા ચાને દાંડા
માટે વારનીશ—Hickary Handles
માટે નીચે પ્રમાણે વારનીશ ખતે છે:—

૧ આંકસ. સીડ (Seed) લાખ, ૨ દ્રામ્સ ગુંદર
(Gum Guaiacum), ૨ દ્રામ્સ દ્રેગન લોહી
(Dragon's Blood), ૨ દ્રામ્સ મેસ્તીક ગું-
દર (Mastic Gum). એ સઘળાંને એક
ખાટલીમાં નાખી તે ખાટલીમાં એક પેંટ સ્પી-
રીટસ ઝોવ વાઈન નાખી મજાલુ છુમ દેવો.
જ્યાં સુધી ગુંદરો પીગરે ત્યાં સુધી તે ખાટલીને
વજણસર તાપ આગલ ધરો, પછી એક બીજી
ખાટલીમાં સવા આંકસ લીનસીડ તેલ નાખી
તેમાં પેલી મેલવણી ગાલી નાખી ખાટલીને
હલાવવી.

અખો ભક્ત—ગ્રીમાલી શોની કવી. ઇસ્વી
સન ૧૮૪૯ માં એણે રચેલો 'અક્ષય ગીતા'
નામનો ગ્રંથ પહેલો હતો; છેલ્લો ગ્રંથ ઇસવી
સન ૧૮૭૯ સુધીના વરસનો જણાયેલો છે.
૭૫૦ છંપા લખ્યા ઉપરાંત એણે 'પંચી-કરણ'
તથા 'બહમ લીલા' તથા 'દેવલગીતા' તથા
'શુદ્ધીપ્ય સંવાદ' ઇત્યાદી અસરકારક ગ્રંથો
રચ્યા છે. 'દુન્યા હલખાજીથી ભરપુર છે' એ
એનો મુદ્રાલેખ (Motto) હતો.

અગ્નિ.—જરથોસ્તી ધર્મમાં અગ્નિને અહુર-
મજ્દનો "પુત્ર" જણાવ્યો છે. પીપ્પુ પુરાણમાં
"બ્રહ્માના મુખમાંથી પેદા થયેલા પુત્ર અગ્નિ"નું
વર્ણન આવેલું છે. "ગમે તે આતશ હો: તેઓ
સર્વ પેલા અમર અગ્નિની શાખાઓ છે."—
(ફગવેદ, ૧—૫૯. ૧.) એ અગ્નિ ગેખી નુરો

છે; પણ ખાડી આતશનો કપયોગ પેહેલ વેહેલાં
"શાહનામામાં" જણાવ્યા પ્રમાણે, જમરીદ
પાદશાહથી થયો હતો. વધી ૧૯ મી સદીમાં
સુધાં કેટલીક જંગલી મન આતશ વીરો અ-
જાણ હતી, એવું કહેવાય છે.

N.

અગ્નિ—જુઓ 'રેશની.'

અછખડા—જુઓ 'મહીએર.'

અછરણુ—જોરાક સારી પેટે પચતો નથી,
અને એ મુખ્ય કરી પદ્મસાવાલાઓને યાય છે.
છાતીમાં રોત દહાડો ઘણી અગ્ન ખસે છે. પેટ-
માં વા થઈને કોઈ વેલા હોજરીમાં આંકરાં
આવીને સખત વેદના યાય છે. લુખ વધતી
જોષી લાગે છે. હજ ઉપર સફેદ થરો રહે છે,
અડગરી ધાય છે, મોહ વાસ મારે છે, માંધુ
હુએ છે, અને કોઈ કોઈ વેલા હલડી યાય છે.
એને Dyspepsia અથવા Indigestion કહે
છે. અછરણુના ઇલાજો—(૧) ખાધાની અ-
ગાડી અને દહાડામાં ચાર વખત અકેક ચમચી
આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની લેવી.
આ ઉપાય જ્યારે હજ લાલ હોય અને હોજ-
રીમા દાય ચાને અગ્ન ખસે ત્યારે કામે લગા-
ડવો. (૨) ખાધાની અડધો કલાક અગાઉ ૧૫
ગ્રેન્સ બાઈકાર્બોનેટ ઝોવ સોડા (Bicarbo-
nate of Soda) પાણીમાં પીવું. (૩) ખાધા
પછી અડધો કલાક રહીને જેન્સન એન્ડ
સોડા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના બખે ચમચા
પીવા. (૪) ખાધા પછી બે વા ચાર કલાક રહી
ને દુખાવો થાય અને તે ઘણા કલાક સુધી ચા-
લ રહે તો (૫) ચોડાં પાણીમાં ૧૫ થી ૨૦
દીપાં સાલ વોલેતાઇલ (Sul Volatile) ના-
ખી પીવું, અથવા તો (ખ) બીકમુક મીક્ષચર
(જુઓ નુસખો) ૨ ચમચા ભરી પીવી; અથવા
તો (ગ) ૨ ચમચા જેન્સન એન્ડ સોડા મી-
ક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. (૫) જો ખાધા
પછી તરતજ અડો થતો હોય અને પાછી લુખ
લાગતી હોય તો (ક) ખાધાની ચોડી મીનીટ
અગાડી સેજ પાણીમા (Laudanum) અરી-

મના અરકના ૨ થી ૫ ટીપાં બેલી પીવાં. જે અશ્મીમના અરકથી કાંઈ ફાયદો થતો નહીં જણાય તો (ખ) જમવાની તરતજ અગાડી અકે-ક ચમચી આરસેનીકે મીસચર (જુઓ નુસખા) ની પીવી. (૨) દહાડામાં એક ચા ખે વખત ખાધાની અડધો કલાક અગાડી અકેક ગોલી દીનર પીલસ (જુઓ નુસખા) ની લેવી. (૭) જે ભારી ખોરાક લીધાથી ખદ-હજમીયત થઈ હોય તો નક્ષ વોમીકા મીસચર તે નામના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પીવું. (૮) જે ચરબીદાર ખોરાકથી અછરણ થયું હોય તો પલસેનીલા મીસચર તે નામના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પીવું.

ખાધાનું પચે નહીં, લુખ ઝોછી લાગે, ન-ખલાઈ થાય, ઝાડો કપજ રહે, અને પેટમાં વા ધાય તો (૯) ૩૦ ટ્રેન્સ પીપલ, ૧૫ ટ્રેન્સ હીંગ, ૮ ટ્રેન્સ સુંક, ૨ દ્રામ્સ હીમજ, અને ૧ દ્રામ હરડે લઈ તેનો ખારીક લુકો કરી, સારી પેટે એક બીજ સાથે એકરસ કરી તેમાંથી ૧૫ ટ્રેન્સ જેટલો લઈ દહાડામાં ૩ વાર ફાકવો. (૧૦) ચોડાં મધમાં ૨ દ્રામ્સ અજમો, ૨ દ્રામ્સ સુંકેડો કુદનો અને ૧૧ દ્રામ્સ ખાદીયાનને મેલવી તેની ૪ ગોલીઓ ખનાવવી. અકેકી ગોલી દર ૩ કલાકે પાણી સાથે ગળવી. (૧૧) જુઓ 'ખદહ-જમ્યત' વાંલી ખાખદ (૧૨) અછરણ ચવાથી ઝાડો ઘણો થયા કરતો હોય તો ૧૦ આઈસ પાણીમાં ૮ દ્રામ્સ પતંગનાં લાકડાંનો લુકો અને ૧ દ્રામ તજનાં લુકાને નાખી કલાકેક સુધી તે હકાળવું. પછી થડું પડે કે તેને ગાલી દોડી તેમાંથી આસરે ૧૧ આઈસ મોટી ઉમ્મર-ના સખસે દહાડામાં ૪ વાર પીવું, અને ખ-ચ્યાને ૧૧ ચમચી ભરી દહાડામાં ૪ વાર પાવું.

અછરણ ઘોડાને થયું—ઘોડો ચાતો ઘણો ખોરાક ખાવા માંગે છે, અથવા તો ખાવા ના પાડે છે. કોઈ કોઈ વેલા તે બીંત ચાટવા મડે છે, અથવા તો મરોડું ખાય છે. ઝેંભાંથી ખાટી દુરગંધ નીકળે છે. ઘોડો વધારે અને વ-ધારે નખાતો જાય છે, અને ઝાડો ત્રણવાર

દીવસ એકદમ છુટી જાય, અથવા તો ખંધ થઈ જાય છે. એનો ડિપાય એકે ખોરાક સાથે દર વખત ખખે આઈસ સાધારણ નીમક એક-રસ કરવું. પાંચ પાંચ દીવસે એક પેંત અ-લસીનું તેલ પાવું. જે નખલાઈ ઘણી થાય તો ૧ પેંત પાણીમાં ૪ આઈસ રમ ચા ખેવડો; ચા ફેની દાર તથા ૨ દ્રામ્સ કરીયાતોનો લુકો મેલવી તે દવા પાવી.

અટકડીના ઇલાજો—(૧) સાકરના ગાંગડા પર ચોડાં ટીપાં મીઠું સ્પીરીટ ઓવ નાઈટર (Sweet Spirits of Nitre) ના નાખી ચુસવું. (૨) દસ દસ મીનીટ અથવા પા પા કલાકે ત્રણથી ચવાર ટીપાં નરમ સલફ્યુરિક એસીડ (Dilute Sulphuric Acid) ના સેજ પાણીમાં ભેલી પીવું. (૩) હીસ્તીચાવાંલી સ્ત્રીઓએ નીચલી દવા પીવી:—

એક ચમચી સ્પીરીટ ઓવ એમોન્યા (Spirit of Ammonia), એક ચમચો ચુનાનું પાણી (Lime Water) અને એક ચમચો પેપરમીંટ વોતર (Peppermint Water) લઈ સઘલાને મીઠા કરવું. (૪) છાક-યેએ દર કલાકે સેજ પાણીમાં પાંચ પાંચ ટીપાં તીંકચર ઓવ નક્ષ વોમીકા (Tinc. Nux Vomica) ના ભેડી પીવું; આ દવા તણ, ચાર, ચા વધુ કલાકવેર પીવી. (૫) છાકયેએ ૧૦ મીનીમસ તીંકચર ઓવ કેપ્સીકમ (Tinc. of Capsicum) ના પાણીમાં ભેલી પીવું. જુઓ 'અડગરી'

અટકડીના દેરી ઇલાજો—Hiccup ને માટે નીચલા દેરી ઇલાજો છે:—(૧) ગલાંની પાસેના ખે હાડકાં (હાંસડી)ને ગલાંની નીચે અગોડાથી ચોડી મીનીટ સુધી મજબૂત દાખવું. (૨) નાક ખંધ કરી હલવે હલવે પાણી પીવું.

અતર, સોજી, પારખવાની રીત—(Ottar or Fragrant Essence) એક સફેદ કાગલનો કટકો લઈ તેનીપર અતરનું એકાદ ટીપું નાખી તે કાગલ બળતાં આગલ ધરવું; જે અતર ઉડી જાય તો સમજવું કે તે સોજી છે.

અતીસાર (અતેસાર) માટે ઇલાજો—
Disentry (૧) પોણી ખાટલી ખલખલતું
પાણી, ૭ા દ્રામ્સ સાખર-સીંગનો છુકો, ૨ દ્રા-
મ્સ સાકર અને ૪ા દ્રામ્સ ચુંદરને સુલા ઉપર
ગરમ કરવું; અને આસેરે ૧૧ ખાટલી જેટલું
રહે કે સુલા ઉપરથી ઉતારી પાડી થંડું પડે કે
તેના ૪ ભાગ કરવા. દરેક ભાગ ચોડા ચોડા
કલાકને આંતરે આપવા, જેથી મરડો મટી
જશે. (૨) ૧ દ્રામ હંસખગોલનાં ખીયાને પો-
ણીમાં ભોજવી નરમ કરી તેમાં ચોડું ગોલાખતું
પાણી નાખી દહાડામાં ત્રણ વાર પીવું.

અડગરીનો સાદો ઇલાજ—ચોડો ચોડો
અજમો, જરૂં, પીપલ, હીંગ, સુંઠ, અને કુંદ-
નો લઈ પાણીમાં ઉકાલી ચોડું ચોડું પીવાથી
અટકડી યા હેડકી યા અડગરી બંધ પડશે.
જુઓ 'અટકડી'

અડદીયા પથ્થર ખરનો કાટ—જુઓ
'કવી-સી ઝેનાઈત પથ્થર પરથી કાટ' કાઢ-
વાની' ખાખદ.

અપર-કેસ—જુઓ 'પ્રીન્ડીંગ.'

અફલાતુન યાને પ્લેટો (Plato)
—(૪૦ સં પુર્વે ૪૨૯-૩૪૮). પ્રખ્યાત યુનાની
શીલસુક. એનું ખરૂં નામ એરિસ્ટોકલીસ હતું,
પણ તેના ખલાંતી પોહોલાઈ અસાધારણ હો-
વાથી તેને "પ્લેટો" કહેવામાં આવતો હતો.
એની શીલસુકી વેદ અને અવસ્તાને મલતી
આવે છે. એના પુસ્તકોમાં "શિપ્પલીક", "પા-
રમેનાઈડસ", "શીડો" વગેરે છે.

અમદાવાદ—જુઓ 'હીન્ડુસ્થાન' વાલી
લખાન ખાખદ.

અમરસોહ (અમરદેવ)—આ સંસ્કૃત
કવીએ ઘણા ગ્રંથો રચેલા હતા, પણ હાલ
'અમર કોશ' હાથમાં છે.

અમેરીકન કનેક્ટીંગ રોડસ—એ સા-
ધારણ 'મરીન રોડ' (Marine Rod) થી
જુદી નતના છે. બંને બોક્ષો (boxes) સમાય
એટલી મજબૂતીનું એનું મોંહ (Jaws) રાખ-
વામાં આવે છે, જુઓ 'વરાળ થંત્ર.'

અમેરીકન ટુઠ પેસ્ત—જુઓ 'દાંતનું
મંજન, અમેરીકન.'

અરક, એલચીનો—૨ ખાટલી રેકતીફાઈડ
સ્પીરીટ્સમાં એક રતલ એલચીનો દાણો ભરડી
એક પંખવાડ્યું રહેવા દો. પછી ગાલી કાઢી
વાપડો.

અરક, અંખરનો—૩ આઈંસ અંખરને
૧ ગ્યાલન એલકોહોલમાં કેટલાક દીવસ
સુધી રાખી મુકીને પછી ગાલી કાઢી વાપડો.

અરક, કસતુરીનો—૨ આઈંસ કસતુરીને
એક ગ્યાલન એલકોહોલમાં જ્યાં સુધી એલ-
કોહોલ કસતુરીનો સઘલો કસ સુસી લે ત્યાં
સુધી આસરે પંખવાડ્યાં વેર રહેવા દેવો; પછી
ગાલીને વાપડો.

અરક, ટોનકવીનબીનનો—૧ રતલ ટોન-
કવીનબીન (Tonquinbeans) ને ૧ ગ્યાલન
એલકોહોલમાં ૧ પંખવાડ્યું વેર ભીજવી મુકી
પછી ગાલી કાઢો.

અરક, લવીંગનો—૧ પાઈટ ૫૩ સ્પીરીટ-
માં ૪ આઈંસ લવીંગને છુંદીને નાખો; ૧ અ-
ડવાડ્યાં વેર રહેવા દઈ ગાલી કાઢો.

અરક, વેનીલાનો—૧ ગ્યાલન એલકો-
હોલમાં ૮ આઈંસ વેનીલા રાખી 'અરક કસ્તુ-
રી'ના તુસખામાં આપેલી રીત પ્રમાણે કરો.

અરજંતા મીટર—'ખાય'માં કેટલા ઝેન્સ
'સીલ્વર' (Silver) છે, તે તપાસનારૂં હથી-
આર. જુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

અર્ધાગવાયુ—(Paralysis). જુઓ
'લકવો.'

અરેબીયન નાઈટ્સ—'૧૦૦૧ રાત' ના-
મની વાર્તાઓ, જેને આપણે સાધારણ રીતે
'અરેબીયન નાઈટ્સ' દાખલ એલાખ્યે જીએ તે,
યુરોપમાં પેહલ વેહેલાં એન્ટોઈન ગેલેન્ડ
(Antoine Galland) નામના એક ફરેન્ચ
ઈ૦ સં ૧૭૦૪-૧૨ સુધીમા ૧૨ પુસ્તકોમાં
પ્રસિદ્ધ કરી નહરમાં આણી હતી. તેણે તે
વેલા જણાવ્યું હતું કે એ અરેબીક યાને અ-

૧૯૦૦ 'અરેબીયન નાઈટ્સ' આશુ.

રખતનાની વાર્તાઓનો તરજુમો છે, કે જે વાર્તાઓ અરબસ્તાનમાં ઉત્પન્ન થવા ઉપરાંત ત્યાં તે હજુ પણ પ્રસરેલી છે. મજહૂર ગેરેન્ડ-નાં જેવુંજ મત સાધારણ રીતે યુરોપીયનો અને આપણુ દેશીઓ ધરાવે છે. પણ કેટલાક યુરોપીયન વીદ્વાનોએ કીધેલી શોધ બોલ પરથી જણાય છે કે 'અરેબીયન નાઈટ્સ'ની ઉત્પત્તિ અરબસ્તાનમાં નહી, પણ ઈરાનમાં હતી. ૧૮૨૭ના 'જર્નલ ઓરિએન્ટલ' નામના ઓપાન્યાના ૨૫૩માં પાનામાં વોન હમ્મર (Von Hammer) નામના એક વીદ્વાને ધ્યાન ખેંચ્યું કે 'હઝાર અફશાન' (યાને ૧,૦૦૦ વાર્તાઓ) નામના એક ફારસી પુસ્તકનો જે તરજુમો મસૂદીએ અરેબીકમાં કીધો છે, તેમાંની કેટલીક વાર્તાઓ એને મલતી આવે છે. મુખ્ય કરી શાહનુદી શહરઆદ અને તેણીની દાસી દીનાઆદ એ બન્ને પુસ્તકોમાં જે ભાગ બન્ને છે, તે લગભગ એક સરખા છે, એ ક-પરાંત બીજી બાબદો પર ધ્યાન ખેંચી વોન હમ્મરે પોતાનું મત જાહેર કીધું કે 'અરેબીયન નાઈટ્સ'ની ઉત્પત્તિ અરબસ્તાનમાં થઈ નથી. એ મત સાથે ૧૮૩૩માં ડી સાસી (De Sacy) એ વાંધો લઈ જણાવ્યું કે અરેબીયન નાઈટ્સ અરેબી અરબસ્તાની છે, એના જવાબમાં વોન હમ્મરે સને ૬૮૭માં લખેલા 'પ્રીલુસ્ત' પુસ્તકમાંથી એક ફકરો ૧૮૩૬નાં 'જર્નલ ઓરિએન્ટલ'ના ૧૭૫માં પાના પર ટાંકી બતાવી પોતાનું મત ખરું હતું, કરી જણાવ્યું. આ ફકરાની મતલબ નીચે પ્રમાણે છે:—

વાર્તાઓ બેડી કહાડી તેના પુસ્તકો લખવામાં અસલી ઈરાનીઓ પેટેલા હતા: જેમાંની કેટલીક વાર્તાઓ તેઓ જાણુ જનવરો બોલતાં હોય, તેવી ઢપે લખતા. 'ઈરાની ત્રીજી પાદશાહ અશવાન્યાનના વખતમાં પાદશાહો, અને ત્યાર પછી સાસાન્યાન પાદશાહો એવી વાર્તાઓના ઘણા શોખીન હોવાથી બેડતા યા બેડાવતા. જેનો તરજુમો યા તેને મલતી આવતી વાર્તાઓ પાછલથી આરબ લોકો લખતા

હતા. પારસી પાદશાહોનાં વખતમાં અસલી રમાયલાં પુસ્તકોમાં 'હઝાર અફશાન' યાને 'એક હઝાર વાર્તાઓ' એક હતું. આ વાર્તાઓનું મુખ નીચે મુજબ છે:—એક ચોક્કસ ઇરાની પાદશાહને પોતાની પરજીતરની બેવકાફને લીધે ઝોરત જત વીધે ઘણા હલકો વીચાર બેટો, અને તેથી તેણે દરદીજ અકેકી ખાયડી પરખી બીજે દીને શહવારના તેણીને કંતલ કરવાનો ફેવાજ પાડ્યો. એ પ્રમાણે ઘણા વખત સુધી ચાલ્યા કીધું. પણ આખરે તે શહરઆદ (શહેરીયારનુદી!) નામની હુસ્તયાર શાહનુદી સાથે પરખ્યો, જેણીએ લગનની આખી રાત એક વાત કહેવામાં મુજબી. પણ પહેલું પડતાં એ વાત ઘણી રમ પર ચઢી. હમેસના ફેવાજ પ્રમાણે કંતલ કરવાનો વખત આવી પુગ્યો. પણ પાદશાહ તે વાર્તાનો છેડો શો આવરો, તે જાણવા ઘણા અધીરો થયો. તેણે તે દીવએ પોતાની પરજીતરનો પ્રાણ ખંચાવ્યો. બીજી રાતે પણ તેમજ થયું. એક હઝાર રાત્રીએ રવેસે પમાર થઈ. એ વખતે શહરઆદને પેટે એક છોકરો અવતર્યો, અને તેણીએ ઝોરત જત વીધે પાદશાહનો ધીકકાર કેટલો લુલ ભરેલો હતો તે દેખાડવા આ ચુકતી રચી હતી કરી જણાવ્યું. પાદશાહ તેણીની અફ્ફલ અને હીમ્મત પર આફસીન કીધી, તેણીને ખરા ખ્યારથી ચાહવા લાગ્યો, અને તેણીની છંદગી ખંચાવી. શહરઆદે રચેલી ચુકતીમાં પાદશાહના મેહેલની કારભારણ દીનાઆદે (દીનારનુદી!) ઘણી મદદ કીધી હતી. ત્યાર પછી આ વાર્તાઓનો સંગ્રહ કરી પાદશાહ ખહમનની બેટી શાહનુદી હોમાંય માટે લખવામાં આવી હતી. . . . એમાં સઘળી મળી આસરે ખસો વાર્તાઓનો સમાવેશ કીધેલો છે, જેમાંની અકેક વાર્તા ઘણી વાર કેટલીક રાત્રીઓ સુધી ચાલતી હતી.

જે સાસાન્યાન પારસી પાદશાહ માટે એમાં ઇસારો કરવામાં આવ્યો છે, તે ઇ. સ. ૨૨૬ થી ૨૫૨ સુધી ઇરાનમાં રાજ કરી ગઈ હતી; એને માટે 'પારસી' વાલી બાબદ જુઓ. મસૂ-

હક અરેબ્યન નાઇટ્સ' (આશુ).

દીના જણાવવા પ્રમાણે શહરઝાદ હોમાયની મા હતી. પણ એ વાત પડતી મુંઝી લેન (Lane) વગેરે ગ્રંથકર્તાઓની દલીલો રજૂ કરી જે ડરાવ પર કેટલાક વીદ્વાનો આઠ્યા છે, તેની મતલબ અહીં તાંકી, આ વીષય સંબંધિત કરાવે છીએ. તેમના મત મુજબ હરાની 'હન્તર અકશાન' ના પુસ્તક પરથી હાલની 'અરેબ્યન નાઇટ્સ'નો પાયો રચવામાં આવ્યો છે, એમાં તો કસો શક નથી. એટલું ખરું છે કે અરેબ્યન નાઇટ્સ તદ્દન મુસલમાન બનાવત હોય, એમ તેમાં વરણ-વેલાં ખ્યાનો પરથી જણાય છે, પણ તરજુમા કરનારા મુસલમાનોએ એવો ફેરફાર કીધો હોય તો, તેમાં કશી નવાઈ નથી. વળી રફતે રફતે તેમાંની ઘોડીક વાર્તાઓને ઠેકાણું બીજી વાર્તાઓ પણ મુંઝી હોય, તો તેમાં પણ અચરત થવા જેવું કહ્યું નથી.

એવું કહેવાય છે કે 'અરેબ્યન નાઇટ્સ' (The Arabian Nights' Entertainments અથવા The Thousand & One Nights) નો તરજુમા દુન્યાના દરેક સુધરેલા અને અર્ધ-સુધરેલા ભાગોની ભાષામાં કરવામાં આવ્યો છે. ઇંગ્લેન્ડમાં એ પુસ્તકનો તરજુમા ૧૮૦૨માં ફોસ્તરે, ૧૮૧૦ માં બોમોન્ડે, ૧૮૧૧ માં રફોર્ડે, અને ૧૮૨૬ માં લેમ્બે કીધો હતો ત્યારથી તે હમણાં (માર્ચ ૧૮૯૧). સુધી એના ઘણા ઇંગ્લેન્ડ તરજુમાઓ પ્રસિદ્ધ થયા છે. પણ એ સધલાઓમાં ૧૮૫૬માં લેન નામના ગ્રહસ્થે ટીકા અને નોંધો સાથેના જે નવું પુસ્તકો સુધારીને છપાવ્યાં તે સફથી સરસ છે. લેને પેહેલાં ૧૮૪૦ માં પોતાના પુસ્તકની પેહેલી આલ્પતી ખાહર પાડી હતી. તોપણ 'અરેબ્યન નાઇટ્સ'નો સંપૂર્ણ તરજુમા હજી કોઈએ જાહેરમાં મુક્યો નથી. સર ખરડન અને એક બીજા ગ્રહસ્થે તેવી કાંઈ કોશિશ કીધી છે, પણ તેમના અસલ પુસ્તકો ખાનગી મંડળ માટે કીધેલાં છે. ગુજરાતીમાં પણ 'અરેબ્યન નાઇટ્સ' ના પુસ્તકો છે, જેમાં મીંઠ હજારામ સું દેશાઈ

કૃત (લેન વાલી) સફથી સરસ છે. એ ઉપરાંત 'નવું પારસી વીધ્યારથીઓ' અને મીંઠ બીંઠ એસં માડનવાલી પણ છે. મસતી મીંઠ જે-હાંગીર જેં કરાણીવાલી છે. જુઓ 'દેશી (ગુજરાતી) સાહિત્ય' વાલી ખાખદ.

અલખ ખુલાખી—અમદાવાદનો સાહોદરે નાગર કવી, એણે પદ, ગરબી, ઘોલ વગેરે રચેલાં છે.

અલુખડાં—(Potatoes થાને ખટાટા) જુઓ 'ખાગાયત'.

અલેકઝાંડર થી ગ્રેટ—(ઇ. સ. પુર્વે ૩૫૬-૩૨૩.) એને સીકંદર તરીકે પણ ઓલખવામાં આવે છે. દુન્યાની લગભગ દરેક સુધરેલી પ્રજાને એણે જીતી હતી. વધુ માટે જુઓ 'પારસી' વાલી લંખાન ખાખદ.

અસ્ત્રા (Razor) સાડ સોજી લાહી—લે-વીગેતઝ ઓક્ષાઈઝ ઓવ તીન, ૧ આઈંસ સોજી લાંબીનો જુકો (Prepared Putty Powder), ૦૧ આઈંસ, પાઈદરઝ ઓકઝાલીક એસીઝ અને ૨૦ ગ્રેન્સ સુંદરનો જુકો લખ તેમાં વજણશર પાણી નાખી લાહી જેવો પદાર્થ કરો, અને તે પાતલો અને મરખો ચામડાના આંધ પર પાચરો. તેનીપર સેજ ફેરંબાથી અસ્ત્રાની ઘણી સરસ ધાર નીકલશે. જો તેમાં બોળ-શો તો વધારે સરસ થશે.

અથ શીતલા, ઘોડાને થતા—ઘોડાને પેહેલાં એક હલકો જુલાખ આપી તેને લીલા ઘાસ ચારા પર રાખવો. જો તાવ વધારે હોયતો સવાર સાંજ ૨ દ્રામ્સ સુરોખાર પાણી સાથે મેલવી તે પાણી પાવું. જો મોહોડાં પર વધારે સોજી ચહ-ડેલો જણાય તો ટંકણુખાર અથવા તો ફટકીના પાણીથી મોહડાનો અંદરનો ભાગખધોવો જાઈએ.

આગ હોલવનારી સીસીઓ—જુઓ 'ફાયર ગ્રેનેડ'.

આગરા—જુઓ 'હીન્દુસ્થાન'વાલી ખાખદ.

અપામાર્જ—(Achyranth Esaspera) એક જાંતનો રોપો. જુઓ 'ખાગાયત'વાલી લંખાન ખાખદ.

ગુજરાતી 'સાધકલોપીડ્યા.'

'આઉટ ઓવ રેજીસ્ટર—જ્યારે દરેક સફેદ તેની ખરાબર પીક પાછત પોંદટે પોંદટ છપાયલો ન હોય ત્યારે. જુઓ 'પ્રોટીગ.'

આગ હોયવનાર પાણી—મલફેટ ઓવ સોડ(Sulphate of Soda) અથવા ફટકી (Alum) અથવા ખીજી જાતના ખારોને પાણીમાં પીગલાવી તે પાણી ઉપયોગમાં લેવું.

આગનો ફેટોચાર—ખસતાં ઘરો, ઇત્યાદીનો ફેટોચાર લેવો હોયતો ચળી પાડનારે ખનનાં તુલક આગની છેક નજદીક રહી ચળી પાડવી. આસરે ૫૦ શીટ દર રહી પાડ્યાથી ઘણો સરસ દેખાવ પડે છે.

આગર, ઘોડાનું—ઘોડાના હોહો હલવે હલવે જીવવા માંડેછે, અને મોહડાની અંદરના ભાગો અને જીભપર સોજી ચઢતો જાણાય છે. ઘોડો વલી ચુસ્ત ખતીને ખોરાક લેવાના પાડે છે. જીભ મોટી, ગરમ અને લાલ થાય છે, તેની પર તથા મોહડાની અંદરના ભાગોપર જીણી કુલ્લીઓ થતી જાણાય છે. એ અઘલાંનો ઉપાય એ કે ૧ ગ્યાલન પાણીમાં ૧ રતલ ગોળ અને ૦૧ રતલ તંકાશુખાર પીગલાવી, તે મેલચળીમાંથી અરધીએક પેત લઈ જનાવરનાં મોહમાં રેડીને તેનું મોંહ જરાવાર ઢંચું રાખી પછી નીચું કરી નાખવું, કે સઘલી મેલચળી પાછી ખાટર પડી જશે. આ પ્રમાણે અરધે અરધે કલાકે કરવું.

આનશખાજી ખનાવતી વેલા ધ્યાનમાં રાખવા જોગ બાબતો—(૧) સઘલી ચીજો એકરસ કરવા પેહલાં તેમનો લુકો કરી છુટી છુટી રહેવા દેવી. (૨) એકરસ કરતી વેલા હલવે હલવે લાકડાંની યા લાથીદાંતની ચીપથી કાગળના કટકાપર મુકી પછી તેમ કરવું. (૩) એકરસ કરતી વેલા સેજ યજુ 'ધસારો' થવો નહીં જોઈએ. (૪) જે ચીજનો લુકો કરવો હોય તે ચીજને વજન કરવા પેહલાં લોખંડની કલ્કાઈ ઉપર મુકી જુલવી. (૫) લુકો તદન મેદા જેવો કરવો નહીં.

(પ્રખ્યાત Ruggieri ની રીત પ્રમાણે આનશખાજી સમાવી છે.)

આનશખાજી, આનશી ધુઆરો—આ ભાગ ખાફત યાને ખંદુકનો દાદ (Grap-powder) અને ૩ ભાગ ફોલ્ડો આ ખનેને એકરસ કરી ફોલીઓમાં બરો. યાદ રાખવું કે દરેક ચીજ સુકી હાલતમાં લેઈએ.

આનશખાજી, ચીનાઈ અથવા ચીએલીની—(૧) પોણા ઇંચના કરતા ઓછા ઘેરાવા માટે—ખાફત ૧૬ ભાગ, સુદોખાર ૮ ભાગ, ફોલ્ડાનો ખારીક લુકો ૩ ભાગ, ગંધક ૩ ભાગ અને લોખંડનો છુડેલો લુકો ૧૦ ભાગ (૨) નહીના પોણા ઇંચ કરતાં વધારે ઘેરાવા માટે—૧૬ ભાગ ખાફત, ૧૨ ભાગ સુદોખાર, ૩ ભાગ ફોલ્ડાનો લુકો, ૩ ભાગ ગંધક અને ૧૨ ભાગ લોખંડનો લુકો.

આનશખાજી, ઝમકદાર ચકકર—(૧) પોણા ઇંચ કરતાં ઓછા નહીના ઘેરાવા માટે—૧૬ ભાગ ખાફત અને ૩ ભાગ સ્તીલનો ખારીક લુકો. (૨) પોણા ઇંચ કરતાં વધારે ઘેરાવા માટે—૧૬ ભાગ ખાફત, અને ૪ ભાગ સ્તીલનો ખારીક લુકો (Steel filing)

આનશખાજી, સ્થીર નેજદાર—પોણા ઇંચ કરતા ઓછા ઘેરાવા (નહીના) માટે—(૧) ૧૬ ભાગ ખાફત અને ૪ ભાગ સ્તીલનો લુકો. (૨) ૧૬ ભાગ ખાફત અને ૬ ભાગ લોખંડનો લુકો.

આમન્ડ સાબુ—અઠાવીસ ગનલ કડાગુ સફેદ સાબુની કાતરીઓ કરી તેમાં સેજ ગરમ પાણી નાખી પીગલાવો, અને હલાવ્યા કરીને રફતે રફતે ૪૫ આંકિસ જેટલું ખદામનું તેલ (Essential Oil of Almond) ઉમેરવું.

આમન્ડ સોપ—ખદામનો માણુ(Almond Soap) ખનાવવો હોયતો ચીંડસર-કેન્સ સોપ (જુઓ નુસણો) ખનાવી મોહડોમાં નાખ્યા અગાઉ તેમાં ૧૧ રતલ ખદામનું અત્તર (Otto of Almonds) ઉમેરો, એકરસ કરો.

આચરન એન્ડ એલોઝ પોન્ડા—૪૮ ગ્રેન સલફેટ ઓવ આચરન લઈને ૨૪ ગ્રેન વોતરી એક્ષેક્ટ ઓવ એલોઝ(Aloes) સાથે ભેલી. તેની ૨૪ ગોલીઓ ખનાવો. ૪ દલાડા સુધી દર દીવએ ૩ વખત ઉમરે પુગેલાંઓએ અટ્ટેકી લેવી, ત્યાર

પછી ખીન્ન ૪ દહાગ સુધી દર દીવસે ખખે વખત એકેટી લેવી, અને ત્યાર પછીના ૪ દીવસોએ દહાગમાં એકેટી લેવી.

આયરન એન્ડ ક્વાર્ટા મીક્ષચર— ટીકચર ઓવ પરકલોરાઈડ ઓવ આયરન ંા આર્કંસ, કલોરિક ઇંડર ૪૦ મીનીમ્સ (ટીપાં), ઇન્ફ્રીયન ઓવ ક્વાર્ટા ૮ આર્કંસ. સવલોને મીશ્ર કરો. દહાગમાં ૩ વખત ઉમરે પુગેલાં-ઓએ ખખે ચમચા લેવા.

આયરન એન્ડ દીજીનેલીસ મીક્ષચર— ૧ ડ્રામ ટીકચર ઓવ પરકલોરાઈડ ઓવ આયરન, ંા આર્કંસ ઇન્ફ્રીયન ઓવ દીજીનેલીસ અને ૧ ડ્રામ રાઈલુટ ફોસ્ફોરાઈડ એસીડ લઈને ૮ આર્કંસ પાણીમાં તે સઘલાને પીગલાવી નાખો. દહાગમાં ત્રણ વખત ઉમરે પુગેલાં-ઓએ ખખે ચમચા લેવા.

આયરન પાઉદર્સ— ૭૨ ગ્રેન્સ રીડ્યુસ્ડ આયરન (Reduced Iron)ને ૧ ડ્રામ સફેદ ખાંડમાં ભેલી નાખો. આ ભુકાના એક સરખા ૧૨ ભાગ કરો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાગમાં ૩ વખત અંકેક ભાગ લેવો.

આયરન મીક્ષચર ખનાવવાની રીત— ટીકચર ઓવ પરકલોરાઈડ ઓવ આયરન ૨ ડ્રામ, કલોરિક ઇંડર ૧ ડ્રામ, ગ્લીસરાઈન ૧ ડ્રામ, પાણી ૮ આર્કંસ. એ મધલાને ભેલી નાખો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાગમાં ખખે ચમચા ૩ વખત લેવા.

આયર્સ હેર વીગર— ૧૨ આર્કંસ ગ્લીસરોન, ૮ આર્કંસ ગોલાખનું પાણી, ૪ ડ્રામ્સ ઓઈલ ઓવ ખરગેમાંત અને ૨ ડ્રામ્સ શુગર-હેટને એકરસ કરો.

આયોડાઇડ કોલોડીયોન— લુઓ ફોટો-ગ્રાફી માટે આયોડાઈન

આયોડાઇન ઇનહેલેશન— એક પાઉંટ સરમ પાણીમાં ટીકચર ઓવ આયોડાઈન (Tincture of Iodine) ના ૧૦ ટીપાં નાખો; અને નુસખામાં ફરમાવ્યા પ્રમાણે એનો ઉપયોગ કરો.

આયોડાઇન સાપ—(Iodine Soap) નામનો સાપ ખનાવવો હોયતો ૩ ભાગ પાણીમાં ૧ ભાગ આયોડાઈનને એકરસ કરી તેમાં ૧૨ ભાગ કેસ્ટીલ સાપ (Castile Soap) નો છુટો નાખવો. પછી સુકા પર એક મોટું વાસણ પાણીથી ભરી ઉકાલવા સુધી તેમાં કોડી-તું એક વાનણ સુકી, તેમાં પેલી મેલવણી મુકવી, અને સઘલું પીગલે ત્યાં સુધી રાખવું. ખખલતું પાણી પેલાં કોડીના વાસણમાં નહીં નત્ય તેની મંભાલ રાખવી.

આયોડાઇડ ઓવ આયરન મીક્ષચર— ંા આર્કંસ સીરપ ઓવ આયોડાઈડ ઓવ આયરન અને ૨ આર્કંસ સીરપ ઓવ ફોસ્ફેટ ઓવ આયરન લઈને ૮ આર્કંસ પાણી સાથે ભેલી નાખો.

આયોડાઇડ ઓવ પોતાસીયમ મીક્ષચર— ંા ડ્રામ આયોડાઈડ ઓવ પોતાસીયમ અને ૧ આર્કંસ સીરપ ઓવ ઓરેન્જ-પીલ લઈને ૮ આર્કંસ પાણીમાં ભેલો. દહાગમાં ૩ વખત ખખે ચમચા ભરી ઉમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

આરગોલ— વાઈન દાઢનાં પીપર ખાઈતા-રત્રેટ ઓવ પોતાશ (Bitartrate of potash) નામનો જે ફરો ખંધાય છે, તેને આરગોલ (Argol) કહે છે.

આરજેન્ટાઇન પ્લેટ— ૬૦ ભાગ ત્રાંજ, ૧૭ ભાગ જસત અને ૨૩ા ભાગ નીકલ ધાતુ લઈ મુસમાં નાખી પીગલાવ્યાથી Argentine Plate ખનશે.

આરજેન્ટેન— ંા ભાગ ત્રાંજ, ૦ા ભાગ જસત, અને ૦ા ભાગ નીકલ (Nickel) નામની ધાતુ લઈને મુસમાં નાખી પીગલાવો, જેથી Argentane ખનશે.

આરનીકા મીક્ષચર— ંા ડ્રામ ટીકચર ઓવ આરનીકા (Arnica) ને ૪ આર્કંસ પાણીમાં ભેલી નાખો. પેટેલે કલાકે દર દશ દશ મીનીટે ઉમરે પુગેલાંઓએ એકેક ચમચી લેવી, અને ત્યાર પછી દર એકેક કલાકે.

આલ્યુનાઇડ પેપર— લુઓ ફોટોગ્રાફી.

આરનોલ્ડ, એડવીન—(Edwin Arnold) કવી અને પરચુતન લખનાર. ૧૮૩૨માં જન્મ્યો હતો. 'લાઇટ ઓવ એશીયા' (Light of Asia) નું પુસ્તક વખાણવા જાય છે.

આરનીકા સોશન—અરધાં કપ પાણીમાં ૨૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ આરનીકા (Tincture of Arnica) ના નાખો.

આરનોલ્ડ, હેક્ટર—હીસ્ટોરી ઓવ રોમ (History of Rome) નામની એ રચનારની હાજેશ ચોપડી ઘણી વખાણાય છે. પાંચ ભાગ થાલી છુની આવૃત્તી હાલ મલી શકતી નથી.

આરનોલ્ડ, મેઠીયુ—હાજેશ કવી અને ગ્રંથ લેખન કરનાર. ૧૮૨૨માં જન્મ્યો. પુસ્તક ગ્રંથો રચ્યા, જેમાં 'પોએમ્સ' (Poems) ઘણી વખાણાય છે.

આરસેનીક મીક્ચર—૧૨ મીનીમ્સ લીકર આરસેનીકલીસ (Liquor arsenicalis) લદને ૨ ઑંડેસ પાણીમાં ભેલો. દર ૩ અથવા ૪ કલાકે ઉમરે પુગેલગિએ એકેક ચમચી ભરી પીવી.

આસખ્યન નોઝગેનું ચત્તર—૧ પેંત ચુલાખનો અરક, ૧ પેંત એનફ્યુરેલ રોઝ, ૧૧ પેંત ટીકચર ઓરીસ (Orris), ૧ પેંત ટીકચર વેનીલા, ૩ પેંત કરનુચી અરક, ૩ પેંત ટીકચર કેસતોર, અને ૧૧૧ ઑંડેસ પેરનો અરક (Essence of Bergamot). એ સુધલાને એકરમ કરો, એટલે Albion Nougay થશે.

આઠ્ઠુમેન માટે સેનસીટીવ ટીએન્ટ—૧ ભાગ ક્રીસ્ટેલાઈન ક્રેનીક એસીડ (Crystalline Phenic Acid) માં ૧ ભાગ એસેટીક એસીડ અને ૨ ભાગ પાણી ઉમેરો એકરમ કરો.

આલુનો રંગ—જુગો 'ચેરી' રંગ; 'લાક' રંગને આલુનો રંગ.

આમમાની રંગના રેશમી કપડાં રંગવાં—૧ પેંત સલફેટ ઓવ ઇડિગો (જુગો નુમખો) માં ૨ થી ૩ ગ્યાલનમ ખલખલતું પાણી નાખી તેમાં ઉનતું લુંગડું ૧ દહાડો સુધી ઘોલી રાખો.

પાણે. કાણી થંડા પાણીના વાનાખમાં તે ધોવો. એ આમમાની રંગનું રેશમી કપડું રંગવા માંગના હોવો તો ઘણુંજ ખલખલતું પાણી કદ તેમાં થોડીક મીનીટ સુધી પેતું ઉનતું કપડું ઘોલી રાખી, અંદરજ નીચોવવું. એટલે પાણી ખુબ રંગનું થશે, જેથી રેશમી કપડું રંગશે. કપડા રંગના પાણીમાં ૧ ઑંડેસ ફટકાવાલું પાણી ઉમેરો, અને તેમાં ૫ રતક રેશમી કપડું ૨૦ મીનીટ સુધી ઘોલી રાખી નીચોવીને સૂકવો.

એડવીનાસ, સેંટ થોમ્સ—(St. Thomas Aquinas) ની રખ્યાત હાજેશ ચોપડીગે 'હોમીલીસ' (Homilies) અને 'એલેમેંત ઓવ થી ઓલતર' (Sacrament of the Altar) હાલ નથી મલી શકતી નથી.

એકમેક્ટેરતીસ—Aqua-fortis એ નાઈટ્રીક એસીડ (Nitric acid) નું બીહું નામ છે.

એકમે-રીજીઆ—(Aqua-regia) ૨ ભાગ હાઈડ્રોકલોરિક એસીડ (Hydrochloric Acid) અને ૧ ભાગ નાઈટ્રીક એસીડ (Nitric Acid) મીચ કરવાથી બને છે.

એકોનાઈટ મીક્ચર—૧૫ મીનીમ્સ ટાંકચર ઓવ એકોનાઈટ (Aconite) લદને ૨ આક્રમ પાણીમાં ભેલો. ઉમરે પુગેલગિએ પેરલા કલાકમાં દર દસ દસ મીનીટે એકેક ચમચી પીવી, અને ત્યાર પછીના વખતે દર કલાકે લેવી. ૬ થા ૮ કલાક અથવા તેથી વધુ કલાક સુધી એ લેવી.

જુગો ઘણી દવા એ કે તદન દવાદ વગરની છે, તો પણ તે ઘણી ગ્રહમા અસર કરે છે, તેથી જેટલી ફરમાવવામાં આવે તેટલીજ લેવી. વધુ લેવી નહી.

એકોસ્ટ ઓપનર એન્ડ હેપ સેશીન—આ સંચાની મદદથી રૂમાંના હવરાનો મોટો ભાગ નીકલી ન્તય છે, રૂના રેશને છુટા પાડી રૂને ખીલવે છે, અને સ્કલ્ચર પર સુકવા માટે ગોલ વીંટાલીને ખંદલ કરે છે. વધુ લીગત માટે જુગો 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

એગ્યુ—જુગો 'તાવ, આંતરથી ના રોજાંદા યા ચોથીથો.'

એઠીનીયન હેર-વોશ—Athenian Hair-Wash ને ખનાવવું હોય તો એક ગ્યાલન રોઝમેરી વોટર (Rosemary-water), ૦૧ રતલ શાશાફ્રાઝના કટકા (Sassafras chips) અને બે આર્લિસ પરલેશ (Pearlash)નો ખાર લઈને ૦૧ કલાક ચુલા પર મુકી ખખલવા દેવો. જ્યારે થંડું પડે ત્યારે ૧ પાઈટ હંગેરી વોટર અથવા સ્પીરીટ ઉમેરવું.

એડો, ફાટેલી ઘોડાની—ને દરદી ભાગ લાલ અને ગરમીવાડો હોય તો ઘોડાને આરામ આપી જોલાખ આપવો, પછી તેના પગપર પોલ્ટીસ કરવી. જ્યારે લાલાશ નાહુદ યાય અને સોજની નીશાનીઓ જતી રહી તે ભાગ ઠંડો જણાય ત્યારે જોલાખડ ઓવ ઓક ઓઈન્ટ-મેન્ટ સેજ મીઠાં તેલ માથે નરમ કરી તે ભાગપર લગાડો, ને ચામડીમાંથી ઘણી ખોલ નીકલતી જણાય તો નીચલી મેલવણી વાપડો:—૪ આર્લિસ વાસીલીન સાથે ૨ દ્રામ્સ કારબોલીક એસીડને અને ૨ દ્રામ્સ કપુરને એકરસ કરો.

એડીશન—ઈંગ્લેન્ડ કવી અને રેસાલાઓ લખનાર (૧૬૭૨-૧૭૧૯). ૧૭૦૪માં કેમ્બ્રિજ, ૧૭૭૭માં પ્રેઝન્ટ સ્તેત ઓવ ધી વોર, ૧૭૧૨, ૧૭૧૬ તથા ૧૭૨૮માં કવીતાઓ, ૧૭૧૩માં કેતો, ૧૭૩૦માં દીસકોરસીસ ઓન એનસ્યંત એન્ડ મોડરન લરનીંગ, વગેરે. એ વતરોગે સ્પેક્ટેટર નામના ન્યુસપેપરમાં એના પ્રખ્યાત નીખંધો છપાયા છે. સર રોજર ડી કોવરલી નામની પ્રખ્યાત ચોપડી એડીસનેજ લખી હતી.

એડલ ઝીન રંગના ઉનના કપડાં રંગવાં—૧ આર્લિસ ફ્રેમ અને ૧ આર્લિસ ફટકીવાલા ખખલતાં પાણીમાં ૦૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉનના કપડાં ખોલી રાખવાં. પછી થંડાં પાણીથી ઘોઈને ૨ રતલ ફસ્તીક (Fustic) અને ૦૧ રતલ પતંગના લાકડાં (Logwood) વાલાં ખીન્ન ખખલતાં પાણીમાં કપડાંને ૦૧ કલાક વર ખેલવાં. પછી થંડાં પાણીથી ઘોઈ સુકરવાં.

એપ્સમ સોલ્ટસ—Epsom Salts ને સલફેટ ઓવ મેગનીસિયા (Sulphate of Magnesia) કહે છે.

એપેતાઈટ—૪૨.૬૬ ભાગ ફોસ્ફોરિક એસીડ (Phosphoric acid), ૫૦ ભાગ ચુનો, અને ૩૬.૬૬ ભાગ ફ્લુઓરાઈન (Fluorine) આ મેલવણીથી (Apatite) ખને છે.

એપેરીએટ આયરન મીક્ષચર—૧ આર્લિસ સલફેટ ઓવ મેગનીસિયા, ૦૧ દ્રામ સલફેટ ઓવ આયરન, અને ૧૧ દ્રામ ઘાઈલ્યુટ સલ્ફ્યુરિક એસીડ લઈને ૮ આર્લિસ પેપરમીટ વોતરમાં ભેલી નાખો. દહારામા ૩ વખત ઉમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા ભરી પીવી.

એપેરીએટ પીસ—૨ ટ્રેન કમપાઈડ કોલોસીન્થ પીલ, ૧૧ ટ્રેન ખુ પીલ, અને ૧ ટ્રેન એક્સત્રેક્ટ ઓવ હેનબેન (Henbane) લઈને ૧ ટ્રેન પાઉદર ઇપીકેક્યુએનહે (Ipecacuanha) માથે મેલવી નાખો. સુતી વખતે ૧ ગોલી ઉમરે પુગેલાંઓએ લેવી. ૧ દર્જન કરવી.

એપોપ્સેક્સી મગજ લોહી ચઢી જવાના રોગનો નાશાણીઓ—જ્યારે કોઈ એકદમ પડી જાય છે, અને જરા પણ હાલચાલ વગર જ્યાંના ત્યાંજ પડી રહે છે, ત્યારે તેને એપોપ્સેક્સી (Apoplexy) થયું કરી કહીયે છીએ. જોકે તેની નાડ માંડે છે અને તે દમ લઈ શકે છે, તોપણ તે ખેડખ હોય છે. તેને મગજે લોહી ચઢવાથી એમ ખને છે. એ રોગ વંસથી ઉતરતો આવે છે. આલસપણે છુંદગી ચુનરનારાઓમાં એનો ફેલાવો વધારે જણાય છે. જોશ ઉભરી આવવાની અગાડી એની ખખર મલે છે. માથું દુખવાથી અને મુખ્ય કરી વાકું વલવાથી ફેર આવતા જણાયાથી, માથાંમા ભાર જેવું જણાયાથી, કાનમાં ઘોઘાટ જેવું સંભલાયાથી, આંખ આંખી પડયાથી અથવા ખખે આંકારો જણાયાથી નાક વાટે લોહી જવાથી, ચાદદાસ્ત શકતી જેતી રહેવાથી, પેટમાં ટાંચણી અથવા સોય જેવું લોકાયા જેવું લાગવાથી, વાત કરવામાં ભલતા રાખદો ખોલાયાથી, ચુસ્સાવાલા અને ચીડાઈ થવાથી, એ રોગ જણાઈ આવે છે. પણ આ ઉપર જણાવેલી નીશાણીઓ છુટી છુટી જણાય તો તેથી એજ રોગ છે, એમ માનવું નહીં ઘણી વખત છાકરાઓ પણ એમ પડી જાય છે,

પેણુ તેની સાથે એપોષ્ટોલીને બેલી નાખવું ન જોઈએ. તમે તેનું મોંઘું જીંદગીથી દારૂનો ત્રાસ તરત જણાઈ આવશે.

માવજત—જેવો હુમસો થાયકે તરતજ દાકતરને તેડવા મોકલો. ત્યાર પછી તેની આગ-લના કપડાં યાને નેકટાઈ, કોલર, ઇન્ બે હોય તેને કાઢાડી નાખો. બાકીઓ જીંદગી કિંધારવી. દરદીને ઇજાએ પર અટ્ટેળાવીને મુકો, અથવા જમીન થા ખીજાણા પર તેને સુવાડો, પણ તેનું માથું ઉચે રાખી મુકવું. થંડાં પાણીથી તેનું માથું ધોયા કરવું, અને આઈસ મંગાવવું. જો બાલ લાખાં હોય તો તેને કાપીને ઢુંકા કરવા, અને પછી બરફને એક કોથળીમાં યા કટકામાં નાખી માથાં પર મુકવું. દરદી કોઈ પણ આ-પેણું ગળી ચકરો નહીં, પણ જીભની જમણી તરફના પાછળી ખાણના ભાગ તરફ કાટોન ઓ-ઈલ (જમાલ ગોટાના રેમક તેલ) ના ત્રણ ટીપાં મુકશો તો તે સહેલાઈથી ગળી ચકરો જો તેમ તમારાથી ન બને તો એક પેન અથવા નાના ખરાના છેડેના ભાગની મદદથી તેનું મોંઘું કિંધારી ચકરો. પગોની એડી અથવા પીરૂડીઓ પર રાઈની પોટીસ મુકવી દરદીને જરા પણ હાલ ચાલ કરવા અથવા ખોલવા દેવું નહીં. એટલું કંઈ પછી તબીબ આવ્યા તગર કહ્યું કરવું નહીં. આ ટકે ફરીથી જણાવવું જોઈએ કે દરદી એપો-ષ્ટોલીથીજ હેરાન છે કે નહીં તેની પુરતી ચોક-સાઈ કરીનેજ ઉપલી માવજત કરવી. અર્થણી અથવા છાકટ પર એ ઉપાયો અજમાવ્યાથી કોઈ વખત ઘણાં માઠાં પરિસ્થિતિ નીપજે છે.

બીજો હુમસો ન થાય તેને સગનાં થોડીક સુચનાઓ—(૧) માથાંની ખોપરી પરની ચા-મડી પર અને ખોત્રીના પાછળા ભાગ પર ખી-સ્તરો મારવાં નહીં. (૨) પેંડુલો હુમસો થયા પછી પીસાખ નહીં આવી હોય તો તે આવવા માટે ઉપાયો લેવા. (૩) ઘણી મેડેનત લેવી નહી. ફાંકર ચોતા કરવી નહીં, બુખ જેટલુંજ અને હલકું ખાવું પીવું. ઘણી ઠંડીમાં ફરવું નહીં, તેમ સખત તડકામાં પણ નહીં. લાંબો વખત વેર તાંકા વળી રહેવું નહીં; ઘણા ગરમ

પાણીએ નાહવું નહી, અને નેકટાઈ યા કોલર બાંધવાં નહીં. દારૂ જરાએ પીવો વહીં. સાડી પર માથું કંચે રહે તેમ સુવું. ઓરડો થંડક-વાડો અને પુરતી હવા આવજતવ થઈ ચકે એવો હોવો જોઈએ. ઓવીસ કલાકમાં આડથી વધારે કલાક સુઈ રહેવું નહીં. (૪) જીંદગી હવામાં કમરત કરવી, પણ છેક દાકી જાય તેમ ન કર-વી. (૫) ઝાડો ખરાખર આવે તેની સંખાળ રાખવી; અને દર સવારના થંડાં પાણીએ માથું ધોવું.

એપોસ્ટોલીક ફાઈર્મ—Apostolic Fathers ની વેક્સ કલેક્શન (Wake's Collection) હાલ મલી ચકતી નથી.

એફ્રેસ્કીંગ આયરન મીક્ષચર—૧ ટ્રામ ત્રીટ્રેટ ઓવ આયરન એન્ડ ક્રીનાઈન, ૮ ગ્રેન સલફેટ ઓવ ક્રીનાઈન, અને ૮૦ ગ્રેન ત્રીટ્રીક (Citric) એસીડ લઈને ૮ આઈંસ પાણીમાં ભેલો. પછી આ દવા દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગે-લાંઓએ ખખે ચમચા ભરી નીચલી મેલવણી સાથે પીવી:—૮૦ ગ્રેન ખાઈકારખોનેટને ૪ આ-ઈંસ પાણીમાં પીગલાવો.

એફ્રેસ્કીંગ એમોન્યા મીક્ષચર—૨ ટ્રામ કારખોનેટ ઓવ એમોન્યાને ૮ આઈંસ પાણી-માં પીગલાવો. પછી ઉમરે પુગેલાંઓએ દર ચચાર કલાકે ઉપલી દવાના ખખે ચમચા નીચલી દવાના એક ચમચા સાથે ભેલી પીવી:—૧૩૬ ગ્રેન્સ ત્રીટ્રીક એસીડ (Citric Acid) ને ૪ આઈંસ પાણીમાં ભેલો.

એફ્રેસ્કીયા અથવા બોલવાની ચકતી ખોઈ દેવાનું દરદ—જે માણસને Aphasia થાય છે, તેઓ પોતાની બોલવાની ચકતી એકદમ ખોઈ દે છે આ બેજાંને લગતું એક દરદ છે, અને તેનાં ગલાં યા થાંદી સાથે તેને કહ્યું લાગતું વલ-ગતું નથી. ઘણુંખડું લકવાને લગતું એ દરદ છે, અને મુખ્ય કરી જમણા પગ અથવા હાથ વાપડવાની ચકતી દરદી ખોઈ દે છે. બોલવાની ચકતી દાખી ગમના બેજા સાથે સંખંધ થરાવે છે, અને તેથી બેજાંની જે ગમ દરદ અથવા ઇન્-થઈ હોય તેની હલદીજ ગમના ચરીરના ભાગ

પર સકલો હભરી આવે છે. એફ્રેઝીયાના દર-
દીઓ ધણામાં ધણું 'હા' 'ના' 'માય' 'પાપ' એટલાજ શબ્દો બોલી શકે છે, બેકે તેઓ સઘળું ખરાખર મનજો છે, તોપણ તેમના-
થી ખરાખર જવાબ દઈ શકતા નથી. કોઈ કોઈ વેળા તે દરદી ચીરડાઈ જાય, તો સમ ખાય છે, અથવા ગાલો પણ દે છે; પણ ખીજી વેળા તેનેથી તેમ કરી શકાતું નથી. બે કે તેઓ બોલી શકતા નથી, તોપણ ખીજીઓને તેઓ ઘણી સ-
રસ રીતે છેતરી શકે છે. પાના, સોટકા, સેતરજ ઇત્યાદી રમતો તેઓ ઘણી ખખરદારીથી શુપસુપ રમે છે. કેટલાક ધોંગીઓ એ દરદને મસે લો-
કેને ધુતે છે. એક વેળા એક દાકતરને એવાજ, એક ધોંગી વીધે શકે પેઠા. દાકતરે પેલાને ઓ-
કસ બોલો બોલવા કહ્યા, અને જણાવ્યું કે એ બોલો એ દરદથી પીડાતા શખ્સો હમેસાં બોલે છે. પેલાએ આ ખરું માન્યું, અને તૃપ્તિ તે પેલા શખ્સો બોલ્યો. દાકતરે બોલ્યા ખજવાલી અને જણાવ્યું 'હીક! મારા મિત્ર! જ્યારે તું આ શખ્સો બોલી શકે છે, ત્યારે તો તું કોઈપણ શ-
ખ્સો બોલી શકે, માટે હાલતો સાહેબજી!'

એફ્રેઝાથી પીડાતાં દરદીઓ કોઈ વખત યો-
ડા કલાકમા સારાં થાય છે, તો કોઈને સારાં થતાં મહીનાઓ લાગે છે. આ દરદને માટે ફક્ત દાકતરની તરતજ સલાહ લેવી અગત્યની હોવા-
થી વધુ ખ્યાન કરવું ફોકટ છે.

એન્સ—બે 'એન્સ' નો એક 'એમ' થાય છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

એમ. એ. લોઝનઝીસ—ખલેક કરંટ પેસ્ટ સાથે બે એન્સ કલોરાઈડ ઓવ અમોન્યમને મીશ્ર કરો, અને તેની એક ટાકણી કરો. દર ૩ કલાકે યા વારેઘડીએ એક યા બે લેવો. તેની પર M. A. ની નીચાણી કરો.

એમેચ્યોર બેલાડીઓ—જુઓ 'નાટ-
કીઓ.'

એમોન્યા એન્ડ બાર્ક મીક્સચર—૪૦ એન્સ કારબોનેટ ઓવ એમોન્યા, ૧ આઈસ લીક-
વીડ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ બાર્ક, ૮૦ મીનીમ્સ કલો-
રીક ઇટર, ૧ આઈસ સીરપ ઓવ ઓરેન્જ પી

અને ૮ આઈસ ડીકોક્શન ઓવ બાર્ક સધને સઘળાને બોલી નાખો. દર ચચાર કલાકે હમરે પુગેલાઓએ બે અમચા ભરી આ ઓસડ પીવું.

એમોન્યા એન્ડ સેનેગા મીક્સચર—૧૦૦ દ્રામ કારબોનેટ ઓવ એમોન્યા અને ૧૧૧ દ્રામ સ્પીરીટ ઓવ કલોરોફોરમ સધને ૮ આઈસ ઇન્ફ્યુઝન ઓવ સેનેગા (seneega) માં રેડો. દર ચચાર કલાકે હમરે પુગેલાઓએ બે અમચા ભરી લેવી.

એર-પાર્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

એરીઓસ્ટો—આ પ્રખ્યાત (Ariosto) લખનારની ઓરલેન્ડો ફ્યુરીઓસો (Orlando Furioso) નામના પુસ્તકનો ઇંગ્રેજી તરજુમો ૧૫૯૧માં હેરીંગતને, ૧૭૫૫માં કોકરે, ૧૭૮૩ માં બુલે અને ૧૮૨૫માં સ્ત્યુઅર્ટ રોએ કીધો હતો.

એરીસ્ટોટલ—આ પ્રખ્યાત શીલ્પકર્તા નીચલાં લખાણોનો તરજુમો ઇંગ્રેજીમાં થયો છે. 'એથીકસ' તથા 'એના ફેલેસીસ' તથા 'ઓન ગવર્નમેન્ટ' તથા 'પોએટીકસ' તથા 'રેહુતોરીક' ઇત્યાદી.

એરીસ્ટો ફેનીસ—પ્રખ્યાત યુનાની રમુજી લખનાર Aristophanes ના નીચલા પુસ્તકોનો ઇંગ્રેજીમાં તરજુમો થયો છે :—૧૮૨૨ માં મેએલે 'કોમેડીઝ' (Comedies), ૧૮૨૪ માં ફેરીએ 'ધી બર્ડસ', ૧૮૮૭માં સ્ટેનલીએ, 'ધી ક્લાઉડ્ઝ', ૧૮૧૨માં ડનસ્ટરે 'ધી ફ્રોગ્સ', ઇત્યાદી.

એરીંગતનની ધાતુ—૩ ભાગ કલાઈ અને ૨ ભાગ રૂપું લેવો.

એલકેલાઇન લોશન—૧ ચમચી કારબો-
નેટ ઓવ સોડાને ૧ પાઇન્ટ પાણીમાં પીગલ્લવો.

એલ-સ હેર રીસ્ટોરર—૨ આઈસ ગલી-
શરીન, ૧ આઈસ ટીકચર કેનઘ્રીદીસ, ૮ દ્રામ્સ ઓઈલ ઓવ પેરગેમોન, ૪ દ્રામ્સ મીલ્ક ઓવ સુગર અને ૪ દ્રામ સુગરલેડને ૨ પાટલી સ્વ-
ચ્છ પાણી સાથે એકરસ કરો. આ રીસ્ટોરરથી ખાલ કાલા અને સાફ થાય છે. વળી તેથી ખાલ વધે છે.

એલુમ ગાર૦લ—૨૥ દ્રામ એલુમ (Alum) અને ૧ આઉંસ હતી (મધ) લઈને ૧ પાઇટ રોઝ વોટર (શુલાખનું પાણી) સાથે ભેલો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દલાડામાં તણ અથવા ચાર વખત એ વાપડવું. મોહોડાંમાં આસરે જે ચમચા જેટલી દવા લઈ તેના કોગળા કરવા. દર વખતે ચાર વખત એ પ્રમાણે મોહોડાંમાં લઈ ગગલાવવું.

એવલીન, બોન—વીધ્યા હુનરની અને પર-ચુતન પાખટો લખનાર ઈંગ્રેજ (૧૬૨૦-૧૭૦૬). બોહન સીરીઝની 'ડાએરી ઓવ એવલીન' વાંચો.

એસીટેટ ઓવ મીક્ષચર—૪૦ ગ્રેન એસીટેટ (Acetate) ઓવ લેડ અને ૪ દ્રામ ડાઇલ્યુટ એસીડીક એસીડ લઈને ૮ આઉંસ સેનેગોન વાટરમાં ભેલી નાખો. દર ચચાર કલાકે બળે ચમચા ઉમરે પુગેલાંઓએ લેવી.

એસીડ પદ્, કાંસુ—ધાતુઓ ગાળવાની એક મોટી મુસ લઈ તેમાં ૧૫ ભાગ લાંણ, ૨૧^૦/_{૧૦} ભાગ જસત, ૧૬^૦/_{૧૦} ભાગ સીસું, અને ૧ ભાગ સુરમે (Antimony) નાખી તપાવી ગાળી કાઢો, એટલે Acid-proof Bronze થશે.

એસીડ થા જસતની સામે ટકી રહે એવી શાધ—સોલું કાલું એશફલટમ વારનીશ (Asphaltum Varnish) વાપડવું.

એસીડની સીસીઓપર લેખલો—જુઓ 'શુદ્ધ, એસીડની ખાટલીં'

એસીઆટીક દેનતીફરીસ—જુઓ 'દાંતનું મંજન, એસીં'

એસીનજન્ટ મીક્ષચર—૨ દ્રામ ગેલીક એસીડ અને ૨ દ્રામ ડાઇલ્યુટ સલફ્યુરિક એસીડ લઈને ૮ આઉંસ પાણીમાં ભેલો. દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ બળે ચમચા ભરી લેવી.

એસેન્સ ઓવ જીરેનિયમ—૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પદ્ વાલા આલકોહોલમાં ૬ આઉંસ જીરેનીયમનું તેલ (Oil of Geranium) ઉમેરો.

એસેન્સ ઓવ પેટશૌલી—૩ આઉંસ

પેટશૌલી (Patchouli) નું તેલ લઈ ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પદ્ વાલા આલકોહોલમાં મીશ્ર કરો.

એસેન્સ ઓવ રોઝીસ—૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પદ્ વાલા આલકોહોલમાં ૩ આઉંસ સોલું શુલાખનું અન્તર નાખી એકરસ કરો.

એસેન્સ ઓવ વીતીવર્ત—૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પદ્ વાલા આલકોહોલમાં ૨ આઉંસ વીતીવર્ત (Vitiverb) નું તેલ એકરસ કરો.

એસેન્સ ઓવ સેનતલ—૮ આઉંસ સેનતલ (Santal) નાં અન્તર સાથે ૧ ગ્યાલન ૬૦ દીગરી ઓવર પદ્ વાલા આલકોહોલને એકરસ કરો.

એસેન્સ ઓવ સેલેરી—૧ પાઇટ બ્રેંડી (Brandy) માં અડધો આઉંસ સેલેરી (Celery) ના ખીયાં ૧ પખવાડયું સુધી બોળી રાખો. તે મુદત પછી ગાળી કાઢો.

એક્ષપ્લોઝન, બોઇલર્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

એક્સેલસીયાર પરફ્યુમ—Excellior Perfume કરવું હોયતો નીચલી ચીજો એકરસ કરો :—૧ પેંત એનફલ્યુરેજ ઓરેંજ, ૧ પેંત એનફલ્યુરેજ જેસમીન, ૧ પેંત એસેન્સ ઓવ રોઝીસ, અડધી પેંત ટીકચર વેનીલા, ૦૧ પેંત ટીકચર સીવેટ (Civet), અને ૦૧ દ્રામ ખામનું તેલ તથા ૧ પેંત એનફલ્યુરેજ એડેસીયા.

ઓઇલ ઓવ વીલીઅલ—Oil of Vitriol તે સલ્ફ્યુરિક એસીડ (Sulphuric Acid) છે.

ઓક ગ્રીન રંગનાં ઉત્તનાં કપડાં રંગવાં—જુઓ 'બિપલ ગ્રીન રંગના ઉત્તના કપડાં રંગવાં.'

ઓકઝીમ્યુરીએટ, ઓવ તીન—Oxymuriate of tin તે પરક્લોરાઇડ ઓવ ટીન (Perchloride of tin) છે.

ઓકઝીમ્યુરીએટ ઓવ પોતાશ—Oxymuriate of Potash તે ક્ષોરેટ ઓવ

એક્સ્ટ્રાક્ટ ઓવ જીંકને એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ લીકવોસ (Extract of Liquorice)ના પુરતા જઠામાં મસલવી. તેની ૧ ગોળી કરવી. ઉમરે પુગેલાંઓએ દર રોતે શ્રુતી વેલા એકેકે યા બળે લેવી. ૧ દબન બનાવી મુકવી.

આરબિક, બરથોલ્ડ—એક જર્મન વાર્તા-લખનાર. થાણાકોના તરજુમા દ'એલમાં કરવા-મા આવ્યા છે, જેમાં 'વીલેજ સ્ટોરીઝ' (Village Stories) ઘણી વખણાય છે.

અંધાપો, ઘોડાને થતો—ગોળ અને ગલ-સીના આટા સાથે ત્રીશ ગ્રેન્સ આયોદાઈદ ઓવ આયરન મીઠ્ર કરી ૧ ગોલી વાલવી, અને તે દરરોજ આપવી. આ ગોલી સોનના પરીણામ તરફકે અંધાપો આવ્યો હોય તે પર કામ લાગે છે.

આંધરાઈદીસ—હુઓ 'આંખમાં થના આઈ-સાઈતીસ' વાંસી આવદ.

આંકડાં, ઘોડાના પેટના પરદામાં થતાં—ઘોડો જર્મીન પર પછડાઈ પડે છે; દમ ઘણાજ નેશથી ચાડે છે, અને તે લેતાં થણી મુસકેલી પરતી હોય એમ જણાય છે. આણું શરીર પાણી પાણી થઈ જાય છે; નાડી ઘણીજ ઝડપથી દો-ડતી પણ નેશ વગરની જણાય છે. ઘોડાનું આણું શરીર થરથર પુછ્યા કરે છે. એનો ઉ-પાય એ છે કે શરીર પરથી સઘસો સામાન એક-દમ ઉતારી નાંખી, તેના બદલ પર તરતજ ગરમ હુલુલ નાખી તેને આરામ આપવો. આરામ પુ-રતો મહેલો જણાયકે હલવે હલવે તબેલામાં લઈ જઈ દર કલાકે નીચલી દવા પાતી. ને જે તણુ વખત પાવાથી ફરક માલમ પડેતો દવા દર તણુ તણુ કલાકે પાતી. પેહેલી વખત દવા પાછકે ત-રતજ તેના ચારે પગો સાડીપેઠે કટકાથી નુછી નાખી તેમની ઉપર ગરમ કપડાંના પાટાઓ વી-ટાલવા, અને આખાં શરીરને નુછી નાખવું. દવા નીચે પ્રમાણે બને છે :—૧ પેંત પાણીમાં ૧ આંઈસ અરીમનો અરક, ૧ આંઈસ ચલકુચીક ધર અને ૨ દ્રામ્સ સ્પીરીટ ઓવ કેમફરને પીગલાવવું.

આંકડું, આંતરડાંમાં અથવા હોજરીમાં આવે—આંતરડાંમાં અથવા પીપડી આગલ

નજી કોઈ વલ દેતું હોય, અથવા ખેંચતું હોય એવી રીતે ખમી નહીં સકાય એવો મુકો વાર-વાર થઈ આવે છે.

આંખ આવવી—Canjunctiva or Cold in the Eye બ્યારે થાય છે, ત્યારે આંખોમાં કાંકરો થઈ ઘણું દરદ થઈને તે રાતી થાય છે, સુષ આવે છે, અને તેઓમાંથી પાણી ગળ્યા કરે છે. એનો ઉપાય એકે (૧) બા રતલ આમળા, બા રતલ ખેડુડાં, અને બા રતલ હરડાં લઈ સઘળાંને છુંદવું, અને તે ચોરાંક પાણીમાં એક રાત બીંજવી મુકી, સહવારના તે મેળવણીને ગળી કાઢવી, તે વડે આંખોમાં કટકા મારવા, અને તેજ મેળવણીમાં કટકો ઘોળી આંખો પર મુકવો. (૨) ૨૦ નંગ આણુ, ૭ દ્રામ્સ સાથરા. ૬ દ્રામ્સ હરડે, અને ૩ દ્રામ્સ ગાયા લઈ સઘ-ળાંને છુંદી અરથી ખાટલી જેટલાં પાણીમાં ૬ આંઈસ જેટલું ખાડી રહે ત્યાં સુધી ઉકાલવું, પછી થંડું પાડીને ત્રણેક આંઈસ જેટલું પીવું.

આંખ ઉપર વાગે તેના ઈલાજો—(૧) હા-ડ્યા રબરની અથવા ઓઈલ-સીલક (Oiled-silk) ની કોથલીમાં ખરડના કટકા મુકી આંખ ઉપર મુકવી. (૨) ઉંટના વાલની પીછીને ટીંક-ચર ઓવ આરનીકા (Tinc. Arnica) મા ઘોળી આંખની આસપાસ લગાડવી. (૩) સાત ભાગ થંડા પાણીમાં એક ભાગ તીંકચર ઓવ આરનીકા મેલવી નાખી તેમાં ઝીંજી અને નરમ કપડાંનો કટકો ઘોળી કાલા ડાઘા વાસો ભાગ્યે વોવો, અને તેમાંજ કપડું ઘોળી આંખ ઉપર મુકી પાટો ખાંધવો. (૪) ૭ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ ટીંકચર ઓવ હુમેમેલીસ Tinc. of Hamamelis) બેળી તેમાં ઝીંજી અને નરમ કપડાંનો કટકો ઘોળી આંખ ઉપર મુકી પાટો ખાંધવો.

આંખમાં કચરો જાય—(૧) હળ, હુકો ઇત્યાદી રજકણો ને આંખમાં પેવસ થઈ હોય તે જે આંખ સાચુ હોય તે આંખ છુપ ચોલવી, પણ જેમાં કચરો ગયો હોય તેને જરા પણ હાથ લગાડવો નહીં. (૨) આંખનાં પાંખણા ઉઘાડી તેમાં પાણીના કટકા મારવા, અથવા આંખને

મારીપેડે ધોવી. (૩) જ્વે ડાંબર, તાવેલી ચરખી, ઈત્યાદીના છાંટા આંખમાં ગયા હોય તો આંખોમાં ખદામના તેલના ઘોડાં ટીપાં નાખ્યાં કરવાં. (૪) જ્વે લોખંડની રજકણો ગઈ હોયતો પાંપણા ઢંધાડી તેની આગળ લોહચુંબક (Magnet) નો કટકો ધરવો, એટલે રજકણો આંખમાંથી નીકળી પેલા કટકા પર પોતાની મેલે જઈ પડશે. પછી આંખોને થંડા પાણીથી ધોવી.

આંખ આંખી—ગાંઠ ગ્રેન્સ મોરચુ અને ૧ ગ્રેન કપુર લઈ ખનને ૧ આંઈસ ખખલતાં પાણીમાં પીગલાવી તે થંડું પડે કે ખંડું મલી ૧ ખાટલી જેટલું થાય તેટલું ખીલું થંડું પાણી ઉમેરવું; પછી તે ગાળી કાઢી તે પાણીથી સહવાર માંજ આંખો ધોવી.

આંખ ફટકો મારવાથી સુજે—(૧) મુક્કી, ફટકો વગેરે જ્વે પડે તો તરતજ સાલીડ તેલ અથવા તાલું માખણ આંખની આસપાસ લેગાડ્યા કરવું. (૨) જ્વે આંખ આસપાસ કાળો ડાઘ પડ્યો હોય તો સાત ભાગ પાણીમાં એક ભાગ ટીંકર ઓવ આરનીકા (Tinc. of Arnicol) ભેલી તે દવામાં ઝીણા, નરમ કપડાંનો કટકો ધોળી તે ભાગ ધોયા કરવો. ઘણા વખત એ પ્રમાણે કદી પછી તેજ દવામાં એક કપડું ધોળીને તે વડે આંખ પર પાટો બાંધવો.

આંખમાં થતા 'આઈરાઈટીસ'—જ્યારે Iritis થાય છે, ત્યારે ખીલકુલ જ્વેલાઈ શકાવું નથી. કીકીના કુંડાળાનો રંગ ખદલાઈ જાય છે, જેમકે જ્વે અસલ કાલો હોય તો રાતો થાય છે, અથવા ખજી હોય તો લીલો થાય છે. આંખોમાંથી ઘણું પાણી ગળયા કરે છે. કીકી સંકોચાય છે, અથવા તદન ખંધ થાય છે, તથા તેના કુંડાળાની કોર આંખના ખીલોરી પદાર્થ સાથે વલગી જઈને તેમાં ગાંઠો થાય છે, અને તેથી ગાંઠો જ્યારે ફુટે છે ત્યારે ચાકાં પડે છે.

એનો ઈલાજ—૧ આંઈસ પાણીમાં ૧ ડ્રામ ખાલમખ ઓવ કોપેબા (Balsam of Copayva or Copaiba) અને ૪ ડ્રામ્સ ગુંદરનો ભુકો પીગલાવી, તેમાંથી પોણું પોણું વાઈન ગ્લાસ લઈ ત્રણ ત્રણ કલાકે પીવું.

આંખ ખચ્ચાને આવે—૧ આંઈસ પાણીમાં ૧ ગ્રેન્સ ફટકી ચાને ફટકડી પીગલાવી, તે પાણી પીચકારી વડે આંખો ઢંધાડી તેમાં મારવું, અને રાત્રે સુતી વેળા થોડો સપેતીનો મલમ પાંપણોને લગાડવો.

આંખનો વરમ—(૧) રાતના સુતી વેળા એપેરીયંત પીલ (જુઓ નુસખો) ની ૧ ગોળી લેવી, અને સહવારના ખે ચમચા સેલાઈન ઓર પરગેટીવ વ્હાઈટ મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. પછી ૧ આંઈસ ગાળેલાં પાણીમાં ૧ ગ્રેન્સ ફટકી નાખી તે પાણીથી ૨ થા ૩ કલાક સુધી આંખો ધોયા કરવી. વચમાં વચમાં કુક્કાં પાણીએ પણ ધોવી. રાતના સુતી વેલા પોપચાંની કીનારી પર ખકરાંની ગરમ ચરખી લગાડવી. (ક) જ્વે તાવ હોય તો એકોનાઈટ મીક્સચર તેનાં મઠાલા હેઠલ જણાવ્યા પ્રમાણે લેવી. (ખ) જ્વે નખલાઈ હોય તો દહાડામાં ૩ વખત અને આંધાની ગા કલાક અગાઉ ખખે ચમચા તેનીક કવીનાઈન મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા અને આંધો પછી અકેક ચમચી મગરના તેલ (Cod-liver oil) ની પાણીમાં ચા હુધમાં પીવી. (૨) જ્વે લાંબા વખતનો વરમ હોય તો ૧ આંઈસ પાણીમાં ૩ ગ્રેન્સ ફટકી અને ૧ ગ્રેન મલકેટ ઓવ ઝીંક (Sulphate of Zinc) પીગલાવી તેમાં ઝીણા અને નરમ કપડાંનો કટકો ધોળી આંખ પર મુકવો, અને કાનપટ્ટી પર રાઈનું પાંડું બાંધવી મુકવું. (૩) જ્વે આંખ લાલ થઈ હોય તો દર ત્રણ થા ચમચાર કલાકે અકેક ચમચી આરસેનીક મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી.

આંખ સુજી આવીને પાણી ઝરડે—Bleary Eye માં આંખોના પોપચાં સુજી આવીને, આંખોના ખનને જીણાઓ રાતાં થાય છે. એનો ઉપાય એકે ૨ મોટા ચમચા જેટલાં પાણીમાં ૫ ગ્રેન્સ મલકેટ ઓવ ઝીંક (Sulphate of Zinc) પીગલાવી, તેમાં કપડાંનો એક કટકો ધોળી તે વડે વારંવાર આંખ બીજવેલી રાખવી.

આંખ સુજીને તેમાંથી પાણી ઝરડે—(૨) ગાંધેત પાણીમાં ૧ ડ્રામ ફટકી નાખી, તેમાં

નરમ કપડાંનો કટકો ખોળી આંખપર મુકવો, અને નીચલી દવાઓમાંથી એક વાપરવી :— (ક) મગરના તેલ સાથે દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા કવીનાઈન એન્ડ આયરન મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ના પીવા. (ખ) દર ત્રણ કલાકે અડેક ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ની પીવી. (ગ) દર કલાકે અડેક ચમચી પલસેતીલા મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ની પીવી.

આંખ, સુજેલીનો ઇલાજ—મારામારી કરવાથી અથવા પડી જવાથી આંખની આસપાસની જગ્યા શુભ્ર આવી કાળી (Black Eye) થાય છે; એનો ઇલાજ એકે ગરમ પાણીથી તે જગ્યા પર વારંવાર સેક કરવો.

આંખો નખલાઈથી આવે, પાણી ગળીયા કરે અને જેવાય નહીં તેના ઇલાજે—(૧) જ્યારે નાડી ઝડપથી ચાલે, ચામડી સુકી હોય, અને પાણીની તરસ ઘણી લાગે ત્યારે 'એકોનાઈટ મીક્ષચર' ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં એજ દવા લેવી. (૨) જો જેવાય નહીં, અને આંખની ખાલુ આગળ ઘણું દુખ થાય તો 'ખેલેડોના મીક્ષચર' ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં એજ દવાનો ઉપયોગ કરવો. (૩) ડોળામા ઘણાજ ખમાય નહીં એવો દુખારો થાય અને આંખમાં અગ્ન ખળે તો દર ચાર કલાકે અડેક ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ની પીવી. (૪) જો કાંઈ હથીયાર ભોંકાયાથી એ પ્રમાણે ખચું હોય તો 'ગારનીકા મીક્ષચર' ના નુસખામા જણાવેલા પ્રમાણમાં એજ દવા લેવી. (૫) જો આંખના પાંપણાં વલગી જતાં હોય અને ઘણું પાણી ગળે તો 'પલસેતીલા મીક્ષચર' ના નુસખામા જણાવેલા પ્રમાણમાં તે દવા વાપડવી. (૬) જો સાધારણ ઉપાયથી કાંઈ ફાયદો નહીં જણાય તો દર ચાર કલાકે ફોમફરસ સોલ્યુશન (લુઓ નુસખો) નો 'ડોઝ' લેવો.

આંચકી—દરદીને બીઠાણા પર સુવાડી મુકી ત્યાં જરાપણુ બીજાંઓએ ખખડાત ચા હાલચાલ કરવી નહીં નેહએ જરા પણુ હાય લાગવાથી, થંડો પવન લાગવાથી અથવા દુરનું ખા-

રાતું અફસાવાથી હુમલો એકદમ હભરી નીકલે છે. દવા તરીકે 'જેલસીમીનમ મીક્ષચર' ના મહાલાં હેઠલ જણાવેલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે તે દવા પાવી.

આંચકી માટે ઇલાજ—Tetanus થાને ધનુશવા માટે નીચલો ઇલાજ છે:—ખરડાનાં કાંઠામાં વેદના થાય તો ત્યાં જખો મુકાવવી, અથવા ગાયના હુક્કામાં ખરફ ભરીને રાત દાંડો ત્યાં રાખવું જેવો દુખારો નરમ પડે કે તે કાણડી નાખી, ગાંતનાં ફુલ તથા પીયાં, પાણીમાં નાખી છુબ મસલીને, એક હુક્કામાં થાને શરશરીમાં મુકવાં, અને તે સલગાવો તેનો ખુઓ દરદી પાસે ખેંચાવવો. જેવી તેને હંધ આવવા માંડે કે વધારે આપવા નહીં; જો થોડો વખત પછી પાછી ખેંચતાણુ થાય તો ફરીથી ખુઓ ખેંચાવવો. આ પ્રમાણે વારંવાર કરવાથી આંચકી નરમ પડે કે પછી કુવીનાઈન, દારૂમાં ભેલી, દરદીને પાતું.

આંજણી—જ્યારે Hordeolum અથવા Stye થાય છે, ત્યારે આંખોના પાંપણોના થડમાં ઝીણી ફાલ્લી યદ દુખારો સાથે અગન ખલેછે. એના ઇલાજે (૧) 'પલસેતીલા મીક્ષચર' તે નામના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં પીવી. (૨) હમરે ખુગેલાંને વારાકરતી અને દર કલાકે અડેક ચમચી એકોનાઈટ મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ની અને પલસેતીલા મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ની આપવી. (૩) દીવસના ગરમ પાણીથી આંખો ધોયા કરવી, અને રાતના 'ગોદલ-નીલક' ના કપડાંથી વીટાલેલી પાંઘની પોલ્ટીસ કરવી. મગરના તેલનો ઉપયોગ કરવો ચાલુ રાખવો. (૪) સીંદુરનો મલમ આંજણી પર લગાડવો. જો આંજણી સફેદ થઈને તેમાંથી બીયો ખાંહાર નહીં નીકલે તો સંભાલથી સોય અથવા એવાંજ બીજાં ઝીણા હથીયારની અણીથી હલવે હલવે ફોતરીને તે ખાંહર કાઢો.

આંટણના ઉપાયો—(૧) નવસાગરનું જલદ અને ઘારૂં પાણી ખનાવી, તેમાં કપડું ખોળી આંટણ પર મુકવું; અને તે બીણું ને બીણું રાખવું. (૨) ખાલેલું મીઠું તેલ દર રાતરે આંટણ પર લગાડવું.

આંટરીયા અથવા ટાઢીયા તાવ વાલો—

(૧) જ્યારે દરદ પોતાના પુર જ્વેસમાં હોય ત્યારે કસોળી ઉપાય કામે લાગતો નથી. (૨) જ્વેસન-રમ પડે કે ટાઢીયા તાવના ઉપાયવાલા નુસખા-માં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવા. (૩) જેમ અને તેમ દુધ, ખીર, ચાહે, અને થોડો થોડો દારૂ લેવો. (૪) ચાંદરાત પર એવું જ્વેસ વધારે હોય છે, તેથી તે દીવસની થોડા દીવસ અગા-ડીથી ઉપાયો અજમાવવા પાછા ચાલુ કરવા.

તાઢીયા તાવના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે દરદીની સારવાર કરવી, પણ જ્વેસ ઉપાય કાર-ગત ન લાગે તો ઉપર જણાવેલા પ્રમાણમાંજ સ્ત્રેંગ કવીનાઈનમાં ૧૦ ખાનીમ્સ ટ્રીક્યર ઓવ જેલસીમીનમ (Gelseminum) ઉમેરવું.

જે ઝાડો ખંધ થયો હોયતો રાતના સુતી વે-ળા કેસોમેલ પીલ (જુઓ નુસખો) ની એક ગોળી આપવી. જ્વેસ કે દરદને એ અગત્યની નથી.

આખાકળીયો—(૧) '૦૧૧ શેર જણા કાંદા લઈ સમારવા, અને પાંચેક કાચી ચાપાકી (જુઓ કે સાખાંતી નહી હોય) કેરી લઈ, છાલ છાલી તેની ચીર કરી પાણીમાં ખીંજવવી. પછી એક તપીલીમાં નવટાંક જેટલું પી નાખી, સુલાપર મુકી, પીગલાવી, તેમાં ૧ ગેર સોજે ગોળ નાખવો, અને ગોળ તદન પીગલી રહે કે તેમાં ૦૧૧ કળ-શીયો પાણી નાખી ચમચથી એકરસ કરી તેમાં પેલા કાંદા નોખવા, અને ચમચ કરી ઢાંકણ વા-ળવું. કાંદા ચરધા ચરે કે તેમાં ફેરીની પેલી કા-તરીઓ ઉમેરવી, અને સઘણું એકરસ કરી, ઢાંકણ ઢાંકવું. થોડું પાણી ખજે કે તપીલીને ઘ-ગાર પર મુકવી, અને પાણી ખળી જ્વેસ કે નીચે ઉતારી પાડવી; (૨) જ્વેસ ગોસ્તનો ખનાવવો હોય તો જે વખતે ગોળના પાણીમાં ફેરીની કાતરીઓ ભેળો તે વખતે 'ખાઈ ગોસ્ત' પણ સાથે ભે-ળવું, અને ચમચ કરી, આખાકળીયાની રીત પ્રમાણે કરો.

ધ

ધનજન—જુઓ 'વરાળ ચંત્ર.'

ધનોઝ ફરત સોદત—૧ આંઈસ પોતાય આઈતારનાઝ, ૧ આંઈસ સોડા ખાઈકારખોના-

ઝ, ૧ આંઈસ તારતરીક એસીડ, ૧ આંઈસ સીતરેટ ઓવ મેગનીસીઆ, ૦૧૧ આંઈસ મીઠું (જેલાખનુ), અને ૧ આંઈસ મેદા ખાંડ, લઈ સઘલાને એકરસ કરવું. આ સઘલી ચીજ્જે તદ-ન મુકકી ભેદજે.

ધનટરમીજીયેટ ફરેસ—'સ્લપીંગ ડ્રેમ' માંથી નીકળેલો સ્લીવર વધારે પાતલો અને વધારે વલદાર આ સાંચામાં થાય છે, જેથી આગલ કરતાં જરા મજબુત પણ થાય છે. વધુ વધુન માટે જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન'.

ધનતેન્સીફાઈંગ સોલ્યુશન—જુઓ 'કો-લોડીયોન ઇમલશન માટે ઇનતેન'.

ધનતેન્સીફાયર, એન્કહોલવનું—(અ)

૧૦ ગ્રેન બ્રામાઈડ ઓવ પોતાસ્યમ અને ૧૦ ગ્રેન બાઈકલોરાઈડ ઓવ મરક્યુરી (Bichloride of mercury) ને ૧ આંઈસ પાણી સાથે ભેલી નાખો. (ક) ૧૦ ગ્રેન સોલુ સાઈ-એનાઈડ ઓવ પોતાસ્યમ (Cyanide of Potassium) અને ૧૦ ગ્રેન નાઈટ્રેટ ઓવ સીલવરને ૧ આંઈસ પાણીમાં પીગલાવો પછી નેગેટીવ જ્યાં સુધી મુકેડ રંગ પડે ત્યાં સુધી એ મેલવણીમાં રહેવા દેવો; પછી વીછલીને કે સોલ્યુશનમાં ખોલો.

ધનતેન્સીફિકેસન, નેગેટીવ માટે—જુઓ 'નેગેટીવ માટે સેલેલું ઇનતેન'

ધન્ડયન ઇંક—માયાને મરસના પાણીમાં પીગલાવી લાહી જેવું બનાવો. આ લાહીને થોડાંક ગરમ કાંધેલાં પાણીમાં થોડાં નાખી ખીજાં સોજાં મરસના પાણીમાં પીગલાવી, ગાળી નાખો, અને તેની અંદર પુરતો જઠ્ઠો કાઢી યાને મેમનો ઉમેરી સારી પેટે કાલવો; પછી તેમાં સિંજ કપુર નાખી, એક બે દીવસ રાખી મુકી, ગાળી કાઢી ચાપડો.

ધન્ડયન હેમ્પ પીલ્સ—૦૧૧ ગ્રેન એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓવ ઇન્ડયન હેમ્પ (Extract of Indian Hemp) ની એક ગોલી કરવી. ઉમરે પુગેલાં-ઓએ દલાલમાં ત્રણ વખત અકેટી લેવી.

ધનદેન્ત—જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

ધનદેન્શન—જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

ઇન્ફન્ટ્સ વાયોલેટ પાઉદર—Infant's Violet-Powder માટે નીચલી ચીજો લેવો:—૧૪ રતલ ઘાંડું કુધ (Starch of Wheat), ૩ રતલ ઓરિસ-રૂટ (Orris-root) નો અથવા જાયફલનો લુકો, ૦૧ આઉંસ ઇસેન્સીયલ ઓઇલ ઓવ પરગેમોટ અને ૦૧ દ્રામ ઇસેન્સીયલ ઓઇલ ઓવ આમન્ડ.

ઇનહેલેશન ઓવ ઓઇલ ઓવ જુનિપર—૨૦ મીનીમ્સ ઇંગ્લીશ ઓઇલ ઓવ જુનિપર (Juniper) અને ૧૦ ડ્રેન્સ લાઇટ કાર્બોનેટ ઓવ મેગનીસીયા (Light Carbonate of Magnesia) લઇને તેમને ૧ આઉંસ પાણીમાં એકરસ કરો.

ઇનહેલેશન ઓવ ફ્રાયર્સ બાલસમ—૧ આઉંસ કમ્પાઉન્ડ ટીકચર ઓવ ખેન્ડ્રાઇન (Friar's Balsam) ને એક પાઉંટ ઘણા ગરમ (૧૪૦ ફેરનહીટ દીગરી વાલાં) પાણીમાં નાખવું. ઉમરે પુગેલાંઓ દહાડામાં ૩ થા ૪ વખત ૧૦ મીનીટ સુધી સુધો. સાધારણ 'જગ' (Jug) કામે લાગી શકશે, પણ 'ઇનહેલર' (Inhaler) ચંત્ર હોયતો વધારે ઠીક. કાખલા તરીકે મારતીન-હેલસ પોરતેખલ ઇનહેલર લેવો. એક મીનીટમાં છથી વધુ વખત સ્વાસ લેવો નહી, અને એ દવાને સુધીયા પછી અડધા કલાક સુધી ખાહેર જવું નહીં.

ઇનીસ્યલ લેતર્સ—જુઓ 'પ્રીટીંગ'

ઇનેમ્લ—જુઓ 'બાઇસીકલ માટે પ્રવાહી મીનો'.

ઇપીકેક્યુએન્હે એન્ડ સ્કવીલ મીક્ચર—૨ દ્રામ (Ipecacuanha) (ઇપીકક્યુએનહ) વાઇન, ૧ દ્રામ ટીકચર ઓવ સ્કવીલસ, ૦૧ દ્રામ લોડેનમ (અપ્રીમ), અને ૦૧ આઉંસ ત્રીકલ લઇને ૮ આઉંસ પાણીમાં પીગલાવો. દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા બરી પીવી.

ઇપીકેક્યુએન્હે મીક્ચર—૧ દ્રામ ઇપીકેક્યુએનહે (Ipecacuanha) વાઇન લઇને ૮ આઉંસ પાણીમાં ભેલો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દર કલાકે એકેક ચમચી લેવી.

ઇમપ્રીટ—છાપનાર અથવા પ્રગટ કરનાર નું નામ પરચુતણ કામ અથવા ચોપડીઓનાં તાઇતલ-પેજમાં છાપવામાં આવે છે તે. જુઓ 'પ્રીટીંગ'

ઇમપોજીશન—એમાં 'મેકીંગ-અપ પેજસ' 'લોકીંગ-અપ', 'લેઇંગ-અપ' અને 'લોકીંગ-અપ ફોરમ્સ, ફોર કરેક્ટશન્સ' 'શમાર્કસ' અને 'મેકીંગ ધી પ્રોપર મારજીન' આવે છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

ઇમરસન, રાલ્ફ વાલ્ડો—પ્રખ્યાત એમેરીકન નીખંધ લખનાર (૧૮૦૩-૧૮૮૨). જ્ઞેન મોરલીએ છ વોલ્યુમ્સમાં કાટેલાં 'વર્કસ ઓવ ઇમરસન' નામના પુસ્તકો લખ્યો.

ઇમલ્સન, પેનક્રીએટીંગ ઓવ કોડ લીવર ઓઇલ એન્ડ હાઇપો ફોસ્ફોઇટ્સ—Pancreatic Emulsion of Cod Liver Oil and Hypophosphites નીચે પ્રમાણે ખનશે. એ પ્રમાણે ન્યુ યોર્કની પેલ્લુ મેડીકલ કોલેજ હોસ્પીટાલમાં ખનાવે છે. ૮ આઉંસ કોડ લીવર ઓઇલ (Cod Liver Oil), ૧૫ મીનીમ્સ ઓઇલ ગોલ્ડીરીયા (Oil Gaultheria), અને ૧૦ મીનીમ્સ કડવી ખદામનું તેલ (Oil Bitter Almonds) લઇને ૨ આઉંસ ગમ એકેસ્યા (Gum Acacia) સાથે મીશ્ર કરો. પછી ૫ આઉંસ પાણીમાં ૯૦ પરસેંતવાળું 'પેનક્રીએટાઇન (Pancreatine, 90 per cent.), ૧૦ ડ્રેન્સ પેપસીન (Pepsin, U. S.), ૧૦ ડ્રેન્સ કાલ્સીયમ હાઇપોફોસ (Calcium Hypophos) અને ૧૦ ડ્રેન્સ સોડીયમ (Sodium) પીગલાવી તેલો વાલાં આગલાં મીક્ચરમાં ઉમેરીને મીશ્ર કરો, અને પછી તેમાં ૧૧ આઉંસ સ્પીરીટ ફ્રુમેન્ટી (Spirit Frumenti) ઉમેરો.

ઇમલ્સન, સીમ્પલ, ઓવ કોડ લીવર ઓઇલ—Simple Emulsion of Cod Liver Oil નીચે પ્રમાણે ખનાવો :—એક ખલમાં ૧૩ આઉંસ (તોલમાં) કોન્સેન્ટ્રેટડ (Concentrated) ઇમલ્સન ઓવ કોડ લીવર ઓઇલ, અને ૨૪ ટીપાં (Drops) ઓઇલ

ઝાવ વીન્ટરગ્રીન (Oil of Winter-green) નાખી મધલાંને મારી પેટે વાટે. પછી ઘુંટતા જઈ પેટેલા હલવે હલવે ૩ આઈંસ (માપમા) જેટલું પાણી નાખતા જવું, અને પછી ૧ આઈંસ (માપમા) શીરો (Syrup) નાખી સઘલાંને ખરાખર એકરસ કરવું.

ઇમેટીક દગક્ટ—૨૦ ઝેન્સ સલફેટ ઝાવ ઝીંક અને ૧૦ આઈંસ ઇપીકેકથુએનહે (Ipecacuanha) વાઈન લઈને ૧ આઈંસ પાણીમાં ભેલો. ઉમરે પુણેલાંઓએ તરતજ આ દવા પી જવી. ગરમ પાણી પીધાથી એ દવાનું જોર વધુ થાય.

ધ્યુ દી જેવેલ, ફ્રમ પરથી હાઇથો કાઢવા માટે—૨ આઈંસ સુકાં ક્લોરાઇડ ઝાવ લાઇમ (Dry Chloride of Lime) માથે ૩૦ આઈંસ પાણી ભેલો પછી બીન ૧૦ આઈંસ પાણીમાં ૪ આઈંસ કારબોનેટ ઝાવ પોતાશ પીગલાવો, અને ખન્ને પ્રવાહીને એકરસ કરી ઉકાલીને પછી ગાલી કાઢો.

ધરવીંગ, વોર્સીંગતન—પરચુતન ખાખદો લખનાર એક અમેરીકન (૧૭૮૩-૧૮૫૬). 'ધી સ્કેમ જુક' ઘણી રસીલી છે. જોહન સીરીઝની 'વર્કસ ઝાવ વોર્સીંગતન ધરવીંગ' વાચો.

ઈલ્યત, જીયોર્જ—મીસીસ જીયોર્જ હેનરી લ્યુઈસ નામની પ્રખ્યાત વારતા લખનારીએ ધારણ કીધેલો એ તખલ્લુસ છે. (૧૮૨૦-૧૮૮૦). ઝોગણીસમી મદીના ઇંગ્લેન્ડ વારતા લખનારાં-ઓમાં એ પહેલ્લી આવે છે. એના પ્રખ્યાત નોવેલોમાં 'ઝિઝમ બીડ' તથા 'મીલ ઝોન ધી ફ્લોમ' તથા 'શેમોલા' તથા 'સીન્સ ઝાવ આ કલેરી-કલ લાઈફ' તથા 'સીલાસ મારનર' નામની વારતાઓ ઘણી વખણાય છે. આ પ્રખ્યાત છેલ્લી વારતાનો તરજુમો 'ઝિદલકાકા' નામે ગુજરાતીમાં, પ્લોટમાં ઘટતા ફેરફાર સાથે, થયેલો છે. જુઓ:—'વાણ, માણેકજી એદલજી.'

ઇલેક્ટ્રમ—Electrum ની રૂપા જેવી ધાતુ ખનાવવી હોય તો ૮ ભાગ તાંબુ, ૪ ભાગ નીકલ (Nickel), અને ૩ ભાગ જસતને મુસમાં નાખી પીગલાવો.

ઇલેક્ટ્રલમ ક્રાઇ—૮ ભાગ તાંબુ, ૧ ભાગ નીકલ, અને ૩ ભાગ જસતના લઈ મુસમાં નાખી પીગલાવો.

ઇલેક્ટ્રીકલ સીમેન્ટ—Electrical Cement વીજલીક તેમજ રસાયનને લગતાં ઝોન્નરો સાંધવા કામે લાગે છે, અને તે નીચે પ્રમાણે ખને છે :—૫ રતલ રાજ, ૧ રતલ મીન, ૧ રતલ રાતો (Red Ochre) રંગ, અને ૨ આઈંસ પ્લાસ્ટર ઝાવ પેરીમ લઈને ધીમી આંચે પીગલાવો.

'ઇલેક્ટ્રા ટાઇપ' પર કાસાંનું પડ—(૧) નવસાગર, ખાંડ, અથવા સાધારણ નીમકમાં થોડા દીવમ સુધી ચાંદ અથવા આકાર હુખાવી રાખો, પછી પાણીથી ઘોઈ કાઢી, હળવે હળવે સુકાવા દેવો. (૨) જાણસને નરમ સલફ્યુરેટ ઝાવ એમોન્યા (નવસાગર) થી ઘોઈ, થોડી ગરમીથી હળવે હળવે સુકવો, પછી કંઠણ 'ગ્રસ' થી તેની ચલક કાઢાડો.

ઇવેયોરેટીંગ લોશન—૨૦ આઈંસ રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ (Rectified Spirit) ને ૧૦ પાઈંત પાણીમાં મીઠ કરો.

ઇસ્ચીલસ—Aeschylus ના પ્રખ્યાત નીચલા પુસ્તકોનો ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમો કરવામાં આવ્યો છે. ૧૭૭૭માં ટ્રેજેડીઝ (Tragedies) નો, ૧૮૨૪ માં- એગેમેમનોન (Agamemnon) નો, ૧૮૫૦ માં લીરીકલ ડ્રામાસ, ૧૮૬૮ માં ઓરેસ્તીસ, ૧૮૬૬ માં પ્રોમેથીયસ વીકતસ, અને ૧૮૬૪ માં સેપતેમ કોનતા ટીપીસ.

ઇસપ—એની પ્રખ્યાત બોધકારક વારતાઓની યોપડીને ઇંગ્લેન્ડમાં ઇસપ્સ ફેબલ્સ (Aesop's Fables) કહે છે. ૧૪૮૪ માં વીલીયમ કેક્સતને એનો ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમો પહેલવેહેલો કીધો હતો. ગુજરાતી તરજુમો 'મુખઈ સમાચાર ઝોશીસ' માંથી છપાઈ ખાહેર પડ્યો છે.

ઇસેનસયલ સોલ્ટ ઝાવ લેમન્સ—Essential Salt of Lemons. તે ખાઈનોક્રોલેટ ઝાવ પોતાય (Binoxalate of Potash) સમજવું.

૧ ઇંચેન અને ગામઠી તોલનો કોઠો—

૧ ઇંચ=૧ ઘઉંભાર. ૩ ડ્રામ્સ=તોલો.

૧૫ ઇંચ=૧ માસો. ૨૫ તોલા=૧ આઉંસ.

૪ માસા=૧ ડ્રામ. ૪૦ તોલા=૧ રતલ.

૧ ઇંચેન તોલ—

૨૦ ઇંચ=૧ સ્કૂપલ. ૮ ડ્રામ્સ=૧ આઉંસ.

૩ સ્કૂપલ=૧ ડ્રામ. ૧૬ આઉંસ=૧ પાઉંડ.

૧ ઇંચેન ખાદ્ય—૭૫ ભાગ સુરોખાર,

૧૦ ભાગ ગંધક, અને ૧૫ ભાગ કોળસાનો
લુકો (Charcoal) લેવો.

૧ ઇંચેન માપ—

૬૦ મીનીમ=૧ ડ્રામ.

૮ ડ્રામ્સ=૧ આઉંસ.

૨૦ આઉંસ=૧ પાઉંડ (પેંટ).

૮ પાઉંડ=૧ ગ્યાલન (૪ પાટલી).

૧ ઇંચેન-અગોહક, એલીઝાએક—વાર્તા અને
નાટક લખનારી. (૧૭૫૩-૧૮૨૧) આ ૧ ઇંચેન
ખાનુના ગ્રંથોમાં 'નેચર એન્ડ આર્ટ' તથા
'એ સીમ્પલ સ્ટોરી' ઘણા વખણાય છે.

૧ ઇંચ, ચાર્વેલાં—એક કહરાઈમાં મોટો ચ-
મચો સોલું થી નાખી, ગરમ કરી તેમાં ૨ ઇંચ
ભાંજને નાખવાં, અને તરતજ ઢોલવા શરૂ કરવું,
પણ ૧ ઇંચ નાંખતી વેલાજ ચમટી જેટલું નીમક
નાખવા લુલવું નહી. એજ ૧ ઇંચ કકણુ થાય કે
ઉતારી પાડો.

૩

ઉતના કપડાં રંગવા પેહેલાં ધ્યાનમાં
રાખવા જોગ સુચનાઓ—(૧) કપડા અંદર
દુબે એટલું રંગવું પાણી દર વખતે. નેહએ.
(૨) રંગવા પેહેલાં સોડા ક્ષાર (Soda No.2)
ના પાણીમાં કપડાં ધોવાં. (૩) જે લુનો રંગ
ખતી ગમતી સરખા નહી હોય તો દર ગ્યાલન
પાણીએ બે આઉંસ ખાદ્યસલ્ફેટ ઓવ પોતાશ
(Bisulphate of Potash) પીગલાવી,
તેમાં ઉતના કપડાં ધોવાં. (૪) દરેક રંગવું
પાણી ખખલવું નેહએ. (૫) વાસણોમાં લાક-
ડાંના પીપો વાપડવાં. (૬) ધોવાવું પાણી થંડું
નેહએ; જ્યાં ગરમ લખવું હોય ત્યાંજ ગરમ
લેવું.

ઉતના કપડાં પર બહુ રંગ ચઢાવવાની

કળા—૧૫૦ વાર ઉતના કપડાં માટે ૦૧ પેંટ
સલ્ફ્યુરિક એસીડમાં ૧ રતલ ફટકીનું પાણી
અને ૧૫ આઉંસ સુલીનો અફે નાંખી એકરસ
કરી તેમાં કપડાંને ધોળો, અને તે રંગના પીપને
ગરમ આપો. જ્યારે પીપમાંની મેલવણી પુરતી
ગરમ થાય ત્યારે તેમાં ખીજે ૧૫ આઉંસ સુલી-
નો અફે નાંખી, તે રંગીન પાણીમાં કકડા પાડો.

ઉતના કપડાં પર રાખડીયા રંગ—૭૫
વાર કપડાંને ૧ રતલ તારતાર, ૧ રતલ ફટકી,
૮ આઉંસ લોગડડ, ૪ આઉંસ સુલીનો અફે,
અને ૨ આઉંસ ફસતીકની મેલવણીઓથી તૈયાર
કીવેલાં પાણીમાં ધોળો, અને રંગના પીપને
પાણીમાં કકડા આવે તેમ ગરમ કરી, ૦૫ કલાક
કકડા પડે તેમ ઉકાળી પાણીથી ધોઈ નાખો.

ઉતના કપડાં રંગવાં—જે નતનો રંગ ને-
હતો હોય તે રંગના અક્ષર વાલાં મથાલાં હેથલ
આપેલી રીતે ભુજો.

ઉટીયાં કુટીયાંની નીશાણીઓ—આ
Dengue Fever નામનો એક નતનો તાવ
છે, જેનું જ્ઞેશ એકાએક ઉભરાઈ આવી ૨૪ થા
૪૮ કલાક રહી પછી નરમ પડે છે. તાવ આ-
વ્યા પછી ત્રીજે દહાડે ચામડી પર લાલ છાટ
પડે છે. આ તાવ વખતે માથાંમાં અને હોઠામાં
ઘણો હોંસો લાગે છે, અને શરીરનું માંસ તથા
માંધાઓ સુજા આવી ઘણા જોરમાં દુખે છે.

ઉટીયાં કુટીયાંનો ઇલાજ—૧૫ ઇન્સ એ-
ક્ત્રેક્ત ઓવ જેનશીયન (Ext. Gentian)
સાથે ૧૫ ઇન્સ એક્ત્રેક્ત ઓવ બેલ્લડોના (Ext.
Belladonna) મેલવી તેની ૩ ગોળીઓ ખ-
નાવી, એકેક ગોળી ત્રણ ત્રણ કલાકે પાણી સાથે
ગલાવવી.

ઉટીયાં કુટીયાંનો દેશી ઇલાજ—સ્વચ્છ
'પ્યોર ફેરોસીન' તેલ ઓળાં ચુંદરના પાણી
સાથે ભેળાંને તેની એકથી બે ચમચી દર ત્રણ
ત્રણ કલાકે દરદીને પાવી, અને એજ મેલવણી
શરીર પર પણ ચોપડવી.

ઉડ, જોન જયોર્જ—૧૮૨૭ માં જન્મ્યો.
ઘણા ગ્રંથો રચેલાં છે, જેમાં 'એ નેચરલ હી-
સ્ટોરી' વખણાય છે.

(Bicarbonate of Soda) બેલી તે અચ્ચાને પાતું. (૬) જે અચ્ચાને આરા અથવા તો કમજ-અત સાથે ઉલટી ચાલુ રહે અને તેથી તવાઈ ન્તય તો દર ખખે ચા લણુ ચણુ કલાકે અડેક પ-ડીકું સુગર એન્ડ ઓ પાઉદરસ (સુઓ નુસખો) નું આપવું. (૭) જે દારૂ પીવાની આદતથી ઉ-લટી થતી હોય તો દહાડામાં ચાર વખત અડેક ચમચી આરસેનીક મીઠાચર (સુઓ નુસખો) ની પીવી. સવારના ઉઠવાની અગાડ પીછણા પરજ ખેતી ૨ ચમચી ઉપલી દવા પીવી, અને પછી ૧૦ કલાક સુધી પછી ઉઠવું. (૮) જે ખાંસી-થી પીડાતા સખસને ઉલટી થાય તો ૧૦ આંડ-સ પાણીમાં ૬ થી ૧૦ એન્ડ દટડી પીગલાવી પાવું. (૯) આવાની ૧૦ કલાક અગાડી ખખે ચ-મચા ખીસમુક મીઠાચર (સુઓ નુસખો) ના લઈ તેમાં ચણુ ટીપાં નરમ કીધેલી હાઈડ્રોક્લોરિક એસીડ (Dilute Hydrocyanic Acid) ના નાખી પછી પીવું. આ દવા આવાની ૧૦ કલાક અગાડી (અને નહીં કે પછવાડે) પીવી નેહએ.

ઉલટીની નીશાણી—ઉલટી થવાથી કોઈ વખતે ખાધેલું અને કોઈ વેળા ફક્ત પીત ખ-હાર પડે છે, ચાતો દસેલી કાશીના રંગનું ખંધા-ચણું લોડી કટકાના આકારમાં પડે છે, તેને Nausea કહે છે. અછણુ થવાથી, સ્ત્રી ગભ-વતી થવાથી, ચમક થવાથી, પેટમાં ખટાસ થવાથી, અને હોઝની નખળી પરવાથી, અને ખીજાં કારણોથી ઉછાસો અને ઉલટી થાય છે.

ઉલટીના ઉપાયો—(૧) મોંદ વાસ મારે તો ૧ ચમચી હાટકાના કોયલાનો ખારીક લુકો ખાધા પછી પાણી સાથે કાકવો. (૨) જે હોઝનીમાં ખટાસ થવાથી ઉલટી થાય, અને કાતીમાં અગન ખસે તથા ઉછાસો થાય તો, ૧ પીકર ગ્લાસ જેટલાં ચુનાના પાણીમાં સોડા વો-ર બેલી દહાડામાં ૩ વાર થોડા દહાડા સુધી પીવાનું ચાલુ રાખવું. ખોરાકમાં ફક્ત દુધજ લે-વું, અને અથવાડીયામાં એકથી બે વાર લુલાખ લેવો.

ઊંધ નહીં આવે તેના ઇલાજો—(૧) રા-ના સુતી વખતે ૩ ચમચા ઓમાઈડ એવ પો-

તાશીયમ મીઠાચર (સુઓ નુસખો) ના પીવા. (૨) સુવાની અગાડ ૧ ચમચી સીરપ એવ ક્લોરલ (Syrup of Chloral) ની લેવી. (૩) સુવાની અગાડી ૨ ચમચા ઓમાઈડ એવ પોતાશીયમ મીઠાચર (સુઓ નુસખો) સાથે ૧ ચમચી સીરપ એવ ક્લોરલની બેલી પીવું. (૪) રાતના સુતી વખતે સીડેનીવ દરાફન (સુઓ નુસખો) પીવો. (૫) કોઈ પણુ આરા થા દુધ વગરની બે ચમચા કમ્પ્લી સ્ત્રોંગ કાશીના પીવા. (૬) ૧ વાઈન ગ્લાસ પાણીમાં ૧ ચમચી સ્પીરીટ્સ એવ હાઈડ્ર (સુઓ નુસખો) નાખી તે પીવું. (૭) જે થળો ખોરાક લીધાથી અને અ-છરણુ થવાથી ઝંધ નહીં આવે તો દહાડામાં ૩ થી ૪ વખત વાઈન ગ્લાસ જેટલાં પાણીમાં પાંચ પાંચ ટીપાં ટીકચર એવ નક્ક વાપાકા (Tinc. Nux Vomica) ના નાખી પીવાં.

ઊંધ લાવવાની દવા—થોરાંક પાણીમાં હા-ઈપનન (Hyponne) અથવા એસેટોફેનોન (Acetophenon) ના ૨ થી ૪ ટીપા નાખી, દરદીને પાવાથી ફેટલાક કલાક વેર તે નીરસિ સુધી રહે છે. અથ અથવા કય કોયલાના માંદે આ ઉપાય વધારે અકસીર છે.

ઊંધ લાવનારી દરો દવા—૫ ગ્રામ્સ ભાંગ, ૫ ગ્રામ્સ કાકડીના છેળેલાં ખીજ, ૨ ગ્રામ્સ ખસ-ખસ, ૨ ગ્રામ્સ તણજના ખીજ, અને ૧ ગ્રામ કા-ખાં મચી લઈ મધજાને છુટાં છુટાં છુટાં ખારીક લુકો કરવો. પછી આ લુકાને ૧૨ આંડ સ પાણીમાં મેળવી નાખી કપડાંમાંથી ગાળી કાઢાડો. પછી તેમાં ૪ આંડ સ સાકરનો ખારીક લુકો અને ૧૦ આંડ સ જેટલું દુધ ઉમેરો. એકર- કરો. આ પ્રમાણે બનેલી દવામાંથી ૬ થી ૧૨ આંડ સ જેટલી લઈ એડી વેલા પાવું.

ઉંઠાડીયાંની નીશાણીઓ—Hooping- Cough or Pertussis એક ઘણી ખરાબ નતની ખાંસી છે, અંજળખ જેવા અવાજની વા-રવાર ખાંસી આવે છે, અને ઉલટી થાય છે. સાદ ખેતી ન્તય છે. સડઆતમાં આસરે ૧૩-૧૪ દીવસ વેર તાવ હોય છે, પણ પછી તે નજીસો નથી. આ ખાંસી ઉડતી છે.

ઉદાદીયાના ઇલાજો—(૧) જો તાવ નહીં આવતી હોય તો નાના પાળકોને દર ૩ કલાકે છ છ ટ્રેન્સ ફટકીને ચોડા પાણીમાં પીગલાવી પાવું. ને દરદી પીવાને આનાકાની કરે તો શી-ગ માથે બેલી પાવું (૨) જો ખાંસીથી અને તાણથી દરદી કંટાલતો હોય તો (૩) ચોડાંક પાણીમાં ૧૫ ટ્રેન્સ બ્રોમાઈડ ઓવ પોતાશીયમ (Bromide of Potassium) બેલી પીવું. અથવા તો (૫) દાણામાં ૩ વખત બળે ચમચા બ્રોમાઈડ ઓવ પોતાશીયમ મીસચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૩) જો ખાલી જરાવર ખાં-ની થાય તો મુતી વખતે ૧૦ ટ્રેન્સ બ્રોમાઈડ ઓવ એમોન્યા (Ammonia) ને ચોડાંક પાણીમાં પીગલાવી પાવું.

ઉદાદીયાં ચાને દાખા ખાંસીના દેશી ઇલાજો—(૧) ૧ આઉંસ પાણીમાં ૫ થી ૧૦ ટ્રેન્સ ફટકી ડોહોવીને પીચકારીમાં ભરી તે ત્રડે હલવેથી મોંહ વાટે ગળાની માહે મારવું. (૨) ૧ આઉંસ માલીડ તેલ, બા આઉંસ અંખર અને બા આઉંસ લવંગનું તેલ મીચ કરી દરદીના ખરડાના કાંઠા પર ચોપડવું. અને દર ૩ કલાકે સેજ રમ દારૂ પાણીમાં ભેળી પાવો. (૩) રમ દારૂ અથવા ટરપીનટાઈન દરદીના ખરડાના કાં-ઠા પર ચોપડવું.

ઉદરીના ઉપાયો—(૧) ગંધક અથવા સુ-રો ખાર પાણી માથે બેલી, તેમાં કપડું બોળી, તે માથાં પર મુકવું જો અગન થણી બળે તો કપડું પાછું ઉંચકી લેવું (૨) જણી હીમજી હ-રડે થીમાં તળી, તેનો જુકો કરી, તે જુકો માથાં ઉપર લગાડવો.

ઉદરીની નીશાણી—પ્રથમ પીલા રંગની જણી છાંયે માથાં પર દીસે છે, અને તે કોઈ વેળા સાથે મળી જઈ જુમખાના આકારમાં દીસે છે, અને તેના પોપડા બંધાય છે. આ પોપડાની પાસે અથવા નીચે પડે સાથના મોટા દાણાઓ દેખાય છે, જેમાંથી પડે તથા ચીકણું પાણી વહે છે. ખાલ વલગી જાય છે, અને જો કોઈ ઇલાજ નહીં કરાયો તો આખાં માથાંની સપાટી ઉપર ફેલાઈ જાય છે. આ ઉડતો રોગ છે. ઘણું કરીએ બચાવે થાય છે.

ઉદરીને મારી નાખનારી લાહી—જુઓ 'કોસર્ફ પેસ્ટ.'

ક

કનતેન્સ—જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કનડેનમસ—જુઓ 'વરાળ ચંત્ર.'

કનડેનસીંગ એનજી-સ—જુઓ 'વરાળ ચંત્ર.'

કનકેકશન ઓવ સલફર એન્ડ સેના—

૧૦ ગ્રામ્સ કનકેકશન ઓવ સેના (Senna) અને ૨ ગ્રામ્સ સખલાઈઝ સલફર લઈને બેઠને એકરસ કરો હમરે યુગેલાઓએ થોડે થોડે વારે ૧ અથવા ૨ ચમચી ભરી લેવું.

કન, રતાલુ, માં ગોસ્ત—પેટેલાં 'ખાડે ગોસ્ત' કરી તેમાં ૧ કળશીયા જેટલું પાણી, તથા ૨ ચેર છોલેલા રતાજી કેનના કટકા નાખી, ચરી રહે, અને પાણી બળી જાયને ઉતારી પા-ડવું.

કટ-ધન લેટર—દરેક પ્રકરણની પેટેલી લી-ટીમાં અડેક અસર મોટો મુકવામાં આવે છે, તેને કહે છે કોઈ કોઈ 'ફિન્સી ટાઈપ' મુકે છે, જુઓ મુખવે કરી અકટોખર ૧૮૮૮ ડું 'જુલ અકશાન.' જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કતલર્સ સીમેન્ટ—Cuttler's Cement નીચલી રીતે બને છે. (૧) ૪ ભાગ રાજ, ૧ ભાગ મીન, અને ૧ ભાગ છટનો જુકો અથવા પ્લાસતર ઓવ પેરીસ લેવો.

કટલેસ—'ખીમો' ગોસ્તનો અને 'મરધીનો ખીમો' વાલી ખાખદોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે માંસ છુંદી, 'કખાખ, ગોસ્તના' નામના નુસખામાં જણાવેલો મસાલો ભેલી માંસને આથવું. પછી કલાકેક રહી, અડેક કખાખ જેટલું આથેલું માંસ હાથની હથેલી પર નાખી પાતલાં કરવા, અને તે પાતલા માસના ખન્ને પડ પર પાઉનો રવો ચા ઘઉંનો આટો લગાડવો. પછી એક વાસણમાં બે તણુ ઇંદાં ભાંજી તેને દોહવવાં, અને જુલા પર પેના ચા કહરાઈ ભેલી તેમાં પુરતું ધી નાખી કકરા પાડવા. પછી પેલા કટલેસ એક પછી એક પેલાં ઇંદાંમાં બોળી ધીમાં તલવા મુકવા. જેવું એક પડ લાલ થયું કે ચમચથી હલટાવી ખીજી પડ કરવું.

કેટલું જમીનને કલદરૂપ સાથે નરમ કરવાની રીત—કેલસાની ઝીળી ચાલેલી રાખ જમીનમાં નાખવી, જેથી જમીન નરમ થશે, એટલું જ નહીં પણ થળી કલદરૂપ પણ થશે. કેટલાકે રેતીનો ઉપયોગ કરે છે, પણ તેના કરતાં આ રાખ વધારે અકરીર છે.

કથા, કદ્દમીન, (ઈંગ્લેન્ડ) પુસ્તકોના નામો; સત્તરમી સદી વેરના—એનસાહકલોપીયાની નવમી આદતીના 'Romance' ના મથાલાં હેયલ આરેલી લાંબી આરનીકલમાંથી પ્રખ્યાત ઈંગ્લેન્ડ કદ્દમીત વાનોના પુસ્તકોના નામો નીચે આપ્યે છોએ:—

સેવન વાઈઝ માસ્ટર્સ (Seven Wise Masters).

ઈસોપ્સ ફેબલ્સ (Æsop's Fables).

હીસ્ટોરી ઓવ ટ્રોય (History of Troy by Dares).

શાહનામાહ (Shah-Namah by Ferdouni).

લેન્સેલોટ (Lancelot).

ત્રીસ્ટન (Tristan).

હુઓ ઓવ બોરડો (Huon of Bordeaux).

રોબર્ટ સોન્થેયઝ ઓવ ગોલ (Robert Sonthey's Amadis of Goul).

પાલમેરીન (Munday's Palmerin).

રોબીન હુડ (Robin Hood).

અલો ઇંગલીશ પ્રોઝ રોમેન્સીસ (W. J Thomas's Early English Prose Romances).

રોઝાલિન્ડ (Lodge's Rosalynde).

ગાય ઓવ વોરીક (Guy of Warwick).

ગ્રીસેલ્ડીસ (Griseldis).

કેન્ટરબરી તેલ્સ (Chaucer's Canterbury Tales).

સેવન ચેમ્પીયન્સ ઓવ ક્રીસ્ટેનડમ (Seven Champions of Christendom).

આરકેડીઆ (Sir Sidney's Arcadia).

રેનાર્ડ ધી ફોક્સ (Reynard the Fox, or Romance of the Fox).

રોબર્ટ ધી ડેવીલ (Robert the Devil).
વીન્ટરઝ તેલ (Shakespeare's Winter's Tale).

લ્યુલીઝ (Lyly's Euphues).

પેરિસ્મસ (Parismus).

ફોર્બેન્ડર (Roberts's Pheander).

બાર્કલીઝ (Barclay's Argenis).

પેલેસ ઓવ પ્લેઝર (Palace of Pleasure).

પાર્થેનીસા (Boyle's Parthenissa).

કદી ભુસાય નાટી એવી શાહ—૨૦ એન્સ નાઈગ્રોસાઈન (Nigrosine) અને ૪ એન્સ ગેલેટીન (Gelatine) લઈને તેમને ૧૫ ઓન્ઝ ધાણીમાં પલાવવાં, પછી એક બીજાં વાસણમાં ૪ એન્સ બાઈક્રોમેટ ઓવ પોતાશીયમ (Bichromate of Potassium) લઈને ૧૫ ઓન્ઝ ધાણીમાં પલાવવું. પછી બંને પ્રવાહીઓ મીઠા કરવી. આ શાહ એસ્ટીડથી પણ ભુગાતી નથી.

કપડાં રંગવાં—જે નતનો રંગ હોય તે રંગના અક્ષરવાળાં મથાલાં હેયલ આરેલી રીતે લુઓ.

કપડાં રંગવા માટે કીરમલ રંગ—૨ દ્રામ્સ ક્લેરેન્સ મ્યુરોએટીક એસીડમાં ૧૮ એન્સ મલાંકા ક્રાલોઈ પીગલાયો.

કફ મીક્ષચર—૧૬૦ મીનીમ્સ પેરેગોરીક એલીસર (Paregoric elixer), ૮૦ મીનીમ્સ ક્લોરીક ઈધર (Chloric Ether, ૪ દ્રામ્સ ઓક્સીમેલ ઓવ સ્કેવીલ (Oxymel of Squill) અને ૮ ઓન્ઝ ઇનફ્યુઝન ઓવ કાસ્કેરીલા (Infusion of Cascarilla) લઈ મધલાંને મીઠા કરવું. ચચાર ફેલાકે બળે ચમચા પીવા.

કબજીનત, ઘોડાની—જ્યારે કબજીનત ઘોડાને થાય છે, ત્યારે લીદ સુકી થતી જણાય છે. ઉપાય:—લીડું ઘાસ અને ગાજર ઇત્યાદી કંદમુલો ખવાડવા, અને ખોરાકમાં ૧ ઓન્ઝ કડીઆતાનો લુકો અને ૧૫ દ્રામ્સ નક્ષ વોમીકા (Nux Vomica) નો લુકો ભેલી ઘોડા દલા-

રા સુધી આપવો. ને એથી આગળ અગર ચતી જગ્યાય તે ઉપલી દવા દર સવારના તથા સાંજના આપવી. ને એથી પણ ફાયદો ન જગ્યાય તે ગોળ આગેર દ્રામ્સ એસનેક્ટ એવ બેસેદોના મેલથી નરમ ગોટી બનાવી ધોરાની દાદો વચ્ચે મેલ ના.

કપાળઅન, ઝાડાની—આડો ઘણે દેવડે તથા ઘણેજ કપાળ થાય છે, કોષ દેલા અડો દુખાને આપે છે, અને તે કડણ જેવા થાય છે. એને Constipation યાને અંધ-કોષ કહે છે. હાલ ના—(૧) નસ વામીકા મીત્તરના નુમ-ખામાં (જુઓ નુમખો) જગ્યાયા પ્રમાણે એ મીત્તર એવું. આ ઉપાય ઘણો દારૂ, તંપાકુ અથવા દાણી-દાણી પીધાથી ચતી કપાળઅત પર અકસાર છે (૨) ૧ એનના છડા ભાગ જે-ટલો બેનેડોનાનો ભુકો (Powdered Belladonna) લઈ તેની અડકે ગેલી બનાવવી, પછી મવારના અપવાગ કરી ભુખે પેટે દર રોજ અડકે ગોળી લેવી જે લા ૫, ૬ દીવસમાં દહાડામાં એક પરથી વધાવે બે થેવી. પણ ૨૪ દહાડામાં ૪ થી વધુ લેવી નહી. વળી તે આગેજ લેવી અગર. (૩) વારંવાર અડકે ચમચી કનફેક્શન એવ ત્રણ; એન્ડ એના - એ નુમખો) ની પીયા ને દેશી હાલન્ટ માંગતા હાવો તે —(૧) પાણીમાં ખરફ નાખી પીવું, અને ઘંડા પાણીમાં વદળ પોળાને શરારની ચામડી ઉપર ફેરવવું. (૨) પરીદયામાં ઉઠી આવ. વગર ગરમ પાણીના ૩-૪ ગેટ પીવા (૩) ૧ પ્યાલુ ભરી ઘંડા પાણીમાં ૧ ચમચો સાધારણ નીમક દોહવાને દર-રોજ મહવારના પીસિક દોવસો સુધી પીયા કરવું. (૪) ૩ દ્રામ્સ હરડે, ૨ દ્રામ્સ નીસોતર, અને ૧ દ્રામ બનફાને લઈ એકરસ કરી ૧૦ થી ૨૦ એસ જેટલું દર ૩ હલ દે દરદીને અપાડવું.

કપાળઅત પીનનો ઇલાજ—રાતના સુતી વેળા એપેરાયંત પીલ (જુઓ તે નામનો નુમખો) ની ૧ ગેલી ગળવી.

કપાળ, કોલમોના—કપાળ, ગોસ્તના પ્રમાણે કરવું. ફરફ એતજેજ કે છુંદલું ગોસ્તને બદલે કોલમોના જાલતાં કાઢી નાખી, તેને છુંદી, તે આંધવો.

કપાળ, ગોસ્તના—૧ રતલ ગોસ્ત લઈ તે-માંથી હારકાં, છીછરાં કાઢી નાખી, તે નક્કી ગો-સ્તને લોકડાંના પીમરાં પર છુંદવું ઘણુંજ આ-રીક થાય છે, રીમરાં પરથી કાણડી લઈ, ૧ ઢાં-કણુ યા રકાળીમાં મુકી તેની સાથે છુંદેલું આફુ-લશાયુ, ચોડાં દરેલાં મરી, ૧-૨ કોચેમરીની જુરી, ૩-૪ પીએલા મરચાં, ના તોલો નીમક, અને સેજ દલદ એકરસ કરી, બે કલાક સુધી અંધાવા મુકો. પછી ૧ નાની તપીલીમાં પાણી નાખી, ચુ-લાપર મુકી ખખલાવો, અને તેની અંદર ૨ ખ-રાસ મુકી ખાઈ કાઢો પછી તે ખટારા પરની છલ છોલી કાઢી ખાંદનીમાં નાખી પીસો, અને તેને પેલાં આપેલાં માસ સાથે હાથથી એકરસ કરો પછી કહરાઈ અથવા પેનામાં પુરતું ધી નાખી, ચુલા પર મુકવું. પી ખખલે કે આપણે હાથ યંડાં પાણીમાં પોળા પેલાં આપેલાં ગો-સ્તના નાના ગોળ દાઃ કરવા, અને તે દવા યાને કપાળ પેલાં પીમાં તળવા મુકવા. નીચેનું ૫૩ થાય કે ચનમા યા તવાયાથી ફેરવી, ઉપરનું ૫૩ નીચે લાવીને તળવું.

કમપાઉન્ડની આસપાસ ભરા લીધેલાં તા-રો અ ૧ મત્રોયાગો માટે વાદનીશ—સ ધા-રણ દમરનો તાર (Coal tar) માં થોડીક ચ-રથી પીગલાવી, એકરસ કરી વાપડો. ખીજ રીત એજ દમરના તારમાં ગરમ કાંધેલું લીનસાદ તેલ (Linseed oil) ભેલી નાખી વાપડો.

કમપાઉન્ડ એનજીન્સ—જુઓ 'વગળ યંચં.'

કમપાઉન્ડ જેલેપ એન્ડ બાઈતારનેટ એવ પોત ૨૧ પાઉન્ડ—૨૦ ઍન્ડ કમપાઉન્ડ જેલેપ પાઉન્ડ Compound Jalap Powder ને ૧૦ ઍન્ડ બાઈતારનેટ એવ પોતાશ (Bitartrate of Potash) માં એકરસ કરો, અને તે ૧૧ ભુકી બનાવો. આંતરે આંતરે સવાર-ના અડકે લેવું. ૩ બનાવવો.

કમપાઉન્ડ મેરોન એનજીન્સ—જુઓ 'વગળ યંચં.'

કમપોર્ટીંગ—તાઇપો છાપવા માટે ગોઠવવા તે 'જુઓ પ્રીટીંગ.'

કમરમાં સંધીવાથી થતો દુખારો—તીલાણુ સંધીવાના મુખ્ય દરો ૨ વર્ગ છે, એકલું નામ Lumbago, અને બીજાનું નામ Crick in the Neck અથવા Torticollis છે. કમરમાં થતા મખન દુખારોને 'લમ્બેગો' કહે છે. એની નીચાણી એ છે કે એકાએક કમરમાં દુખારો થઈ આવે છે, જરાપણ ચાંક ચલાં, ઉભા થતાં, ખેંચતાં અથવા વજનદાર થોડાં ઉંચકતાં દરદીને દુખારો થાય છે. હંલાને :—(૧) દરદીએ કમર પરનું યુગ્મું ઢાંચે કરી નીચું તથા ઉપું રહેવું. પછી એક બીજા રાખમે થોડાના હાથમાં થોડા લોખંડની અને ધારદાર સોય (Shawl-pin) મળજી પકડી દરદીના દુખાવાવાલા ભાગની ઉપર ૧-૨ હથના તક્કાને બોંકી દેવા. આથી એકદમ, પણ સેજા વખત, દુખારો યશે. ચોડીક નીનીટ સોય અંદરજ રાખી પછી પાછી ખેંચી લેવી. તે ખેંચ્યા પછી કમર હાથે તે ખાંચે ખા-જીએ બોંકવી. (૨) એક મા આઝી વા દલાક ગરમ રુઝ એટલી વડી લીનાની પાંચીમ (Linsced powder) ખનાવી, દુખાવાવા લા ભાગ પર ગરમ ગરમ મુકવા. જટકો ભાગ દુખારો હોય તેટલો ભાગ આ પાંચીમ ધાકી નાખવા બેઠાં. તે પછી વળત ફાયરો નહીં જણાય તો ત્રણેક કલાક અમર કરી દેવું. પછી તે ભાગ ફરેલના કપડાંથી પોકા, અને ફરેલના કપડાં પર આંદાનાંક (Milk) મુકવું. (૩) ૨ ભાગ ખરફના ભુકા માથે ૧ ભાગ સાયારણુ નીમક એકરસ કરી તેમને ગાળના ઉપડાવી કો-થળામાં નાખી, જ્યાં સુધી દુખ નરન પડે ત્યાં સુધી ચરીરના તે ભાગ પર ૨ થી ૩ કલાક ૫ થી ૬ થી નૂનીટ સુધી રાખી મુકવું નહીં. (૪) દર અ-ચાર કલાકે એકેક અમર્યા આરસનીક માલચર (સુગર નુસખા) ની પીવી. (૫) જે દેરી દલા-ને બેઠાં તે Lumbago માટે નીચલા દેરી ઉપાયો છે :— ૧ ૨ થી ૪ ઓન્સ લાખાનના ફૂલ ૩ વાર પાણી માથે કાકવાં, તથા ૧ અમર્યા ફેરાસાન તેલ હાથમાં બેલી દર ૩ કલાકે પીવું (૨) ૬ આઉન્સ પાણીમાં ૪ ડ્રામ્સ સુંદરના ભુકા અને ૨ ડ્રામ્સ ટરવીન્ટાઇન પીગલાવી, પોણું વાઈન ગ્લાસ ભરી દર ૩-૩ કલાકે દરદીને પાવું.

કમરો—Tetanus or Jaundice થયા હોય તો ચરીરની ચામડી, આંખો, હંથાદાના ભાગો પીળા થયલા જણાય છે. જે કહેવામાં પચ્ચરી ખંધાય છે તો હાથે છે, ઉલટી આવે છે, અને આંખો રંગ તદન ઉજળો રહે છે. નીચલા ઉપાયો અજમાવો :—(૧) જે તાવ પણ આવતી હોય તો ખોરાક નેમ અને તેમ હલકો લેવો. અને તે હાથે લેવો. ઓડાનાં નમળરને અડધું હાથે ભરી, તેમાં થોડાક કટકા આંદાના ના-ખી, પાકાનો ભાગ થોડા થોડરથી ભરો, અને પછી પી જવો. આ પ્રવાહી ખોરાક દર ખાંચે વળુ વળુ લાકે લેવો. દર તરીકે (૧) જે વળુ દલાડા સુધી દર અચાર લાકે એકેક પડીકું 'સુગર એન્ડ ઓ પાઉડર (સુગર નુસખા) નું લેવું. જે એથી કાંઈ ફાયરો ન થયેલો જણાય તો (૨) દર અચાર લાકે વીસ વીસ ઓન્સ ક્લોરાઈડ ઓફ એમાન્યમ (Chloride of Ammonium) પાણી માથે લેવા પીવું. પી-માખનો રંગ કાંકો થતા વચ તે વળુવું કે તમે સુંદરતા વધા છે. તે સુગર એન્ડ ઓ પાઉડર વાપરવાથી આંખો અડધા થાય તો દર અ-વારના ઉડાને વાર વા તમળર ભરી ફરફ-દ-કલાક પાતર (Friedrichshall Water) અથવા તે લના પાતર (Pulma Water) પીવું (૩) જે નાખા ક-જળા થયા હોય તો દર અચાર લાકે એકેક ફેનફરસ ફેનફુરા (સુ-ગર નુસખા) લેવી. એના દેરી હંલાને :—(૧) ૫ આઉન્સ કાળા દેરાખ માથે વા આઉન્સ હરડે મેલવી નાખી ફેરાવા. (૨) ૨ તોલા એડાંકા, ૧ તોલા ફેનફરસ ફેનફુ, ૧ તોલા હેરામાલ, અને ૧ તોલા કેન્દર લઈ સધળાંને એકરસ કરી પે માના જટલી ગળાવવી.

દ-ખા સાથે ઓખો તાવ આવે તેના ઉપાયો—(૧) ૧૦ આઉન્સ ખમણતાં પા-ણીમાં ૧ આઉન્સ અન્નતામલનો ભુકો અને ૧ ડ્રામ નવસાગર નાખી સધળાંને ઉકાળવું. પછી ૧ કલાક સુધી ત્રાસણમાં ઢાંકી રાખી થંડું પડે કે મવાર, ખપોર તથા સાંજના ૧ થી ૨ આઉન્સ દવા લઈ પીવી. (૨) ૩ ડ્રામ્સ પાંડીયાન, ૩

દ્રામ્સ અનીસુન, અને ૧૫ દ્રામ્સ સાયરાનાં પાંદડા લઈ, સઘળાંનો ખોરીક લુકો કરી, તે લુકો ૧૬ આંઈસ જેટલાં પાણીમાં નાખી આસરે ૧૬ આંઈસ જેટલું રહે ત્યાંસુધી ઉકાલવું. પછી થંડું પડે કે તેમાંથી અઢેક આંઈસ જેટલું લઈ દહાડામાં ૩ વાર પીવાડવું. (૩) ૬ આંઈસ પાણીમાં ૧૫ દ્રામ્સ જડવેરાના મુલ્યાંનો લુકો અને ૧૫ દ્રામ્સ ગાવલુખાન નાખી, સઘળાંનો ઉકાળો કરી, તેના ૩ ભાગ કરવા. સવાર, ખપોર તથા સાંજના અઢેકો ભાગ લેવો.

કુમાન વાયોલીનની—લુઓ 'વાયોલીનની ખો સાફ કરવાની રીત.'

કૈમોદીયા કનમાં ગોસ્ત—'સકર કનમાં ગોસ્ત' છે, તે પ્રમાણુજ કરવું, ફરક એટલોજ કે સકરકનનો કટકાને બદલે કૈમોદીયા કનના કટકા લેવા.

કરમ—*Ascaris Lumbricoides* or the Round Worm યાય છે, ત્યારે પેટ ફૂલીને મોટું યાય છે, અને તેમાં દુખ પેદા યાય છે દરદી પોતાનું નાક ટુંપ્યા કરે છે, બુખ યાતો ઘણીજ લાગે છે, યાતો તદન લાગતી નથી. પીસાખની જગ્યાએ કાંડ યાય છે, ખચ્ચું દરરોજ તવાતું જતું માલમ પડે છે, તેનો દાસ વાસ મારે છે. ઝાડો કોઈ દહાડો કખજ હોય તો કોઈ દીવસ એકદમ છુટી જાય છે, અને ઝાડામાં લાંબો, મોટો ગોલ કરમ પડેતો જણાય છે. એનો ઉપાય એ છે જે :—૨ આંઈસ પાણીમાં ૨૦ ગ્રેન્સ શંદરનો લુકો અને ૪૦ મીનીમ્સ ટરપીન-ટાઈન પીગડાની, તેમાંથી દર ૩ કલાકે ૨ ચમચી જેટલું ઉમર પ્રમાણુ પાતું. દરદીને ઓકર, ખજુર, હંત્યાદી મીઠાસવાના ખોરાક ખાવા આપવો નહી, અને દરરોજ ખાણા સાથે સાતારણ નીમક આપવું, અને જો ઝાડો વારંવાર છુટી જતો હોય તો, તથા પેટમાં ખટાસ હોય તો ૧ થી ૧૫ ચમચી જેટલું સુનાતું પાણી સતાર સાંજ પાતું.

કરમ, ઘોડાના આંતરક મ. થતા—અલ્પસીના આડા અને ગોળ સાથે ૨ દ્રામ્સ નીમક, ૨ દ્રામ્સ હીરાકસી, અને ૨ દ્રામ્સ ફેરીઆતોનો લુકો મેલવી, ૧ ગોંડી ખનાવી કેટલાક દહાડા સુધી તે આપ્યાં કરવી.

કરમ, ચપટા—*Tenia* or Tape-worm ઘણું કરી મોટી ઉમરનાં માણસોને યાય છે. આ જાતના કરમ ચપટા અને ઘણા લાંબા હોય છે. કોઈ કોઈ વાર ૫ થી ૧૫ વાર જેટલા લાંબા હોય છે. દરદીના પેટમાં સુકો થઈ દુખ યાય છે, કપાલમાં ઘોંકો મારે છે. કોઈ વાર તાણુ, ફેફસું અને ચમકે યાય છે. પેટ ફૂલીને મોટું યાય છે. કોઈ વેલા ઘણી તો કોઈ વેલા અતીચ્છ યોડી બુખ લાગે છે. ઝાડો કોઈ વેલા કખજ તો કોઈ વખત પાતળો આવે છે. એકાદ ચપટો કરમ અથવા તેનો એક ભાગ ઝાડા સાથે ખાહેર આવે છે, એના ઇલાજો એકે :—(૧) અખરોટ અથવા કાકડીનો મગજ ખાવા. (૨) ૧૦ આંઈસ પાણીમાં ફૂસના ફુલ ઉકાળીને પીવા. (૩) ૧૫ થી ૧ આંઈસ કોહોળાનાં સુકાં ખીજ હોલીને ખાવા. ખચ્ચું જો નહી ખાય તો સરખે ભાગે સાકર નાખી ખવાડવા. (૪) ૩ દ્રામ્સ કાસનીનાં ખીજ, ૩ દ્રામ્સ ધાણા, ૨ દ્રામ્સ ફુલકાનાં ખીજ, અને ૨ દ્રામ્સ દાડેમની છાલ લઈ સઘળાંને છુંદી ૩ આંઈસ થંડું પાણીમાં ભીજવવા. પછી ગાળી કાઢી ઉમરે પુગેલા માણસે ૧૫ આંઈસ જેટલું ખાવું. ખચ્ચાને ૧૫ દ્રામ્સ જેટલું ખવાડવું.

કરમદાંતું અચાર—૫ શેર કરમદાંતે મારી પેઠે ઘોઈ સાફ કરીને પોણા સેર નીમકમાં ઘોળી કાઢી 'કેરોના અચાર (પાણીના)' ની રીત પ્રમાણુ ભરવા.

કરમ, પાટળા—દોરા જેવા પાટલા કરમો ઘણું ખરું ખચ્ચાઓને યાય છે. નાક તથા સફ-રામાં ઘણી કાંડ લાગવાને લીધે તે આંગળાથી ટુંપીઆ કરે છે, હંધું સુવે છે, અને પાણી જેવો અચવા ખીર જેવો પાતલો રાતા રંગનો ઝાડો કરે છે, જે તરતજ ખોરીદીથી તપાચ્યાથી તેમાં ઝીણા દોરા જેવા જાનવરો હાલતા જણાય છે. તાવ આવે છે, હંધમા દાંતો કચકચાવે છે, તથા પાણીની તરમ ઘણી લાગે છે; પેટ પણ ચઢી આવે છે. એ જાતના કરમને *Ascaris Vermicularis* કહે છે. ઉપાયો નીચે મુજબ છે :—(૧) દહાડામાં ૩ વાર ૫ થી ૧૦ ગ્રેન્સ ગંધકના ફૂલો મધમાં ચટાડવા. (૨) દહાડામાં ૩ વાર

કસમ પાપડો પાણીમાં ઘસી પાવો. (૩) ૩ ગ્રામ્સ સાકરનો બુંદો, ૧ ગ્રામ કરમાની અલ્મનાનો બુંદો, અને ૧ ગ્રામ વાયવરંબુનો બુંદો લઈ સંઘર્ષાને મીઠા કરવો. મોટી કમરવાલા મળસે દર ૩ કલાકે ૫ થી ૬ થી ગ્રામ્સ જેટલો કાઢવા, અને ૫ થી ૧૦ ગ્રેન્ડ જેટલો દર ૩ કલાકે ખસાવવા. (૪) દાઉદની છાલ અથવા દાઉદની કળી પાણીમાં ઉકાલી, તે પાણી થોડું થોડું દા-રામાં ૩ થી ૪ વાર પાતું. આ પ્રમાણે થોડા દી-વસ કરવા જવું.

કરસનદામ મુસલ—એક હીંદુ લખનાર. 'દુ'લાંડમાં પ્રવાસ' તથા 'ગુજરાતી-દ'ગેજી ડીવાનરી' દરિયાઈ પુસ્તકો એ સારૂં લખ્યાં છે. હીંદુઓના મોટા મુદ્દારક એ સારૂં લખ્યાં.

કરાકા, હોસાઆઈ કરમચ—'હીરનો-રોમ એવ ધી પારખીમ' અને 'ગ્રેટ શ્રીટનમાં મુઆફરી' નામેના ૨ પુસ્તકો લખીને પ્રતીપ કરનાર. જનમ ૧૮૨૮માં.

કરેકટ—જ્યારે 'કરેકટર' પદ વાંચી તેમાં થયેલી ભૂલો સુધારે, અને કમ્પોઝીટર મુદ્રમાં કરેકટરે નીચાણી કાચેલી ભૂલો ફેરવના ટાઈપ-માં, સુધારે ત્યારે તેને કહે છે. 'લુઓ પ્રીટીંગ.'

કલાઈના દાખેડ પર ચીઠઁઓ વસાવવા માટે નીમિંટ—(૧) ગરમ કાઢમાં થોડુંક વે-ખીમ તરપેનટાઈન (Venice Turpentine) નાખીને તે નીમિંટ તરફે વાપરવું. (૨) ગરકાને સુલાપરે સૂકી તેમાં સારી ભતનો પાણીમાં પીગ-સ વેલો સરમ નાખવો, અને તેમને ઉકાલવું. થોડી વારે તેમાં ઘઉંને પારીક દહંડો આપે ના-ખીને સઘળી મેલનગી લાડી જેવી ઘટ કરી ઉ-તારી થોડી ઉપયોગમાં લેવી.

કળા મેશન—ત્રીંગામાંથી કપાસના ફેસાને છુટો પાડનારા એક નવી ભતના સાંચાતું ખીંટું નામ 'પોર-ઓપનર' કરીને છે. વલુંન માટે 'સ્પીનોગ, કોટન' વાળી-ખાખદ.

કલાકે પટ્ટા મોડઅર—૪ ગ્રામ્સ ક્ષોરીક ઈંદર, ૧૪ ગ્રેન્ડ આથોદાઈડ એવ પોતાથ, અને ૩૦ થીનીમ્સ લીકર પોતારાને ૭ા આઈસ પા-ણીમાં પીગલાવી, તે દવાના ૮ ભાગ કરવા, અને

તે દર અચાર કલાકે લેવી. ખગરેલું લોડી સુધા-રવા માટે એ વપરાય છે.

ક્લોયરીંગ સોલ્યુશન, હુલેટીન નેગ-ટીવ માટે—૨ આઈસ કટકી, અને ૧ આઈસ ત્રીવીક એસીડ (Citric Acid) ને ૧૦ આ-ઈસ પાણીમાં પીગલાવો. ૫ થી ગેમડીયા (fix-ing) ૫ થી રોજ થોડાને નેગેટીવને ઉપલી મેલ-વણીમાં ઘોળી કાઢો.

ક્રીન-મુદ્ર—જ્યારે એકાદ પદમાં થળી થો-ડી ભૂલો હોય, ત્યારે તેને એમ કહે છે ; અને જ્યારે છાપવનારને ત્યાં પદો મોકલવાના હોય છે, ત્યારે 'પ્રેમએન' ને 'ક્લીન પદ' આને સો-લ્લે પદ કાઢારવા કહેવામાં આવે છે. 'લુઓ પ્રીટીંગ.'

ક્લોસ, અમેરીકન—'ખાય' માં તદ-અર કરેલાં કાગલ સુકાવવા માટે એ કામમાં આવે છે. લુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

ક્લીમેનીસ ઝાડ—એની પર ખુલુ, સફેદ અને કીરમચ રંગના ફુલો થાય છે. ઘોરાંક ખાત-રની જમીન, છોડની જ્યારે વધ હોય ત્યારે ઘણું પાણી, અને છોડ લુનો થાય ત્યારે ઘણું થોડું પાણી, આ ઝાડને લેદગે. એ કલમ ખા-ધવાથી (લુઓ 'ગોલાખના ઝાડ') હોય છે. 'મોર ચાલ' છોડ આથે કલમ ખાઈ.

ક્લેરેનટન, અલે એવ—દરિયાઈક પુસ્ત-કો લખનાર દ'ગેજ. (૧૯૦૮-૧૯૭૪). ઘણા પુસ્તકો રચ્યાં છે, જેમાં 'રૂબેલીગન'ના ૭ પુ-સ્તકો મુખ્ય કરી વખણાય છે.

ક્લેરેટ રંગનાં ઉનનાં કપડાં રંગવાં—ઉનનાં કપડાં પર ક્લેરેટ (Claret) રંગ આ-ડાવવો હોય તો ૫ આઈસ કેમવુડ (Cam-wood) વાલાં ખખલતાં પાણીમાં ૧૦ રતલ ઉ-નનાં કપડાં ઘોળી રાખવાં. ૫ થી જ્યાં સુધી કપડાં-માંથી પાણી નીપાઈ નથ અને કપડું ચંદું પડે ત્યાં સુધી કપડાંને હંચકી રાખવાં, અને તેટલા વખતમાં પેલાં વાસણુમાંનાં પાણીમાં ૧ રતલ હીરાકરી, ૨ આઈસ કટકી, અને ૧૧ રતલ પતંગ (Logwood) હમેરું. ૫ થી પેલાં ચંદાં પડેલાં કપડાંને ૧૧ કલાક સુધી આ ખખળતાં.

સચી અને ૧૮૩૫ માં હોયત હતો. એણે 'રૂક-મણી હરણુ' અને જુદા જુદા રાગના ૫૬ તથા ગરબીઓ રચેલાં છે, પણ સંઘર્ષમાં 'કળી કાળ-નું વર્ણન' અચ્છાદિત વાંચવા લાયક છે.

કાઉપર, વીત્રીચમ્પ—એક ઇંગ્લેન્ડ કવી (૧૭૩૧-૧૮૦૦) આલકાઈન એડીશન તથા ગ્લોબ એડીશનની આજીવીઓમાં નીકલેલાં 'વર્ડ્સ ઓવ યીસીયમ કાઉપર' વાંચો.

કાઉસીન—ત્યારે 'ખાય' નો રંગ લાલ થઈ જાય છે, ત્યારે તેમાં ૧ થી ૨ આંડાં 'કા-લીન' નાખી રાખવું. ૫થી તેને ઘણું જલાર્થ ને એકરમ કરવું. ૫થી ઠરવા મુકવું, એટલે 'કા-લીન' સાથે પેસો લાલ રંગ પણ નીચે ખેંચી જશે. જુઓ 'ફેરોસાઈડી.'

કાકડીનાં ફળેંચ અચાર—ગરમ પાણીના પેનામાં કાકડીઓ (Cucumber) ને નાખી, ૧ મીનીટ સુધી ડાઘો, અને ૫થી કાકડીને ગરમ ગરમ ખાંડ દાઘી એકદમ થંડાં પાણીનાં વાગણમાં નાખો; એક ચા થે વખત થંડું પાણી ખદકો, અને ત્યારે થંડી પડે-ત્યારે આજીવમાં પાંચથી મુકવો. ૫થી ટોપીના ૧ મોટાં વાનાણમાં કાકડી મોને મુકી તે પહેલે તેમ ગરમ ડાઘણા મરડો નાખો, અને ૨૪ કલાક દેર રહવા દેવો. ઉપલી રીત પ્રમાણે ૩ દાવસ સુધી કરી કરો. જલ્દી વખત જ્યારે મરડો નાખો, ત્યારે પેસેલાં ૧૧ ખાટલી મરડામાં ૨૧૦ તોલા નીમક, ૧૧ તોલો મરી, ૨ વંચાનું મોટું તણખણું, અને ૪ લારલના પાંદડાં (Bay-leaves) નાખી ઉકાલવું. આ ખખલતા મરડામાં કાકડીઓને ૨ મીનીટ સુધી રહેવા દેવો, અને ૫થી મોટાં મોલડાંની સીસી-ઓમાં કાકડીઓને નાખી, તે જુએ ત્યાં સુધી પેસો મરડો નાંખવો. ૫થી ખાટલીને મજબૂત જીર મારી રહેવા દો. જોઈએ તો ખીજી મરડો ઉમેરવો.

કાકડીનાં પેલાનો અચાર—પેસેલાં કાકડી (Cucumbers) ને પાણીથી સારી પેઠે ધોઈ સાફ કરવી. જો નાની હોય તો આખીજ રહેવા દો, પણ જો મોટી હોય તો તેની જાડી કાટીઓ કરી તેની પર નીમક છાંટી ૨૪ કલાક સુધી રહેવા

દેવો. ૫થી કાકડીઓ કાઢી લઈ કપડાંના કટ-કામાં નાખી મુકવો, અને તેની પર નીચે પ્રમાણે તૈયાર કાંધેલો ગરમ ગરમ મરડો નાખો. ૧૧ ખાટલી મરડાનાં ૧૧ તોલો દરેલી રાંધ, ૨૧૦ તોલા નીમક, ૨૧૦ તોલા તીખાં મરી, ૧૧ ખખણું જાવફલ, અને ૧ ગમટી જેટલાં દરેલાં જુવાં મરી ને નાખી ઉકાડીને પેસી ખાટલીઓમાં કાકડી જુએ ત્યાં સુધી ગરમ ગરમ નાંખવો, અને ખાટલીને મજબૂત જીર દેવો. ખીજી દીને પેસો મરડો પાકો કાઢી, પાકો ગરમ કરી તરતજ કાકડીઓ પર નાખી ખાટલીને જીર દેવો. એ પ્રમાણે ૪ દાવસ સુધી કરવા કરવું. ૫થી ખાટલીઓને મજબૂત જીરો મારી ખાવા મરડે તૈયાર રાખવી. કાકડી છલાછલ મરડાથી ઇમેલીજ રાખવી.

કાકડા કાઢાણુ—એક પારસી લખનારનો તખલ્લુસ. એવાણના લખાણો 'જામે જમશેદ' માં મળીય થાય છે, અને તે વાંચનારાંઓ—મુખ્ય કરી ખાનુજો—માં વખણાય છે. એવાણના ખીજત તખલ્લુસો પણ છે. મીઠું ૬૦ દાંડ પાંડે.

કાગળ પરથી થી, તેવ, ચરખી ઇત્યાદીના દાઘ કાટનાની મેવણી—ધોળી મટોડી (Pipe-Clay) નો બેડો લઈ તેમાં મોટું પાણી ઉમેરી એકરમ કરી મલાડી જેવો પદારથ કરો. આ પદારથ કેટલાક કલાક સુધી કાગળ પર રહેવા દઈ ૫થી સાફ કરી નાખો.

નાનખાંડુરાના ડાંખના ઇલાજો—(૧) પ્રાંડીમાં નીમક ડોહવીને તે ડાંખવાળા ભાગ પર લગાડવું (૨) ક્લોરોફોર્મ (Chloroform) માં નીમક ડોહવી ડાંખવાળા ભાગ પર લગાડવું.

કાન જુએ તેના ઇલાજો—૧ ભાગ એક્સ્ટ્રાક્ટ ઓવ બેલ્લેડોના (Extract of Belladonna) સાથે ૧ ભાગ ગ્લીસરીન (Glycerine) નો મીશ્ર કરી, તે કાનની આમવાસ સંઘળે થસવું. (૨) જો દરદીમાં લોહી નહી હોવાથી એલેરો શીકો થાય તો (ક) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા આયરન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા, અથવા તો (ખ) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા આયરન એન્ડ ક્વાર્સા મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા, અથવા તો

(ગ) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા સીતરેત ઝોવ આયુર્ન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીના, અથવાતો (ધ) દહાડામાં ૩ વખત સલ-ફેટ ઝોવ આયુર્ન પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અકેકી ગોળી લેવી. (૩) કેટલાક દીવમ સુધી દરરોજ ચચાર કલાકે ૧ આઉંસ પાણીમાં ૫ એન્સ ક્રોટોન-ક્લોરલ-હાઇડ્રેટ (Croton-chloral-hydrate) પીગલાવી પીવું. જ્યારે કાનના અંદરના ભાગમાં દુખારો (Ear-Ache) થાય ત્યારે નીચલા ઇલાજોમાંનો એક અજમાવવો. (૧) પેટેલાં જુલાખ લઈ પછી, માંઠાં તેલમાં ૩ ઘોળી તેનું પુમડું કાનમાં મુકવું. (૨) જુલાખ લઈ કાન ઉપર ખસખસના પોસનો ગરમ ગરમ સેક કરવો. (૩) જો કાન સુકકો હોય, અને અંદરથી ચમક મારે તો ગળગોટાના લીલાં પાંદડાના રસના સેજ ગરમ ટીપાં કાનમાં નાખવાં.

કાન પાકેલા—કાન અંદરથી પાકીને તેમાં વવલાત, તથા ચસકા મારતા હોય, અને રસી જતી હોય તો તાજાં ઇંડાંનું તેલ કાઢી તેના ચો-ડાંક ટીપાં કાનમાં નાખવાં, અને દરરોજ સાંજ પાણીથી પીચકારીઓ મારવાની મંલાલ રાખવી.

કાનમાં જીવજંતુ જાય તેના ઉપાયો—
(૧) સાંજનું પાણી પીચકારી કાનમાં મારવું. (૨) ગતના ઝીંકારીના ટીપાં નાખી, રૂના પુ-મડાંથી કાન ખંધ કરી, સવારના સાંજ પાણીની પીચકારીથી કાનને સાફ કરવો. (૩) જો કાંઈ પથ્થર, દાણા ઇત્યાદી વસ્તુ પેનસ થઈ હોય તો ૧ ચીપીયા વડે તે ખેંચી કાઢાવું.

કાનમાંથી પડે નીકલે, તેના ઇલાજો—
(૧) જો કાનમાં દુખારો ઘણા થાય અને તાવ આવે તો એકોનાઈટ મીક્ષચરના ખુસખામાં જ-ણાવ્યા પ્રમાણે તે દવાનો ઉપયોગ કરવો. (૨) જો ઘણા દહાડા થયા છતાં ખંધ નહીં પડતું હોય તો ગ્લીસરીન ઝોવ તેનીન (Glycerine of Tenny) થી કાનમાંનો પડ્ડ અરફવાનો રસ્તો પુરવો, અને ઉપર રૂનું પોરીયું મુકવું. જો પેટેલીજ વખતે જાફ થયું નહીં જણાય, અ-થવા ચોરાં દહાડા રહી પાછું પડે નીકલે તો ખીજ વખત ઉપલી દવાથી કાન ભરવો. (૩)

સુનાના પાણી ડી પીચકારી કાનમાં મારવી. (૪) ૧ પેંત પાણીમાં ૧ દ્રામ ફટકી પીગલાવી તેની પીચકારી કાનમાં મારવી (૫) ૪ આઉંસ પાણી-માં ૧ ચી ર.દ્રામ્સ તીકચર ઝોવ પલસેતીલા (Tincture of Pulsatilla) ના ભેલી તેની પીચકારી મારી કાન ધોતો.

કાચ કાપવાની રીત—૧ વાસણમાં કોઈખી ભતનું તેલ ભરી, જે ભાગ કાપવાનો હોય તેજ ભાગ ઘોળવો. પછી ૧ લોખંડનો તપાવેલો લાલ ચોલ મલ્યો લઈ હલવે હલવે પેલાં તેલમાં ઘો-ળવો, એટલે કાચ તેલની સપાટી ગમથી ભાંગી જશે.

કાચ કોતરનારી પ્રવાહી—૧ રકાખી લઈ તેમાં ૩ આઉંસ બેરિયમ મલફેટ (Barium Sulphate) અને ૧ આઉંસ એમોનીયમ ફ્લુ-રાઇડ (Ammonium Flouride) નાખી ખન્ને મેલવણીને એકરસ કરો. પછી પાટલી લાહી જેવું કરવા માટે તેમાં પુરતી સલફ્યુરીક એસીડ ઉમેરો. પછી ઢંઢના ખાલની એકાદ પીછીથી અ-થવા ક્વીલ પેનથી ઉપલી પ્રવાહી વાપડો. આ પ્રવાહી ગતાપરમાની સીસીમાં રાખવી જોઈએ.

કાચ ચીતારવા માટે કાળો રંગ—હાલર-સોનીની દુકાનમાં લોખંડના જે પાતલા પોપડા આવે એ તે ૧૪૫ આઉંસ લઈને તેને ૨ આઉંસ બીલોરી સફેદ કાચના લુકા સાથે એકરસ કરો; પછી તેમાં ૧ આઉંસ સુરમો અને ૦૫ આઉંસ મેનગેનીઝ (Manganese) ઉમેરી સ-ધળાંને ખાંડણીમાં છુંડી જલ્લદ સરકાથી એક-રસ કરો.

કાચ ચીતારવા માટે પીળો રંગ—કો-રાઈડ ઝોવ, સીલવર, એક્ષાઈડ ઝોવ ઝીક, સ-ફેદ ચીકણી માટી, અને લોખંડનો કોટ લઈ સઘળાંને ખારીક વાટી એકરસ કરો, અને જલ્લદ સરકામાં પલાલો.

કાચ ચીતારવા માટે રોતો રંગ—૧ આઉંસ લાલ આકનો ખારીક લુકો, ૨ આઉંસ સફેદ કાણુ મીનાકારીનો લુકો, અને સેજ પેરેક્ષાઈડ ઝોવ કોપર લઈ સઘળાંને એકરસ કરી જલ્લદ સરકામાં પલાલો.

કાચનો ભુકો કરવાની મેહોલી રીત—કા-
ચને ગુલામાં મૂકી લાલ તપાવીને એકદમ થંડાં
પાણીમાં ખોલી દેવો, એટલે ભુકો થઈ જશે.
પછી તે ભુકાને ગાળી કાઢી લુકવો. આ ભુકો
પાલીસના કાગલ ખતાવવામાં, વારનીસ ગાળ-
વામાં, અને ખીજાં કામોમાં વપરાય છે.

કાચ સાથે ધાતુ વલગાવવી—જુઓ 'ધાતુ
સાથે કાચ વલગાવનારી મેલવાળી.'

કાચ સાંધનારી મેલવણી—'આદર્શીંગ-
ગ્લાસ' તદ્દન નરમ થાય તેટલો વખત પાણીમાં
ભીંજવી રાખો, પછી પાણી કાઢી નાખી પેટ્રો
પોચો આદર્શીંગગ્લાસ પીગડે એટલો તેમાં ૪૬
સ્પીરીટ નામો. પીગડી રહ્યા પછી તેમાં થોડુંક
રાસનું વારનીસ ઉમેરો.

કાટ, રચ્યા ઓખંડપરનો—જુઓ 'રચ્યા
લોખંડપરનો કાટ વગેરે.'

કાટ, ઓખંડપર ચઢતો અટકાવવાની રી-
ત—થોડી ખીતીટ મૂકી સોલ્યુશન ઓવ કાર-
બોનેટ ઓવ પોતાશમાં અથવા સોલ્યુશન ઓવ
સોડમાં ખાળવું.

કાપવાના દુધીયારો માટે ખાંડ ધાતુ—
૧૦૦ ભાગ ત્રાંચ અને ૧૪ ભાગ દહાદાના
લેવો.

'જુસરો અને પરીચેર' તથા 'જક્ષ પર વક્ષ'
વખાણાય છે. ૧૮૧૩ માં જનમ્યા.

કારડીંગ-એનજીન્સ—સ્ક્રાપર મેશીનમાં
સાફ કીધેલા રૂમાં રડી ગયેલો કાચનો 'કારડીંગ'
દુર કરે છે, દરેક રેપાને સીધા અને સરખા રાખે
છે, અને પછી તેને 'સ્લીવર' માં મુકે છે. જેને
આપણે સાધારણ રીતે 'સંચાનો કાપુસ' કહી-
એ છીએ. જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

કારબોન—જુઓ 'ઝીંક કારબોન ખેટરી
માટે કારબોન.'

કારબોન તીચ્યુ માટે સોલ્યુશન—જુઓ
'સેનસીટાઈઝીંગ સોલ્યુશન કાર્બોન'.

કારબોન પ્રીટ માટે વેક્સીંગ સોલ્યુશન—
જુઓ 'વેક્સીંગ સોલ્યુશન.'

કારબોન પેસ્ન—જુઓ 'દાંતનું મંજન,
કાર્બો.'

કારબોનેટ એમોનિયા મીક્ષચર—૪૦ એ-
ન્સ કારબોનેટ એવ એમોનિયા, ૨૫ ટ્રાન્સ ક્લો-
રીક એસીડ, અને ૨ ઓંડિસ મ્યુસીસેલ એવ
એક્ટ્રોમાઈને / ઓંડિસ પાણીમાં પીગલાવો. દર
ચમાર ૧લાકે ઉમરે પુરેલાગોએ ખખે ચમચા
ભરી પીવી.

કારબોનેટ એવ પે'તાશ—૧૮.૬૬ ભાગ

કારી માછલીની—'ગોસ્તની કારી' પ્રમાણે કરો. ફરક એટલોજ કે ખાંડ ગોસ્ત લેવાને બદલે માછલીને કાપી યા કોલમી હાથ તેના કોટલાં કાઢી નાખી તેમાં નીમક નાખી હાથથી મેલવીને ૦૧ કલાક રહેવા દેવું. પછી ૪-૫ વખત માછલીને ધોઈ કાઢાડો, અને પેલા મગાલામાં નાખો.

કારેલાંની વાણી ૩-૪ કારેલાં લઈ તેને સમારી ખખે હળી ચીરો કરી, પીયાં કાઢાડી નાખી, તે ચીરોમાં સેજ નીમક ભરવું જરા વાર રહી દરેક ચીર હાથથી દાખવી, જેથી રસ નીકળી નય; પછી તેના નાના કટકો કરી વાણીમાં નાખી એક ખાણુ મુકવા. પછી ૧ તપીલીમાં ૦૧ શેર જેટલું ધી નાખી ૩-૪ કાંદા કાપી તળવા મુકવા; કાંદા લાલ થવા આવે કે તેમાં સેજ નીમક, સેજ દંત્રેલાં મરી, હલધ તથા કારેલાંના પેલા કટકા નાખી ચમચે કરી હલ પાકલ કરવી, અને તેમાં ૧ કળશીયા જેટલું વાણી નાખી ચરવા મુકવાં. ચરી રહે કે ઉતારવાં. (૨) કેટલાકે કારેલાં ચરી રહેવા આવે કે તેમાં ૦૧ શેર ગોળ પણ નાખે છે.

કાળાં લેમ્પ શેડસને અંદરથી રંગવાની રીત—આલકોહોલીક સોલ્યુશન ઓવ શેલેક (Alcoholic Solution of Shellac) નું પડ આપી તે પર સુફેદ (Zinc White) રંગનો હાથ મારો.

કાળાં ભમર રંગનાં કપડાં રંગવાં—'કાળા રંગનાં રૂના કપડાં રંગવા' પ્રમાણે સઘળું કરો; પણ પતંગ સાથે ૧ રતલ કુસ્તીક (Fris-tic) નામનું રંગવાતું લાકડું ઉમેરવું, અને પછી 'કાળાં રંગના રૂના કપડાં રંગવાં' પ્રમાણે સઘળું કરવું.

કાળા રંગના ઉતના કપડાં રંગવાં—૦૧ રતલ કેમવૂડ (Camwood) પીગલાવેલાં ગરમ વાણીમાં ૨૦ મીનીટ સુધી ૧૦ રતલ ઉતના કપડાં યોળી રાખવાં. પછી કપડાં ઢંચકીને પેલાં વાણીમાં ૦૧ રતલ હીરાકશી ઉમેરવી, અને ૨૦ મીનીટ સુધી પાછાં કપડાં યોળવાં. પછી બલતું કાઢી લઈને પેલાં કપડાં આખી રાત તેમાંજ રાખી મુકવાં. સવારના થંડાં વાણીથી કપડાં ધો-

વાં; પછી ૧ પીળાં ગરમ વાણીના વાસણમાં ૫ રતલ પતંગનો ખારીક છુકો (Logwood) અને ૧ પેંત મુતર હોણી તેમાં ૧ કલાક સુધી પેલાં કપડાં યોળવા. પછી કપડાં પાછાં ખાઉર ઢંચકીને પેલાં વાણીમાં ૦૧ રતલ હીરાકશી ઉમેરવીને તેમાં પીળાં ૦૧ કલાક વેર પેલાં કપડાં પાછાં યોળી રાખવાં. પછી થંડાં વાણીથી ધોઈ સુકવો.

કાળા રંગના રૂના કપડાં રંગવાં—'સ્લેત રંગના કપડાં રંગવાં' (જુઓ નુસખો) પ્રમાણે સઘળું કરો. પણ હીરાકસીવાલાં સોલ્યુશનમાં ૦૧ કલાક રાખ્યા પછી, કપડાંને જીમીવવાં, અને પછી ચુનાના વાણી (જુઓ નુસખો) માં ૧૦ મીનીટ રહેવા દઈ ૩ રતલ પતંગ (Logwood) વાલા ઉકાસેલાં વાણીમાં (જુઓ પતંગનો ઉકાસો) ૦૧ પેંત મુતરની ઉમેરી તેમાં પેલું ૧૦ રતલ કપડું ૦૧ કલાક વેર રાખી ઉકાસો પછી તેમાં ૨ આંઉસ હીરાકસી નાખી પીછ ૧૦ મીનીટ કપડાં રહેવા દઈ, થંડાં વાણીથી ધોઈ નાખો.

કાળા રંગના રેશમી કપડાં રંગવાં—૦૧ રતલ હીરાકસીવાલાં વાણીમાં ૫ રતલ વજણના રેશમી કપડાં ૧ કલાક સુધી યોળો, પછી તેને થંડાં વાણીથી ધોવો. પછી ૪ રતલ પતંગના લાકડાં વાલા ઉકાસો (જુઓ પતંગ અથવા લોગવૂડનો ઉકાસો) માં ૦૧ પેંત મુતરની નાખી તેમાં ૧ કલાક સુધી કપડાં યોળવાં. પછી કપડાં ખાઉર કાઢી પેલાં વાણીમાં ૨ આંઉસ હીરાકશીનું વાણી ઉમેરી તેમાં કપડાં પાછાં યોળો. ૧૫ મીનીટ રહીને, થંડાં વાણીથી ધોઈ, સુકવો.

કાળી કોસમેટીક—કોસમેટીક બનાવવાની રીતવાલા નુસખામાં લખ્યા પ્રમાણે કરો. ફરક એટલોજ કે ચરખી સાથે મીન પીગલાવ્યા પછી ૨ ભાગ આઈવરી પ્લેક (કાલા) રંગને તેની તેની સાથે ધુટો.

કાલીદાસ—સંસ્કૃત કવીતા અને નાટક રચનાર મહાન હીદુ. પ્રખ્યાત 'શાકુન્તલ નાટક' એણે કીધું હતું. એ ઉપરાંત 'રઘુવંશ' તથા 'કુમાર સંભવ' તથા 'વીક્રમોર્વશી' નાટક

તથા 'ગૂંગાર' તથા 'મેઘદુત કાવ્ય' ઇત્યાદી કવીતા અને નાટકો એના હાથે લખાયલા છે. શુભરાત્રીમાં 'શાકુન્તલ નાટક' નો તરજુમો મી० જવેરીલાલ ઉચાંસંકર યાજ્ઞીકે, તથા મી० દલપતરામ પ્રાણશુવન ખખર તથા ખીન્નઝોંએ કીધા છે.

કાળીદાસ—વડનગરે નાગર પ્રાહમણુ કવી. ઇસવી સન ૧૭૬૧ માં એ દેહ્યાત હતો. એણે 'કુવાખ્યાન' તથા 'ઈશ્વર વીવાહ' તથા 'મલ્હા-દાખ્યાન' તથા 'સીતા સ્વયંવર' વગેરે રચેલાં છે.

કાલી-ફલાવરના વેલાતી અચાર—મદ્રેદ ફુલના મોટા અને સોન કાલી ફલાવર (Cauli-flower) ના દલા લઈ ૬૩ અને પાંદડાં કાઢી નાખો. પછી પેલાં ફુલને ૫ મીનીટ સુધી ખખલતાં પાણીમાં રાખી મુકો, પાણુ તેને ઉકાલવાં નહી. સઘણું પાણી નીચેથી નાખી પસંદ પડતા ઘેરાવાના કટકા કાપી કાઢી સુકવવા માટે તેમને ચાલણીમાં નાખો. પછી ૧ ખરણી લઈ અડધી અડધ પેલા કટકાથી ભરી તેની પર ખરણી ભરાય ત્યાંસુધી આગલથી મસાલામાં ઉકાળેલો યણુ થંડો મરકો નામવો. મસાલાનો મરકો નીચે પ્રમાણે ખનાવો :—(૧) ૧ પાટલી સરકામાં ૨ આંઈસ તીખોં મરી, ૧ દ્રામ તુરોં મરી, ૧ આંઈસ છોલેલું આદુ, અને ૦૧ આંઈસ જીવંત્રી નાખી ઉકાલો.

કાલી-ફલાવરમાં ગોસ્ત—'ખાર્ ગોસ્ત' ખનાવી, તેમાં કાલી-ફલાવરના ફુલવાલાં ફુમલાં દાંખલાં કાપી નાખવાં, અને તેની અંદર કાંદાનો દાઘ તથા ૧ નાળીએર ખમનીને તેનું ફુધ નામવું, અને કાલી-ફલાવર ચરી રહે અને પાણી ખળી જાય કે નીચે ઉતારવું.

કાળી શાધ, ઝાંખી ન પડે તેવી—૧ વાસણમાં ૪ રતલ માયાનો છુકો નાખી તેમાં ૪૦ પાટલી પાણી નાખી આસરે ૧ મહીનો રહેવા દો. દરરોજ તેને હલાવ્યાની યાદ રાખવી. પછી તેમાં ૧ રતલ ચુંદર, ૧ રતલ યતંગનો છુકો, અને રતલ હીરાકચી નાંખી પીગલાવો, અને તેમાં ૮ આંઈસ ખરાન્દી નાખો.

કાળું સ્તેનસીલ બ્લેકીંગ—(Black Stencil Blacking) ખીખાં વગેરેથી ચીતા-રવાનું બ્લેકીંગ ખનાવવું હોય તો ૧ ભાગ સોજ મેશ ચાને કાળજ અને રસાગ થોડાક ગ્લીસરીન સાથનો પ્રચન ખજુ લઈને તેમનો ઘણુંજ ખારીક છુકો કરી તેમાં ૩ ભાગ ચુંદર (Gum Arabic) ઉમેરીને જોઈતાં ઘટપણા માટે પુરતી ગ્લીસરીન (Glycerine) નાખો.

કાસ્ત-અપ આ વડું—જુઓ 'ખીંટીંગ.'

કાશમીર ચટણી—૧ શેર શુકું છોલેલું લશણ, ૦૧ શેર પીસેલી રાઈ, અને ૧ શેર સુક્કાં મરચાંની જુકીને પાટા પર નાખી પીશવું. પછી ૧ વાસણમાં ૩ પાટલી સરકોં, ૧ શેર આદુની સલેશ, ૨ શેર કીશમીશ દરાખ, અને ૨૧ શેર ગોળ, તથા પેટો પીસેલો મસાલો નાખી એકરમ કરવું, અને તે ખરણી યા પાટલીઓમાં ભરી પેક કરવું. પછી તે પંદરેક દીવસ તરકામાં મુકવી.

કાંજ, મીસોમાં વપકાતી—'સાઈઝ, આપણા દેશની મીસો કરે છે તે,' 'સાઈઝ ખનાવવાની રીત,' તથા 'સાઈઝ ખનાવવાની વેલાતી મેલવણીઓ' ના મહાલાં હેથલની ખાખદો વાંચો.

કાંટા, છરી, ઇત્યાદી ચળકાતવાલા—જુઓ 'છરી, કાંટા, ઇત્યાદીને ચલકતા કરવા' વાલી ખાખદ.

કાંતાવાલા, હરગોવત દ્વારકાંદાસ—એક વાર્તા લખનાર. 'અંધેરી નગરીનો ગર્વશેન' વાંચો.

કાંદાનું વેલાતી અચાર—મદ્રેદ કાંદાની છાલ છોલી તેમને સરકાથી અડધાં ભરેલાં કોડીના વાસણમાં અકેક પછી ખોળી કાઢો. પછી પેલા સરકામાં દર ૧ પાટલીએ ૧ આંઈસ આખાં મરી, ૧ ચમચો નીમક અને સેજ આદુ નાખી, તેને ૫ મીનીટ સુધી હલવે હલવે ગરમ કરી થંડું પાડો, અને તે મેલવણીમા પેલા કાંદા ભેલી, પાછું સઘણું ૨ મીનીટ સુધી ઉકાળી સેજ થંડું પડે કે ખરણી યા પાટલીઓમાં ભરવા. એટલી સંભાલ લેવી કે કાંદા પેલા સરકામાં તદન હળી ગયલા હોવા જાહેર.

કાંદાનાં સંપેનીશ અચાર—ચોડક કાંદા લઈ, છાલ છોલી, તેના ખારીક કટકા કરવા. પછી ઈંદું મુક્યાથી ઉપર તરે એવું મીઠાંનું જલલદ ખાઈ પાણી પનાવી, તેમાં પેલા કટકા ૨૪ કલાક સુધી ભીંજવી રાખવા. પછી પાણી નીપારી કા-હાડી પોહોલાં મોહડાંની ખરણીમાં તે કટકાને નાખવા, અને તેની અંદર દર ૩ કાંદાએ ૧ કા-પેતું લવંગ્યું મરસું, ૪ લવીંગની કળીઓ, અને ૨ા ત્રોલા આખાં મરી નાખવાં. પછી ખર-ણી ઉપરવેર ભરાય તેટલો સરકો નાખી, તેની ઉપર ઢાંકણ દેવું. પછી એક મોટા વાસણમાં થંડું પાણી નાખી, તેમાં પેલી અચારથી ભરેલી ખરણી યા ખાટલીઓ મુકી, જ્યાં સુધી કાંદા નરમ થાય ત્યા સુધી ધીની આંચે ખાકવા જે ઘટતું દીસે તો ચોડોક વધારે સરકો નામવો. પછી ખરણી-ઓના ઢાંકણો મજાલુતીથી ઢાકી-દઈ, તેમને થંડી પણ સુકી જગામાં મુકવી.

કાંદી ખનાવવી—સુઓ (૧) લ્યુસીફર મે-ચીસ માટે મેલવણી. (૨) સેફ્ટી મેચીસ ખનાવ-વાની જુદી જુદી રીતો.

કાંસાંનું પડ—સુઓ 'ચલકોત આપે એવું કાંસાંનું પડ' વાલી ખાખદ.

કાંસાંનું પડ આપવાની રીત—પાતળાં વા-રનીશમાં કાંસાનો ચુકો (Bronze Powder) નાખી તેમાં જે ચીજને પડ આપવું હોય તે ચી-જને ખોળી કાઢો.

કાંસું, એસીડ ૨૨૬—સુઓ 'એસીડ, ૫૬ કાંસું ખનાવવાની રીત.'

કાંસું, ચાંદ માટે—(૧) ૮૯ ભાગ ત્રાણું, ૮ ભાગ કહલાઈ, અને ૩ ભાગ જસત (૨) ૯૫ ભાગ ત્રાણું અને ૫ ભાગ કહલાઈ.

કાંસું, પ્રવાહી—૧ પાંડત જલલદ સરકામાં ૧ આંકેસ નવસાગર, ૧ા આંકેસ ફટકી, અને ૧ા આંકેસ સોમલ (Arsenic) નાખી પીગ-લાવો. પછી કામમાં લેવો.

કીઆસ, કાવસજી દીનશાહુ—એક લખ-નાર. 'શેખશાહીનું ચુલેસ્તાન' તથા 'ખેડુરામ ગોર અને ખાનુ હોસંગનો કીરસો' ઇત્યાદીના કર્તા.

કીત્સ લોન—એક ઈંગ્લેન્ડ કવી, (૧૭૮૬-૧૮૨૧). 'પ્રોએમ્સ ઓવ જન કીત્સ' વાંચો.

કીડ—(૧) સુખડનાં તેલને લીંછનાં રસમાં ભેલી કીડવાલા ભાગપર લગાડો. (૨) ગરમ પાણીમાં ગંધક નાખી તેમાં કીડવાલો ભાગ ખોળી રાખવો. (૩) કપુર, કહલાઈ, સફેદો, કાચો, ગંધક અને મુરદાર સીંગ. દરેક અઢેક તોલા જેટલી લઈ, મીઠાં તેલ સાથે મેલવી કીડવાલા ભાગપર લગાડો.

કીડીઓને મારી નાખવાનો ઉપાય—૧ વાદલાં (Sponges) ના કટકા ઉપર ખાંડ ભલ-રાવી તે કટકાને કીડીના દર આગલ મુકવો. જેવી કીડીઓ વાદલાં પર ચડે છે તે કટકાને ઉકળતાં પાણીમાં નાખી પાછું ખાહેર કાઢો.

કીડ તથા પુજારી ઘોડાને થતો—ઘોડાના ખદન પરના સગળાં કપડાંઓને અને સામાનને ખખલતાં પાણીથી ઘોઈ કહાડવાં, અને સઘળાં સામાનને તરપેનટાઈન તેલ લગાદવું આખો ત-ખેડો, કરેરા, ભોત, ઇત્યાદી સઘણું ગરમ પાણી અને મા-થી મારીપેઈ ઘોઈ નાખી તે સઘળી જગાપર ફેનાઈલનું પાણી છાંટવું. પછી ઘોડાને એક હલકો જિલાખ આપવો, અને ૧ અડવાડ્યાં સુધી ૧ આંકેસ લાઈકર આરસેનીટ્રેલીત આ-પવું. ખીજા અડવાડ્યાંથી ૧ દ્રામ એમેટીક તાર-તાર આપવું. એ રીતે જ્યાં સુધી ઘોડાની તંદ-રોસ્તી સુધરે ત્યાં સુધી અવારનવાર આખ્યા જવું ઘોડાને ગરમ પાણી અને નરમ સજી (Soft Soap) થી ઘોવો, અને જે પોપડા અંધાયા હોય તે કાહડી નાખવા. નહવાડ્યા પછી ફેરોસીન તેલ સુજલીવાલા ભાગો પર લગાડી તડકામાં જનવરને ઉણું રાખી તેને સુકવી ના-ખવું. કેટલાકે ઘાસલાઈટ તેલને ખદકે નીચલી મેલવણી પુજારીવાલા ભાગોપર લગાડે છે :—૧ પેત પાણીમાં ૨ દ્રામ્સ ષ્ટીક એસીડ અને ૧ દ્રામ રમકપુરને પીગલાવવો. આ ઉપાયો ૧ા મહીના સુધી અજમાવવા.

કીરમજી રંગના ઉત્તનાં કપડાં રંગવાં—૧ રતલ તારતર (Tartar) ૨ આંકેસ ચુકકો કોચીનીયલ (Dry Cochenial), ૧ા રતલ

સુમેક (Sumach) અને ૦૧૧ રતલ ફસ્ટીક (Fustic)ના ખખલતા પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉનનાં કપડાં યોળી રાખો: પછી થંડા પાણીથી ધોઈને સુકવો.

કીરમજી રંગનાં રેશમી કપડાં રંગવાં—૫ રતલ વજણના રેશમી કપડાંને એનોતા-પાણી (જુઓ નુસખો)માં ઉકાળીને થંડાં પાણીથી ધોઈ નાખો. પછી પથ્થર ચા ત્રાંખાના ૧ વાસણમાં પી-ચઉદ પ્લમ્બ લીક્વર (Peachwood Plumb liquor) માં ૦૧૧ કલાક યોળી રાખી, બાહર કાઢાડી, થંડાં પાણીથી ધોઈને પછી સુકવો.

કીંગ્સ ચલ્સો—King's Yellow નું ખીજું નામ સલફ્યુરેટ ઓફ આરસેનીક (Sulphuret of Arsenic) છે.

કીંગ્સલે, ચાર્લસ—કવીતા, વાત્તા, અને નીખંધ લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. (૧૮૧૯-૧૮૭૫). એના રચેલાં પુસ્તકોમાં 'વેસ્ટવર્ડ હો !' તથા 'હીપેનીયા' તથા 'આલ્તન લોક' તથા 'હીયર-વર્ડ ધી વેક' નામના ઘણા વખણાય છે.

કીંગ્સવેક, એલેક્ઝાન્ડર વીલાયમ—૫૨-સુટન ખાખલો લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. ૧૮૦૬ માં જન્મ્યો, એનું રચેલું 'ઇએ ધન' નામનું પુસ્તક વખણાય છે.

ક્રીએસોટ મીક્ષર વીઠ ઓપીયમ—ક્રીએસોટ (Creasote) ૮ મીનીમ્સ, ૧૬ મીનીમ્સ ટીકચર ઓફ ઓપીયમ, = ડ્રામ્સ સ્પીરીટ ઓફ ક્લારિફિકેશન, અને ૧ આઉન્સ ગ્લીસરીન લઈને ૮ આઉન્સ પાણીમાં પીગલાવો દર ચચાર કલાકે ઉમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા નેટલી પીવી.

ક્રીએસોટ લીન-ક્રેસ—૪ મીનીમ્સ ક્રીએસોટ (Creasote) ને ૦૧૧ આઉન્સ ગ્લીસરીન (Glycerine) લઈને ૪ આઉન્સ પાણીમાં ભેળો જ્યારે કંઈ અથવા હાંચો ઘણાજ સખત હોય ત્યારે અફેક ચમચી લેવી.

ક્રીમ ઓફ તારતર—Cream of Tartar ને સ્વચ્છ ખાદ્યતારતરેટ ઓફ પોતાશ (Bitartrate of Potash, purified) ધારતું. પીપનાં પામાંઓમાં ખંધાઈને ચૂંટી રહેલા દ્રાક્ષ-દારૂના ખાટા પોપડાંને 'તારતર' કહે છે.

ક્રીશના—એની-સંસ્કૃતમાં, રચેલી 'હીતા-પદેશ' નો જનસને રચેલી ઇંગ્લેન્ડમાં તરજુમો વાંચો. ગુજરાતીમાં પણ તરજુમો પ્રસિદ્ધ છે.

ક્રીસ્ટલ્સ ઓફ તીન—Crystals of tin ને ક્લોરાઇડ ઓફ ટીન (Chloride of tin) પણ કહે છે.

ક્રીસ્ટેલાઇઝડ ઓઇલ, ખાલ માટે—૧ રતલ કોઈખી જાતના એનફલ્યુરેજ (નુસખા ઓ જુઓ) ઓઇલમાં ૨ આઉન્સ મગર-મચ્છની ચરખી (Spermaceti) પીગલાવી, હલવે હલવે થંડું પડવા દેઓ: આથી Crystallised Oil બનશે.

ક્રીસી, સર એડવર્ડ શેફર્ડ—એક તવારીખ લખનાર ઇંગ્લેન્ડ. (૧૮૧૨-૧૮૭૮). એનું 'ધી ડીસાઇસીવ પેલ્ડસ ઓફ ધી વર્લ્ડ' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણવા જોગ છે.

ક્રુકડીયા ખાંસી—Croup માં ખાંસી સાથે તાવ હોય છે, સાહદ પેતી જાય છે, શ્વાસ મુશ્કેલીથી લેવાય છે. ખાસતી વેલા ક્રુકડાંના જેવો અવાજ નીકળે છે. કોઈ કોઈ વેલા ઉપલીથું પણ થાય છે આ દરદ ઘણુંખૂં દરા વરમની અંદરના ખચ્ચાઓને થાય છે. ઉપાય એ કે—૧ ચમચી ઇપીકેક્યુએનહે વાઈન (Ipecacuanha Wine) ની પાવી; ગળાંપર પોલ્તીસ મુકવી, અને ગરમ પાણીનો ખાક લેવો ઘણા પુસ્તીકારક ખોરાક આપવો અગત્યનું છે.

કુપર, જેમ્સ ફ્રેન્કલિન્ડ—અમેરીકન વાતી લખનાર (૧૭૮૬-૧૮૫૧). 'પાઈલ્ટ' તથા 'લાસ્ટ ઓફ ધી મોહીકન્સ' તથા 'પાય-ક્રાઈનર' તથા 'ડીઅર-સ્કેઅર' નામની વાર્તાઓ મુખ્ય કરી વખણાય છે.

કેએન પેપર ગારગલ—૧૦૦ મીનીમ્સ ટી-કચર ઓફ કેપ્સીકમ (Capsicum) અને ૫૦ મીનીમ્સ નરમ એસેટીક એસીડ (Dilute Acetic Acid) લઈને ૦૧૧ પાઈટ પાણીમાં નાખો, અને સઘળાને હલાવો. ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાડામાં ૨ અથવા ૩ વાર વાપરવું.

કેન—એની રચેલી 'આર્કટીક એક્સપ્લોરેશન' વાંચો.

કોકા-દારૂ—લુઓ 'વાઇન ઓવ કોકા.'

કોતેશન—લુઓ 'પ્રીટીંગ.'

કોમ, સ્નીકસનો—

૧ વાર શોત સ્નીક=૩૬ ઈંચ.

૧ વાર લોંગ સ્નીક=૩૭ ઈંચ.

૨૦ વાર ચોર્ન સ્નીક=૧૬૬ વાર લોંગ સ્નીક

કોડી કામ સાંધવા માટે ઘણી સરસ અને સેહેલા રીત—માઈસીસ (Price's) વ્લીચરીન સાથે મુરદાર સીંગ (Litharge) સારાપેઠે કચોક યાને શહેલા લોટ જેવું થાય ત્યાં હુધી ઘસવું. પછી ચીનાઈ કોડી-કામની જે ખાલુઓ ભાંગી ગઈ હોય તે કાનારીઓપર વ્લીચરીન લગાડી તેની પર ઉપર પ્રમાણે કાંધેલું સંમિંટ લગાડી, બન્ને કટકાઓને મળતીથી બેસાડી દેવા. ૧ દીવંમ હુધી તેને હાય લગાડવા નહી, પણ સુકાવા માટે રહેવા દેવું.

કોડીના ભાંગેલાં વાંસણો જોડતાર—લુઓ 'લ્યુત ડી' એન.'

કોપર પ્લેટ માટે શાઇઓ—ચરખીને તાવી કાંધેલાં તેલ સાથે (૧) Frankfurt Black (કાળો) રંગ છુપ્પ થુટો. એટલે કે લી ચાઈ ધરો. (૨) તે ૨ તી બ્લેક એ તો ૫ આઈસ Mineral Orange Red અને ૩ આઈસ ચીનાઈ લલ રંગ થુટો. (૩) આસમાની બ્લેક્ટી હોય તો ૨ આઈસ સીલેસ્ચીયલ ખુટુ અને ૩ આઈસ મરીન ખુટુ માથે થુટો.

કોપ રોલ—તાંતણાને આ માંચા પર મુંકે છે, અને તેનું ચક્કર ફરે છે, એટલે તાંતણા લાકડાંની ચક્કી પર વીટલાઈ જાય છે, અને તે જ્યાં હુધી ૮૪૦ વારનો થાય ત્યાં હુધી વીટલાય છે. વધુ વર્ણન માટે લુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

કોર્પીંગ ઈન્ક—૧ આઈસ વ્લીચરીનને ૧૨ આઈસ સાધારણ શાહીમાં મથ કરો.

કોર્પીંગ કેમેરા—એની પેટી સાધારણ કેમેરા કરતાં લાંબી હોય છે, અથવા તો કોનસર-ટીના, એકોરડીયન હત્યાદીની પેઠે લાંબી થઈ ચકે એવી હોય છે. લુઓ 'બેસીઝ કેમેરા.'

કોફી (ખુલ્લા) રંગના રૂના કપડાં રંગવાં—૧૦ રતલ રૂના કપડાંને 'લુરા રંગના રૂના ક-

પડાં રંગવા' ની રીતમાં જણાવેલી રીત પ્રમાણે ખેરસાલના પાણીમાં ઉકાલી યા ખોળી રાખીને નીચેથી કહારવાં. પછી અખલતાં પાણીમાં ૨ આઈસ એસીટેટ ઓવ લેડ (Acetate of Lead) પીગલાર્પ તે પાણીમાં પેલાં કપડાં નાખી ૧૫ મીનીટ હુધી હલાવ્યા કરવાં. પછી કપડાંને યંત્રે પાણીથી ધોઈ, સુકવવાં

કોર્પીજના અચા—કોર્પીજના ૩ મોટા દડા લઈ, તેની ૮ છુપી છુપી કટકાઓ કરી, ૨ રોર નીમકામાં આંધવાં; પછી ચાલુઓમાં યા નાકાંની ટોપલીમાં નાખી સ્વછ પાણી ગાળી કાઢો, અને પછી કોર્પીજને સાદકી પર નાખી ૩-૪ દહાડા હુધી તડકામાં સુકવે. પછી બગ્ગીમાં એ સુકારેલી કોર્પીજ નાખી તે હુમે ત્યાં હુધી થંડો મસાલાનો મગ્ગો નામવો મસાલાનો મરગો બનાવવા હોય તો મરગમાં મરચાંનું, હુકી, ચોરાક તલના કટકા, ચોરાંક મરી, ચોરાંક લવંગ, અને ચોરીક આખી એવચી નાખી સુલુલા પર મુકી ઉકાસો થકુ પડે કે કામમાં લેવો.

કોર્પીજનાં ડાલી અચા—સારી મોટી પાટા કોર્પીજ લઈ જેમ અને તેને દણાજ ખાદક કટકા કરી તે કટકાઓને ૧ મોટી છલકી કોડીની રાખી પર રાંધરો, અને તેની પર નીમકાનું ૫૨ કંદ ૨૪ કલાક હુધી રહેવા દેવો. પછી ઘણીને સ્વછો રસ દાંદી નાખી અકેક ખોળો જેટલી ખાલીમાં યા બરણીમાં નાખતા જવું, અને તેની ૧૨ ચોરાંક કાલાં વાટેલાં મરી અને હુદેહું આદુ હમગતા જવું. પછી મરગને ઉકાલી થડો પાડી તેનેથી પેલાં ખાલીઓ સરવી, જેથી અંદરની કોર્પીજ મગધાંથી પચપચવી રહે. પછી ખાલી પર મળત પચ મરવો.

કોર્પીજમાં ગોસ્ત—ગાંધામા ૨ કાંદાતળી, કાંતાનો કાતરડાઓ લલ થાય કે તેમાં થોડું હુદેહું આદુ લમણે, તથા ૩-૪ વખત વેઈને સાદકી-ધેલા ગોસ્તના કટકા નાખી ચમચ ફરવી. ગોસ્તનું પાણી ખલી જાય કે તેમાં દર રતલ ગોસ્તે ૨૫ કળરીયા પાણી નાખી તેમાં ૧ તોલો નીમક નાખવું, અને ચમચે સ્વછ દોહવું. પછી ૧-૨ કલાક પડે ને કોર્પીજના અંદર હમણાં પાદડાંને

કાપી જણી કટકીઓ કરી તેમાં નાખવાં. કોળીજ ચરી રહેવા આવે કે તેમાં ૧ નાળીએરને ખમણી, તેનું દુધ કાઢી એંદર નાખવું. પાણી ખળી રહેવા આવે કે પછી તપીલીને ધંગાર પર રાખવી.

કોમ્પીંગ-મેશીન—હંચી નતના અને જણા તાંતણાં માટે એ વપરાય છે. વધુ વર્ણન માટે જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન.'

કોરનીશ બોઈલર—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

કોરેલ પેસ્ટ—જુઓ 'કાંતનું મંજન, કોરેલ પેસ્ટ.'

કોરોસીવ સબ્લીમેટ-Corrosive sublimate નું બીજું નામ બાઈક્લોરાઈડ ઓવ મરક્યુરી (Bichloride of mercury) છે.

કોરોસીવ મીક્ષચર—ગા ઝેન કોરોસીવ સબ્લીમેટ (Corrosive sublimate) ને ૬ આંઈસ પાણીમાં ભેલો. ૬ કલાકે હમરે પુગેલાં-ઓએ એકેક ચમચી લેવી.

કોલ્ડ ક્રીમ—૧ રતલ ખદામનું તેલ (Almond Oil) ને ૪ આંઈસ સુક્રેટ મીનમાં એકરસ કરી, એકાઠ માટીના વાસણમાં બાખી પીગલાવો. જ્યારે પ્રવાહી થાંડી પડે ત્યારે તેમાં હલાવતાં હલાવતાં ૧૨ આંઈસ શુભાખનું પાણી હલવે હલવે હમેરવું, એટલે Cold Cream થશે. (૨) ઉપલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે કરો, પણ તેમાં નીચલી ચીજો લેવી:—ગા આંઈસ સુક્રેટ મીણ, ગા આંઈસ મગરમચ્છની ચરખી (Spermaceti), ૪ આંઈસ ખદામનું તેલ, અને ૨ આંઈસ લીંબુના ફૂલનું પાણી (Orange-flower water).

કોલ્ડ ક્રીમ, શુભાખનું—એક રતલ ખદામના તેલમાં ૧ આંઈસ મીણ, અને ૧ આંઈસ મગરમચ્છની ચરખી (Spermaceti) પીગલાવો, અને હલવે હલવે ૧ રતલ શુભાખનું પાણી હમેરતા જઈ, છેક છેલ્લાં ગા દ્રામ શુભાખનું અચાર-હમેરો, એટલે Cold Cream of Roses થશે.

કોલર, કંદે ઇત્યાદીને કઠણ કરનારી કાંજી—ચોરાક ગુંદર (Gum Arabic) ને ખળ અને કાંજી (Starch) પીગલાવી તે કાંજી વાપરવી

કોલ્સીકમ મીક્ષચર—૧ દ્રામ બાઈકોર-બોનેટ ઓવ સોડા અને ૩ દ્રામ્સ કોલ્સીકમ (Colechicum) વાપન લઈને ૮ આંઈસ પાણીમાં પીગલાવો. દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા હમરે પુગેલાંઓએ લેવા.

કોલીન્સ, વીલકી—(૧૮૨૪-૧૮૮૯). પ્રખ્યાત વાર્તા અને નાટક લખનાર. 'હમન ઇન બહાઈત', 'મુનસ્તોન' તથા 'આરમાટેસ' ઇત્યાદી ઘણી રસીક વાર્તાઓ લખી છે, નાટકોમાં 'લાઈટ હાઉસ' તથા ક્રોઝન ડીપ' ઇત્યાદી છે.

કોલીન્સ, વીલીયમ—એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ કવી. (૧૭૨૧-૧૭૫૯) 'આલફાઈન એડીસન' નામની આદતીનું એનું 'પોએમ્સ ઓવ કોલીન્સ' વાંચો.

કોલેરા, ઇંગલીશ—૧૦ ટીપાં ઓઈલ ઓવ પેપરમીન્ટ, ૧ દ્રામ કમપાઈન્ડ ટીકચર ઓવ હેમફર, ૧ દ્રામ સ્પીરીન ઓવ ટરપેન્ટાઈન, અને ૧ આંઈસ ટીકચર ઓવ ઓપીયમ લઈને સઘળાંને એકરસ કરો, અને ૧ ચમચી ભરી, ઝાંડી તથા પાણીમાં ભેળી, પાવો. જો આડાનું જોર વધારે હોય તો ચમચીને ખદલે ૧ ચમચો ભરી પાવી.

કોલેરા, એશીયાટીક—Asiatic Cholera તે આપણા દેશમાં જે થાય છે તેને કહે છે. જે દરદીને આ નાશકારક રોગ લાગ્ય પડે છે તેનો આડો તદન નીતરાં પાણી જેવો હોય છે. વળી હલટી પણ ઘણી થયા કરે છે, અને તેનો રંગ પણ આડાના જેવોજ હોય છે ઘણી વેળા પેસાખ તદન ખંધ થઈ જાય છે. જો પાછલચી પણ આડો તદન ખંધ નથી થતો તો દરદીની નાડી ઘણી ધીમી ચાલે છે, તેનું ચરીર થંડું થતું જાય છે, હલટી અને આડો વારંવાર પુસ્કળ આવે છે. ખેંચેની તથા ચરીરમાં તાણુતોડ અને આંકરાં ઘણા થાય છે. ચોડા ફલાકના અરસામાં આંખોમાં ખાડા પડે છે, અને મોઢાડું તથા આંખું ચરીર તદન ગળી જાય છે. હવે દરદી છેકજ નખલો થતો જાય છે. તાણુતોડ, આંકરાં, હલટી, આડો વગેરે પુસ્કળ વધે છે, અને ખીમાર ઘણું-

અર્થ ખેતુધ ધન પ્રાણ છોડી દે છે. એના ઉપા-
યો નીચે પ્રમાણે છે. જેમાંથી જે તે ૧ નો ઉપયોગ
કરવો :—(૧) જેવો પેહેલો હુમલો થાય કે એક-
દમ શકતરને ખોલાવવો, અને તરતજ (ક) ૧
કલાક સુધી દર દશ દશ મીનીટે કપુરના જલદ
અરક (Strong Essence of Camphor)
ના ચમાર ટીપાં અકેક ચમચી દુધમાં ભેલી
આપવાં. જો દુધ તરત નથી મળે તો બ્રાન્ડી
(Brandy) સાથે આપવાં. (ખ) જો એસેન્સ
ઓવ કેમફર નહી હોય તો સાધારણ કપુર જેમ
ખને તેમ ખવાડવું (ગ) કપુરની ગોળીઓ
(Camphor Pilules) આપવી. (ક) પેહેલો
ઉપાય ૧ કલાક સુધી ચાલુ રાખી પછી દર ક-
લાકે કલાકે અકેક ચમચી દુધ યા બ્રાન્ડીમાં ચમાર
પાંચ પાંચ ટીપાં ભેલી દરદી સાંભળે થાય ત્યાં
સુધી આપવાં. (૨) જો ઘણું વખત ધલાજ ક-
ચીયા વગર પસાર થયો હોય તો પેહેલા ૧ કલાક
સુધી દશ દશ મીનીટે અડધી અડધી ચમચી
આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પાવી.
પછી ૧ કલાક સુધી અથવા તો કોલેરાની નીશાણ
નાજીદ થાય ત્યાં સુધી દર કલાકે કલાકે ૧
ચમચી આરસેનીક મીક્ષચરની આપવી. (૩)
દર ખખે કલાકે અકેક લીકર ગ્લાસ ભરી 'કોલેરા
મીક્ષચર, દોકતર લીચસ' (જુઓ નુસખો) પાવું.
(૪) 'ઉડસ કોલેરા મીક્ષચર' (જુઓ નુસખો)
અકેક દ્રામ જેટલું લઈ પાણીમાં ભેલી કોઈખી
વખતે દર અરધાથી અકેક કલાકે પાવું કોલેરાના
દેશી ધલાજ નીચે મુજબ :—(૧) ૩ ટ્રેન્સ
હીંગ, ૨ ટ્રેન્સ કાળાં મરી, અને ૧ ટ્રેન્સ અશાણ
લઈ મેલવી નાખી તેની ૧ ગોળી ખનાવીને દર-
દીને ગળાવવી, અને દર ખખે કલાકે તેવીજ
ગોળીઓ આપવી ચાલુ રાખવી. (૨) સરખે
ભાગે સુક્કાં મરચા તથા નીમક લઈ પાણીમાં
ઢાળી, તેમાં કપુર નાખી, વાઈન ગ્લાસ ભરી તે
દવા દર ૧૦ કલાકે પાવી. (૩) ૭ ટ્રેન્સ કાળા
ધતુરાનાં સુક્કાં ફુલનો જુકો અને કાળાં મરીને
લઈ તે સઘળાને મધમાં મેલવી કલાકમાં ૩ થી
૪ વાર, જ્યાં સુધી થેટ ખંધ થાય ત્યાં સુધી,
દરદીને આપવું.

કોલેરા મીક્ષચર, દોકતર લીચસ—૨ ટ્રાન્સ
હીન્સ બ્રાન્ડી, ૨ આઉસ પીપરમીટ વોટર, ૧૦
મીનીમ્સ લાઈકર એમોની ફોરસીયર, ૧ દ્રામ
ટીકચર ઓવ ઓપીયમ, અને ૧ દ્રામ ટીકચર
ઓવ કેપસીકમ લઈ સઘળાને એકરસ કરવું.
કોલેરાવાલા દરદીને દર ખખે કલાકે અકેક લીકર
ગ્લાસ ભરી પાવી. જો દરદીને કેફ ચઢેલી જ-
ણાય તો આ દવા ફરીથી કદી પાવી નહી. (૧)
'કોલેરા, મોરબસ'ના મકાલાં હેઠલ જણાવેલો
ઉપાય કરો. (૨) ૧૨ ટ્રેન્સ શુગર લેડ (Sug-
gar-lead) સાથે ૪ ટ્રેન્સ અશીમ (Opium)
મેલવી નાખી તેની ૪ ગોળીઓ કરવી, અને
અકેક ગોળી દર એક યા ખખે કલાકે પાણી સાથે
ગળાવવી (૩) દરદીને પ્રવાહી અને થડો ખો-
રાક આપવો. ૧ તંબલર ભરી દુધ લઈ તેમાં ૧
ચમચો સોજા ખરાંડી તથા થોડા કટકા ખરફના
નાખી, સઘળાને ઢાલવી, ફક્ત અકેક ચમચી
થોડી થોડી વારે દરદીને આપવી. જો પેહેલેથી
વધારે આપશો તો દરદીને ઓકારી યા હુધામણ
જરૂર થશે; અને તેનો જીવ સુઠારો. જ્યારે
જણાય કે દરદી અકેક ચમચી સેહેલાઈથી પ-
ચાવે છે, ત્યારે હલવે હલવે જઈને વધારે આપ-
વો દરદીને ખોરાક આપવાની કસી અગત્ય
નથી.

કોલેરા, મોરબસ યા સ્પોરેડીક—Eng-
lish યા Morbus યા Sporadic Cho-
lera ની નીશાણીઓ એ છે જે પીતની સાથે
લીલા રંગનો ઘણો આડો થાય છે, અને તે સાથે
પીત તાથની ઘણાજ લીલા રંગની હબટી થાય
છે. પેટમાં જરમાં દુખે છે, હાથ પગ થડા થઈ
જાય છે, અને તેઓમાં આંકરા આવે છે.

કોલેરીજ, સેમ્યુઅલ ટેલર—૪ ટ્રેન્સ કવી
અને પરસુટણ લખાણ કરનાર. (૧૭૭૨-૧૮૩૪)
ખોલન સીરીઝમાં 'વર્કસ ઓવ કોલેરીજ'
અને ચેકમીસન સીરીઝનું 'દ્રામાસ ઓવ કોલે-
રીજ' ના પુસ્તકો વાંચો.

કોલોન વોટર—૧૦ ગ્યાલન ૫૦ દીગચી
ઓવર પૃક્વાલા આલકોહોલ સાથે ૫ આઉન્સ
ઓઈલ ઓવ લેમન (લીજનું તેલ) અને ૫

આંઈસ ઓઈલ ઓવ ખરગેમોટ ભોળી, શીલતર-થી ગાળી કાઢી તેમાં ૫ આંઈસ ઓઈલ ઓવ પેટીટ-ઝેન ઓરેંજ અને ૪ આંઈસ ઓઈલ ઓવ રોઝમેરી ઉમેરો; વધારે સોહારમ માટે ૧૦ દ્રામ્સ એસેટીક ઇદર ઉમેરો.

કોલોનવોટર રંગના; રેશમી કપડાં રંગવાં—આપણો હાથ ખોળી શક્ય એટલાં ગરમ પાણીમાં થોડો સફેદ સાણુ શીણુ પુરતો નીકલે એટલો પીગલાવો; પછી તેમાં ૦૧ પેંત આરચીલ લીકર (Archil liquor) મેલવી નાખીને ૫ રતલ રેશમી કપડાં ૧૫ મીનીટ સુધી ખોળી રાખો, પછી બાહર કાઢાડી નીચેવીને સુકવો.

કોલોનવોટર, સઉથી સરસ જાતનું—Eau de Cologne—best quality નીચે પ્રમાણે અને છે :—૧૦ ગ્યાલન્સ ૧૦ દીગરી ઓવર પૃક્ષવાલાં રેક્ટીફાઇડ આલકોહોલમાં ૧૯ આંઈસ ઇસેનસીયલ ઓઈલ ઓવ ઓરેંજ એસ્ટ અને ૩ આંઈસ ઇસેનસીયલ ખરગેમોટ એકરસ કરો, અને પછી શીલતરથી ગાળી કાઢી તેમાં ૭ આંઈસ ઓઈલ ઓવ નીરોલી ઓવ ઓરેંજ અને ૩ આંઈસ ઇસેનસીયલ ઓઈલ ઓવ રોઝમેરી ઉમેરો. જો સોહારમ ખરાખર નહીં નીકળે તો ૧૦ દ્રામ્સ એસેટીક ઇદર અંદર નાખો.

કોલોનવોટર, સોજી, પારખવાનો રીત—કોલનવોટર ભરેલી સીસી છુખ જોરમાં હલાવી અંદરનું પાણી જુઓ. જો પરપોટા થઈને તરતજ પાણી જેવું થઈ જાય તો, તે સોજી છે એમ ધારવું, પણ જો પરપોટાને કુટી જતાં જરા વાર લાગે તો તે ખરાખ છે, કરી ધારવું.

કોલોડીયોન ઇમલ્શન માટે ઇન્ટેન્સી-ફાઇંગ, સોલ્યુશન—૧૦ ઝેન્સ નાઇટ્રેટ ઓવ સીલવર, ૩૦ ઝેન્સ સીતરીક (Citric) એસીડ, ૩૦ મીનીમ્સ નાઇટ્રીક એસીડ, એ સઘળાંને ૨ આંઈસ પાણીમાં એકરસ કરો. પછી ઉપલી મેલવણીના દરે ૨ યા ૩ મીનીમ્સ ટ્રી-ઝેન્સ સોલ્યુશન ઓવ પાઇરોગેલીક એસીડના ૨ દ્રામ્સ ઉમેરો, અને જ્યાં સુધી પુરતી જડાઇ આવે ત્યાં સુધી લગાડો.

કોલોડીયોન ત્રાનસ્ટર્સ માટે દીવેલોપર

—૫ ઝેન્સ પાઇરોગેલીક (Pyrogallic) એસીડ, ૩ ઝેન્સ સીતરીક (Citric) એસીડ, ૪૫ મીનીમ્સ એસેટીક (Acetic) એસીડ, ૧ આંઈસ પાણી અને પુરતો જઠ્ઠો આલકોહોલ (Alcohol) નો લેવો.

કોલોડીયોન ફમને કાચ (પલેટ) પરથી છુટું કરવાની રીત—સલફ્યુરીક એસીડમાં પાણી ભેલી તે પાણીમાં પેલી ફિલ્મ (Film) વાલી પલેટ ચાને કાચ મુકો, એટલે ફિલ્મ તરતજ પલેટથી છુટી થઈને તરી આવશે.

કોલોડીયોન, સખીના કાચપર—જુઓ 'ફોટોગ્રાફી.'

કોલોડીયો-ઝેન્સ માટે પાઇરોક્સી-લાઇન—૨ આંઈસ નાઇટ્રીક એસીડ, ૪ આંઈસ સલફ્યુરીક એસીડ, ૧ આંઈસ પાણી અને ૧૦૦ ઝેન્સ સાફ ઇથેરો ૩. તે વેળા ૧૫૦ દી-ગરી ફેરનહીતવાળી ગરમી-જેઇએ. ૧૦ મીનીટ સુધી ખોળી રાખો.

કોલોફોની—Colophony તે કાલી રાહ (Black Resin) સમજવી.

કોલોમેલ ઓઇડમેંટ—૧ દ્રામ કોલોમેલ (Colomel) ને ૧ આંઈસ હુકકરની ચરખી (Lard) માં મીઠા કરો.

કોસ્મેટીક—૫ ભાગ હુકકરની ચરખીને ૨ ભાગ મીણુ (અથવા ૭ ભાગ કઠણુ પોમટમ) માં પીગલાવો, પછી તેને ટીનના મોલ્ડોમાં રેડો; કઠણુ થયા પછી મોલ્ડમાંથી કાઢાડી કોસ્મેટીક પર કાગલ વીંટાલો.

કોલોરામાં ગોસ્ત—'દોધીમાં ગોસ્ત' પ્રમાણે કરો; ફરક એટલોજ કે દોધીના ગરના કંટકાને બદલે રાતાં કોલોરાનાં ગરના કટકા નાખો. (૨) જો મસાલાનું કરવું હોય તો કટકા નાખ્યા અગાડી ગોસ્તમાં ૧ કોથમીરની જુરી, ૦૧ તોલો દસેલાં મરી અને સેજ હલદ નાખી એકરસ કરી પછી રાતાં કોલોરાનાં કટકા નાખો.

ક્રિકેટ—એવો કયો ઇંગ્રેજ યા પારસી ખચ્ચો હરો કે જેણે Cricket ની રમત જોઈ નહીં હોય અથવા રમી નહીં હોય ? આ એક લોકપ્રીય રમત છે, જેમાં તો કાંઈ શક છેજ

ક્રીકેટ ચાલુ.

નહી. મુખ્ય કરી એ આપણુ દેશીઓના છોકરાઓમાં અને જવા-યાઓમાં એનો એટલો તો શોખ છે કે જો આપણા શહેરમાં એકાદ મોટી 'મેલ્ડ' હોય છે તો સ્કુલ અને કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા વીધ્યાથાઓ અભ્યાસ, અભ્યાસને ટુકાણુ રાખી 'ક્રેમ-લીવ' લઈ, મેદાનમાં આખો દીવસ જોવા ઉતરી પડે છે, એટલી એ માનીતી રમત છે, માટે 'પ્રીટીંગ,' 'ફોટોગ્રાફી,' 'સ્પીનીંગ,' 'વરાળ ચંત્ર,' વગેરેની પેઠે અમે એ રમત વીસ્તારીને લખીએ છીએ. ક્રીકેટની શોધ કયા વરમમાં થઈ તે હજી સુધી ખરાબ જણાયું નથી, અને તે માટે હજી તકરાર ચાલુજ છે. કેટલાક સ્તાદારીઓનું મત એવું છે કે તે ઈસ્વી સન ૧૭૭૦ માં થઈ, જ્યારે ખીજાઓ ૧૭૦૦ નું વરસ ખતાવે છે. પણ રેવરંડ જી. પ્રાઈક્રોફ્ટ (Rev J. Prycroft), જેનું મત વલ્લદ ધરાવે છે, તેના મત પ્રમાણુ એ રમત ૧૩ મી સદીથી ચાલુ થઈ હતી. પણ એ વીષે આપણને હાલ કામ નથી, માટે અમે વાંચનારને આ આરટીકલની નીચે આવેલી અને નીચલાં મહાલાં ઉઠાવની ખાખદો વાંચવા ભલામણુ કરીએ છીએ:—(૧) 'ક્રીકેટમાં વપડાતા સામાન,' (૨) 'ક્રીકેટનો મેલ્ડમેન,' (૩) 'ક્રીકેટમાં બોલીંગ,' (૪) 'ક્રીકેટનો વીકેટ-કીપર,' (૫) 'ક્રીકેટ-ફીલ્ડીંગ,' (૬) 'ક્રીકેટ-ફીલ્ડીંગ પર ઉમેલાઓ અને તેમની ફરજ,' (૭) 'ક્રીકેટના કાયદા,' (૮) 'ક્રીકેટની સરત ખડવાના કાયદા,' (૯) 'ક્રીકેટના સોંગ્સ-નીકેટના કાયદા,' (૧૦) 'ક્રીકેટ-મેલ્ડ રમવાની ગોઠવણુ,' એ મુખ્ય મહાલાં ઉઠાવની ખાખદોમાં જે જે નામો વપડાય છે, તે અને ચીજોનું વર્ણન અમે વર્ણુકમ પ્રમાણુ ગોઠવી મયા છીએ. ઈંગ્લેન્ડમાં ક્રીકેટની રમત પર પુસ્તકળ ચોપડીઓ લખાઈ છે, જેઓમાં Felix on the Bat, The Cricket Field, અને Hand-book of Cricket નામની ૩ ચોપડીઓ વધારે વખણાય છે. ઉલ્લી વખણવા કાયક સાથે ગ્રણી સસ્તી છે. એ ઉપરાંત દર વરસે Lillywhite's Cricketer's Annual

નામની એક શીલીંગની કીમ્મતની ચોપડી નીકલે છે, જે પણ ક્રીકેટરોને ઉપયોગી છે. પેહેલાં અમે

ક્રીકેટમાં વપડાતા સામાન—વીષે લખીએ છીએ. અનુક્રમ પ્રમાણુ સામાનમાં પેહેલાં કેટેપલ્ટા (Catapult) નામનું હથિઆર આવે છે. આ પેહેલ પેહેલું ક્રીકેટની રમતમાં દોખલ કરવાનું માન મી. ફેલીસ (Felix) ને ધટે છે. એક નાનું છોકરું પણ એનો ઉપયોગ કરી એકાદ દડા (Ball) ને દુર, નજદીક, ઝડપથી, આસ્તેથી અથવા કોઈપણ દીશા ભણી મોકલી શકે છે. પણ એથી કાંઈ સારો કાયદો થતો નથી, અને એક સારા ધંધાદારી બોલર (Bowler) ની સામે ટકી શકાતું નથી. હવે આપણુ ગાર્ડ્સ (Guards) અથવા પેડ્સ (Pads) વીષે બોલ્યો. જ્યાં સુધી રાઉન્ડ-હાન્ડ બોલીંગ (Round hand Bowling) નો ક્રીકેટમાં ઉપયોગ નહીં થયો, ત્યાં સુધી એ ગાર્ડ્સ ચાને પેડ્સ વપડતાં નહીં હતાં, પણ હવે તો એના વગર રમણું જોખમ ભરેલું કામ ગણાય છે. એવો કયો રમનાર છે જે લેગ-ગાર્ડ્સ (Leg-guards) થી અનજાણુ હોય ? રમતી વખતે બોળ પગ પર લાગેતા તેનો ખચાવ કરવા માટે એ ખતાવેલાં હોય છે. ઘણું ખર્ચ એ ત્રણ જતના આવે છે. એક જતના ત્રણ પાટીયાને ટેપ (Tape) ના ખતાવેલાં હોય છે, પણ તે ખરાબર પત્ર પર ખાંધતાં ઘણા વખત નીકલી જાય છે; અને જો એકાદ ટેપ ભાંજી જાય છે તો કેટલોક વખત નકાસું જેવું થાય છે. ખીજી જતનામાં કમાનની ખાસ્ત્યત (elastic) ના ત્રણ કટકા આવે છે, અને વળી એવી ગોઠવણુ કરવામાં આવે છે કે જેથી તરતજ પહેરાઈ શકાય છે, પણ વખત જતાં તેનું સ્થિતીસ્થાપકપણું ખોવાઈ જાય છે, જેથી તે પગમાં ધીલાંધમ જેવાં લાગીને ઉલટી અગવડ કરે છે. પણ જે ત્રીજી જતના આવે છે તે અમારા મત પ્રમાણુ વધારે સારાં છે. એને ચામડાના પટાઓની બે જોડ હોય છે, જેમાં સેજ તફાવતે ઘણાઓ પાડેલાં હોય છે. આ (Bat) વીષે બોલ્યો. ફેલીસ (Felix) ના મત

ક્રીકેટ ચાલુ

જાતના ગાર્ડસ યાને પેડસ રમનાર પોતાની મરજી પડે એટલાં ખેંચી મજબુત ખાંધી રાકે છે અને તેથી વળી ભાંગી જવાની અથવા દીલાં થઈ જવાની ખીક વગર એ સીવાય એલબો-ગાર્ડસ (Elbow-guards), પ્રાઇવેટ (Private) ગાર્ડસ વગેરે નામના લેગ ગાર્ડસ આવે છે, પણ તે કદાચજ હમયોગમાં લેવામાં આવે છે. ગાર્ડસનું આટલું વર્ણન કરી હવે અમે જાળીઓ (Nets) વીષે બોલ્યે છીએ. એ જાળીઓ ઘણીખરી મોટી કલ્પો (Clubs) માં વપરાય છે, અને તે હાલી કરવાનો તેનાં દોરડાં અને લાકડીઓ સાથે આઠ દશ રૂપ્યા ખર્ચ થાય છે. એ જાળીઓ દરરોજની રમત રમતી વેળા વીકેટ (Wickets) ની પાછલ સેજ વધારતે હાલી કરવામાં આવે છે, જેથી લોંગ સ્ટોપ્પીંગ (Longstopping) ની મેઇન્ટ અને વખત ખર્ચે છે. મેચની વખતે કેટલા રનસ (Runs) થયા, કેટલા આઉટસ (Outs) થયા, અને કેટલા રમનારે કેટલા રનસ કીધા, તે સંખ્યા જણાવવાને માટે આંકડા (Figures) છાપેલાં પત્રાનાં છુટાં પાટીઓ સાથેનું એક ટેલીગ્રાફ (A Telegraph), અને મેમ્બર્સ (Members) માટે એક તંબુ યોડીક જુરસીઓ અને એકાદ બે ટેબલ સાથે જાહેર છે. હવે અમે ધોશાક (Dress) વીષે બોલ્યે છીએ. આપણા મેદાનોમાં પારસી, હીંદુ, અને મુસલમાની ક્રીકેટરો જાતજાતના આકારના ધોશાક પહેડે છે, પણ તેમ થવું નહીં જોઈએ. સહથી લાયક ધોશાક તો એકે સુફેદ ફ્લેનેલ (flannel shirt) નું એક ખમીસ, એક પાતલુન, અને તડકો નહીં લાગે માટે એક મોટી, કાળી, અને ગોળ ઉનની ટોપી (felt) છે, પણ કેટલાકો ફ્લેનેલની પસંદ કરે છે. સફેદ અથવા શીકા પીળા રંગના ચામડાનાં શૂઝ (shoes), જેના તળીયાં પર જોડતા સ્પાઇકસ (spikes) નામના એક જાતના ખીલા જડેલા હોય છે, તે હાંચતો વધારે ઠીક. આ સ્પાઇકસવાળાં અરધાં છુટથી ધાસની જમીન પર સરી જવાનો સંભવ રહેતો નથી. ધારા

મમાણું બેટની લંબાઈ ૩૮ તરુ જોઈએ, જેમાંના રમ તરુ પોહોળા ભાગ (Pod, or Blade) માં અને ખાકીના ૧૩ તરુ હાથા (Handle) માં આવે છે. આ કરતાં વધારે લંબાં બેટ ખનાવવામાં આવતાં નથી, તોપણ રમનારની હાથા ને માફક આવે એવાં નાના બેટ ખનાવવામાં આવે છે. કોઈખી બેટની પોહોળાઈ ૪૧ તરુથી વધારે હોવી નહીં જોઈએ. ચારથી વધારે જાતના બેટ આવે છે, જેના નામો:—કેન-હેન્ડલ બેટ (Cane-handle bat), ટ્રેબલ વ્હાલબોન (Treble whalebone) બેટ, સીંગલ (Single) વ્હાલબોન બેટ, અને પ્લેન મેચ (Plain Match) બેટ. વ્હાલબોન અથવા કેન-હેન્ડલ બેટ વાપરવાના ઘણા ફાયદા છે, પણ તે ઘણા મોઢાં હોય છે, તોપણ સાધારણ કામ માટે તો જવાન રમનારોએ ૩ થા ૪ રૂપ્યાનું 'પ્લેન મેચ બેટ' વાપરવું ઠીક થશે. દરેક રમનારે પોતાની શરીર સ્કતી મમાણુંજ ભારી યા હલકું બેટ વાપરવું જોઈએ. જો બેટ ભારી યા હલકું હશે તો અસાધ્ય રમાશે નહીં. જો ભારી બેટ વપરાશે તો બેટ અપથી ફેરવાશે નહીં. જો હલકું હશે તો બોળ યાને દડો પોતાની તરફ આવતો જોઈ રમનાર તેને પોતાના હલકા બેટથી જોરમાં મારવા જાય છે, જેથી બોળ 'લોંગ-ઓન' (Long-on) ના માયાં ઉપરથી પસાર થવાને ખડકે. 'મીડ-વીકેટ' (Mid-wicket) ભણી જાય છે, જ્યાં ઉભો રહેલો તે બોળને ઘણી સહેલાઈથી ઝીલી લે છે. બેટીંગ-ગ્લોવસ (Batting-Gloves) હમેસાં રમનાર યાને બેટ્સમેન (Batsman) પોતાના હાથમાં પહેરે છે, પણ કેટલાકો એ વાપરવા બલામણું કરતા નથી. તેઓની તકરાર એ છે કે જો બોળ યાને દડો આવીને એને અડડે છે તો તે ઉછળે છે, અને રમનાર ઝીલાઈ જાય છે. આ વાત ખરી છે, તોપણ તેઓ આ ખાખદ વીસરી જાય છે કે જો દડો જોરથી રમનારના આંગળાં પર આવીને પડે અને તે વેળા જો તેણે બેટીંગ-ગ્લોવસ નહીં પહેર્યાં હોય તો તો તે દડાના જોરથી રમનારના આંગળાં ભાંગી ગયા વગર રહે નહીં. આ ગ્લોવસ

ક્રીકેટ ચાંલુ.

પર ઇન્ડિયા રમરની પટીઓ મુકવામાં આવે છે. એ બેટીંગ-ગ્લવ્સ બે બતના આવે છે, એક જમણા હાથે પેહરવાના અને બીજાં હાથે હાથે પેહરવાના. હવે અમે બોલ (Ball) ચાને દડા વીધે બોલ્યે બીએ. હાલના કાયદા પ્રમાણે દડાનો ઘેરાવો ૬ તથા વધારે ન હોવો જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ તેનું વજન પણ થી પાંચ આઉન્સ સુધીનું જોઈએ. સાધારણ રમત ચાને 'પ્રેક્ટીસ' (practice) માટે બે સીવણના દડા (double-seamed ball) વાપરના સારા છે, જે ૨ થી ૩ ઇંચો મળે છે; પણ મેલ રમતી વેળા વપરાતા દડાઓ (Match balls) હમેશાં ત્રણ સીવણના (treble-seamed) હોય છે. કેટલીક મોટી ક્લબો એકાદ જન નાના વાવડાઓ રાખે છે. મેલની વેળા ચોકકસ તકાવતે આ વાવડાઓ મુકીને જોઈતી જગ્યા ઘેરી લેવામાં આવે છે, જેથી તમાસગીરો અંદર ધસી આવી રમતમાં ખસલ કરે નહીં. વળી તેઓ બોલીંગનો અને પોપ્પીંગ-ક્રીસ (popping-crease) નો વીસ્તાર માપવાને એક ફ્રેમ (frame) ચાને ચોકડું રાખે છે. બેટીંગ-ગ્લવ્સ વીધે અમે ઉપર બોલી ગયા બીએ, માટે અમે વીકેટ-કીપીંગ ગ્લવ્સ (Wicket-keeping Gloves) વીધે લખ્યે બીએ. સાધારણ હાથના મોજાંથી એ વધારે લાંબાં હોય છે, જેથી આખા પોંહોંચાને એ તદન ઢાંકી નાખે છે. આ મોજાં પેહરવા વગર વીકેટ સારી રીતે રાખવાને કોરોસ કરવી, એ મુખ્ય હારેલું છે. રાખા અને જમણા હાથના મોજાં એકસરખાં આવે છે. હવે સ્ટમ્પ્સ (Stumps) વીધે બોલ્યે. એ લોકડીઓ રમતી વેળા જમીનમાં સેજ દાટીને જમી રાખવામાં આવે છે, અને તે ૨૨ વારને છેટે સામનામા દાટવામાં આવે છે. દરેક ખાલુએ ૩, ૩ જોઈએ, અને તે જમીનની ખહાર ૨૭ તથા ૨૮ ઇંચો જોઈએ, જેથી હાલ એ ૨૭ તથા ૨૮ ઇંચો ધની ખનાવવામાં આવે છે. એને વીકેટ્સ (Wickets) પણ કહે છે. એની ઉપર બેઇલ (Bails) નામના વેળણના આકારના લાકડાંના

ચા રખરના બે કટકા મુકવામાં આવે છે; વીકેટ્સની પોહોલાઈ ૮ તથા ૯ ઇંચો હોય છે. આ વીકેટ વચ્ચે નો તકાવત માપવાને માટે ૨૨ વાર લાંબી એક સાંકળ (chain) રાખવામાં આવે છે. સામાન વીધે અમે પુરતું બોલ્યા બીએ, માટે હવે રમનારાઓ વીધે બોલ્યે.

ક્રીકેટસનો બેટ્સમેન—Batsman ચાને ઠાવ લેનારને રમવા પેહલાં ઘણી ખાખહો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ. તેણે ઘણું ભારી તેમજ ઘણું હલકું બેટ લેવું નહીં, પણ પોતાથી ઈચ-કાઈને તે સહેલાઈથી અને જેમ ગમે તેમ ફેરવી શકે એવું લેવું જોઈએ. ઘણાખરા નીચાળીઆઓને માટે ૨ રતલ વજનનું બેટ પુરતું ગણાય. ભારી બેટ ઘણા દુર ફટકા મારી શકાય છે, એમ કોઈ તકરાર લાવશે, પણ તેણે આ વાત પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ કે એમ 'અન્ડરહાન્ડ બોલીંગ' (underhand bowling) માંજ ચાલી શકે; ખાકી હાલના વખતમાં જ્યારે ઝડપવાલી 'રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' (Round-arm bowling) નો પુર હુટથી ઉપોગ થાય છે, જેથી 'કટીંગ' (cutting) નું અને 'લેગ હીટીંગ' (leg-hitting) નું કામ ઘણું ચાલે છે, અને જેથી કોઈ કોઈ વેળા તો 'ફીલ્ડ ઓન' (field on) ની જગ્યા તદન કાઢાડી નાખવામાં આવે છે, ત્યારેતો દરેક રમનારના પોતાના લાભનું છે કે ભારી બેટ નહીં વાપરતાં પોતાની શક્તીને માફક આવે એટલાં વજનનું બેટ વાપરવું. હવે અમે 'ગાર્ડ' (guard) વીધે લખ્યે બીએ. ગાર્ડ એટલે કયે ઠેકાણે 'બ્લોક' (block) લેવો તે. વીકેટસથી કેટલી વેગલાઈ જ બ્લોક લેવો તે બોલનો ટપ (pace and pitch of the bowling) કયો પડે છે, તે પર આધાર રાખે છે. પણ સઘથી સલામત ગાર્ડ જ માગતા હોવો તો તે 'પોપ્પીંગ-ક્રીસ' (popping-crease) થી આસરે ૪ તથા ૫ ઇંચો લેવો. આના ગાર્ડથી શુટર્સ (shooters) ચાને પડીને સરી જતા બોલને અટકાવી શકશે એટલું જ નહીં પણ એથી આગળ વધારે સારી રીતે રમી શકશે; કારણકે એથી વધારે જગ્યા ફેડી શકાય છે,

ફોર્મ ક્રીકેટ ચાલુ.

એટલુંજ નહીં પણ સાંખ્યા ખેલોડથી પાછલ દહી રમતી વેળા વીકેટને મારવાનો સંભવ થોડો રહે છે.

હાથો પગ વીકેટને કાટખણે (right angle) અને જમણા પગ વીકેટની સમાંતરે (parallel) હોવો જોઈએ. છુટથી ફટકા મારનારાઓ (Free-hitters) ખેટના હાથા (handles) નો કપલો ભાગ ચોતાના હાથે પકડે છે, જ્યારે સ્થીર (steady) રમનારાઓ ૩ થા ૪ તરફ ચોતાના હાથ લુદા રાખી ખેટનો હાથો પકડે છે.

બેટ્સમેને ત્રીધા કોનો રહી રમવાની કોશિશ કરવી. બોલર (bowler) ના હાથમાંથી દહા છુટે તેની અગાડી ખેટની આખી સપાટી બોલર તરફ રાખીને અને હંકાઈ સકાય એટલો વીકેટનો ભાગ ખેટથી ઠાંડી તે હંચકું જોઈએ.

જે વખતે બોલર દોડનાખવા જતો હોય તે વખતે તેની તરફ ખેટ લગભગ સીધું રાખીને તે ખેટ ખેલોડમાંથી જરા હંચકુંજ નોડે, અને દોડ લગભગ ખેટ આગળ આવ્યા પછી નહીજ. જેમ અને તેમ નીચા ફટકા મારવા. ૪ થા ૫ રનનો ફટકો હંચો હવામાં મારવા કરતાં જમીન પર ૨ રનનો ફટકો મારવો વધારે સલામત છે. કંચે મારવાથી બોળ 'લોંગ-ઓન' (long-on) અથવા 'લોંગ-ઓફ' (long-off) પર ઝીલાઈ જશે: એટલે રમનાર દાવ ખાશે.

દરેક રમનારે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે વીકેટ આગળ આવી જગ્યા લીધા પછી એક-દમ ફટકા મારો રન મેળવવાની કુતાવળ કહી પામુ કરવા નહીં: કારણકે યેરુદી 'ઓવર' (first over) માં રનો (runs) કરવા જોનાં જેવું લુકશાનકારક કાંઈ નથી. બેટ્સીંગ કંઈ જતતની છે, તે જ્યાં સુધી ખરાબર જમણ સુકાય નહીં ત્યાં સુધી મ્દાર રમવું, અને પછીજ-જનને તેની અગાડી નહીજ—ફટકા મારવા. દોડની વેળા ચાને રન કરતી વેળા સામેની વીકેટ તરફ ધ્યાન રાખી કોરડું જેથી વીકેટથી દુર કોડી જવાએ નહીં, અને તેથી અસુસ્થ વખતનો

ખમાવ થાય; વળી જો વીકેટ પર ધ્યાન નહીં આપ્યું તો કે-વીક વેળા રન અધુરા થાય છે, જેથી તે ખોવાઈ જવાય છે. ઘણી વેળા દોડનાર ફક્ત બોળ ભણી નજર રાખી ચાલોમ દોડે છે, જેથી બ-ને 'બેટ્સમેન' (batsmen) તમનામ અચડી પડે છે, જેથી ઘણી વેળા ખેનાંથી એક 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. તેટલા માટે સક્રી સરસ રસ્તા તો એકે જમણા હાથમાં ખેટ રાખી જે વીકેટ ભણી દોડવાનું હોય તે તરફ ધ્યાન રાખી હુમેમાં જમણી પાત્રુએ દોડવું.

'શુટર્સ' (shooters) ચાને જે બોળ પડી સરસર નીકળી જાય અથવા જે કડતા કડતા સ્પાટા બંધ 'બેલ' (bail)કાંડી જાય તેવી જતનો બોળ ક્રીકેટમાં ઘણા મેલેનન આવનારો હોય છે: એથી વીકેટ પરવાનો ઘણો સંભવ રહે છે, તેથી જે વખતે બોળ સરસર કરે તો આવે તેજ પળે રમનારે પછવાડે દુડી જઈ સ્ટમ્પ્સ (stumps) ની નજરીક ખેટ (bat) સુધી તેવા બોળને અટકાવવો જોઈએ. ૨ થા ૩ રનના ફટકા કરતાં એકે શુટરને અટકાવવો: એ વધારે આખાશી આપવા હાયક ખનાવ થઈ પડે છે, અને રમનાર અઠો ખેલાડી છે, એમ જણાઈ આવે છે.

જો 'ઓફ' (off) તરફ દોડો ઉછળે, અને કટ (cut) કરવો હોયતો જોઈએ તે કરતાં જલદીથી બોળને મારવો નહીં, એટલુંજ નહીં પણ આસ્તેથી પણ મારવો નહીં: કારણ કે એથી પોઈન્ટ (point) અથવાનો 'કવર-પોઈન્ટ' (cover-point) ના હાથમાં દોડો મેલેલાઈથી ઝીલાઈ જાય છે; વળી જો કોઈ રમનાર વખતસર દહાને મારે, પણ આડું ખેટ (horizontal bat) રાખી રમે તો ઘણીક વખત બોળ 'સ્લીપ' (slip) અથવા 'લોંગ-સ્લીપ' (long-slip) ના હાથમાં ઝીલાય છે. 'કટ' (cut) કરતી વેળાએ દાવ લેનારે, જ્યાં સુધી બોળ વીકેટ લગભગ પસાર કરી જાય ત્યાં સુધી, ચોખવું, અને પછીજ ખેટની સપાટી લગભગ જમીન જસુ રાખી દહાને મારવું. એથી

ફોટો ક્રીકેટ ચાલુ.

દડો નીચેનો નીચે જે ભણી મોકલવા માંગીએ તે ભણી નત્ય છે. 'કટીંગ' (cutting) માં ડાબો પગ ખીલા યા પિરોટ (pirrot) ની પેટે સ્થીર રાખી જમણો પગ પછવાડે હાવવો. આ પરથી લોપ્સ (block) લેવાનો ફાયદો જણાઈ આવે છે.

'લેગ-હીટીંગ' (Leg-hitting) વખતે દાવ લેનારે 'કટીંગ' થી કલ્પી રીતે કરવું, યાને જમણો પગ છુટાની પેટે સ્થીર રાખી ડાબો પગ આગળ વધારવો. દડા સાથે જેવું ખેટ અડડે છે કે તે કાટખુણે અને વધારે દુર નીકળી નત્ય છે.

'વાઇડ બોલ' (Wide ball) ને મારવા જવું એ મુરખાઈ ભરેલું છે, અને એ ટેવ નીશાળી-યાઓમાં સાધારણ લેવામાં આવે છે. વળી પુસ્તકળ વખત બેટ્સમેન (batsman) 'વાઇડ-ઓફ બોલ' (Wide off-ball) ને મારવા આગળ ધસી નત્ય છે, અને દડો 'પોઇન્ટ' (point) ના અથવા 'કવર' (cover) ના હાથમાં ઝીલાવી દીએ છે, જેથી રમનાર પોતાની 'ઇન્નિંગ્સ' (Innings) યાને ખેલવાનો વારો ખોઈ દીએ છે, એટલું જ નહીં પણ વળી પોતાની ટોળીને માટે એકાદ 'રન' (run) મેલવવાની આસા પણ ખોઈ દેવાદે છે. આ ટકે અમે દરેક રમનારને ભલામણ કરીએ છીએ કે ઝડપવાળી 'બોલીંગ' (swift bowling) વખતે જરૂર 'ગ્લોસ' (Glores) અને 'લેગ-ગાર્ડ્સ' (Leg-guards) પહેરવાં. જો એકાદ બોલ નત્યથી આવતો હોય અને પગ પર કાંઈથી લોકેણ યાને 'ગાર્ડ્સ' નહીં હોયતો વાગ્યાની ધાસ્તીથી દાવ લેનાર ખસી નત્ય છે, પણ જો તે વેળા બોલ વાંકો થઈ અંદર ઘુસે છે તો રમનાર પોતાની 'ઓફ-સ્ટમ્પ' (Off-stump) ખોઈ દે છે.

દોડતી વેળા ખેટ (bat) હમેસાં 'પોપીંગ-ક્રીસ' (popping-crease) પર મુકવા ધ્યાન રાખવું. વળી જે પળે બોલરના હાથમાંથી દડો છુટે તે પલે બોલરની ખાલુની વીકેટ (wicket) તરફનાએ ૧ યા ૨ વાર જેટલું

ચાલવું: કારણકે એથી મેળવવાનો સંભવ નહીં એવા 'રનો' (runs) પણ મેળવી શકાય છે.

દાવ લેનારે ખનતાં સુધી ખોટી ખાલુએ બોળને મારવો નહીં, અને તે આવે ત્યારે એક ખાલુ ખસવું નહીં: કારણકે એમ કીધાથી 'લેગ' તરફનો ખાલો ફટકો (leg-hit) શુમાઈ નત્ય છે, અને વખતે 'ઓફ-સ્ટમ્પ' (Off-stump) પણ શુમાઈ નત્ય છે. જરા વધારે આગળ વધીને રમવું સારું છે, પણ તે ફોલ્ડની ખાતરી હોય ત્યારે જ. આ પણ ધ્યાનમાં રાખવું કે ખેટને દડાને મારવો, અને નહીં કે દડાએ ખેટને મારવું. સીધા યાને 'સ્ટ્રેટ-બોલ' (straight-ball) હમેસાં લલચાવનારા હોય છે, પણ તે માટે સંભાલ રાખવી. તેને કદી સુધી જવા યાને 'મીસ' (miss) કરવા નહીં, નહીં તો દાવ ખોઈ દેવારો. 'બેઇલ્સ' (bails) થી યાંચ તથા લંચા જે બોળ આવે, તેને મારવા નહીં, પણ પસાર થવા દેવા.

હવે અમે 'લેગ-હીટ્સ' (Leg-hits) વીષે ખોલીએ છીએ. 'લેગ-હીટ્સ' ત્રણ ભતના છે:— 'ધી ડ્રો', 'ધી ડ્રોરવર્ડ' 'ધી બેકવર્ડ લેગહીટ'.

જ્યારે દડો 'લેગ-સ્ટમ્પ' (leg stump) તરફ પડતો જણાય ત્યારે 'બ્લોક' (block) ની પેટે ખેટ સીધું પકડી, જે વખતે દડો ખેટને અડડે ત પળે ખેટ રમનારે પોતાની તરફ ફેરવી નાખવું, એટલે બોલ રમનારના પગ અને 'સ્ટમ્પ' વચ્ચેથી નીકળી જશે. એને 'ડ્રો' (the draw) કહે છે. એ રમત રમવાને ઘણા અનુભવ લેઈએ છીએ, જેથી એની દરરોજ 'પ્રેક્ટીસ' (practice) કરવી સારી છે.

'ફોરવર્ડ લેગ-હીટ' (forward leg-hit) ની રમત નીચે પ્રમાણે ખને છે. જ્યારે દડો જરા 'વાઇડ' (wide) યાને 'લેગ' તરફ હોય તો દાવ લેનારે પોતાનો ડાબો પગ વીકેટ તરફ આગળ કાઢી, અંરધો ગોળ ફેરી જઈ, જેમ ખને તેમ જોરથી દડાને ફટકો મારવો.

'બેકવર્ડ લેગ-હીટ' (backward leg-hit):—જ્યારે દડો નજદીકની સ્ટમ્પનો અંદર આવીને પડવાનો હોય, ત્યારે રમનારે જમણા

ક્રીકેટ, ચાલુ.

પગે પાછા હકકું, અને સીધું ખેટ પકડી એવી રીતે ફટકો મારવો કે જેથી દડો જલદીથી 'લોંગ' અને 'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) વચ્ચે નીકળી જાય. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે જેમ વધારે ઉતાવળથી રમનાર એકાદ 'લોંગ બોલ' (leg ball) ને મારશે. તેમ તે વધારે કાટખુણે નીકળી જશે.

'કટ' (cut) કરવી એ સફળી અથવા રમત છે, અને તે જ્યારે દડો 'ઓફ બૅલ' (Off-bail) થી સેજ દુર હોય ત્યારે થઈ શકે છે. જ્યારે જણાય કે દડો 'ઓફ બૅલથી' ૧ ફુટ દુર ઉંચો છે, ત્યારે દાવ લેનારે જમણે પગે પાછળ હાડી, આડું ખેટ (horizontal bat) પકડી સેજ જરથી દડાને મારવું, એટલે દડો 'પોઇન્ટ' (point) અને 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) ની વચ્ચેથી નીકળી જાય છે.

ખીલ જે જાતના દડા રમનારને મળે છે, તેના ટેકનીકલ (technical) નામે આ પ્રમાણે છે:— ધી ફુલ પીચ, ધી ટાઇમ, ધી હોપ, ધી હાફ (હેફ) વોલી, ધી ગ્રાઉન્ડ બોલ, અને ધી શુટર.

નવા રમનારને 'ફુલ પીચ' (full pitch) રમવાને સેહેલુ લાગે છે, પણ ખરેખરી રીતે જાતાં તેમ નથી. ઘણી વખત સારા રમનારાઓ પણ એથી પોતાની વીકેટ ખોઈ દે છે. ફેટલીક વેળા એકાદ 'ફુલ પીચ' બોલને ખેદરકારીથી મારતાં તે ખેમાની એક 'લોંગ-ફીલ્ડ' (long-field) પર ઝીલાઈ જાય છે. વળી જાે એકાદ 'ફુલ પીચ' ને ઘણી નાખવા ખેટરૂમેને તજવીજ કરે છે તો દડો ખેટને અચાજેથી લાગી વારંવાર 'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) ના હાથમાં ઝીલાઈ જાય છે. સફળી સરસ યુક્તિ તો એ છે જે (અને જાે રમનાર ઘણા હંચો હોય તો) દડો વીકેટ લે તેના કરતાં જાે ઘણા હંચો હોય તો રમવો નહી પણ જવા દેવો જાેખ્યું. પણ જાે જણાય કે દડો સ્ટમ્પને જાે અડાશે તો રમનારે યાતો તેને ઘણી નાખવો, અથવા જે ખાલુ 'ફીલ્ડ' (field) નહી હોય તે ખાલુ દડાને મારવો.

'ટાઇમ' (time) લગભગ ફુલ પીચને મલતો આવે છે, પણ તે જરા નીચો હોય છે. જાે રમનાર હંચો હોય તો તેણે આગળ વધી મારવું, પણ જાે ડીંગણા હોય તો ખેટ નીચે રાખી 'બ્લોક' (block) કરવો સાફ છે: દુર ખસી કદી જવું નહી.

'લોંગ-હોપ' (long-hop) જાે સીધો હોય તો ઘણીજ સંભાલથી અને હામાં (upright) ખેટ રમવું. પણ એવા દડા ઘણીખરી વખત જમીનને લાગી આડા જતા રહે છે, તેથી જવાન રમનારાઓએ તેને મારવા ઘણી સંભાળ રાખવી.

'હાફ-વોલી' (half-volley) જમીન પર પડ્યા પછી સેજ વધારે ઉછળે છે. સીધો મારીયા થી વારંવાર તે ઝીલાઈ જાય છે.

'ગ્રાઉન્ડ-બોલ' (ground-ball) ને 'સ્નીક' (sneak) પણ ફેટલાકે કહે છે. તે જમીન પરથી સરીને આવે છે, અને સેજ ઉછળતો નથી. જાે હંચે ખેટ રમે છે, તો ઘણું ખરૂં વીકેટ પડે છે, જેથી સરસ રસ્તો તો એકે રમનારે પોતાનું ખેટ નીચે રાખી સેજ આગળ વધી રમવું, પણ ખેટ દડાની ખગખર સીધી લીટી રાખી મારવું, જેથી તે બોલર (bowler) ની આગળથી નીકળી જાય છે.

'શુટર' (shooter) રમવું ઘણીજ મુશ્કેલીયતનું કામ છે. જે પળે દડો સરસ કરતો તીરની માફક આવે તેજ પળે રમનાર પાછળ હાડી, સ્ટમ્પસથી ૧ તથા દુર પોતાનું ખેટ મુકવું, અને દડાને સ્ટમ્પ પાડતો અટકાવવો, પણ તેને મારવા કદાખી યતન કરવી નહી.

આટલી સુચના 'બેટ્સમેન' (batsman) ને કરી અમે હવે 'બોલીંગ' (bowling) વીધે લખીએ છીએ.

ક્રીકેટમાં બોલીંગ-ફેલિસ (Felix) જણાવે છે કે 'બોલીંગ' (bowling) ની ૫ રીત છે, અને તે સાધારણ વપરાય છે: પણ અમે અહીં વધારે જાણીતી ચયલી ૨ રીતો વીધે લખીશું. ૧ 'ગ્રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' છે, જ્યારે બીજી 'અન્ડર-હેન્ડ બોલીંગ' છે. ક્રીકેટનો પહેલો મોટો આધાર સારી 'બોલીંગ' પર છે: માટે દરેક

બોલર' (bowler) એ એ પર ધ્યાન આપવું

લેખકે છે.

'રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' (Round-arm bowling) કરવી હોયતો નીચલી કુચનાઓ પર ધ્યાન આપવું. તીવ્રણ ઉપર આંગળાં આડાં રાખી દડો પકડનાં કારણુ કે એથી બોલ 'ત્વીસ્ટ' (twist) થઈને ચાને પડ્યા પછી આડો જઈને રમનારને ઘણી મેલેનત આપે છે. ઘણા બોલરોથી ત્વીસ્ટ-ઓન (twist-on) શકાયું નથી, જ્યારે કેટલાકે એક કલાકની 'મેકટીસ' માં તેઓને ગમતી ખાતુએ ત્વીસ્ટ કરી શકે છે.

બોલરે હમેસાં સામા 'વીકેટ' તરફ પોતાનું શરીર રાખી ઉભા રહેવું, અને તેણે એવું નહીં ધારવું લેખકે કે હમેસાં એકજ ઢપની બોલીંગ કરવી લેખકે, ઘણાઓ જે દડા સીધા નહીં હોય તેવા દડાથી પોતાની વીકેટ સુધારે છે. જુદી જુદી ખાતુએ ટપ નાખવાની મેકટીસ કરવી: કારણકે એથી દડા વારંવાર ઝીલાઈ જાય છે. 'નાયરન' (Nyren) એક ઠેકાણે લખે છે કે ર ખેલકેમનને વાંધેથી નાખવાનું કામ મુસ્કેલ જણાયતો તેઓ જે જગે ફટકા મારતા હોય, તે જગે શીલ્ડ આપીને બોલરને બીજી ઢપની બોલીંગ કરવા સુપચુપ જણાવવું; હવે દાવ લેનાર અગાડીની પેઠે પોતાની માનીતી જગે મારવા પાછો લલચાય છે, કે તરતજ તે 'કોટ-આઉટ' (caught-out) થાય છે. તે હમેસાં એ પ્રમાણુ કરતો, અને તેનું પરીણામ એમજ આવતું.

'રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ' કરતી વેળા રમનારને વીકેટ ઉપરથી અને રાઈટ સાઈડ (right side) થી બોલીંગ કરવાનો મહાવરો પાડવા અમે સલામણુ કરીએ છીએ. કેટલાકે વીકેટની બાહરેથી કરે છે, જેમ યવું નહીં લેખકે. પેહેલી રીતમાં સ્ટ્રેટ (straight) યાને સીધી બોલીંગ કરવાની જરૂર છે, જ્યારે પાછલી રીતથી દડો 'લેગ-સાઈડ' થી આવવો લેખકે.

કેટલાક બોલરોના હાથમાં ખરાખર સ્ક્રી

ન હોવાથી બોલની ટપ ખરાખર પડતી નથી. જે બોલના ટપ ખરાખર દુર પડે છે, તેને 'બેલેસર્સ' (Bailers) કહે છે. વળી જે બોલ વીકેટની નજીકની જગ્યા પર પડે છે, તે ધણુ 'શૂટર્સ' (shooters) ના નામથી ઓલખાય છે. જે બોલ દુર યાને વીકેટથી દુર નાખ્યો હોય તે 'ફોલોઅર્સ' રમાઈ શકાય છે.

તેરથી બોલીંગ (fast bowling) કરવાની ટેવ કદી ધણુ પાડવી નહીં લેખકે. એથી ખરાખર ટપ પડતી નથી, એટલુંજ નહીં ધણુ એથી બોલર ઘણો જલદીથી કાઢી જાય છે. આ વાત સારી પેઠે જણાયલી છે કે તેરની બોલીંગથી ખેલકેમનો ઘણા 'આઉટ' થતા નથી. ધીમી યાને 'સ્લો' (slow) બોલીંગમાં જેટલી ખરાખર ટપ નાખી શકાય છે, તેટલી 'ફાસ્ટ બોલીંગ' માં નાખી શકાતી નથી. વળી બોલીંગ કરતી વેળા બોલરનો હાથ ખભાં પર નહીં જવો લેખકે: કારણકે એ 'નો-બોલીંગ' (no-bowling) ગણાય છે. એટલા માટે હાથ ખભાં પર નહીં જાય તે સારૂ ધણીજ સંભાલ રાખવી લેખકે.

'રાઉન્ડ આર્મ બોલીંગ' વીધે અમે પુરતું બોલેલા હોવાથી હવે અમે 'અન્ડર-હેન્ડ બોલીંગ' યાને 'સ્લોઅ' વીધે દુકમાં લખીશું.

'અન્ડર-હેન્ડ બોલીંગ' (underhand bowling) અથવા સ્લોઅ (slow) ને સારી હોયતો ઘણી વખત અમરકારક થઈ પડે છે. એક તરફ 'ફાસ્ટબોલર' અને બીજી તરફ 'સ્લો બોલર' મુકવો વધારે ક્ષી છે: કારણકે એથી દાવ લેનાર યાને 'ખેલકેમન' ચુંચવાડામાં પડે છે, અને તેથી તે ગમરાઈ જાય છે. તોપણ ને 'સ્લો બોલીંગ' થી ૬૦.૧ ર-૨ થાય તો તેવા બોલરને ખલ્લી નાખી 'રાઉન્ડ-આર્મ બોલર' ને તેની જગ્યાએ મુકવો. વળી બોલરે મથળી ગમ ચંચલાઈથી નેતું લેખકે, અને જે તરફ દડો મારવામાં આવશે એવું તે ધારે તે તરફ વારંવાર દોડી જઈ 'એક્સ્ટ્રા-ફીલ્ડ' (Extra-field) ની ગરજ સારવી નેતું. 'સ્લોઅ' વીધે બોલતાં અમારે જણાવવું લેખકે કે 'ગ્રેગ' તરફથી 'ત્વીસ્ટ' (twist) કરવામાં મોટો ફાયદો છે.

ગુજરાતી 'સાધકલોપીડ્યા' તરીકે આખ્યાયિક

ક્રીકેટ ચાલુ.

'લેગ સ્ટમ્પ' નો ખચાવ કરવો હમેશાં જરા મુશ્કેલીયતનું કામ ગણાય છે, તેટલા માટે તે તરફ દગાથી હુમલો કરવો અવસ્ય છે. 'શ્રીલંડ' ની જગ્યા બોક્સરના અભીપ્રાય પ્રમાણે ખદલ્યા કરવી જોઈએ.

'બોલીંગ' વીધે લખી રહી હવે અમે 'વીકેટ-કીપર' માટે વરણન કરીએ.

ક્રીકેટના વીકેટ કીપર (Wicket-keeper) ની ફરજ એજે જે દાઃ 'બેટ્સમેન' સુધી જાય તેને અટકાવવો; અને રમનાર 'ક્રીસ' ની બાહરે જાય તો તેને સ્ટમ્પ-આઉટ કરવો; અને 'બેટ્સમેન' દોડતી વેળા પોતાનું બેટ 'બોલીંગ-ક્રીસ' ની અંદર મુકે તેની અગાડી દડો ઝીલી તેનેથી 'વીકેટ' પાડી નાખવી. 'ફાસ્ટ બોલીંગ' માં આ જગ્યા ઘણી જોખમ ભરેલી હોય છે. 'વીકેટ કીપર'ે હમેશાં 'પેડસ' અને 'ગ્લોવ્સ' પહેરનાં જોઈએ.

ખની શરૂે તો 'વીકેટ-કીપર' ને પોતાની ટેલીનો 'કેપ્ટેન' (Captain) નેમવો જોઈએ. તે હમેશાં 'બેટ્સમેન' ની પાછળ ઉભો રહે છે, તેથી તે પોતાના હાથની હસારતથી, અને 'બેટ્સમેન' ને માલુમ ન પડે તેવી રીતે, નજદીકની ચા ફરની 'શ્રીલંડ' પર ઉભેલાને આગળ પંથવા અથવા પાછળે હકવા જણાવે છે. પણ એમાં મોટી ભૂલેલી યાને કળા જોઈએ: કારણ કે એથી તે ઘણાક 'રન' ખચાવી શકે છે, એટલું જ નહીં પણ 'વીકેટ' પણુ લીએ છે.

તેણે પોતાનો ડાબો પગ આગળ કાઢી, હાથ નજદીક તદ્યાર રાખી, અને ઠેરવીને ખારીક નજર રાખી, સ્ટમ્પસ આગળ જરા વાંકો વળીને ઉભું રહેવું જોઈએ. 'લેગ-બોલ્સ' (leg-balls) લેતી વેળા તેણે પોતાની હુસ્યાસીમાં રમવું ઘટે છે, નહીં તો નજદીક જવાથી 'બેટ્સમેન' નો ફટકો તેને લાગ્યાનો સંભવ રહે છે.

'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) તેની તરફ બોળ નાખે કે તેણે જો તે વેળા 'બેટ્સમેન' દોડતા નહીં હોય તો ૨, ૩ વાર આગળ વધી, હળવેથી દડો 'બોલર' ના હાથમાં મોકલવો જોઈએ.

જે વેળા ફટકો મારવાથી આવે, તે વેળા છેક દુર વાળી વીકેટ આગળ જોઈને જ્યાંથી બોળ નાખવામાં આવે ત્યાં સુધી, સુપસુપ ઉભું રહેવું ઘટે છે. દડો કુપાકુપ કરતો નાખવો નહીં જોઈએ, પણ એકજ ટપે (pitch) નાખવો. જેટલી ખને એટલી વાજળી ઝડપથી 'વીકેટ-કીપર' એ 'વીકેટ' પાડી નાખવા કોશિશ કરવી, પણ જો દાવ લેનાર યાને 'બેટ્સમેન' પોતાની જગ્યા બાહરે હોય તો 'સ્ટમ્પ' પરની એકાદ 'બેલ' (bail) પાડી સંતોષ પકડવો: કારણ કે એથી દાવ લેનારો 'આઉટ' થયલો ગણાય છે.

હવે અમે 'ફીલ્ડીંગ' વીધે બોલીશું.
ક્રીકેટ ફીલ્ડીંગ—Fielding જો કે 'બેટીંગ', અને 'બોલીંગ' જેટલી મનારજક નથી, તોપણ એ એટલી તો અગત્યની છે કે તે વીધે અમે સ્વીમ્તર ખ્યાન કરીએ છીએ, અને દરેક સારા રમનાર તરફે યવા ધંધનારાઓને એ પર ધ્યાન આપવા જણાવ્યે છીએ. ઘણીક 'મેચ' (Match) ખરાખ 'ફીલ્ડીંગ' ને લીધે સારા 'ક્રીકેટર્સ' (Cricketers) હારી જતા -અમે જ્ઞેયા છે, અને વાંચનારે પણ એવા દાખલાઓ જ્ઞેયા હશે. સારી 'ફીલ્ડીંગ' થી ઘણા 'રન' (runs) ખચાવી શકાય છે.

દરેક નવા રમનારે 'ક્રીકેટ' રમવાની તાલીમ 'ફીલ્ડીંગ' થી શરૂ કરવી જોઈએ. જો કોઈ સારો 'બેટ્સમેન' અને 'બોલર' હોય, પણ જો તે સારી 'ફીલ્ડીંગ' કેવી રીતે રાખવી, અને મોકલવી, તે કલા વીધે અજ્ઞાન હોય, યાને તે ખરાખ 'ફીલ્ડસમેન' હોય તો તે હમેશાં પોતાની બાજુ બોધ બેસે છે: કારણ કે સારી 'ફીલ્ડીંગ' નું જ્ઞાન ધરાવનારાઓ એવાને સોદેલાઈથી છતી જાય છે. 'મેચ' માં તો હમેશાં સારી 'ફીલ્ડીંગ' રાખનારાઓ સાથે સારા 'બેટ્સમેન' અને 'બોલર્સ' ને પસંદ કરવા ઘણું અગત્યનું છે: કારણ કે 'મેચ' (match) નો સઘળો આધાર તેઓ પરજ રહે છે. સારી 'ફીલ્ડીંગ' તે કોણુ કહીએ તે દરેક મોટી નાની 'મેચ' જ્ઞેવાથી જણાશે.

'બોળ' ખરાખર અટકાવવા અને ઝીલવાને શીખ્યા પછી બોળ કેવી રીતે નાખવો તેની તર-

ક્રીકેટ ચાલુ.

ખીચત લેવી જોઈએ. સહથી સરસ રીત એજ કે દડો 'બેકલેન્ડ' બેટલોજ હાંમે નાખવો. જો જમીન સખત હોય તો દુર ૨૫ પડે એવો 'બોળ' કરવો નહીં.

'બેક અપ' (back up) બેદરકાર પણું કરવો નહીં. સરસ ક્રીકેટરો 'ઓવર ઓઝ' (over-throws) કદીખી કરતા નથી. જો એકના હાથમાંથી દડો છુટી જાય તો તેની પાછળનો ખીજો તેને અટકાવે છે. જો 'બોળર' તરફ જરૂરી દડો આવતો હોય, અને તે પોતાના આંગળાંને ધબક કરવા નહીં માંગતો હોય તો 'બોળ' તેની આગળથી પસાર થાય છે, અને તે અટકાવવાને 'લોંગ-ઓન' (long-on) અથવા 'લોંગ-ઓફ' (long-off) જો 'બોળર'ની વીકેટની પાછળ આવવાની તજવી સેતા નથી તો તે દડાને 'ઓવર ઓઝ' કહે છે. 'ઓવર ઓઝ' ખીનઅનુભવની નીચાણ છે, અને તેથી તેવા બોળ તરફ હમેસાં ખીનજો હસે છે, અથવા ટીકા મલાવે છે. તેટલા માટે દરેક કલ્પના 'કેપ્ટેન' (Captain) ની ફરજ છે કે તેણે રમનારાઓને ખરાબર 'બેક અપ' (back up) કરવા તાલીમ આપવી જોઈએ, અને જે 'વીકેટ' તરફ બોળ આવે તે વીકેટની પાછળ ૨, ૩ જણને 'બેક અપ' કરવા રાખવા જોઈએ; જ્યાં સુધી એમ નહીં હોય ત્યાં સુધી દડો સલામત છે એમ ધારવું નહીં.

'બેટસ્મેન' જ્યારે દોડતા નહીં હોય ત્યારે દડો 'બોલર' તરફ જરૂરી નાખવાને ખદલે હલવેથી નાખવો જરૂરું છે. એજ પ્રમાણે જો દાવ લેનારા 'રન' નહીં કરતા હોય તો 'લોંગ-સ્ટોપ' એ 'વીકેટ-કીપર' ને અને 'વીકેટ-કીપર' એ જેમ અને તેમ આસ્તેથી 'બોળર'ને ને, દડો આપવો: કારણકે તેઓએ જાણવું જોઈએ કે 'વીકેટ-કીપર' ના અને અને 'બોળર'ના આંગળાં કાંઈ લોખંડના નથી?

'બોલર' અને 'વીકેટ-કીપર' વીચે બોલતાં એક વાત યાદ આવે છે, અને તે એકે 'ફીલ્ડ'

પર ઉભેલા દરેક રમનારાઓએ તેમના હુકમ 'પર' અમલ કરવો.

'ફીલ્ડ' માં ત્રણેથી અગત્યની જગ્યા 'મીડ-વીકેટ્સ' (mid-wickets), અને 'કવર-પોઇન્ટ' (cover-point) છે, જેથી જેઓ દડો ખરાબર ઝીલી શકે અને અપથી બોળ પાછો 'વીકેટ-કીપર' તરફ વાળી શકે એવાજ સખસોને ત્યાં મુકવા જોઈએ. જો 'મીડ-વીકેટ' સારી હોય તો ઘણા 'બેટસ્મેન' 'રન-આઉટ' (run-out) થાય છે. એજ પ્રમાણે 'કવર-પોઇન્ટ' પણ પોતાની અગત્યતા દેખાડે છે.

કાંઈખી કારણે સર 'લોંગ-સ્ટોપ' (long-stop) એ 'વીકેટની' ઘણી નજદીક ઉભું નહીં રહેવું જોઈએ. એકાદ ચોક્કસ દેકાણું ઉભો રહેવાથી પોતે 'રન' અને જે 'બોળ' સ્ટમ્પના મથાંલાં ઉપરથી પસાર થયા હોય તે અટકાવી શકશે એવી તેની ખાતરી હોય તે દેકાણુંજ ઉભા રહેવું, એવી જગ્યાએ ઉભો, રહેવાથી વળી તે 'લેગ-હીટ્સ' (leg-hits) અને 'સ્લીપ્ડ બોલ્સ' (slipped-balls) અટકાવી શકશે, એટલુંજ નહીં પણ વળી 'કેચ' (catch) યાને બોળ ઝીલી લેવાની પણ તેને ટક મલશે.

'કેચિંગ' (catching) યાને દડા ઝીલવા વીચે અમારે કાંઈ ઘણું બોલવું નથી. દડો ઝીલતી વેળા અને હાથ અરધ-ઝોળાકારની પેઠે કરીને સાચેજ રાખવા, અને દડો ઝીલતી વેળા દડાની સાથે હાથ પાછા એજ ખેંચી લેવા: કારણકે એમ કાંધાથી જોતેથી આવીને પડતા બોળનું જરૂર ઓછું થાય છે. સારી રીત એ છે (પણ એમાં ઘણી 'પ્રેક્ટીસ' (practice) યાને ટેવ રાખવી જોઈએ છીએ) કે દડો આવે તેવોજ હાથોથી જરા પાછો ઉઘાડવો અને પછી ઝીલી લેવો.

જ્યારે દાવ ચાલતો હોય ત્યારે 'ફીલ્ડર' એ 'ફીલ્ડ' (field) પર ચાલતો કોઈને વાત કરવા અથવા જુમ ખરાબ મારવા, અથવા મશકેરી કરવા, દેવું નહીં. જ્યારે કોઈ 'આઉટ' થાય છે, યાને 'વીકેટ' પડે છે, ત્યારે વાત કરવાનો પ્રસંગ વખત મળે છે.

ક્રીકેટ ચાલુ.

આકૃતી ૨ છ મીડયમ પેસ રાઉન્ડ-આર્મ બોલીંગ (Medium Pace Round-arm Bowling) વખતે 'શોલ્ડર્સ' કેમ ગોઠવવી તે દેખાડે છે. પેહલો આકૃતીમાં અને આ બીજી

આકૃતીમાં તફાવત માલમ પડશે, અને તે 'થર્ડ મેન અપ' (third man up) છે તે 'મીડવીકેટ ઓન' (mid-wicket on) પર, અને 'કવર-પોઇન્ટ' (Cover-point) વધારે નજદીક, આવે છે.

આકૃતી ત્રીજી.

સ્લો અન્ડરહેન્ડ બોલીંગ.

૩.	અ.	૨.	૪
	બે		૫
૧૦.		બે	૯
	૧	અ	
૭.		૬	

૧=બોલર
૨=વીકેટ કીપર
૩=લેગ
૪=શોર્ટ સ્લીપ
૫=પોઇન્ટ
૬=એક્સના લેંગ ઓન
૭=લેંગ ઓન
૮=લેગ બ્રોક
૯=મીડલ વીકેટ બ્રોક
૧૦=મીડ વીકેટ ઓન
૧૧=કવર લેગ
બે=બેટ્સમેન
અ=અપાયર

આકૃતી ૩ છ 'સ્લો અન્ડરહેન્ડ બોલીંગ' (Slow Underhand Bowling) ની વેળા 'શોલ્ડર્સમેન' ને ક્યાં ઉભા રાખવા તે દેખાડે છે. આ વેળા 'સ્લો બોલીંગ' (slow bowling) થતી હોવાથી 'લેંગ-સ્ટોપ' (long-stop) ની જરૂર પડતી નથી, તેથી તેને વધારા તરીકે 'બોલર'ની પછવાડે ઉભો રાખવામાં આવે છે. 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) 'વીકેટ' (wicket) ની છેક નજદીક ઉભો રહે છે.

જે ઉપરાંત અમે બીજી ૨ આકૃતીઓ આપીએ છીએ. આકૃતી ૪ થી અમે 'ચેમ્બર-સાઇકલોપીડ્યા' (Chambers's Encyclopaedia) માંથી અને આકૃતી ૫ માં 'બ્રિટાનિકા' (Encyclopaedia Britannica) ની ૫ મી આવૃત્તિવાદા દ્વિતર પરથી ઉતારી આપીએ છીએ.

આકૃતી ૪ થી.

બ્રોક—સાઇડ.

૫.	૭.	૮	અ.	૯.
૪.	૬.		બે.	
૩.	૨.		૧.	
	અ.			

૧૧

૧૦

ઓન—સાઇડ.

ખે=ખેટરમેન

૧=ખોલર

૨=વીકેટ કીપર

૩=લોંગ સ્ટેપ

૪=શોર્ટ સ્લીપ

૫=લોંગ સ્લીપ

૬=પોઇન્ટ

૭=કવર પોઇન્ટ

૮=મીડ વીકેટ

૯=લોંગ શ્રીલંડ બોલ

૧૦=લોંગ ,, બોલ

૧૧=લેંગ

અ=અમ્પાયર

આકૃતિ ૫ મી.

૩.

.૧૧

૨. ૪.

.અ

.બે

.૫

.૮

૧૨.

બે

૧

.અ

.૧૦

ખે=ખેટરમેન

અ=અમ્પાયર

૧=ખોલર

૨=વીકેટ કીપર

૩=લોંગ સ્ટેપ

૪=સ્લીપ

૫=પોઇન્ટ

૧=લોંગ સ્લીપ

૭=કવર પોઇન્ટ

૮=મીડ બોલ

૯=લોંગ શ્રીલંડ બોલ

૧૦=લોંગ ,, બોલ

૧૧=લેંગ

૧૨=કોઇ વખતે 'મીડ બોલ' (૮) ને આજગા-
પર મુકે છે, ત્યારે તે 'મીડ બોલ' કહેવાય છે.

અમે 'શ્રીલંડ' વીચે પુરતું બોલી રહ્યા

છીએ માટે હવે 'શ્રીલંડ' પર કબજાઓની
ફરજ મુકે છે, તે વીચે લખ્યે છીએ.

ક્રિકેટ-ફીલ્ડીંગ પર ઉભેલાઓ અને
તેમની ફરજ-કપર અમે 'શ્રીલંડ' પર કબ-
જાઓના નામે દરેક આકૃતિની નીચે લખી
ગયા છીએ, માટે હવે તે નામોવાળા 'શ્રીલંડ'
ની શી શી ફરજ છે, તે જણાવ્યે. 'કવર-
પોઇન્ટ' (Cover-point) 'પોઇન્ટ' ની
પછવાડે થોડે છેટે ઉભો રહી બીજા '૨'ને થતો
અટકાવે છે. જેમ વધારે ઝડપવાળી 'બોલીંગ'
હોય તેમ વધારે સાવચેતીથી અને હુમ્મસીથી
તેને રોકવું જોઈએ. ઘણી વખત 'બોલ' પરયા
પછી તે આડો જતો રહે છે, જેથી તે અટકા-
વવા ત્યાં કોઈ હુશીયારને રાખવો જોઈએ.
'બેકીંગ અપ' (backing up) માં પણ તેજુ
ખખરદારી રાખવી જોઈએ. કારણ કે તેથી તે
ઘણા 'ઓવરથ્રો' (overthrows) અટકાવી
શકે છે. 'થર્ડ મેન અપ' (Third Man up)
જ્યારે ઘણીજ ઝડપની બોલીંગ હોય છે, ત્યારે
'લોંગ બોલ' (long on) પર કબજો ત્યાંથી
નીકળી જઈ એ જગ્યા લે છે. તે 'પોઇન્ટ'
(point) તથા 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) ની
વચ્ચે અને 'બોલીંગ-ક્રીસ' (bowling-
crease) ની સીધી લીટીમાં આસરે ૧૨ વારને
છેટેક્રમો રહે છે. 'પોઇન્ટ' (Point) ઝડપવાળી
'બોલીંગ'માં 'ઓફ-સાઇડ' (off side) તરફ
અને 'પોપ્પીંગ-ક્રીસ' (popping-crease) ની
સીધી લીટીમાં ૧૨ વારને તફાવતે ઉભો રહે છે.
જે 'બોલીંગ' ઘણીજ ઝડપવાળી હોય તે તેજુ
ઘણીજ હુશીયારીમાં રહેવું જોઈએ. કપર લખેલાં
છેટાંએ પેહલાં તેજુ ઉભું રહેવું, અને જેવો દાવ
લેનાર યાને 'ખેટરમેન' દશને મારવા જાય
તેવોજ તેજુ આગળ આવવું જોઈએ. જે 'પોઇન્ટ'
'કવર પોઇન્ટ' (cover point) તરફનો સખત
ફટકો અટકાવી શકે છે. ઝડપવાળી યાને
'ફાસ્ટ બોલીંગ' ની વેળા આ જગ્યા જગ્યા
જોખમ ભરેલી પણ ઘણી અગત્યની થઈ પડે
છે. 'ફાસ્ટ બોલીંગ' વખતે તેજુ આસરે ૫ વાર

ક્રીકેટ ચાલુ.

નજીક આવવું જોઈએ. મીડ-વીકેટ ઓન અને ઓફ' (Tid-wicket on & Off) હમેસા દાવ લેનારની 'વીકેટ' (striker's wicket) અને 'લોંગ-ફીલ્ડ્સ' (long-fields) ની વચ્ચે ઉભા રહે છે. 'શીલ્ડ' ના એ ભાગ તરફ ઘણા 'કેચ' (catches) આવે છે, તથી એઓએ ઘણી ચપળતા અને ચંચલાઈ દેખાડવી જોઈએ, અને તેમની આગળથી પસાર થતા બોલ ને અટકાવવા તજવીજ કરવી જોઈએ. જેટલે તફાવતે 'લોંગ-ઓન' (long-on) 'વીકેટ' થી આગળ ઉભો રહે છે, તેટલેજ તફાવતે 'લેગ' (Leg) તેની એટલે 'વીકેટ' પાછળ ઉભો રહે છે. તેની નજર ઘણી ચપળ સાથે તેનામાં ઘણી ચાલાકી હોવી જોઈએ. 'લેગ-હિટ્સ' (leg-hits) જમીનને લાગ્યા પછી પારવામાં આવે તે કરતાં જુદેજ ઠેકાણે જતા રહે રહે છે: તથી દડો જમીનને અડડે તે અગાઉ તેને લેવાની કોશિશ કરવી, પણ તે લેવા દોડતી વેળા સંભાળ રાખવી જોઈએ. 'લોંગ-ઓન' (Long-on) 'ઓન-સાઇડ' (on-side) તરફ દુર ઉભો રમે છે. જ્યારે 'બોલીંગ' ઘણી ઝડપવાળી હોય છે, ત્યારે તે 'મીડ-વીકેટ ઓન' (mid-wicket on) ની જગા પર ઉભો રહે છે. કારણ કે એવી વખતે દડાને 'ઓન' અથવા 'ઓફ' તરફ સેહેલાઈથી મારી શકાતો નથી. 'લોંગ-ઓન' હમેસાં સારો ઝીલનાર, સારો નાખનાર અને સારો દોડનાર હોવો જોઈએ. 'લોંગ-ઓન' ની પેઢેજ પણ 'વીકેટ' ની ખીણ તરફ 'લોંગ-ઓફ' (Long-off) ઉભો રહી પોતાની ફરજ ખજવે છે. 'બાઈઝ' (byes) અટકાવવાને માટે 'લોંગ-સ્ટોપ' (Long-stop) 'વીકેટ-કીપર' ની પાછળ ઉભો રહે છે. જોઈએ તે કરતાં 'વીકેટ' ની 'વંધારે દુર નહીં જાયું' રહેવાની તેણે સંભાળ રાખવી, નહીતર દડો તેની આગળ જઈ પડે તેની અગાડી હુશીઆર રમનારાઓ એકાદ બાઈ (bye) ઝડપથી કરી જાય છે. જેવો પોતાનો દડો મળ્યો કે તરતજ તેણે ઝડપથી તે ખનતાં સુધી 'બોલર' તરફ નાખવાને ખદલે 'વીકેટ-કીપર' (wicket-

keeper) ના હાથમાં આપવો. જોઈએ. 'વળી તેણે 'શોર્ટ-સ્લીપ' (short-slip) ને 'બેકિંગ-અપ' (backing up) થવામાં મદદ કરવી, અને 'લેગ સાઈડ' ના રન થતા અટકાવવાને કોશિશ કરવી જોઈએ. 'મેચ' (match) માં જ્યારે 'સ્લો પેસ' (slows) કરવામાં આવે છે, ત્યારે 'લોંગ-સ્ટોપ' ને હમેસાં 'બોલર' ની પછવાડે ૧૨ વાર છેટે ઉભો રહેવા મોકલવામાં આવે છે. જેમ 'પોઈન્ટ' ની પછવાડે 'કવર-પોઈન્ટ' ઉભો રહી ખીજી રન થતા અટકાવે, તેજ પ્રમાણે 'લોંગ-સ્લીપ' (Long-slip) 'સ્લીપ' (slip) ની પાછળ ઉભો રહી ખનતાં સુધી 'લોંગ સ્ટોપ' ને 'બેક-અપ' કરી ખીજી રન થતા અટકાવે છે. 'શોર્ટ-સ્લીપ' (Short-slip) 'ઓફ-સાઈડ' તરફ 'વીકેટ' ની પછવાડે થોડાક વાર ને છેટે ઉભો રહે છે: એ જગ્યાનું ઘણું કામ પરતું નથી, એ જગા ઘણું ખડું 'બોલર' સાચવે છે. જો દડો ઘણાં જોશથી આવતો હોય તો એ જગ્યા પર ઉભા રહેનારે સાહુએતી વાપરી પોતાનાં મોંહને ધક્કા થતી અટકાવવી જોઈએ. 'વીકેટ-કીપર' ને 'બેક અપ' કરવાની, અને જ્યારે 'વીકેટ-કીપર' દસ પાછળ દોડે ત્યારે તેની જગા પર આવી તેનું કામ ખર્નવવાની ફરજ છે.

હવે અમે 'ક્રીકેટ' ના કાયદા વીષે બોલવા માંગ્યે છીએ. એ કાયદા ઇંગ્લંડની જગત પ્રતીધ 'મેરીલીબોન ક્લબ', (Marylebone Club) એ બાહર પાડ્યા છે, જે 'ક્રીકેટ' માં એક સત્તા ગણાતી હોવાથી હુન્યાની લગભગ દરેક નાની મોટી 'ક્રીકેટ ક્લબો' તે કાયદાં પ્રમાણે અમલ કરે છે. આપણા રોહરમાં પણ સઘળી ક્રીકેટ ક્લબો એજ કાયદા પર અમલ કરે છે. એ કાયદાઓ છેલ્લાં સુધારેલા હોવાથી અમે તે સુધારેલા કાયદાઓ દાખલ કરી દે છે.

ક્રીકેટના કાયદા—૧ લો. -જો આગળથી ખનને ટોલીવાલાઓ વચ્ચે ગોઠવાણ કરીધી હોય તો તેમ, નહીતર ખનને ટોલીવાલાઓ પોતા તરફથી ૧૧, ૧૧ રમનારાઓને મેચ રમવાં લાવી શકે. દરેક ખાંલુએ ખખે ઇનીંગ્સ (innings) વારાફરતી લેવી, પણ જો ૫૩ માં

ક્રીકેટ ચાલુ.

કાયદામાં જણાવેલો ખનાવ ખને તો તે કાયદા પ્રમાણે અમલ કરવો. પેહેલાં દાવ કોણે લેવો તે અમ્પાયર એકાદ તીકડો યા રૂપો ઉછાળી છાપ કે કાટો યડશે. છે તે જોઈ ચુકાદો આપશે. ૨ જો. જેટલા રનસ ખરાખર રીતે થયા હશે તેટલાનો હીસાખ રાખવામાં આવશે. સંપૂર્ણ અને અપૂર્ણ રન કોણે ફેરવે તે અમ્પાયર નીચલા ઓકેક્સ કાયદા પર ધ્યાન આપી કહેશે. એ રનનો હીસાખ અંગાઢથી એ કામ માટે નમેલા સ્કોર્સ (scorers) કાગળ પર (લુઓ ક્રીકેટ મેત્સ રમવાની ગોઠવણી વાલી આરટીકલ—રચનારાઓ) માંડશે. જે ખાલુ સઢથી વધારે રનસ કરશે, તે જીતેલી ગણાશે. ૩ જો. મેત્સ રમવાની શરૂઆતમાં દરેક ખાલુ અંગાઢથી પોત પોતાનો અકેક અમ્પાયર (umpire) ઠેડવશે. ૪ થો. દડો વજનમાં ૫૫. આઉસથી ઓછો અથવા ૫૫.૫ આઉસથી વધારે નહીં હોવો જોઈએ. વળી તેનો ઘેરાવો ૯ તસુથી ઓછો અથવા ૯.૫ તસુથી વધારે નહીં હોવો જોઈએ. દરેક ધનીગ્ગની શરૂઆતમાં દરેક ખાલુ ગમે તો રમવા માટે નવો દડો માંગી શકે. ૫ મો. સઢથી પહોળા ભાગમાં પેટ (bat) ૪૫ તસુ કરતાં વધારે નહીં હોવું જોઈએ. પેટ લખાઈમાં વધુમાં વધુ ૩૮ તસુ હોવું જોઈએ. ૬ ડો. વીકેટસ 'અમ્પાયર' એ ખરાખર અકેકેની સામસામી ૨૨ વારને છોટે દાટવી જોઈએ. દરેક વીકેટની લંબાઈ ૮ તસુ જોઈએ, અને તે ૩ સ્ટેમ્સની અને ૨ પેદઝથી ખનેલી હોવી જોઈએ. પેદઝ, સ્ટેમ્સના મદાલા પર મુકવી. સ્ટેમ્સ એક સંરખી અને પુરતી જડાઈની હોવી જોઈએ, જેથી તેમાંથી દડો પસાર થઈ શકે નહીં. તે ૨૭ તસુ જેટલી જમીનથી બહાર હોવી જોઈએ. પેદઝ ૪, ૪ તસુ લંબાઈમાં જોઈએ. મેત્સ રમતી વેળાએ વીકેટની જગા પદલવી નહીં, પણ જે વરસાદ યા એવાંજ ખીજા કારણથી જગા રમવાને ના સાધક જણાયતો ખને ખાલુની સહુ ધુશીથી તે પદલવી. ૭ મો. સ્ટેમ્સની સાંચે સીધી લીટીમાં ખોલીંગ-ક્રીસ લંબાઈમાં ૨ વાર અને

૮ તસુ હોવી જોઈએ. સ્ટેમ્સ ખરાખર વચમાં અને ખોલરની ખાલુએ કાટણે ખોલીંગ ક્રીસને અકેક રીટર્ન (return) ક્રીસ હોવી જોઈએ. ૮ મો. વીકેટની સમાંતરે અને તેનેથી ૪.૫ ફીટ છેટે ખોલીંગ ક્રીસ હોવી જોઈએ. લંબાઈમાં ગમે એટલી હોય, પણ તે ખોલીંગ ક્રીસ કરતાં ઓછી યાડવી જોઈએ, જેથી દડો નાખવામાં આવે ત્યારે તે પેટસ્મેન દુર હોવાથી તેને લાગે નહીં. ૯ મો. એક મેત્સ રમતી વખતે ખેમાંની એક ટોળીએ ખીજની સમમતી વગર રોજ ફેરવવું નહીં, પાણી સીપાવવું નહીં, મતોડું પુરાવવું નહીં, ઘાસ કાપવું નહીં, અથવા ટોક્ષીને જમીનમાં ફેરફાર કરવો નહીં. પણ જો જે ટોળી ખેટીંગમાં હોય અને તે જો વાંચે ન કહાડે તો દરેક ધનીગ્ગસની શરૂઆતમાં જમીન વાળી શકાય અથવા તે ઉપર રોલર (roller) ફેરવી શકાય. પણ આ કાયદો પેટરને રમતી વેળા પોતાની પાસેની જગા પેટથી ટોક્ષી સીધી કરવાને અને ખોલરને જમીન લીની હોય ત્યારે પોતાની નળદીકમાંના ખાડા પુરવા અટકાવતો નથી. ૧૦ મો. દડો ખરાખર ખોઆલ (bowl) કરવો જોઈએ. જો તે ખાલી ફેરવેલો અથવા હાસેલો હશે તો અમ્પાયર 'નો બોલ' (No ball) કહેશે. ૧૧ મો. ખોલીંગ ક્રીસની યછતાડેની અને રીટર્ન ક્રીસની અંદરની જગા ઉપર એક પગ રાખી ખોલરે 'ખોઆલ' કરવા જોઈએ, નહીતર અમ્પાયર 'નો બોલ' કરશે. ૧૨ મો. જો કોઈ ખોલર વીકેટની એટલો ઉંચો અથવા એટલો આડો ખોલ ફેરવે, અને તેથી જો અમ્પાયરના ધ્યાનમાં એમ આવે કે તે દડાને પેટસ્મેન મારી ન શકશે તો તે ખીજ અમ્પાયરને પુછીને અથવા પુછ્યા વગર 'વાઈડ બોલ' (Wide ball) કહેશે, જેથી જે ટોળી દાવ લેતી હોય તે ટોળીના રનસમાં એક રન ઉમેરાશે. એવા ખોળા આર ખોળમાંના એક તરીકે ગણાશે નહીં. પણ જો પેટસ્મેન કોઈની રીતે તેવા ખોળની પોહાયમાં જઈ શકે તો તે રન ગણાશે નહીં. ૧૩ મો. દર વીકેટ પદલ્યાની અગાડી ૪ ખોળ કરવા જોઈએ. ૧૪ ખોળ કર્યા પછી વીકેટ-ટીપરના અથવા ખોળરના

જી કોકેત ચાલુ.

હાયમાં જ્યારે બોળ આવશે, ત્યારે અમ્પાયર 'ઓવર' (Over) કરીને કહેશે. 'નો બોળ' અથવા 'વાઈડ બોળ' 'ઓવર' માંના એક બોળ તરીકે ગણાશે નહીં. ૧૪ મો. એક ધનીંગમાં બોળરને ફક્ત ૨ વાર વીકેટ ખદલવા દેવામાં આવશે. ચાલુ ૨ ઓવર્સ કરતાં વધુ વખત બોબોલ કરવા દીધામાં આવશે નહીં. ૧૫ મો. જે વીકેટ તરફથી બોલર બોબોલ કરતો હોય તે વીકેટ તરફના બેટ્સમેનને, વીકેટની જે બાજુ બોળર તેને ઉભો રહેવા કહે તે બાજુ, ઉભા રહેવું જોઈએ. ૧૬ મો. જે એક બોળર 'નો બોળ' અથવા 'વાઈડ બોળ' કરે તો બેટ્સમેનથી જેટલા ૨૦ લેવાઈ શકાય તેટલા હાથ શકે; અને '૨૦ આઉટ' અથવા ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૩૦ માં કાયદાઓનો લંગ કરીયા સીવાય બીજા કોઈની રીતે 'આઉટ' કરી શકાય નહીં. બેટને લાગ્યા વગર 'નો બોળ' થી જે ૨૦ થયા હશે તે ઉમેરાઈ શકાશે, પણ જે તેમ કરતાં એકબી ૨૦ નહીં થશે તો 'નો બોબોળ' નો ૧ ૨૦ ઉમેરવામાં આવશે. એજ પ્રમાણે 'વાઈડ બોબોલ' વીષે પણ જણાવું. ૧૭ મો. એમ્પાયરે 'વાઈડ બોબોલ' અથવા 'નો બોબોળ' નહીં કહેલો એકાદ બોળ જે દાવ લેનારના શરીરને અથવા તેના બેટને લાગ્યા વીના આડો જતો રહેશે, અને તેથી જે ૨૦ થશે, તો અમ્પાયર 'બાય' (bye) માં ઉમેરવા કહેશે, પણ જે બેટ અથવા હાથ સીવાય દાવ લેનારના શરીરના કોઈબી લાગને બોળ લાગી જશે અને તેથી જે ૨૦ કરવામાં આવશે તેને અમ્પાયર 'લેગ બાય' (leg bye) કહેશે, અને તેથી તે ૨૦ 'લેગ બાય' માં ઉમેરાશે. ('નો બોળ' અથવા 'વાઈડ બોળ' ની ૨ અથવા વધારે બાય એકી વેળા જે બેટ્સમેન કરે છે તો તે બાય 'વાઈડ' તરીકે લખવામાં આવે છે, જેથી તેમને ફક્ત એકજ ૨૦ મળે છે. માટે દોડવામાં કાંઈ ફાયદો નથી, હલકું ૨૦ આઉટ થવાથી ધાસ્તીમાં રમનાર આવે છે). ૧૮ મો. મેચની અને ધનીંગની શરૂઆતમાં બોલરની વીકેટ તરફનો અમ્પાયર 'પ્લે' (play)

બોલરે; તે વખતથી તે દરેક ધનીંગની 'ઓવર' વેર કોઈ પણ બોળરને અજમાયસ તરીકે બોળ (trial ball) કરવા દીધામાં આવશે નહીં; અને જ્યારે એકાદ બેટ્સમેન આઉટ થશે, ત્યારે જ્યાં સુધી બીજા બેટ્સમેન આવશે નહીં ત્યાં સુધી બેટનો ઉપયોગ કરવા દીધામાં આવશે નહીં. ૧૯ મો. બેટ્સમેનના હાથમાંનું બેટ અથવા તેના શરીરનો કોઈ પણ ભાગ જે 'પોપીંગ ક્રીસ' ની અંદરની બોય પર નહીં હોય તો 'બેટ્સમેન' 'આઉટ બોલ ડીઝ ગ્રાઉન્ડ' (Out of his ground) થાય. ૨૦ મો. જે એકાદ સ્ટમ્પ જમીનમાંથી કાઢી નાખી હોય અને એક અથવા અને 'બેલ્ડ' જે પડી ગઈ હોય તો 'વીકેટ' ને પાડી નાખેલી થાને 'સાઉન' (down) તરીકે લખવામાં આવશે. ૨૧ મો. બોળ કીધાથી જે બેમાંની એક 'બોબોલ' પાડી નાખવામાં આવે તો અથવા સ્ટમ્પને જમીનમાંથી ઉપેડી નાખવામાં આવે તો બેટ્સમેન 'બોબોલ્ડ આઉટ' (bowled out) થાય છે, થાને તેને દાવ છોડી દેવો જોઈએ. જે બોળ તેના બેટને અથવા શરીરના ભાગને લાગે તો બી તેમજ. ૨૨ મો. અથવા બેટના ફટકાથી અથવા હાથને (પણ હાથના પોહાંયાને નહીં) લાગ્યાથી બોળ જે જમીનને લાગ્યા વગર ઝીલાય તો રમનાર 'ક્રીસ આઉટ' (caught out) થાય છે. તે બોળ જે ઝીલાનારના શરીરના કોઈ પણ ભાગને લાગે તો કાંઈ શીકર નહીં. ૨૩ મો. અથવા ફટકો મારતી વેળા અથવા દડો રમતમાં ચાલુ હોય તે વખતે જે બેટ્સમેનના પગ, હાથ યા તેને ધકેલેલું બેટ 'પોપીંગ ક્રીસ' થી અલગ અથવા તેની બાહર હોય તો 'તેની વીકેટ', 'દડો છુટો મારીને' અથવા દડો હાથમાં પકડી તે હાથથી તેની વીકેટ, પાડી નાખી હોય તો બેટ્સમેન 'સ્ટમ્પ્ડ આઉટ' (stumped out) થાય છે. ૨૪ મો. અથવા રમનાર પોતાના શરીરના કોઈ પણ ભાગથી દડો અટકાવે, જેથી બોળર તરફની વીકેટ આગળના અમ્પાયરના ધ્યાનમાં જે એમ આવેલે દડો સીધી લીટીમાં બેટ્સમેનની વીકેટ આગળ જઈ તેને લાગતે તો તે 'લેગ

ક્રીકેટ ચાલુ.

બીફોર વીકેટ' (leg before wicket) કહે, જેથી બેટ્સમેન 'આઉટ' થયેલો કહેવાય. ૨૫ મો. અથવા ક્રીકેટ મારતી વેળા બેટ્સમેન પોતાનું બેટ વીકેટને મારે તેથી અથવા બેટ્સમેનના શરીરના કોઈ પણ ભાગથી અથવા પોશાકથી વીકેટ પડી જાય તો 'હિટ વીકેટ' (hit wicket) અમ્પાયર બોલે, જેથી બેટ્સમેન પોતાનો દાવ મુકી દેવો જઈએ. ૨૬ મો. અથવા કોઈબી બેટ્સમેન દોડવાના યા બીજાં હરકોઈ ખાણનાથી દડો ઝીલવામાં જો અટકાવ કરે તો અમ્પાયર 'ઓબ્સ્ટ્રક્ટીંગ ધી ફીલ્ડ' (obstructing the field) બોલી તે બેટ્સમેનને 'આઉટ' કરે. ૨૭ મો. અથવા બેટ્સમેન દડાને એક વાર ક્રીકેટ માર્યો હોય, અથવા દડો તેના શરીરના ભાગથી અટક્યો હોય, અને તે જાણી જઈ તેને બેટથી ક્રીકેટ મારે તો અમ્પાયર 'હિટ ધી બોલ ત્વાઇસ' (hit the ball twice) કરીને કહે, જેથી તે બેટ્સમેન દાવ છોડવો. પણ જો પુરતો જરૂરી ખેલો નહીં થયો હોય અને તેથી જો દડો અંદર ધુસ્યો હોય તો બેટ્સમેન પોતાના હાથ સીવાય બેટથી યા શરીરના બીજા કોઈબી ભાગથી તે અટકાવી શકે. ૨૮ મો. દોડતી વેળા અથવા દડો રમતમાં ચાલુ હોય, અને જો બેટ્સમેન પોર્ષીંગ ક્રીસની ખાઉર હોય તો તે વેળા જો કોઈબી ફીલ્ડરબેનને અડડી બોળ વીકેટને પાડી નાખે, અથવા ફીલ્ડરબેન પોતાના હાથમાં બોળ પકડી વીકેટને પાડી નાખે તો દાવ લેનાર 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. ૨૯ મો. અથવા ક્રીકેટ રમતમાં હોય તે વખતે બેટ્સમેન સામેની ટેલીની અરજ ક્ષી વના જો દડાને હાથ લગાડે તો અથવા દડો કંચકે તો તે 'બેટ્સમેન હેન્ડલ્ડ ધી બોલ' (handled the ball) કીધો કરી જાણી તે 'આઉટ' થાય. ૩૦ મો. અથવા બેટ્સમેન જો જાણી જઈને કોઈબી 'ફીલ્ડરબેન' ને અડમણ કરે તો 'ઓબ્સ્ટ્રક્ટીંગ ધી ફીલ્ડ' (obstructing the field) ના વાંકે મારે તે 'આઉટ' થાય.

૩૧ મો. દોડતી વખતે જો બેનને બેટ્સમેન એક બીજાને પસાર કરી ગયા હોય, અને જો વીકેટ પાડી નાખી હોય તે વીકેટ જાણી જો બેટ્સમેન દોડતો હોય, તે 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. પણ જો એક બેટ્સમેન દોડે અને બીજો હમો રહે તો 'પોર્ષીંગ ક્રીસ' થી જો ખાઉર નીકલેલો હોય તે ચાને પેલો દોડનાર 'રન આઉટ' થાય છે. ૩૨ મો. દડો ઝીલ્યો હોય તે વેળાના રન ગણવામાં આવતા નથી. જો એકાદ બેટ્સમેન 'રન આઉટ' થાય તો, જે રન કરવામાં આવે તે ગણાય નહીં. ૩૩ મો. કોઈબી કારણ સર જો 'બેટ્સમેન' 'આઉટ' થયો હોય તો તે વેળા કીધેલો બોળ 'દેડ' (dead) ચાને મુએલો ગણાય. ૩૪ મો. 'બોળ' બોલાઈ ગયો અને માલમ પડતો નહીં હોય ત્યારે જો તે ખાણનો ફીલ્ડરબેન 'લોસ્ટ બોલ' (lost ball) કરીને બોલે તો તે વેળા દડો દેડ (dead) ચાને મુએલો તરીકે ગણાશે, અને 'બેટ્સમેન' ને ૬ રન મલશે; પણ જો 'લોસ્ટ બોલ' કરીને પોકાઈ આગમ્ય ૬ થી વધુ રન થયા હશે તો જેટલા રન 'બેટ્સમેન' એ કીધા હશે, તેટલા રન દડો મારનારને મળશે. ૩૫ મો. 'વીકેટ-કીપર' ના અથવા તો 'બોળર' ના હાથમાં દડો ખરાબ ઠીક પછી તે દડો 'દેડ' (dead) ગણાય; પણ જો વખતે 'બોળર' બોળ કરવા જતો હોય તે વખતે જો તેની વીકેટ તરફનો 'બેટ્સમેન' એવો દડો ક્ષીની અગાડી 'પોર્ષીંગ ક્રીસ' ની ખાઉર જાય તો બોળર તેને 'રન આઉટ' કરી શકે; પણ જો બોળર તેની વીકેટ તરફ દડો ફેંકે અને તે જો વીકેટને લાગ્યા વગર દુર જતો રહે, અને તેથી જો 'બેટ્સમેન' રન કરે તો તે 'નો બોળ' ના મહાલાં હુલ ગણવામાં આવે. ૩૬ મો. સામેની ટેલીની સમ્મતી વગર બીજો રમનાર અંદર રમવા આવ્યા પછી પેહલા રમનારથી પોતાની 'વીકેટ' છોડી જઈ, પોતાનો અંધુરો દાવ પુરો કરવા અવાય નહીં. ૩૭ મો. મેચ રમતી વેળા જો એકાદ રમનારને ઈજા થાય અથવા તે આનર પડે તો તેને ખદે 'સબસ્ટીટ્યુટ' (substitute) તરીકે બીજા રમનારને લેવાઈ

ક્રીકેટ ચાલુ.

હાથમાં જ્યારે બોલ આવશે, ત્યારે અમ્પાયર 'ઓવર' (Over) કરીને કહેશે. 'નો બોલ' અથવા 'વાઈડ બોલ' 'ઓવર' માંના એક બોલ તરીકે ગણાશે નહીં. ૧૪ મો. એક ધનીગ્ગમાં બોલરને ફક્ત ૨ વાર વીકેટ ખદલવા દેવામાં આવશે. ચાલુ ૨ ઓવર્સ કરતાં વધુ વખત બોલોલ કરવા દીધામાં આવશે નહીં. ૧૫ મો. જે વીકેટ તરફથી બોલર બોલોલ કરતો હોય તે વીકેટ તરફના બેટ્સમેન, વીકેટની જે બાજુ બોલર તેને હમો રહેવા કહે તે બાજુ, હબા રહેવું જોઈએ. ૧૬ મો. જે એક બોલર 'નો બોલ' અથવા 'વાઈડ બોલ' કરે તો બેટ્સમેનથી જેટલા ૨૦ લેવાઈ શકાય તેટલા હાથ શકે, અને 'રન આઉટ' અથવા ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૩૦ માં કાયદાઓનો ભંગ કરીયા સ્ત્રીવાય બીજી કોઈથી થતે 'આઉટ' કરી શકાય નહીં. બેટને લાગ્યા વગર 'નો બોલ' થી જે રન થયા હશે તે હમેશાઈ શકાશે, પણ જે તેમ કરતાં એકબી રન નહીં થશે તો 'નો બોલ' નો ૧ રન હમેશામાં આવશે એજ પ્રમાણે 'વાઈડ બોલ' વીષે પણ જાણવું. ૧૭ મો. અમ્પાયરે 'વાઈડ બોલ' અથવા 'નો બોલ' નહીં કહેલો એકાદ બોલ જે હાથ લેનારના શરીરને અથવા તેના બેટને લાગ્યા વીનાં આડો જતો રહેશે, અને તેથી જે રન થશે, તો અમ્પાયર 'બાય' (bye) માં હમેશા કહેશે, પણ જે બેટ અથવા હાથ સ્ત્રીવાય હાથ લેનારના શરીરના કોઈબી લાગને બોલ લાગી જશે અને તેથી જે રન કરવામાં આવશે તેને અમ્પાયર 'લેગ બાય' (leg bye) કહેશે, અને તેથી તે રન 'લેગ બાય' માં હમેશાશે. ('નો બોલ' અથવા 'વાઈડ બોલ' ની ૨ અથવા વધારે બાય એકી વેળા જે બેટ્સમેન કરે છે તો તે બાય 'વાઈડ' તરીકે લખવામાં આવે છે, જેથી તેમને ફક્ત એક જ રન મળે છે. માટે દોડવામાં કોઈ કાયદો નથી, હલકું રન આઉટ પવાથી ધાસ્તીમાં રમનાર આવે છે). ૧૮ મો. મેચની અને ધનીગ્ગની શરૂઆતમાં બોલરની વીકેટ તરફના અમ્પાયર 'પ્લે' (play)

બોલરો; તે વખતથી તે દરેક ધનીગ્ગની આખેરી વેર કોઈ પણ બોલરને અજમાયશ તરીકે બોલ (trial ball) કરવા દીધામાં આવશે નહીં; અને જ્યારે એકાદ બેટ્સમેન આઉટ થશે, ત્યારે જ્યાં સુધી બીજા બેટ્સમેન આવશે નહીં ત્યાં સુધી બેટનો ઉપયોગ કરવા દીધામાં આવશે નહીં. ૧૯ મો. બેટ્સમેનના હાથમાંનું બેટ અથવા તેના શરીરનો કોઈ પણ ભાગ જે 'પોપીંગ ક્રીસ' ની અંદરની ભાંય પર નહીં હોય તો 'બેટ્સમેન' 'આઉટ ઓવ હીઝ ગ્રાઉન્ડ' (Out of his ground) થાય. ૨૦ મો. જે એકાદ સ્ટમ્પ જમીનમાંથી કાઢી નાખી હોય અને એક અથવા બન્ને બેટ્સમેન જે પડી ગઈ હોય તો 'વીકેટ' ને પાડી નાખેલી યાને 'ડોવ્વન' (down) તરીકે લેખવામાં આવશે. ૨૧ મો. બોલ ક્રીધાથી જે બેમાંની એક 'બોલ્ડ' પાડી નાખવામાં આવે તો અથવા સ્ટમ્પને જમીનમાંથી હપેડી નાખવામાં આવે તો બેટ્સમેન 'બોલ્ડ આઉટ' (bowled out) થાય છે, યાને તેને હાથ છોડી દેવો જોઈએ. જે બોલ તેના બેટને અથવા શરીરના ભાગને લાગે તો બી તેમજ. ૨૨ મો. અથવા બેટના ફટકાથી અથવા હાથને (પણ હાથના પોંછોચાને નહીં) લાગ્યાથી બોલ જે જમીનને લાગ્યા વગર ઝીલાય તો રમનાર 'ક્રાઇટ આઉટ' (caught out) થાય છે. તે બોલ જે ઝીલાનારના શરીરના કોઈ પણ ભાગને લાગે તો ક્રાઇટ શીકર નહીં. ૨૩ મો. અથવા ફટકો મારતી વેળા અથવા દડો રમતમાં ચાલુ હોય તે વખતે જે બેટ્સમેનના પગ, હાથ યા તેને પકડેલું બેટ 'પોપીંગ ક્રીસ'થી અલગ અથવા તેની ખાઉર હોય તો તેની વીકેટ, દડો હુટો મારીને અથવા દડો હાથમાં પકડી તે હાથથી તેની વીકેટ, પાડી નાખી હોય તો બેટ્સમેન 'સ્ટમ્પ્ડ આઉટ' (stumped out) થાય છે. ૨૪ મો. અથવા રમનાર પોતાના શરીરના કોઈ પણ ભાગથી દડો અટકાવે, જેથી બોલર તરફની વીકેટ આગળના અમ્પાયરના ધ્યાનમાં જે એમ આવે કે દડો સ્ત્રીધી લીટીમાં બેટ્સમેનની વીકેટ આગળ જઈ તેને લાગતે તો તે 'લેગ

ફીલ્ડીંગ આદ્ય.

બીફોર વીકેટ' (leg before wicket) કહે, જેથી બેટ્સમેન 'આઉટ' થયેલો કહેવાય. ૨૫ મો. અથવા ફટકો મારતી વેળા બેટ્સમેન પોતાનું બેટ વીકેટને મારે તેથી અથવા બેટ્સમેનના શરીરના કોઈ પણ ભાગથી અથવા ગોરાકથી વીકેટ પડી જાય તો 'હિટ વીકેટ' (hit wicket) અમ્પાયર જોયે, જેથી બેટ્સમેન પોતાનો દાવ મુકી દેવો જોઈએ. ૨૬ મો. અથવા કોઈબી બેટ્સમેન દોડવાના યા બીજાં હરકોઈ ખાણનાથી દોડી લેવામાં જો અટકાવ કરે તો અમ્પાયર 'ઓબ્સ્ટ્રક્ટીંગ ધી ફીલ્ડ' (obstructing the field) જોલી તે બેટ્સમેનને 'આઉટ' કરે. ૨૭ મો. અથવા બેટ્સમેનને દડાને એક વાર ફટકો માર્યો હોય, અથવા દડો તેના શરીરના ભાગથી અટકયો હોય, અને તે જાણી જોઈ તેને બે ફરીથી ફટકો મારે તો અમ્પાયર 'હિટ ધી બોલ ત્વાઈસ' (hit the ball twice) કરીને કહે, જેથી તે બેટ્સમેન દાવ છોડવો. પણ જો પુરતાં જોરથી ખેલે નહીં થયો હોય અને તેથી જો દડો અંદર ઘુસ્યો હોય તો બેટ્સમેન પોતાના હાથ સીવાય બેટથી યા શરીરના બીજા કોઈબી ભાગથી તે અટકાવી શકે. ૨૮ મો. દોડતી વેળા અથવા દોડી રમતમાં ચાલુ હોય, અને જો બેટ્સમેન પોર્ષીંગ ક્રીસની ખાહર હોય તો તે વેળા જો કોઈબી ફીલ્ડરમેનને અડડી બોલ વીકેટને પાડી નાખે, અથવા ફીલ્ડરમેન પોતાના હાથમાં બોલ પકડી વીકેટને પાડી નાખે તો દાવ લેનાર 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. ૨૯ મો. અથવા ફટકો રમતમાં હોય તે વખતે બેટ્સમેન સામેની ટોલીની અરજ કર્યા વના જો દડાને હાથ લગાડે તો અથવા દડો જંચકે તો તે 'બેટ્સમેન હેન્ડલ્ડ ધી બોલ' (handled the ball) કીધા કરી જાણી તે 'આઉટ' થાય. ૩૦ મો. અથવા બેટ્સમેન જો જાણી જોઈને કોઈબી 'ફીલ્ડરમેન' ને અડચણ કરે તો 'ઓબ્સ્ટ્રક્ટીંગ ધી ફીલ્ડ' (obstructing the field) ના વાંક મારે તે 'આઉટ' થાય.

૩૧ મો. દોડતી વખતે જો બેટ્સમેન એક બીજાને પસાર કરી ગયા હોય, અને જો વીકેટ પાડી નાખી હોય તે વીકેટ બાબી જે બેટ્સમેન દોડતો હોય, તે 'રન આઉટ' (run out) થાય છે. પણ જો એક બેટ્સમેન દોડે અને બીજા હમ્મો રહે તો 'પોર્ષીંગ ક્રીસ' થી જો ખાહર નીકલેલો હોય તેવાને પેટો દોડનાર 'રન આઉટ' થાય છે. ૩૨ મો. દોડી ઝીલ્યો હોય તે વેળાના રન ગણવામાં આવતા નથી. જો એકાદ બેટ્સમેન 'રન આઉટ' થાય તો, જે રન કરવામાં આવે તે ગણાય નહીં. ૩૩ મો. કોઈબી કારણ સર જો 'બેટ્સમેન' 'આઉટ' થયો હોય તો તે વેળા ક્રીકેટ બોલ 'દેડ' (dead) થાને મુએલો ગણાય. ૩૪ મો. 'બોલ' ખોવાઈ ગયો અને માલમ પડતો નહીં હોય ત્યારે જો તે ખાલુનો ફીલ્ડરમેન 'લોસ્ટ બોલ' (lost ball) કરીને જોયે તો તે વેળા દોડ દેડ (dead) થાને મુએલો તરીકે ગણાશે, અને 'બેટ્સમેન' ને ૧ રન મલશે; પણ જો 'લોસ્ટ બોલ' કરીને પોકાઈ આવ્યો ૧ થી વધુ રન થયા હશે તો જેટલા રન 'બેટ્સમેન' એ કીધા હશે, તેટલા રન દોડી મારનારને મળશે. ૩૫ મો. 'વીકેટ-કીપર' ના અથવા તો 'બોલર' ના હાથમાં દોડી પરાખર કર્યા પછી તે દોડી 'દેડ' (dead) ગણાય; પણ જે વખતે 'બોલર' બોલ કરવા જતો હોય તે વખતે જો તેની વીકેટ તરફનો 'બેટ્સમેન' એવો દોડી ક્રીસની અગાડી 'પોર્ષીંગ ક્રીસ' ની ખાહર જાય તો બોલર તેને 'રન આઉટ' કરી શકે; પણ જો બોલર તેની વીકેટ તરફ દોડી ફેંકે અને તે જો વીકેટને લાગ્યા વગર દુર જતો રહે, અને તેથી જો 'બેટ્સમેન' રન કરે તો તે 'ના બોલ' ના મકાલાં હેઠલ ગણવામાં આવે. ૩૬ મો. સામેની ટોલીની સમ્મતી વગર બીજો રમનાર અંદર રમવા આવ્યા પછી પેહેલા રમનારથી પોતાની 'વીકેટ' છોડી જઈ, પોતાનો અધુરો દાવ પુરો કરવા આવ્યા નહીં. ૩૭ મો. મેલ્ય રમતી વેળા જો એકાદ રમનારને ઇજા થાય અથવા તે આજરો પડે તો તેને બદલે 'સબ્સ્ટીટ્યુટ' (substitute) તરીકે બીજા રમનારને લેવાઈ

ક્રીકેટ ચાલુ.

સકાય, પણ સામેની ટોળીની પરવાનગી સ્વીચાય ઉપલાં કારણા સ્વીચાય પીઠાં કોષળી કારણુ સર 'સ્પસ્તીત્યુટ' લેવાય નહી. ૩૮ મો. સામેની ટોળીની પરવાનગીથી જો કોષ 'સ્પસ્તીત્યુટ' લેવામાં આવે તો તે ક્યાને લેવો છે તે, અને તે કષ્ટ 'શ્રીલડ'ની જગા સાચવશે તે સામેની ટોળીને કહેવું જોઈએ, અને તે માટે તેમની પરવાનગી મેળવવી જોઈએ. ૩૯ મો. જો સામેની ટોળીના અનુમતથી 'સ્પસ્તીત્યુટ' ને રમવા દેવામાં આવે, અને તે વખતે તે અથવા તેના જોડ્યો જો 'પોપીંગ ક્રીસ' ની આહર હોય, અને તે વેળા જો દડો તેને લગતી વીકેટ પર મારે તો તે અથવા તેનો જોડ્યો કાયદા સર, 'રન આઉટ' થયલા ગણાય. ચાને ટુંકમાં ખોલ્યે તો 'ક્રીકેટ' ના સઘલા કાયદા પ્રમાણુ તે સ્પસ્તીત્યુટ, અને તેના જોડ્યાએ ચાલવું જોઈએ. ૪૦ મો. જો 'સ્પસ્તીત્યુટ' કાયદાનો ભંગ કરે તો જેની પદલી તે આવ્યો હોય તે સખસને, અને તેને પોતાને કાણાડી નાખવામાં આવે. ૪૧ મો. કોષળી 'શ્રીલડ' પર ઉભેલો અખસ પોતાના પોશાકથી અથવા પોતાની ટોપીથી જો દડો અટકાવે તો તે દડો 'દેડ' તરીકે લેખવામાં આવશે, અને સામેની ટોળીના રનસમાં પાંચ રનસ ઉમેરવામાં આવશે. એવી વેળા જો કાંઈ રનસ કરવામાં આવ્યા હશે, તોપણ પંથા મળી માત્ર ૫ રનસ મળશે. ૪૨ મો. 'વીકેટ-કીપર' એ 'વીકેટ' ની પાછળ ઉભું રહેવું જોઈએ. જો વીકેટ-કીપર દડો 'વીકેટ' પસાર કરી આહર આવે તેની અગાડી જો 'સ્કેમ્પ આઉટ' કરવાને માટે દડો પેકડે, અથવા જો તે પોતાની હીલચાલથી અથવા કોંઠાટથી 'બેટ્સ્મેન' ને રમવામાં અરચણુ કરે, અથવા તેના શરીરનો કોષળી ભાગ જો 'વીકેટ' ની ઉપર અથવા અંદર હશે તો 'બેટ્સ્મેન' ૨૬ માં, ૨૭માં, ૨૮માં, ૨૯માં અને ૩૦માં કાયદામાં જણાવેલાં કારણા સ્વીચાય 'આઉટ' થયેલો ગણાશે નહી. ૪૩ મો. વાજળી યા ગેરવાજળી રમતનો, જમીન રમવાને લાયક છે કે નહી તેનો,

હવા કેવી છે તેનો, અને રમવા જેટલું ઉજ-રડું છે કે નહી તેનો, અમ્પાયર્સ ચુકાદો કરનાર છે. સઘળા વાંધાનો નીવેડો તેઓ કરશે, અને જો ખન્ને ચોક્કસ ખાખદ વીધે એકમત નહી થાય તો, તેની અગાડી જો ખન્નું હોય ત્યાંથી પાછું ચાલુ કરવું. ૪૪ મો. 'અમ્પાયર્સ' એ 'વીકેટ' ખરાખર દાતવી જોઈએ, હદ ભરી લેવી જોઈએ, અને પેહેલાં કષ્ટ ટોળીએ દાવ લેવો તે માટે સીકકા ઉઠાળી નક્કી કરવું જોઈએ. દરેક ટોળીએ એકેક 'ઇનીંગ્સ' (innings) લીધાં પછી 'અમ્પાયર્સ' એ 'વીકેટ' પદલવી જોઈએ. ૪૫ મો. એક જણ 'આઉટ' થયા પછી બીજાને અંદર આવવાને ૨ મીનીટ, અને એક ટોળીનો દાવ પુરો થયા પછી બીજી ટોળીને અંદર આવવાને ૧૦ મીનીટ, અમ્પાયરે આપવી જોઈએ. જ્યારે અમ્પાયર 'પ્લે' (play) કરીને ખોલે, અને જો ટોળી રમવાને ના પાડે તો તે ટોળી હારી ગયલી કહેવાય.

પાછળથી એક નવો કાયદો નીકળ્યો છે, અને તે એકે જો એકાદ ટોળીના એકાદ 'ઇનીંગ્સ'માં ઘણા રન થયા હોય અને હજી બીજા રમનારાઓ તેજ ટોળીના ખાકી હોય તો મેત્યવું પરીણામ જણાવાને પેલી દાવ લેતી ટોળી પોતાનો દાવ છોડી દઈ બીજી પોતાની સામેની ટોળીને દાવ લેવા ખોલાવે. એ છોડી દેતી વેળા પેહલીએ જેટલા રનસ કર્યા હોય તેટલાજ રનસ ગણવામાં આવે. તેઓથી તે 'ઇનીંગ્સ'માં ખાકી રહેલાઓને દાવ આપવા પાછા ખોલાવાય નહી. જો એવો ખનાવ પેહલી 'ઇનીંગ્સ'માં ખને તો પેલાઓ, ગમે તો સઘળાઓ, બીજી 'ઇનીંગ્સ'માં ધારા સર દાવ લઈ શકે. ૪૬ મો. સામેની ટોળી જ્યાં લગી એકાદ 'બેટ્સ્મેન' ને ખહાર કાઢાડવા જણાવે નહી, ત્યાં સુધી અમ્પાયરથી તે 'બેટ્સ્મેન' ને આહર કહાડાય નહી. ૪૭ મો. 'સ્ત્રીકીંગ', 'હીટ-વીકેટ', કટકો. મારનારની વીકેટ (striker's wicket) આગળના 'રન આઉટ', અથવા ૪૨માં કાયદામાં જણાવેલાં કારણોને

ક્રીકેટ ચાલુ.

બોલર આગળની વીકેટ આગળ હમોલો અમ્પાયર ચુકાદો કરી શકે, અને બીજાં સઘળાં કારણો સર અને જેની તેને ખરાબર સમજ નહી પડે તેવી ખાખદો માટે તે અમ્પાયર બીજા અમ્પાયરને અરજ કરે, જેના મતથી જે ચુકાદો થાય તે સામે વાંધો લઈ શકાય નહી. ૪૮ A મો. જે કોઈ બોલરનો પગ જ્યારે તે બોલ કરતો હોય ત્યારે 'બોલીંગ-ક્રીસ' ની પછવાડે અને 'શોર્ટ-ક્રીસ' ની અંદરની જમીન પર નહી હોય તો તેની વીકેટ આગળના અમ્પાયરે 'નો બોલ' કહેવું. ૪૮ B મો. દરેક ક્રીકેટ કે તરતજ અમ્પાયરે 'નો બોલ' કહેવાની સલાહ રાખવી. વળી તેણે દરેક જેવો મારનારની આગળથી પસાર થાય તેવોજ 'નાઇડ બોલ' કહેવું જોઈએ. ૪૯ મો. જો બે માનો એક 'બેટ્સમેન' બેટ્સમેન તે કરતાં દુકો રન કરશે, તો અમ્પાયરે 'વન શોર્ટ (one short) કરીને બોલવું બેટ્સમેન' જેથી તે રન ગણવામાં આવશે નહી. ૫૦ મો. અમ્પાયર 'ઓવર' (over) કરીને બોલશે કે તે દરેક 'ડેડ' (dead) યાને મુઝેલો ગણાશે. પણ જો ૨ માનો ૧ 'બેટ્સમેન' 'આઉટ' છે કે નહી તે અમ્પાયરને પુછે તો તે બીજા દરેક ક્રીકેટની અગાડી પુછવું બેટ્સમેન, નહી કે પછી. ૫૧ મો. કોઈ પણ 'અમ્પાયર' સરત ખડકી નહી. ૫૨ મો. જો 'અમ્પાયર' ૫૧ માં કાયદાનો ભંગ કરે તો તે સીવાય બીજાં કોઈ બી કોશિસર અને ટોળીના અનુસત. વગર 'અમ્પાયર' ને 'મેલ્ડ' ની વખતે ખદલાય નહી. પણ જો 'અમ્પાયર' ૫૧ મો કાયદો તોડે તો બે માની એક પણ ટોળી તેને કોઈ મુઝી શકે. ૫૩ મો. જો પેહેલી 'ઇનીંગ્સ' માં ૨ માની ૧ ટોળીએ સામેની ટોળીના કરતાં ૮૦ રન ઓછા કીધા હોય તે ટોળીએ બીજા 'ઇનીંગ્સ' માં પેહેલાં દાવ લેવા જવું બેટ્સમેન.

ક્રીકેટ મેલ્ડ એક દીવસનીના કાયદાઓ:—ક્રીકેટના કાયદાં ઓમાંનાં ૨ સીવાય એને પણ લાગુ પડે છે, એ ૨ કાયદાઓ તે ૧૩ માંનો, પેહેલો વાકય, અને આખો ૫૩ મો

કાયદો છે. એને ખદલે. નીચલા કાયદાઓ પર અમલ કરવો. ૧ લો. જો પેહેલી 'ઇનીંગ્સ' માં ૨ માની ૧ ટોળીએ સામેની ટોળીવાળા કરતાં ૧૦ રન ઓછા કીધા હોય તો તે ટોળીએ બીજા 'ઇનીંગ્સ' માં પેહેલાં દાવ લેવા જવું. ૨ જો. મેલ્ડનું પરીણામ પેહેલી 'ઇનીંગ્સ' પરથી જણાશે. ૩ જો. 'મેલ્ડ' રમવાની અગાડી ૫ કે ૬ ઓવર પુરી કરવી તે વીધે અને ટોળીએ નક્કી કરવું.

કેટલાક જવાન. રમનારાઓને ૨૦ માંડવાં છાપેલાં તાવ. (scoring sheets) ખરીદવા નથી ખતતા, જેથી અમે પાછલના સદા પર (જુઓ પાનું ૬૨ મુ) એનો એક નમુનો આપ્યો છે, જેથી તે પ્રમાણે બીજાં કાગળો પર કીટીઓ દોરી અને લખીને ખનાવવું, પણ કાગળનું કદ મોટું હોવું જોઈએ. એ રીતે છાપેલા તાવો હાલ હુન્થાની લગલગ દરેક મોટી તેમજ નાની 'મેલ્ડ' વખતે વપરાય છે. આ દેકાણે અમને જણાવવું બેટ્સમેન કે અમે એ ઇંગ્લેન્ડમાં આપ્યો છે, એનું કારણ એને સઘળે ઇંગ્લેન્ડ વપરાય છે. વળી કેટલાક અલગ દુકામાં લખવામાં આવે છે, જે નીચે પ્રમાણે:—

ક્રોટ (caught) માટે c.

બોલ્ડ આઉટ (bowled) માટે b.

લેગ બીફોર વીકેટ (leg before wicket) માટે l. b. w.

સ્ટમ્પ્ડ આઉટ (stumped) માટે st.

હીટ વીકેટ (hit wicket) માટે h. w.

બાઇઝ (byes) માટે b.

વાઇડ બોલ (wides) માટે w.

લેગ બાઇઝ (leg byes) માટે l. b.

નો બોલ્ડ (no balls) માટે n. b.

ક્રીકેટના સીંગલ વીકેટના કાયદા—Single Wicket યાને એકજ વીકેટ તરફથી દાવ લેવામાં આવે તેના કાયદાઓ નીચે મુજબ છે. 'ક્રીકેટના કાયદા' એમાં પણ લાગુ પડે છે, પણ જ્યાં નીચલા કાયદાઓ હોય, ત્યાં તેને લગતા કાયદાઓ 'ક્રીકેટના કાયદા' ઓમાંથી કાઢાડી નાખવા:—૧ લો. ૨૨ વારને તકાવતે અને

કીકેટ પુરી.

'શીલ્ડરમેન' એ પોતાના 'ક્રોમેન' ને તોળે થવું જોઈએ.

ક્રોમ—Chrome તે ખાદ્યક્રોમેટ ઓવ પોતાશ (Bichromate of Potash) ધારવું.

ક્રોમ એમ્બર રૂના કપડાં રંગવાં—ચોડાં ગરમ પાણીમાં ૧ રતલ એસીટેટ ઓવ લેડ (Acetate of lead) અને ૧ રતલ નાઇટ્રેટ ઓવ લેડ (Nitrate of lead) ને પીગલાવી તે થંડાં પાણીથી ભરેલાં એક પીપમાં ઉમેરો. પછી તેમાં ૦૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ રૂના કપડાં યોળી રાખીને નીચેવી કાઢો. પછી એક ગરમ પાણીના પીપમાં ૦૧૧ રતલ ક્રોમ (Chrome) રંગ પીગળાવી, તેમાં, પેલાં કપડાં ૧૫ મીનીટ સુધી યોળી રાખો. પછી ૦૧ કલાક સુધી જુલ્લી હવામાં તે કપડાં રાખી પાંદું પેહેલાંની પેહેલ વારાફરતી બન્ને પીપોમાં યોળી કાઢાડી ૧ કલાક સુધી જુલ્લી હવામાં રાખો. પછી પાંદું પેહેલાં પીપમાં યોળો, અને નીચેવી, થંડાં પાણીથી ધોઈને પછી સુકવો.

ક્રોમ પ્રાકિત રંગના ઉત્તમાં કપડાં રંગવાં—૧ આઈસ ખાદ્ય ક્રોમેટ ઓવ પોતાશ (Bichromate of Potash) અને ૩ આઈસ તારતર (Tartar) વાળાં ખખલતાં પાણીમાં ૧૦ રતલ ઉત્તમાં કપડાં ૧૧ કલાક સુધી યોળી રાખો. પછી ખાહેર કાઢાડી થંડાં પાણીથી ધુવાં. પછી ૯ આઈસ કટબેર (Cutdber); અને ૨ રતલ ફુસ્તીક (Fustic), વાળાં ખખલતાં પાણીમાં પેલાં કપડાં ૧ કલાક સુધી યોળી રાખો. પછી કપડાં ઢંચકી આ છેલ્લાં પાણીમાં ૧ રતલ હીરાકશી ઉમેરી પેલાં કપડાં ૦૧ કલાક સુધી પાછાં યોળી રાખો. ખાહેર કાઢાડી, થંડાં પાણીથી ધોઈને સુકવવાં.

ક્રોમો-કારબોન પ્રીંટ્સ માટે ગ્લોશરીન—Zinc Plate પર લગાડવા માટે ગ્લોશરીનની નીચલી ખનાવત કરવામાં આવે છે, જેથી પ્લેટની સપાટી સાફ રહે છે, અને શાઈન ખારીક ભાગોમાં બધાઈ જતી અટકાવે છે.—૧ આઈસ ગ્લોશરીનને શુદ્ધના પાણીમાં પીગ-

લાવી, તેમાં સેજ ચુનાનું પાણી નાખો. પછી આ મીશ્રના દર બખે આઈસને ૧૨ આઈસ સાધારણ પાણી સાથે એકરસ કરો.

ક્રોમોગ્રાફ મીક્ષચર—૫૧ ધંચાઈ ગાણની ૧ જસતની રકાળી અથવા થાળી ખનાવી તેની અંદર નીચલી ગરમ કીમેલી મેલવણી નાખો:—૪ આઈસ પાણી, ૨૧ આઈસ સલફેટ ઓવ બરિતા (Sulphate of Baryta), ૧ આઈસ ખાંડ, ૧ આઈસ સરસ (Gelatine). અને ૫ આઈસ ગ્લોશરીન, એ સઘળાંને એકરસ કરો.

ખ

ખખ—Phthisis Pulmonalis or Consumption નાં ૩ તખકકા આવે છે. પેહેલામાં ઘણા દીવસ સુધી ખાંસી ચાલે. રહીને ચોડા વખત પછી નીતરો ખલગમ પડે છે, અને પછી પડે પડે છે. (પાણીથી ભરેલાં વાસણમાં થુક નાખ્યાથી જો ખલગમ પાણીને તળીએ એસી જાય તો તે પડે હોય છે.) કોઈ કોઈ વખતે છાતી પરથી લોહી પણ પડે છે. ખીજ તખકકામાં ચામડી સુંકડી અને ગરમ હોય છે. નાડી મીનીટની ૧૨૦ સુધી ચાલે છે. આંખો ચલકે છે. છાતી દુખે છે, અને પેટમાં સુથારો થાય છે. સાંજના ૬.૩૦ લાગે છે, અને ચાતો મોડી રાત્રે ચાતો પરોઢયામાં ઘણા પરસેવો છુટે છે. ત્રીજ તખકકામાં હાથોમાં તથા પગોનાં તલીયામાં અગન ખલ્યા કરે છે. પેહેલાં અડો કખજ રહે છે, પણ પછી તે છુટી જાય છે. પરસેવો ઘણા પડે છે. આખુ રોગ તવાઈ જાય છે, અને આખરે દરદી રોગી રોગીને મરણ પામે છે.

(૧) જો દર રાતના ઘણી તાવ, કાખલા તરીકે ૧૦૩ થા ૧૦૪ દીગરી સુધીની, આવતી હોય તો જ્યાં સુધી તાવનો જોશ હોય ત્યાં સુધી દર કલાકે બખે ચમચા એફરવેસીંગ એમોન્યા મીક્ષચર (લુગો તુસપો) ના પીવા. ૧૦, ૧૨ દીવસ રહીને દહાડામાં ૩ વખત કાંઈ ચા દુધમાં ચાંડી પાણીમાં એકે ચમચી મગરના તેલ

(Cod-liver oil) ની પીવા શરૂ કરવી. (૨) જો ખાંસી બેરાવર થઈ હોય તો વારંવાર અકેક ચમચી મોરશીયા લીંકલ્સ (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૩) રાત્રે ઘણો પત્તીનો પડતો હોય તો સુતી વેળા ૧ યા ૨ ગોળી ઓક્સાઈડ ઓવ ઝીંક પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની ગળવી. જો એથી ફાયદો થયેલો નહીં જણાય તો લાગત ૩ યા ૪ રાત સુધી સુતી વેળા ૧૦, ૧૦ ટ્રેન્સ કમપાઉન્ડ ઇપીકેયુએન્ડ પાઉદર (Compound Ipecacuanha Powder) ને પાણીમાં પીગલાવી પીવું. (૪) જો, ખંધ ઘણા લાંબા વખતની હોય તો દહાડામાં ૪ વખત અને આધાની સેજ અગાડી અકેક ચમચી આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. આ ઉપાય અઠવાડયાં તો શું પણ મહીનાઓ સુધી ચાલુ રાખવો. (૫) જો છાતીમાં દુખારો થતો હોય અને ખલગમ ખરાખર પડતો નહીં હોય તો અને ખાંસી થઈ હોય તો ગાંધેર પાણીમાં ૧૨૫ આર્લિસ સાકર, ૬૫ આર્લિસ શુદ્ધ, અને ૬૫ આર્લિસ સાખરસીંગનો લુકો નાખી, મઘળાંને ઉકાળી તેના ૬ ભાગ કરવા, અને અકેક ભાગ સવાર, ખપોર તથા સાંજનાં ૨ દહાડા સુધી પીવો. (૬) જો નખળાઈ થઈ હોય તો (ક) ભોંય સીંગતું તેલ પાવું. (ખ) ૧ શેર લશુરા થાને મોટાં પાકાં શુદ્ધનો રસ કાઢી, ગરમ કરી શાકર સાથે સવારના તથા સાંજના ૫, ૫ આર્લિસ આપવો. (ગ) ૬ ડ્રામ્સ ઓલિવ (Olive) તેલ અને ૧ ડ્રામ જમાલગોઠાનું તેલ મીશ્ર કરી છાતી પર મસલવું. જો છાતી રાત્રી થાય અને તેની પર ફુલ્લીઓ જેવું દીસે તો વધારે ચોપડવું નહીં. (ઢ) જો શ્વાસ ખરાખર ચાલતો નહીં હોય તો દરદીને વારંવાર સોમલ આપવું. (૮) જો પુસકળ ઝાડો થતો હોય અને પરસેવો પડતો હોય તો ૮ આર્લિસ પાણીમાં ૪ ડ્રામ્સ અદુસાનાં પાંદડાં અને ૪ ડ્રામ્સ ભોંયરીંગનીનાં મુળીયાંનો લુકો નાખી, સઘળાંને ૬ આર્લિસ જેટલું રહે ત્યાં સુધી ઉકાળી પછી થંડું પાડવું, અને તેમાંથી ૨ આર્લિસ જેટલું દહાડામાં ૩ વાર પાવું.

ખરપસું—Eczema થાય છે ત્યારે ચામડી ઉપર માછલીનાં ભીંગડાંની પેટે ચોપડા ખંધાઈ તેની નીચેથી કોઈવાર રક્તી વહે છે. કોઈવાર રક્તી વહેતી નથી, તો અંદર ઘણી ફીડ થાય છે. ઘણું ફીડ એ શરીરના ખંધ ભાગો પર સાચેજ થાય છે, એટલે કે જો જમણા પગના ભાગ પર થાય છે, તો ડાબા પગના તેવાજ ભાગ પર પણ થાય છે. ઇલાજો: (૧) ૧ આર્લિસ શુલાખના પાણીમાં ૩ ડ્રામ્સ ખાવળનો શુદ્ધ, અને ૩ ડ્રામ્સ સફેતો પલાલી તેમાં કપડાંનો કટકો ઘોળી ખરપસાંવાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને બીનાને બીનો રાખવાની સંભાળ લેવી. (૨) જો ફીડ ઘણી લાગતી હોય તો ૪ ડ્રામ્સ શુદ્ધ અરેમાતી, ૨ ડ્રામ્સ અકાકયા, ૨ ડ્રામ્સ સફેતો, અને ૨ ડ્રામ્સ સુખડ લઈ સઘળાંને પરચર ઉપર શુલાખના પાણીમાં ઘસી, થાડી લાહી જેવું થાય કે તે ખરપસાંવાળા ભાગ ઉપર લગાડવી.

ખરપસું, ઘોડાની એડીનું—'એડી, ફાટેલી; ઘોડાની' વાલા નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપાયો લેવા, અને તે ઉપરાંત ૧ પખવાડયું સુધી દરરોજ અરધી પેંટ પાણીમાં ૧ આર્લિસ લાઈકર આરસેનીકેલીસ પીગલાવી તે દવા પાવી. પછી વચ્ચમાં ૧ અઠવાડયાંનો ખાંચો નાખી પાછી તેજ દવા ચાલુ કરવી. જો સુકકું ખરપસું હોય તો ઉપલા સઘળા ઉપાયો કરવા સાથે વચ્ચમાં જે ૧ અઠવાડયાંનો ખાંચો નાખવા જણાવેલું છે, તે અરસામાં દરરોજ ૧ ડ્રામ એમેલીક તારતર આપવો.

ખરાખ હવાનો નાશ કરવા સાથે ઉંદરોનો પણ નાશ કરવાનો અકસીર ઉપાય—ક્લોરાઈડ ઓવ લાઈમ (Chloride of Lime) ને સેજ પાણી સાથે મેળવી ખધેખધ છાંયો, એટલે ઉંદરો નાસવા માંડશે, એટલુંજ નહીં પણ તેથી ખરાખ હવા પણ સુધરશે.

ખાકી રંગના રૂના કપડાં રંગવાં—ગા રતલ સુમેક (Sumach) ને પીગલાવેલાં પાણીમાં ૧૫ મીનીટ સુધી ૧૦ રતલ વજણુના કપડાં ઘોળી રાખો, પછી ઉંચકીને તે પાણીમાં ૧ આં-

ઉંચા હીરાકત્તી ઉમેચી તેમાં પેલાં કપડાં પાછાં ૧૫ મીનીટ સુધી ખોળી રાખે. પછી તેને ખાહર કાઢી ઠંડાં પાણીથી ધોવો. પછી ખીજાં પાણીમાં ૪ આઉંચ ફ્યુસ્તીક (Fusitic), ૨ આઉંચ લાઇમાવુડ (Limeawood) અને ૧ આઉંચ પતંગના લાકડાંને પીગલાવી તે પાણીમાં પેલાં કપડાં ખોળો. પછી ઉંચકાને ૧ આઉંચ કુટકી-વાલાં પાણીમાં ૧૦ મીનીટ સુધી તે કપડાં ખોળો. ખાહર કાઢી નીચેથી ને સુકવો.

ખાત સાહેબ, ચરદેશર મેરવાનજી—
‘મેહર મસ્તની મુસાફરી’ ઇં ના કર્તા. એનો યાચો ઇંજીલ ‘ડોન કવીઝિટ’ પરથી લેવામાં આવ્યો હતો. ગુજરાતી ‘ડોન કવીઝિટ’ કરતાં આ ‘મેહર મસ્તની મુસાફરી’ વધારે રસીલી છે.

ખાર, બોઇલરમાંનો—લુઓ ‘વરાળ યંત્ર’.

ખારી મરઘી—૧ મરઘીને કપાવી, તેને ખલખલતાં પાણીમાં ખોળી, પીચાં ટુપી કાલા-ડવાં; અને સાફ કરી તેના કટકા કરવા. પછી તેને ૩ વખત સોજાં પાણીથી ધોઈ ‘ખાફ’ ગોરત’, ની ખાખડ પ્રમાણે કરવું. ફરક એટલોજ કે ગોસ્તના કટકાને પદ્મે મરઘીના કટકા નાખવા.

ખારી સાછડી—માછલીને સમારી કાપીને નીમક દેવું. પછી તપીલીમાં નવટાંક જેટલું ઘી નાખી તેમાં કાંદા તળી, સેજ લાલ ચવા આવે કે તેમાં કાપેલાં કેચમીર મરચાં, કાપેલાં આદુની સહેમ, છુંદેલું સેજ લશણ અને જરા નીમક નાખી ચમચથી એકરસ કરવું, પછી પેટી નીમક દીધેલી માછલીના કટકાને ૪, ૫ વખત મારી પેટે ધોઈ પેલા મસાલામાં નાખવા, અને જરા પાણી નાખી, ઢાંકણ ઢાંકી દઈ, પાણી ખલી રહેને નીચે ઉતારવું.

ખાફ ગોસ્ત—૧ રતલ ગોસ્તને કાપી નાના નાના ટુકડા કરી ૨, ૪ વખત પાણીથી ધોવા. પછી ૧ તપીલીનાં ૧૦ રોર જેટલું ઘી નાખી તેમાં કાંદા લાલ કરી આદુ લશણનો છુંદેલો મસાલો થોડો નાખી, ચમચ કરી, તેમાં પેલા ગોસ્તના કટકા નાખવા. ગોસ્તનું પાણી ખળી રહે કે ચમચથી ઉગલ પાચલ કરી તેમાં ૨ કલ-શીયા પાણી તથા ૧ તોલો નીમક નાખી ચમચ

કરવી, અને ઢાંકણ ધાંકી ચરી રહે કે નીચે ઉતારી પાડવું.

ખાંસી—છાતી પરથી ખલગમ સોડલાઈથી પડતો નથી, શરીરમાં તાવ ચઢે છે. પેટમાં સર-કમ ચઢે ને પછી વારંવાર ખાંસી આવે છે. છાતી દુખે છે. ખાંસી સાચ થવા માંડે છે ત્યારે ખલ-ગમ પીલા રંગનો ધાય છે. આ સઘળી નીશા-ણીઓ Cough ની છે. ઉપાયો નીચે મુજબઃ (૧) ચચાર કલાકે ૨ ચમચા કફ મીસમર (લુઓ નુસખો) ના પીવા. (૨) જો સુકકી ખાંસી હોય અને છાતી પરથી ખલગમ નહીં પડે તો ઉમરે પુગેલાંએ ચચાર કલાકે અડેક બાગ દ્રાઈ-કફ મીસમર (લુઓ નુસખો) નો પીવો. (૩) જો સુકકી, સખત, અને અગન ખળે એવી ખાંસી હોય તો (ક) જ્યારે ખાંસીનું જોશ ઉભરી નીકળ્યું હોય ત્યારે વારંવાર અડેક ચમ-ચી મોરશીયા લોક્તસ (લુઓ નુસખો) ની પીયા કરવી. (ખ) અડેક ગોળી લોક્તસ પીચસ (લુઓ નુસખો) ની મોંદમાં રાખી ચુસ્પા કરવી. જો તાવ માથે ખાંસી તરતનીજ રહે ચઢ હોય તો તરસ દણી લાગે છે, માથું દુખે છે, પીસાખ ઘણી થોડી થાય છે, અને ગળું સુકકું થાય છે. એનો ઉપાય એ કે દર કલાકે અથવા ખળે કલાકે અડેક ચમચી એટોનાઈટ મીસમર (લુઓ નુસખો) ની પાવા. (૫) જો લાંબા વખતની હોય તો દવામાં ૩ વખત કમખાંઈડ એમેશીલીસ પીલ (Compound Aethiopia Pill) ની અડેક ગોળી લેવી.

જિજ્ઞાસુઓ ‘ખલગમી ખાંસી’, ‘સુકકીયા ખાંસી’, ‘ઉંચકા’ ‘વરમની ખાંસી’, ‘દરયા-લીના હલાજો. જે દેખી દલાલે એકતા હોય તો (૧) ૪૮ આઉંચ પાણીમાં ૨૦ નંગ સુકકાં ઉંનાખ, ૫ નંગ સુકકાં એન્ડર, ૧૦ દ્રામ્સ તુખમે ખતમી અને ૬ દ્રામ્સ ખનફસા નાખી આસરે ૧૬ આઉંચ જેટલું રો તપા દુધી ઉતારવું થંડું પડે કે ગાળી કાઢી તેમાંથી ૨ થી ૩ આઉંચ જેટલું, દવામાં ૩ વાર પીવું. (૨) ૮ આઉંચ ખખલવા પાણીમાં ૧૧ આઉંચ લેડીમયના મુળીયાનો છુંદો નાખી માસવું.

ઢાંકણ ઢાંકી રાખવું. પછી 'યંડું' પડે કે ગાળી કાઢી તેમાં ૨ ગ્રામ્સ નવસાગર ઉમેરવો. સવાર અપોર તથા સાંજના ૧ થી ૨ આઉંસ જેટલી ઉપચી દવા લઈ પીવી.

ખાંસી, ઘોડાને થતી—સરકમની સઘળી નીશાણીઓ સાથે ચરાર પરના વાળો ઉઘા થાય છે. નાડી ૧ મીનીટમાં ૧૦૦ થી ૧૭૫ ધપકારા મારે છે. ઉપાય:-૧ પેંત પાણીમાં ૧ આઉંસ અગ્નિમતું અર્ક અને ૧ આઉંસ સલ-ફ્યુરીક ઈંડર મેળવી આ દવા દહાડામાં ૩ વાર આપવી; બે કાયદો થતો જણાય તો ૨ વાર આપવી. પણ બે કાયદો થતો નહીં જણાય તો ૧ પેંત પાણીમાં ૦૧ ગ્રામ એક્સત્રેક્ટ ઓવ ખેસોદાનાને તદ્દન પીગલાવી ૧૦ મીનીટ્સ તીકચર એવ એકોનાઈટ ઉમેરી દહાડામાં ૨ વાર પાવી.

ખાંસી, ન્યુમો-ન્યા—Pneumonia નામની ખાંસી જ્યારે થાય છે, ત્યારે પેહલ વેહેલાં જરમાં તાવ આવે છે, છાતીની ખાજીઓ દુખે છે, શ્વાસ ઉતાવળે આવે છે, સ્ફેરલથી સ્વવાતું નથી. પેહેલાં ખાંસી જરમાં અને સૂકી આવે છે, પછી ચીકણો ધતના જેવા રંગનો શીશુ-વાળો ખલગમ પડે છે. છાતી પર કાન સુકી સંભળતાં ખરરર ખરરર અવાજ સંભળાય છે. બે દરદી જવાન અને મજબૂત ખાંધાનો હોય તો છાતીના જે ભાગ પર દુખારો થતો હોય તે ભાગ પર ૬ થી ૧૨ જળો મુકાવવી, અને પછી અખલતાં પાણીમાં થોડું ટરપીનટાઈન નાખી તેનો ખાદ દરદીને આપવો.

ખાંસી, સાધરણ; ઘોડાને થતી—૧ આઉંસ સલ્ફ્યુરીક ઈંડર, ૧ આઉંસ સ્પીરીટ ઓવ કોરોરોફોર્મ, ૩ ગ્રામ્સ તીકચર ઓવ હાયો-સાએમ્સ, ૧ ગ્રામ તીકચર ઓવ કેપ્સીકમ, ૨૦ મીનીટ્સ નરમ એસ્તીક હાઈદ્રોસાઈનીક, અને ૧૦ મીનીટ્સ ઓઈલ ઓવ પેપરમાં તને ૧ પેંત પાણીમાં પીગલાવી, તેમાં-૨ આઉંસ સાકરનો ઘટ શીશુ નાખી, તે દવાના ૨ ભાગ કરવા. ૧ ભાગ સવારે અને ૧ સાંજે આપવો.

ખીચડી, ખદામ દરાખની—નવરોંક જેટલાં ખદામના ખીજ લઈ, તેને ખાશી, ઉપરની છાસો છોલી નાખી તેની કાતરીઓ કરવી. પછી ધીમાં તેને તળી જરા લાલ થવા આવે કે ૦૧ શેર કીરમીસ દરાખને થોડાં તેમાં તલવા નાખવી; પછી ખદામ દરાખ તદ્દન લાલ થાય કે ઉતારી પાડી વધારેલી ખીચડી (લુઓ ખીચડી, વધારેલી) કરતી વેળા જ્યારે ઓખા ભેસો ત્યારે ઉપલી ખદામ દરાખ તથા કુખાખની છણી દમે-રીઓ ભેલીને વધારેલી ખીચડી પ્રમાણે કરવું.

ખીચડી, ખાટલી—વાતીપરી તુવરની દાળ લઈ ૩ વખત સારી પેટે થોડાં ૧ વાંસણમાં નાખવી, અને તેની અંદર આસરે ૧ કલસીદો પાણી નાખી, સુલા પર મુકી ખળતું કરવું. દાળ ફાટે અને નરમ જેવી લાગે કે સુલા પરથી નીચે ઉતારી મુકવી. પછી ૧૧૧ તીપરી રાંધવાના જુના ચોખા લઈ ૩, ૪ વખત પાણીથી થોડાં પેલી તપીલીમાં નાખી, દાળ સાથે એકરસ કરવા અને તેની અંદર સેજ હલદ અને ૦૧૧૧ તોલો નીમક નાખી, ચમચ ફેરવી પાછું ખલતાંવાળા સુલા પર મુકવું. ખાદણ વાલતી વખતે ચમચ કરવી અને જેવું કે કંરક છે કે નહીં, બે હોય તો જરા પાણી છાંટવું. ૧૦ મીનીટ પછી તે સુલા પરથી ઉતારી ખાવી.

ખીચડી, વધારેલી—'ખીચડી ખાટલી' ની માફક તુવરની દાળને સુલા પર મુકી, ફાટે કે ઉતારવી. પછી ૧ તપીલીમાં ધી નાખી ઢાંદ ની છણી કાતરીઓ કરી તલવી, અને તે લાલ થવા આવે કે તેમાં સેજ હલદ, ૦૧૧૧ તોલો નીમક, જરા તજ, ૨, ૪ એલચી, અને ૨; ૪ લર્વીંગ નાખી ચમચ કરવી, અને તેની અંદર ૩, ૪ વખત પાણીથી ઘોઝેલા ૧૧૧ તીપરી જેટલા ચોખા નાખી 'ખીચડી, ખાટલી' પ્રમાણે કરો. કેટલાંકો ૦૧૧ નાલીઝરને ખમનીને તેવું દુધ કાઢી તે દુધ ચોખા ભેલતી વખતે નાખે છે, જેથી ખીચડી વધારે સ્વાદીસ્ત થાય છે. પણ એટલું કરવું કે જેટલું દુધ હોય તેટલું પાણી અગાઉથી ઓછું નાખવું.

ખીમાના ચાપ ચાને દેમકુલ—૧ તપેલી-

માં ખટાટા ર શેર નાખી તેમાં ૧૫ કલસ્થો પાણી નાખી, ચુલા પર મુકી ખાકવા. જેવા ખટાટા દાખતાં હાયને નરમ લાગે કે નીચે ઉતારી પાણી કાઢાડી નાખી, છાલ છોલવી. પછી ૧ કરછીથી તે ગરમ ગરમ ખટાટા છુંડી ખારીક કરી, હથેલી પર એકેકે ગોટો લઈ, હથેલી પર થાપી તેમાં મસાલાનો ખીમો ભરવો, અને ખીમો નહી દેખાય તેમ ખટાટાને વાળી દઈ ગોળ દડા કરો; પછી તે પર પાંદડાંના રવાનું અથવા ઘઉંના આટાનું પડ આપી, તાજા ઈડાંમાં બોળી કાઢાડી, ચુલા પર મુકેલી કહરાઈમાંના ધીમાં તળી કાઢાડવા. એક ખાલુનું પડ થાય કે ઉપલાનવા. પેલા ખીમામાં, જે તૈયાર ચટણી આવે છે તે, સેજ સરકામાં બોળી નાખશે તો લેહેજત વધુ વધશે.

ખીમો, ગોસ્તનો—૧ રતલ ગોસ્ત લઈ, તેમાંથી હાડકાં, જીછરાં કાઢાડી નાખી, લાકણાંની દીમરાં પર મુકી ઘણું જ ખારીક છુંદવું. પછી ૧ તપીલીમાં નવટાંક જેટલું ધી નાખી તેમાં ૧ કાંદાની કાતરીઓ તળી, લાલ થવા આવે કે પેલાં છુંદેલાં ગોસ્તને નાખવું, અને તેની અંદર છુંદેલું આદુલસણ, ખટાટાની જણી કાતરીઓ, તથા ૦૫ તોલો નીમક નાખી ચમચ કરવી, અને તેની અંદર ૧૧ કલસ્થો પાણી રેડી ચમચે કરી ઢાંકણુ ઢાંકવું. પછી પાણી બળી રહે કે ઉતારી પાડવું. (૨) જો મસાલો બોધતો હોય તો ‘કપાખ, ગોસ્તના’ ના નુસખામાં જણાવેલો મસાલો પાણી નાખતી વેળા નાખવો.

ખીલના ઇલાજો—(૧) ૧૦ થી ૧૪ ઓન્સ ગંધકના કુલ પાણી સાથે દહાડામાં ૨ થી ૩ વાર ફાંકવાં (૨) જવનો તથા કડવા વાલનો આટો સરકામાં મેલવી ખીલ પર લગાડો (૩) મીઠું તેલ અને ચુનાનું પાણી મરખે લાગે લઈ એકરમ કરી તે ખીલ પર લગાડો (૪) ૧ આંઈમ ખાટાં લીસુંના રમમાં ૦૫ દ્રામ સાકર અને ૧૪ ઓન્સ ટંકણુખાર ભેલી, તે ખીલ પર લગાડો.

ખીલ, મોંહ પરની—જુઓ ‘મોહડાં પર થતી ખીલનો ઉપાય’ વાલી આરટીકલ.

ખેરસાલનું પાણી, ઈપડાં રંગવા માટે—૧૫ અથવા ૧૨ બ્રાસન પાણીમાં ૨ રતલ ખેરસાલ (catechu) નાખી જ્યાં સુધી સઘળું પીગલી બન્યું નહી ત્યાં સુધી ઉકાળો; પછી તેમાં ૪ આંઈસ નાઇટ્રેટ ઓફ કોપર (Nitrate of copper) નાખી, હલાવો.

ખોડો—(૧) ૫ આંઈસ ગોલાખના પાણી સાથે ૫ આંઈસ કોલોનવોતર, ૦૫ દ્રામ તંકણુખાર અને ૦૫ દ્રામ તીકચર કેનથેરાઈડીસ મેલવીને મવાર સાંજ લગાડો (૨) ૧ ખાટલી ગરમ પાણીમાં ૧ ઇંડાની સફેદી નાખી ગરમ કરી ખાલ પર લગાડો, પછી ખાલ ગરમ પાણીએ ઘોઈ નાખવા: આથી Dandruff નીકળી જશે જુઓ ‘ચામડીને ચા ખાલને નુકશાન કર્યા વગર ખોડો કાઢવો’

ખોરી, એદલજી જમશેદજી—એક પ્રખ્યાત લખનાર. ‘ક્રાન્સ અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈની તવારીખ’ તથા ‘હજમખાદ અને ડગનનાજ’ નામનો નાટક, તથા ‘કમરેલજમાન’ (નાટક) તથા, ‘ખાણી વર્ણન’ ઇત્યાદીના કર્તા.

ગ

ગજકરણનો ઇલાજ—૪ આંઈમ પાણીમાં ૨ દ્રામ્સ ટંકણુખાર પીગલાવી, તેને ગજકરણનાં પાંદડાના રસમાં મીઠા કરી દરદવાળા લાગ પર લગાડો.

ગટુલાલજી, પંડીત—મહેરલખનાર. મુખ્ય લાગ હીંદુધર્મ સંબંધી લખાયેલો છે.

ગઢન થંડીથી અકડો જાય—Crick in the Neck અથવા Torticollis ઘણા વખત કકટલી થંડીમાં રહેવાનું પરીણામ છે. એને માટે નીચલા ઇલાજો છે:—(૧) ગરદન પર જલ્લક રાઈ મુકવી. (૨) કેરોલીન તેલને ગરદન પર ચોપડવું. (૩) ૩ દ્રામ્સ મીઠાં તેલને ૧ દ્રામ ટરપીન્ટાઈન સાથે મીઠા કરી ગરદન પર મમલવી, અને તે ઉપર સેક કરવો. (૪) ૩૬ ક્લોકવેર થંડાં ચા ગરમ પાણીમાં ૧ જેટલાં મુઠી લવંગ્યાં મરચાનો ભુકો

અંબીની સુજી આવેલી—Mumps થાય છે ત્યારે ગરદન, જડખાં અને મુખ્ય કરી કાનો આગળની થુંક એકઠી કરનારી ઝીણી ગાંઠો સુજી આવે છે. ખાતી તેમજ પીતી રંગા ગળાં-માં ઘણુંજ સખત દરદ થાય છે. તાવ આવે છે, માથું દુખે છે, તથા જીભ પર મેલની ઠારી પાળે છે. ઉપાય એ કે—ખસખસનાં યોગસનો અથવાતો યુલાંનો ગરમ સેક કરીને તરતજ ગાંઠો ઉપર ફલાનેસનું કપડું ખાંધી લેવું, અને ૧ હલકો જીલાખ લેવો. ખોરાકમાં ફક્ત કાંજી દત્યાદી લેવું.

ગીબન, એડવર્ડ—તવારીખ લખનાર ઇંગ્લેજ (૧૭૩૭-૧૮૯૪). 'ધી હ્રિસ્ટોરી ઓવ ધી ડીક્લારેશન ઓફ ફ્રેન્સ ઓવ ધી રોમન એમ-પાયર' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ગ્યાસની નલીમાં પડેલી ઘણીજ જીણી ફાટ જાણવાની રીત—પેલેડીયમ ક્લોરાઇડ સોલ્યુશન (Palladium Chloride Solution) માં કાગળ ખોળી ચુકવો. પછી નલીને ૧ છેડેથી ધરતાં જવું, અને જે પાણી કાગળનો રંગ ખદલાતો માલમ પડે તે ભાગ આગળ ચોભવું. આ ભાગમાંથી ગ્યાસ જતી ધારવી.

ગોલીટ, ચોપડીની કીનારી પર—પેટેલ કીનારીને ૧ કાચના કાકાથી સાફ કરી, કીનારી પર છાંની સફેદી સરખે હાથે લગાડી, તરતજ તેની પર સોનેરી યા રૂપેરી વરખ યા પર્લ-પા-ઉદર લગાડીને થોડાક કલાક સૂકાવા દેવી. પછી અથવા પાના ઉડાવીને જઈ ચોપડી પાછી ખંધ કરી રીપના હાથથી સારા પેટે ઘસી ઓપ ચલરાયવો.

સખો) નો જુદો પાણીમાં ખીગળાવી પીવો. (૨) હેરોગેટ વોતર (Harrogate water) વાપ-રવું (૩) દર ખખે કલાકે ખખે ચમચી ખેસોડા-ના મીસચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૪) કુત્યાં વગરનાં શુભડાં પર એક પીંજીથી કોલો-ડ્યોન (Collodion) લગાડવું. (૫) છોકરાં-ઓ પર Sulphide of calcium powders (સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉડર્સ) ઘણા અકસીર ઉપાય થઈ પડે છે. ઉમર પ્રમાણે ૦.૦ ઓનથી ૪ ઓન્સ સુધી ઉપસો પાઉડર દર ખખે કલાકે ૪ અથવા વધુ દહાડા સુધી આપવો. જો તેથી છોકરું વોખીત કરતું હોય તો આપેલા કરતાં ૦.૦ અથવા તે કરતાં ઓછો જુદો આપવો, પણ તે દર ખખે કલાકેજ આપવો જોઈએ. જો હુખારો ઘણો હોય તો અલસીની પોલ્ટીસ વારંવાર દરદવાળા ભાગો પર મુકવી, અને ખનતાં સુધી ૦.૦ ભાગ ડબીસરીન અને ૦.૦ ભાગ ખેસોડોના (belladonna) નું મીસ-ચર કરી તે પેલા ભાગો પર દર ખખે કલાકે લગાડવું (૨) છાતી પર યા નાક પર યા પીઠના ભાગો પર ફેલ્લા ઘણા થાય છે, તેથી તેવાં-ઓએ ૫ થી ૧૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ ખેસોડોના (જુઓ નુસખો) ના થોડાંક પાણીમાં નાખવાં અને તેટલી દવા દહાડામાં ૩ થા ૪ વખત લેવી. પોલ્ટીસનો ઉપાય માત્ર રાખવો. (૭) શુભડાંના ય માં ઉપાયમાં જાણાંલી સદલી જોતા પ્રમાણે કરવું, પણ સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉડર વાપરવાને ખદસે સલફાઇડ ઓવ કાલસી-યમ પીડસ (ગોળી) વાપરવી.

શુભડાંના જોશથી આવતો તાવ અટકા-વવી—એકનાઈટ મીસચર (જુઓ નુસખો) ઘણું અકસીર જાણાવું જોર પણ જેન દવા માથે વાસકરવી ખેસોડોના યા સલફાઇડ ઓવ કાલ-સીયમ વાપરવું.

શુભડાં ટૂંકી ગયા પછી રૂબ લાવવાનો ઉપાય—કેકેનાઈટ લેસન (જુઓ નુસખો) માં કાકા ને ખોળી, જેમાં ૨ કે ૩ ઘડા સુકાવું કરેલા તે માલમે.

શુભડાંનાં દરદનો કસાગ—જો દરદ નર-

ગરમ પાણીમાં વાદલાંનો કટકો ધોળી, તે ની-
ચોલી નાખી, ગળાં ઉપર બાંધવો. (૧) વાસણ-
માં ખખલતું પાણી લઈ તેમાં ચોરક સરકો
નાખી તેનો ખાફ મોહની અંદર લેવો.

ગ્લીશરીન જલી, ઠંડીથી હાથ ધત્યા-
દીની આમડી ફાતી ગઈ હોય તે માટે—૨
આંકુંસ સોડા ગ્લીશરીનને ૦૦ આંકુંસ નરમ
સફેદ સાબુમાં સારી પેટે મસલીને રફતે રફતે
અંદર ૧ સતલ ખદામતું તેલ ઉમેરતા જવું,
અને ખાંટણીમાં છુંડતા જવું પછી તેમાં ૦૦
દ્રામ તાઈમ (Thyme) નું અત્તર, ૦૦ દ્રામ
લવીંગનું અત્તર, અને ૦૦ દ્રામ પેર
(Bergamot) નું અત્તર ઉમેરે. એટલે
Glycerine Jelly ખનશે.

ગ્લીશરીન લોશન—૧ પેંત ઓરેંજના
ફુલનું પાણી (Orange-flower water),
૧ પેંત સવચ્છ ગ્લીશરીન (Glycerine),
૧ દ્રામ ટકણખારને સાથે મેલવી નાખો, એ-
ટલે એટલે સુધારના માટે Glycerine
Lotion ખનશે.

ગળું, બેસે તેના હાલોએ—(૧) બીડીનાં
ઝાડનાં પાડાંને પાણીમાં ઉકાળી તેનો ખાફ
મોહમાં લેવો. (૨) સરકો ગરમ કરી તેનો ખાફ
મોહમાં લેવો. (૩) સુરાખારનો, કાથનો, અથવા
છુંડનો કટકો મોહમાં રાખી તે સુસ્યા કરવો.
(૪) કાળાં મરી અને દાંડેમની છાલ લઈ પાણી-
માં ઉકાળી તેના કોગળા કરવા. (૫) ૨૦ આં-
કુંસ પાણીમાં ૨ દ્રામ્સ સુકકાં લાલ મરમાંનાં
ફાને જ્વેસ આવે ત્યાં સુધી ઉકાળવાં, અને
છી થઈ પડે કે તેમાં ૦૦ ખાટલી સરકો અને
૧ ચમચી સાધારણ નીમક ઉમેરે, ઢોલવી, તેના
કોગળા કરવા.

ગ્લીઝીયર્સ સોલ્ટ—સલફેટ ઓવ પોતાશ
(Sulphate of Potash) ને Glazier's
Salt પણ કહે છે.

ગ્લૌબર સોલ્ટ્સ—Glauber Salts તે
સલફેટ ઓવ સોડા (Sulphate of Soda)
સમજવું.

ગવગેશંકર ઉદેશંકર, દીવાન—જન્મ

૧૮૦૫ માં; એવણે 'સ્વરૂપનું સન્ધાન' નામે
વધદકને લગતા વીચાર ઉપર પુસ્તક રચ્યું છે.

ગંધકનો શેક કરનારી મેળવણી—૪ આં-
કુંસ પોતાસથમ, સલફાઈડ (Potassium
Sulphide) અને ૧ આંકુંસ સલફ્યુરિક એ-
સીડ લઈને તેને ૩૦ ગ્યાલન પાણીમાં પીગલા-
વ્યાથી Sulphur Bath થાય છે.

ગાજરમાં ગોસ્ત—પેહેલાં 'આરૂં ગોસ્ત'
રાંધવું. પછી ૨ શેર ગાજર લઈ, તેને છોલીને
૨ ઉબી થીર કરી વચમાંનો બીયો કાઢી ના-
ખવો, અને પેલી ચીરેના નાના કટકા કરવા.
પછી ૧ તપીલીમાં સેજ ધી નાખી તેમાં ૦૦૦
શેર સોજે ગોળ અને ૧૦૦ કલસ્યો પાણીનો
નામી, સુલા પર મુકો. કકરો પડે કે ચમચથી
ઉપર તરી આવેલો મેલ કાઢી નાખી, તેમાં પેલા
ગાજરના કટકા તથા ખાડૂં ગોસ્ત નાખી ચમચે
ઉપલ પાયલ કરી સુલા પરજ રાખવું. થોડું
પાણી ખલી રહેકે ઇગાર પર મુકો.

ગાઝીયોરી અત્તર—સુઓ ગોલાખનુ
અત્તર, ગાઝીયોરનું.

ગાલીયા સાફ કરવાની ઘણી સેહેલી
રીત—સુલાંને ઘણાજ થોડાં પાણીમાં લીજવી
તે થુલું ગાલીયા પર એકસરખું ફરતું વેરવું.
થોડા વખત પછી ગાલીયા સાફ કરવાના ૧
પ્રથમી પેલા ગાલીયાને ઘસીને સાફ કરવા.

ગાર્ફેલ, મોસીસ—વાર્તા લખનારી ઇંગ્રેજ
ખાનુ (૧૮૧૧-૧૮૬૫). એના લગભગ સઘળાં
નોવેલો સારાં છે; પણ 'વાઈન્સ એન્ડ ડોટર્સ'
અધુરું છે.

ગાસ-લાઈટ તેલને તપાસવાની રીત—
પેટ્રોલિયમ તેલ (Petroleum Oil) બદલકથી
સલગી ઉકનારું છે કે નહીં, તે નીમલી રીત
પરથી તપાસી સકાય છે:—૧ ગ્લાસ તેલથી
૦૦૦ ભરવું પછી તેમાં ખખખલતું પાણી નાખી
ઉપર વેર ભરવું, પણ પાણી ફેરતી વેળા ગ્લાસ
પર સજગેલી ખતી ધરવી. જો ગ્લાસમાંથી નીક-
ળતો ખાફ (Gass) તરત ચળગે તો નાણું કે
તેલ જીખમ ભરેલું હોવાથી થુલું મુકવું નહીં.
ગાંઠો; કાન, ગરદન અને જડખાં આ-

અંતની સુજ આવેલી—Mumps થાય છે ત્યારે ગરદન, જડખાં અને મુખ્ય કરી કાનો આગળની થુંક એકઠી કરનારી ઝીણી ગાંઠો સુજ આવે છે. ખાતી તેમજ પીતી વેળા ગળાં-મા ઘણું જ સખ્ત દરદ થાય છે. તાવ આવે છે, માથું દુખે છે, તથા જીભ પર મેલની ઠારી ખાજે છે. ઉપાય એ કે—ખસખસનાં પોસનો અથવા તો થુલાનો ગરમ સેક કરીને તરતજ ગાંઠો ઉપર ફલાનેલનું કપડું ખાધી લેવું, અને ૧ હલકો જીલામ લેવો. ખોરાકમાં ફક્ત કાંજી ઇત્યાદી લેવું.

ગીબન, એડવર્ડ—તવારીખ લખનાર ઇંગ્રેજ (૧૭૩૭-૧૮૬૪). 'ધી હિસ્ટોરી ઓવ ધી ડીકલાર્ડ એન્ડ ફોલ ઓવ ધી રોમન એમ-પાયર' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ગ્યાસની નલીમાં પડેલી ઘણીજ જીણી ફાટ જાણવાની રીત—પેલેડીયમ ક્લોરાઇડ સોલ્યુશન, (Palladium Chloride Solution) માં કાગળ યોળી સુકવો. પછી નલીને ૧ છેડેથી ધરતાં જવું, અને જે ખાજીથી કાગળનો રંગ ખદલાતો માલમ પડે તે ભાગ આગળ યોભવું આ ભાગમાથી ગ્યાસ જતી ધારવી.

ગોલીટ, ચોપડીનો કીનારી પર—પેહેલ કીનારીને ૧ કાચના કટકાથી સાફ કરી, કીનારી પર ઇંડાંની સફેદી સરખે હાથે લગાડી, તરતજ તેની પર સોનેરી ચા ફૂંપેરી વરખ ચા ખરોજ પાઉદર લગાડીને થોડાક કલાક સુકાવા દેવી. પછી સઘળાં પાના ઉડાવી જઈ ચોપડી પાછી ખંધ કરી સીપના હાથાથી સારા પેડે ઘસી ઓપ ચહાવવો.

ગુમડાં ચાને ફેદેલા—દરદીને ઘણા પુસ્તી-કારક ખોરાક આપવો જોઈએ. સેરવો, મટન ચાપ, ઘણું સરખું દુધ, ઇત્યાદી ત્રણા ખવાડવાં. દરોજે કીનારે રેહવા જવાથી અથવા હવા ખાવાના મઠકે વસવાત કરવાથી ઘણા સરસ ફાયદો થાય છે. ઉપાયો નીચે મુજબ—

(૧) દર ચગાર કલાકે ૫, ૫ ટ્રેન્સ સલ-ફાઈડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર્સ (જુઓ નુસખો)

સખો) નો જુડો પાણીમાં પીગળાવી પીવો. (૨) હેરોગેટ વોતર (Harrogate water) વાપરવું (૩) દર ખખે કલાકે ખખે ચમચી ખેસોડના મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૪) કુત્યાં વગરનાં ગુમડાંપર એક પીજીથી કોલોડ્યોન (Collodion) લગાડવું. (૫) છોકરાં-ઓ પર Sulphide of calcium powders (મલફાઈડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર્સ) ઘણા અકસીર ઉપાય થઈ પડે છે. ઉમર પ્રમાણે ૦૧ ટ્રેનથી ૪ ટ્રેન્સ સુધી ઉપડો પાઉદર દર ખખે કલાકે ૪ અથવા વધુ દહાડા સુધી આપવો. જો તેથી છોકરું વોમીત કરતું હોય તો આપેલા કરતાં ૦૧, ૦૧ અથવા તે કરતાં ઓછો જુડો આપવો, પણ તે દર ખખે કલાકેજ આપવો જોઈએ. જો દુખારો ઘણા હોય તો ઝલસીની પોલ્ટીસ વારંવાર દરદવાળા ભાગો પર સુકવી, અને ખનતાં સુધી ૦૧ ભાગ ગ્લીસરીન અને ૦૧ ભાગ ખેલોડોના (belladonna) નું મીક્સચર કરી તે પેલા ભાગો પર દર ખખે કલાકે લગાડવું (૧) છાતી પર ચા નાક પર ચા ખીન્ત ભાગો પર ફેલ્લા ઘણા થાય છે, તેથી તેવાં-ઓએ ૫ થી ૧૦ ટીપા ટીકચર ઓવ ખેલોડોના (જુઓ નુસખો) ના થોડાંક પાણીમાં નાખવાં અને તેટલી દવા દહાડામાં ૩ ચા ૪ વખત લેવી. પોલ્ટીસનો ઉપાય ચાલુ રાખવો. (૭) ગુમડાંના ૫ માં ઉપાયમાં જણાવેલી સઘલી રીતો પ્રમાણે કરવું, પણ સલફાઈડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર્સ વાપરવાને ખદજો સલફાઈડ ઓવ કાલસીયમ પીલ્સ (ગોળી) વાપરવી.

ગુમડાંના જોશથી આવતી તાવ અટકાવવી—એકાનાઈટ મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ઘણું અકસીર જણાયું છે; પણ એ દવા સાથે વારાફરતી ખેલોડોના ચા સલફાઈડ ઓવ કાલસીયમ વાપરવું.

ગુમડાં કુટી ગયા પછી રૂજ લાવવાનો ઉપાય—કુલેનડુલા લોશન (જુઓ નુસખો) માં કપડું યોળી, એવાં ૨ કે ૩ પર ચાણવું કરગો તો ચાલશે.

ગુરદાનાં દરદનો ઇલાજ—જો દરદ મઠ-

ગરમ પાણીમાં વાદલાનો-કટકો બોળી, તે નીચેની નાખી, ગળાં ઉપર પાંધવો. (૬) વાસણમાં અખલતું પાણી લઈ તેમાં થોડોક સરકો નાખી તેનો ખાફ મોંઢની અંદર લેવો.

ગ્લીસરીન જેલી, ઠંડીથી હાથ ધર્યા-દીની ચામડી ફાટી ગઈ હોય તે માટે—૨ આઈસ સોજાં ગ્લીસરીનને ૧૧ આઈસ નરમ સફેદ સાબુમાં સારી પેટે મસલીને રફતે રફતે અંદર ૧ રતલ બદામનું તેલ ઉમેરતા જવું, અને ખાંડણીમાં છુંડતા જવું પછી તેમાં ૧૧ દ્રામ તાદમ (Thyme) નું અત્તર, ૧૧ દ્રામ લવીંગનું અત્તર, અને ૧૧ દ્રામ પેર (Bergamot) નું અત્તર ઉમેરો. એટલે Glycerine Jelly બનશે.

ગ્લીસરીન સોશન—૧ પેંત ઓરેંજના ફૂલનું પાણી (Orange-flower water), ૧ પેંત સવચ્છ ગ્લીસરીન (Glycerine), ૧ દ્રામ ટંકણખારને સાથે મેલવી નાખો, એટલે એટલે સુધારવા માટે Glycerine Lotion બનશે.

ગળું, ખેસે તેના હલાળે—(૧) બીડીનાં આરનાં પાંડલાંને પાણીમાં ઉકાળી તેનો ખાફ મોંઢમાં લેવો. (૨) સરકો ગરમ કરી તેનો ખાફ મોંઢમાં લેવો. (૩) સુરાખારનો, કાચનો, અથવા સુંકોના કટકો મોંઢમાં રાખી તે સુસ્યા કરવો. (૪) કાળાં મરી અને દડેમંતી છાલ લઈ પાણીમાં ઉકાળી તેના કોગળા કરવા. (૫) ૨૦ આઈસ પાણીમાં ૨ દ્રામ સુકકાં લાલ મરચાંનાં ડાને જોડે આવે ત્યાં સુધી ઉકાળવાં, અને ઈ થઈ પડે કે તેમાં ૧૧ ખાટલી સરકો અને ૧ ચમચી સાંધારણ નીમક ઉમેરી, ઢોલવી, તેના કોગળા કરવા.

ગ્લેઝીયર્સ સોલ્ટ—સલફેટ ઓફ પોતાશ (Sulphate of Potash) ને Glazier's Salt પણ કહે છે.

ગ્લૌબર સોલ્ટસ—Glauber Salts તે સલફેટ ઓફ સોડા (Sulphate of Soda) સમજવું.

ગવરીશંકર ઉદેશંકર, દીવાન—જન્મ

૧૮૦૫-માં; એવણે 'સ્વરૂપનું સન્ધાન' નામે વર્ષદકને લગતા વીચાર ઉપર પુસ્તક રચ્યું છે.

ગંધકનો રોક કરનારી મેળવણી—૪ આઈસ પોતાશ્ચમ, સલફાઈડ (Potassium Sulphide) અને ૧ આઈસ સલફ્યુરિક એસીડ લઈને તેને ૩૦ ગ્યાલન પાણીમાં પીગલા-વ્યાથી Sulphur Bath થાય છે.

ગાજરમાં ગોસ્ત—પેહેલાં 'ખાફ ગોસ્ત' રાંધવું. પછી ૨ રેર ગાજર લઈ, તેને છેલ્લીને ૨ હપ્તી ચીર કરી ચમચાંનો બીચો કાઢાડી નાંખવો, અને પેલી ચીરોના નાના કટકા કરવા. પછી ૧ તપીડીમાં સેજ થી નાખી તેમાં ૧૧ રેર સેજ ગોળ અને ૧૧ કલસ્યો પાણીનો નાખી, સુલા પર મુકો. કકરો પડે કે ચમચથી ઉપર તરી આવેલો મેલ કાઢી નાખી, તેમાં પેલા ગાજરના કટકા તથા ખાફ ગોસ્ત નાખી ચમચે ઉપર પાચલ કરી સુલા પર જ રાખવું. થોડું પાણી બધી રહેકે ઇમાર પર મુકો.

ગાઝીપોરી અત્તર—જુઓ 'ગોલાખતુ અત્તર, ગાઝીપોરનું.'

ગાલીચા સાફ કરવાની ઘણી સેહેલી રીત—યુલાને ઘણાજ થોડાં પાણીમાં ભીંજવી તે થુલું ગાલીચા પર એકમરણું ફરતું વેરવું. થોડા વખત પછી ગાલીચા સાફ કરવાના ૧ ખરાથી પેલા ગાલીચાને ઘસીને સાફ કરવા.

ગાસ્કેલ, મીસીસ—વાતી લખનારી ઇંગ્લેન્ડ બાતુ (૧૮૧૧-૧૮૧૫). એના લગભગ સઘળાં નોવેલો સારાં છે; પણ 'વાઈસ એન્ડ ડોતર્સ' અધુરું છે.

ગાસ-લાઇટ તેલને તપાસવાની રીત—પેટ્રોલિયમ તેલ (Petroleum Oil) જલદાથી સલગી ઉઠનારું છે કે નહીં, તે નીચલી રીત પરથી તપાસી સકાય છે:—૧ ગ્લાસ તેલથી ૧૧૧ લરતું પછી તેમાં અલખલતું પાણી નાખી ઉપર વેર લરતું, પણ પાણી રેડતી વેળા ગ્લાસ પર સળગેલી ખતી ધરવી. જો ગ્લાસમાંથી નીકળતો ખાફ (Gas) તરત સળગે તો બાણવું કે તેલ જાળમ ભરેલું. હોવાથી થુલું મુકવું નહીં.

ગાંઠો; કાનં, ગરદન અને જડખાં આ-

મળની સુજ આવેલી—Mumps થાય છે ત્યારે ગરદન, જડમાં અને મુખ્ય કરી કાનો આગળની થુક એકઠી કરનારી ઝંણી ગાંઠો સુજ આવે છે. ખાતી તેમજ પીતી દળા ગળામાં ઘણું જ સખ્ત દરદ થાય છે. તાવ આવે છે, માથું દુખે છે, તથા જીભ પર મેલની ઠારી ખાજે છે. ઉપાય એ કે—ખસખસનાં પોસનો અથવા તો થુલાનો ગરમ સેક કરીને તરતજ ગાંઠો ઉપર ફલાનેલનું કપડું ખાંધી લેવું, અને ૧ હલકો જીલાખ લેવો. ખોરાકમાં ફક્ત કાંજ ઇત્યાદી લેવું.

ગીખન, એડવડ—તવારીખ લખનાર ઇંગ્રેજ (૧૭૩૭-૧૮૯૪). 'ધી હીસ્ટોરી ઓવ ધી ડીકલારેશન ઓન્ડ ફોલ ઓવ ધી રોમન એમપાયર' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ગ્યાસની નલીમાં પડેલી ઘણીજ જીણી ફાટ જાણવાની રીત—પેલેડીયમ ક્લોરાઇડ સોલ્યુશન (Palladium Chloride Solution) માં કાંચળ ખોળી સુકવો. પછી નલીને ૧ છોડેથી ધરતાં જવું, અને જે ખાંડથી કાંચળનો રંગ ખદલાતો માલમ પડે તે ભાગ આગળ ચોલવું. આ ભાગમાંથી ગ્યાસ જતી થારંવી.

ગોલીટ, ચોપડીની કીનારી પર—પેટેલ કીનારીને ૧ કાચના કડકાથી સાફ કરી, કીનારી પર ઇલાંની સફેદી સરખે હાથે લગાડી, તરતજ તેની પર સોનેરી ચા રૂપેરી વરખ ચા બ્લેન્ડ પાઉદર લગાડીને થોડાક કલાક સુકાવો દેવી. પછી સઘળાં પાના ઉડલાવી જઈ ચોપડી પાછી ખંધ કરી સીપના હાથાથી સારા પેડે ઘસી ચોપ સહકાવવો.

ગુમકાં થાને ફાટલા—દરદીને ઘણા પુસ્તીકારક ખોરાક આપવો નિહજ્ઞે સેરવો, મટન ચાપ, ઘણું સરખું દુધ, ઇત્યાદી વાણા ખવાડવાં. દરોજ કીનારે રેહવા જવાથી અથવા હવા ખાવાનાં મઠકે વસવાત કરવાથી ઘણો સરસ ફાયદો થાય છે. ઉપાયો નીચે મુજબ—

(૧) દર સમાર કલાકે ૫, ૫ ગ્રેન્સ સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર (જુઓ નુસખો)

સખો) નો જુએ પાણીમાં પ્રીગળાવી પીવો. (૨) હેરોગેટ વોટર (Harrogate water) વાપરવું (૩) દર ખખે કલાકે ખખે ચમચી ખેલોડના મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૪) કુત્યાં વગરનાં જુમકાં પર એક પ્રીંગીથી કોલોડાયન (Collodion) લગાડવું. (૫) કાકરો-ઓ પર Sulphide of calcium powders (સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર) ઘણા અકસીર ઉપાય યદ પડે છે. ઉમર પ્રમાણે ૧૦ ગ્રેનથી ૪ ગ્રેન્સ સુધી ઉપજો પાઉદર દર ખખે કલાકે ૪ અથવા વધુ દલાડા સુધી આપવો. જો તેથી છોકરું વોમીત કરવું હોય તો આપેલા કરતાં ૧૦, ૧૦ અથવા તે કરતાં ઓછો જુકો આપવો, પણ તે દર ખખે કલાકેજ આપવો નિહજ્ઞે. જો દુખારો ઘણા હોય તો અલસીની પોલ્તીસ વાર વાર દરદવાળા ભાગો પર સુકવી, અને ખનતાં સુધી ૧૦ ભાગ ગલીસરીન અને ૧૦ ભાગ ખેલોડોના (belladonna) નું મીક્સચર કરી તે પેલા ભાગો પર દર ખખે કલાકે લગાડવું. (૨) જાતી પર ચા નાક પર ચા ખીલત ભાગો પર ફેલ્લા ઘણા થાય છે, તેથી તેવાં ઓઝેય થી ૧૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ ખેલોડોના (જુઓ નુસખો) ના ચોડાંક પાણીમાં નાખવાં અને તેટલી દવા દલાડામાં ૩ થા ૪ વખત લેવી. પોલ્તીસનો ઉપાય ચાલુ રાખવો. (૭) જુમકાંના ય માં ઉપાયમાં જણાવેલી સદલી રીતો પ્રમાણે કરવું, પણ સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર વાપરવાને બદલે સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પીલ્સ (ગોળી) વાપરવી.

ગુમકાંના જોશથી આવતી તાવ અટકાવવી—એકાનાઈટ મીક્સચર (જુઓ નુસખો) ઘણું અકસીર જણાયું છે; પણ એ દવા સાથે વારાફરતી ખેલોડોના ચા સલફાઇડ ઓવ કાલસીયમ વાપરવું.

ગુમકાં કુટી ગયા પછી રૂબ લાવવાનો ઉપાય—કેલેન્ડરુલા લોશન (જુઓ નુસખો) માં કપડું ખોળી, એવાં રૂકે ઉપર રાશવું કરવો તો ચાલશે.

ગુરદાનાં દરદનો ઇલાજ—જો દરદ સફે

ગરમ પાણીમાં વાદલાનો-કટકો બોળી, તે ની-
ચોની નાખી, ગળાં ઉપર પાંધવો. (૧) વાસણુ-
માં ખખલતું પાણી લઈ તેમાં ચોરોક, સરકો
નાખી તેનો ખાફ મોહની અંદર લેવો.

ગ્લીશરીન જેલી, ઠંડીથી હાથ ધત્યા-
દીની આમડી ફાતી ગઇ હોય તે માટે—૨
આઈંસ સોલ્ફા ગ્લીશરીનને બા આઈંસ નરમ
સફેદ માખમાં સારી પેદે મમલીને રફતે રફતે
અંદર ૧ રતલ ખદામનું તેલ ઉમેરતા જવું,
અને બાંસણીમાં છુંડતા જવું પછી તેમાં બા
દ્રામ તાઈમ (Thyme) નું અત્તર, બા દ્રામ
લવીંગનું અત્તર, અને બા દ્રામ પેર
(Bergamot) નું અત્તર ઉમેરો. એટલે
Glycerine Jelly ખનશે.

ગ્લીશરીન લોશન—૧ પેંત ઓરેંજના
ફુલનું પાણી (Orange-flower water),
૧ પેંત મવચ્છ ગ્લીશરીન (Glycerine),
૧ દ્રામ ટકણુપારનેઆથે મેલવી નાખો, એ-
ટલે એહેરો સુધારવા માટે Glycerine
Lotion ખનશે.

ગળું, ખેસે તેના દલાળે—(૧) બીડીનાં
આડનાં પાડદાંને પાણીમાં ઉકાળી તેનો ખાફ
મોહમા લેવો. (૨) સરકો ગરમ કરી તેનો ખાફ
મોહમાં લેવો. (૩) સુરાખારનો, કાચનો, અથવા
સુંઠનો કટકો મોહમાં રાખી તે ચૂસ્યા કરવો.
(૪) કાળા મચી અને દડેમની છાત લઈ પાણી-
માં ઉકાળી તેના કોગળા કરવા. (૫) ૨૦ આં-
ઈંસ પાણીમાં ૨ દ્રામસ સુકકાં લાલ મરચાંનાં
ભુકાને ભેંત આવે ત્યાં સુધી ઉકાળવાં, અને
પછી થંડું પડે કે તેમાં બા પાટલી સરકો અને
૧ ચમચી સાધારણ નીમક ઉમેરી, દોહવી, તેના
કોગળા કરવા.

ગ્લેઝીયર્સ સોલ્ટ—સલફેટ ઓવ પોતાશ
(Sulphate of Potash) ને Glazier's
Salt પણ કહે છે.

ગ્લૌબર સોલ્ટસ—Glauber Salts તે
સલફેટ ઓવ સોડા (Sulphate of Soda)
સમજવું.

ગવરોશંકર ઉદેશંકર, દીવાન—જન્મ

૧૮૦૫ માં; એવણે 'સ્વરૂપનું' સન્ધાન', નામે
વધકને લગતા વીચાર ઉપર પુસ્તક રચ્યું છે.

ગંધકનો શેક કરનારી મેળવણી—૪ આં-
ઈંસ પોતાશચમ, સલફાઇડ (Potassium
Sulphide) અને ૧ આઈંસ સલફ્યુરીક એ-
સીડ લઈને તેને ૩૦ ગ્યાલન પાણીમાં પીગલા-
બ્યાથી Sulphur Bath થાય છે.

ગાજરમાં ગોસ્ત—પેહલાં 'ખાફ' ગોસ્ત
રાંધવું. પછી ૨ શેર ગાજર લઈ, તેને છોલીને
૨ ઉખી ચીર કરી વચમાનો ખીચો કાહડી ના-
ખવો, અને પેલી ચીરોના નાના કટકા કરવા.
પછી ૧ તપીલીમાં સેજ થી નાખી તેમાં બા
શેર સોજે ગોળ અને ૧ા કલરચો પાણીનો
નાખી, ચુલા પર મુકો. કકરો પડે કે ચમચથી
ઉપર તરી આવેલો મેલ કાઢી નાખી, તેમાં પેલા
ગાજરના કટકા તથા ખાફ ગોસ્ત નાખી ચમચે
ઉથલ પાયલ કરી ચુલા પરજ રાખવું. થોડું
પાણી બલી રહેકે ઇગાર પર મુકો.

ગાઝીપોરી અત્તર—બુઝો ગોલાખનુ
અત્તર, ગાઝીપોરનું.

ગાલીયા સાફ કરવાની ઘણી સેહેલી
રીત—થુલાને ઘણાજ થોડાં પાણીમાં ભીજવી
તે થુલું ગાલીયા પર એકસરખું ફરતું વેરવું.
થોડા વખત પછી ગાલીયા સાફ કરવાના ૧
ખરાથી પેલા ગાલીયાને ઘસીને સાફ કરવા.

ગાર્ફેલ, મોસીસ—વાર્તા લખનારી ઇંગ્લેજ
ખાનુ (૧૮૧૧-૧૮૬૫). એના લગભગ સઘળાં
નોંધેલો મારાં છે, પણ 'વાઈંસ એન્ડ ડોતર્સ'
અધુરું છે.

ગાસ-લાઇટ તેલને તપાસવાની રીત—
પેટરોલિયમ તેલ (Petroleum Oil) જલદીથી
સલગી ઉકનાઈ છે કે નહીં, તે નીચલી રીત
પરથી તપાસી મકાય છે:—૧ ગ્લાસ તેલથી
બા ભરવું પછી તેમાં ખલખલતું પાણી નાખી
ઉપર વેર ભરવું, પણ પાણી રેડતી વેળા ગ્લાસ
પર સળગેલી ખતી ધરવી. જો ગ્લાસમાંથી નીક-
ળતો ખાફ (Gass) તરત સળગે તો બાણુવું કે
તેલ જાળમ ભરેલું હોવાથી ખુલ્લું મુકવું નહીં.

ગાંઠો; કાન, ગરદન અને જડખાં આ-

મળની સુજ આંબેલી—Mumps થાય છે. યારે ગરદન, જડમાં અને મુખ્ય કરી કાનો આગળની થુંક એકઠી કરનારી ઝીણી ગાંઠો સુજ આવે છે. ખાતી તેમજ પીતી દળો ગળામાં ઘણું જ સખ્ત દરદ થાય છે. તાવ આવે છે, માથું દુખે છે, તથા જીભ પર મેલની ઠારી પાજે છે. ઉપાય એ કે:—ખસખસનાં પોસનો અથવા તો ઘુલોનો ગરમ સેક કરીને તરતજ ગાંઠો ઉપર ફલાનેલનું કપડું ખાંધી લેવું, અને ૧ હલકો જીલાબ લેવો. ખોરાકમાં ફક્ત કાંજ ધત્યાદી લેવું.

ગીખત, એડવર્ડ—તવારીખ લખનાર: ઇંગ્રેજ (૧૭૩૭-૧૮૯૪). 'ધી હિસ્ટોરી ઓવ ધી ડીકલારેશન ઓફ ફ્રેન્સ ઓવ ધી રોમન એમપાયર' નામનું પુસ્તક ઘણું વખણાય છે.

ગ્યાસની નલીમાં પડેલી ઘણીજ જીણું ફાટ જાણવાની રીત—પેલેડીયમ ક્લોરાઇડ સોલ્યુશન (Palladium Chloride Solution) માં કાગળ ખોળી સુકવા પછી નલીતે ૧ છેડેથી ધરતાં જવું, અને જે ખાજીથી કાગળનો રંગ બદલાતો માલમ પડે તે ભાગ આગળ ચોલવું. આ ભાગમાંથી ગ્યાસ જતી થાયવી.

ગોલીટ, ચોપડીની કીનારી પર—પેટેલ કીનારીને પાંચાચના કટકાથી સાફ કરી, કીનારી પર ઇંગ્લીની સફેદી સરખે હાથે લગાડી, તરતજ તેની પર સોનેરી ચાંદ્રેરી વરખ ચાંદ્રે-અ પાઉદર લગાડીને થોડાક કલાક સુકાવો દેવી. પછી સઘળા પાના ઉઠાવી જઈ ચોપડી પાછી બંધ કરી સીપના હાથાથી સારી પેટે ઘસી ઓપ ચહાડાવો.

ગુમડાં થાને ફેટલા—દરદીને ઘણો પુસ્તી-કારક ખોરાક આપવો જોઈએ. સેરવો, મટન ચાપ, ઘણું સરખું દુધ, ધત્યાદી વાણા ખવાડવાં. દરીએ કીનારે રેહવા જવાથી અથવા હવા ખાવાનાં મઠકે વસવાત કરવાથી ઘણો સરસ ફાયદો થાય છે. ઉપાયો નીચે મુજબ:—

(૧) દર અચાર કલાકે ૫, ૫ ગ્રેન્સ સલ્ફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર (જુઓ નુસખો)

સખો) નો જુઓ પાણીમાં પીગળાવી પીવો. (૨) હરોગેટ વોતર (Harrogate water) વાપરવું. (૩) દર ખખે કલાકે ખખે અમચી ખેલોડના મીસચર (જુઓ નુસખો) ની પીવી. (૪) કુત્યાં વગરનાં ગુમડાં પર એક પીજીથી ફેલોડયોન (Collodion) લગાડવું. (૫) હોકરાં-ઓ પર Sulphide of calcium powders (સલ્ફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર) ઘણા અકસીર ઉપાય થઈ પડે છે. ઉમર પ્રમાણુ ૦૫ ગ્રેમથી ૪ ગ્રેન્સ સુધી ઉપસો પાઉદર દર ખખે કલાકે ૪ અથવા વધુ દહાડા સુધી આપવો. જો તેથી છોકરું વોમીત કરવું હોય તો આપેલા કરતાં ૦૫, ૦૫ અથવા તે કરતાં ઓછો જુઓ આપવો, પણ તે દર ખખે કલાકેજ આપવો જોઈએ. જો દુખારો ઘણા હોય તો અલસીની પોલ્ટીસ વારંવાર દરદવાંજા ભાગો પર મુકવી, અને ખનતાં સુધી ૦૫ ભાગ ગ્લીસરીન અને ૦૫ ભાગ ખેલોડોના (belladonna) નું મીસચર કરી તે પેલા ભાગો પર દર ખખે કલાકે લગાડવું. (૬) છાતી પર ચા નાક પર ચા ખીજ ભાગો પર ફેટલા ઘણા થાય છે, તેથી તેવાં ઓએ પ થી ૧૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ ખેલોડોના (જુઓ નુસખો) ના થોડાંક પાણીમાં નાખવાં અને તેટલી દવા દહાડામાં ૩ થા ૪ વખત લેવી. પોલ્ટીસનો ઉપાય ચાલુ રાખવો. (૭) ગુમડાંના ય માં ઉપાયમાં જણાવેલી સઘલી રીતો પ્રમાણુ કરવું, પણ સલ્ફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પાઉદર વોપરવાને બદલે સલ્ફાઇડ ઓવ કાલસીયમ પીલ્સ (ગોળી) વાપરવી.

ગુમડાંના જોશથી આવતી તાવ અટકાવવી—એકાનાઈટ મીસચર (જુઓ નુસખો) ઘણું અકસીર જણાય છે; પણ એ દવા સાથે વારાફરતી ખેલોડોના ચા સલ્ફાઇડ ઓવ કાલસીયમ વાપરવું.

ગુમડાં ઘુટી ગયા પછી રૂજ લાવવાનો ઉપાય—કુલેનગુલા સોશન (જુઓ નુસખો) માં કપડું ખોળી, એવાં રૂકે ૩ પડ ચાલુ કરતાં તો ચાલશે.

ગુરદાનો દરદનો ધલાજ—જો દરદ સફે

આતમાંજ હોય તો 'એકોનાઈટ' મીક્ષચર' (જુઓ નુસખો) ના નુસખામાં જણાવેલા પ્રમાણમાં તે દવા લેવી.

ગુલકામ—મીઠાં નાં પતેલનો તખલ્લુસ. જુદાં, જુદાં ગુજરાતી ચોપાંચાંઓમાં પરચુટણ ખાખદો લખનાર. 'હુખાસનો વારસ' સોનારનો ગઢ' વગેરે વાંચો.

ગુલોનો અરક—એને ઇંગ્રેજમાં એક્સત્રેક્ટ ઓફ ઇન્ડીગો (Extract of Indigo), અથવા સલ્ફેટ (Sulphate) ઓફ ઇન્ડીગો કહે છે.

ગુંદર, એસીડની ખાટલોઓ પર લેખલ મારવા માટે—૧ આર્બિસ ગુંદર (Gum Arabic), અને ૧ આર્બિસ ગમ ગેગેકારઠ (Gum Tragacarth) ને ૨ આર્બિસ ગરમ પાણીમાં પીગળાવો, અને પછી તેની અંદર ૪૦ મીનીમ્સ એસેટીક એસીડ (Acetic Acid) અને ૧ આર્બિસ ગ્લીશરીન ઉમેરો.

ગુંદર, પોસ્તની ટીકોટ માટે—જુઓ પોસ્તની ટીકેતોનો ગુંદર' વાલી ખાખદ.

ગેજીસ, વેક્યુઅમ્—જુઓ 'વરાળ યંત્ર'

ગુલખાસી રંગનાં ઉનનાં કપડાં રંગવાં—૧ રતલ કોચીનીયલ પેસ્ટ (Cochineal paste), ૧ આર્બિસ સુક્રો કોચીનીયલ, ૧ રતલ તારતર (Tartar), અને ૧ પેંત પ્રોટો-ક્લોરાઈડ ઓફ તીન (Protochloride of tin) ના ખખલનાં પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉનના કપડાંને ઘોળી રાખો. પછી થંડાં પાણીથી કપડાંને ધોઈ સુકવો.

ગુલાખી રંગનાં ઉનનાં કપડાં રંગવાં—૧૦ રતલ ફટકી, ૧૦ રતલ ક્રીમ ઓફ તારતર (Cream of Tartar), ૧૦ પેંત મ્યુરીએટીક એસીડ (Muriatic Acid) માંની ૧૦ રતલ તીન ક્રીસ્ટલ્સ (Tin Crystals), અને ૧૦ પેંત કોચીનીયલ પેસ્ટ (Cochineal Paste) પીગલાવેલાં ખખલતાં પાણીમાં ૧૦ કલાક વેર ૧૦ રતલ ઉનના કપડાં ઘોળી રાખો. પછી ખાહેર કાઢી, થંડાં પાણીથી ધોઈ, સુકવો. જુલો યા ઘેરો રંગ જોઈતો હોય તો પ્રમાણમાં

કોચીનીયલ પેસ્ટ વાપરવો.

ગેલી—સ્ત્રીકમાં ટાઇપો ગોઠવ્યા પછી જે લાંબા છાલકા ચોકડાંમાં મુકે છે તે ચોકડું: ૫ હજાર અક્ષરોના ટાઇપો એમાં સમાય છે. જુઓ 'પ્રીટીંગ.'

ગેલોવે, ત્યુપ્સ—જુઓ 'વરાળ યંત્ર.'

ગેએઠ અથવા ગેએધ—આ પ્રખ્યાત જર્મન કવી તથા વાર્તા લખનાર ના લખાણોના ઇંગ્રેજમાં તરજુમા થયા છે. 'ફ્રિસ્ટ' તથા 'વીલહેમ મેઈસ્ટર' તથા 'કોનવરસેશન્સ' તથા 'હરમેન એન્ડ દોરોથીયા' નામના પુસ્તકો ઘણા વખણાય છે.

ગોળ કરમનો ઇલાજ—સવારના નાસ્તો ખાધાની અગાડી એક ચમચી એરંડાચો (Castor Oil) ના તેલ માથે ઉમર પ્રમાણે ૨ થી ૪ ટ્રેન્સ સેન્ટોનાઈન (Santonine) ભેલી જે ત્રણ દહાડા વેર પીવું, પછી (૧) દહાડા માં ત્રણ વખત ખાધાની અગાડી ખખે ચમચા તોનીક કર્વીનાઈન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા અથવા તો (૨) દહાડામાં ત્રણ વખત આથોદાઈડ ઓફ આયરન મીક્ષચર (જુઓ નુસખો) ના ખખે ચમચા પીવા.

ગોટ્ડસ્મીઠ, ઓલીવર—કવીતા, વાર્તા, અને નીખંધ લખનાર એક પ્રખ્યાત ઇંગ્રેજ (૧૭૨૮—૧૭૭૪). એની સઘલાં લખાણો હાંસથી વંચાય છે, તેમાં મુખ્ય કરી 'વીકાર ઓફ વેક્રીલ્ડ', ખચ્ચીત ઘણી સારી વાર્તા છે.

ગોલાખનાં પાદડાંને જેવાં ને તેવાં રાખવાની કળા—૧ કોડીકામની ખરણી લઈ તેમાં તલીએ થોડું નીમક નાખો, પછી તે પર થોડાંક પાંદડાંનું પડ કરો. વળી પાછું નીમક પાંચરો, અને પાછું પડ કરો. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી વાસણ ભરાય ત્યાં સુધી કર્યા કેરવું. પછી પેલી ખરણીને ખનતાં લગી ઠંડી જગામાં મુકવી. જ્યારે કામ મડે ત્યારેજ પાંદડાં ખાહેર કાઢવાં.

ગોલાખનું અત્તર, ગાઝીપોરનું—ગુલાખના ખેતરો અથવા ખાગોમાં સાંજે પાણીથી ભરીને નાના કોડીના વાસણો લઈ જઈ ડાંખલીઓ પરથી કુલો તોડી વાસણોમાં નાખી

આંખી રાત ખાગ યાને ખેતરોમાં રહેવા દેવા. ઠંડીના દીવસ વધારે લાચક છે. પછી મવારના સુરજ હંથા પેટલાં પરીત્રીયામાં પતલી સલી-ઓપર રૂના પુમરંગી ચીટાસી તેનેથી પેલાં વાસણોમાં જે તીપાં તરી આવે છે તે ચુટી લેવાં. પછી તે રૂને દાખીને રમ નીચેથી મળતુત પુ-મની ત્રીસીઓમાં બરતો.

ગોલાખનાં ઝાડો—ગોલાખોને આગે ૧-લાકાના ખાગખાનો મુખ્ય કરીને ચા તે કલમ કરીને ઉગાડે છે, ચા તે ૬૩ કરીને ઉછેરે છે. ઘ-ણીક હાંચી લતોને કાપરખુ (ગોલાખી) ગોલા-ખના ઝાડોની મળતુત રાંખલીઓપર દોરો લ-ગાડીને ઉગાડે છે.

ઘણી મરી નતના ગોલાખોના ઝાડો કલમથી ઉગે છે, અને તે રીતે ઉગાડેલા ઊંચાઓ કુંડા-ઓમાં ઘણી સરસ રીતે ઉછેરે છે.

ગોલાખના આડની કુમથી નહીં પણ પાકટ એક રાંખલી લઈને તેના આંધરે ચાર ચર હંથ જેટલા લાંબા કટકા કરવા, પણ તે એવી રીતે કાપવા કે કાપરથીજ તેમજ નીચેથી આંખી (જે ખાનુ પાંદડું હાય અને જેમાંથી ખીછ રાંખલી નીકળે છે તેને આંખ કહે છે) તે આગલ-થી કાપેલી હોએ: એટલે કે ખાંને છેડા ગમની આંખ કલમમાંજ દોરી લેઈએ. જે પ્રમાણે આપણે કલમ ઘડીએ તેજ પ્રમાણે તેને કાપવી, એટલે કે દોલાવ વાલી કરવી. પછી તે કલમો-ને ધીરક રેતી બેસેલી માટીથી બરેલાં એક કુંડાં અથવા પેટારમાં અરથી અરથી લંખાઈ સુધી જરા વાંકી ખોસવી, અને તે કુંડાને છા-યરાવાલી જગામાં મુકવું, અને આંતરે આંતરે તેમાં જરા જરા પાણી રીપવું. જો ઘણી પા-કટ રાંખલીની કલમ કાપી હોએ તો તે કોઈ પણ રૂતમાં ઉગી ચકે છે, પણ જરા કાચી રાંખ-લીને માટે તો ઠંડીની મોસમ આવી સરસ ગ-ણાએ છે.

કેટલાકો એમ ધારે છે કે વરસાદ રૂત એને માટે આવી સરસ છે; પણ તે જુલ બરપુ છે. આ લખનારાઓમાંના એકે વરસાદમાં ચોકકસ સંખ્યામાં કલમ નાખી, અને તેટલીજ સંખ્યા

અકરોબરની આખેરીએ રીપી હતી, પણ તેડું પરીણામ પાછલા મહીનાની ઘણું તરફેનમાં ઉત-ર્યું હતું.

ચર કરવાની રીત ઘણી સરેલી છે, અને તે કોઈપણ રૂતમાં, જ્યારે આડની વધ હોય ત્યારે, કરવા ખતી ચકે છે. લાંબી લાંબી રાંખલીના ગોલાખનાં આડનું એક કુંડું લઈને તેની નજ-દીક તેટલીજ હંથાખનું અને ૧૦૦ ખાતર તથા લાલ માટીથી મીઠ કરીને બરપુર કાંધેલું એક ખીતું કુંડું લેવું. પેટલાં કુંડાં ગમની એક રાંખલી લઈને ખીતું કુંડાં સુધી વાળી નાખવી. પછી જેટલો ભાગ કુંડાંના ધેરાવામાં હોએ તેટ-લા ભાગના વગમાંના ભાગપરની છાલ પર એક ચાલતી છરીથી નાના નાના કાપા મુકવા અને તે કાપાને ખીતું કુંડાંની અંદર દાટી મુકવા; પણ તે ખટાર પાછી નીકલી આવવાને જોર કર-શે, માટે તેની પર કાંઈ વજન, જેમ કે એક પથ્થર મુકવો, અને ખાંને કુંડાંમાં આંતરે આંતરે પાણી નાખ્યા કરવું. આમરે સવા મ-હીનામાં તે રાંખલીના મોંડુ આગલથી (જેટલો ભાગ ખીછ તરફ જુલો હોએ છે ત્યાંથી) પીળા કુટવા મોંડશે. પંદરેક દીવસ એ પ્રમાણે તેને વધવા દાંને તેની ખીછ ગમથી, એટલે પેટલાં કુંડાંના આડ તરફની ખાનુ આગલથી, એક જ-ણા કાપ મુકવો. જે ચાર દહાડા પછી તેને જરા વધારે ઓખવવો. જો તમને જણાયે કે આથી પેલા પીળા વધતા ખંધ પડે છે, તો તેમ કરવાનું મોકુફ રાખીને ચોડા દીવસ પછી જરા વધારે ઓખવવું, અને એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી મુખ્ય રાંખલી નવીથી છુટી પડે નહીં ત્યાં સુ-ધી આમ કરવા કરવું; પણ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે ઉતાવલ કરીને એટલમ મોટા કાપા મુ-કવા નહીં, નહીં તો મેહેનત તદન ખરબાદ જશે. જેવું મુજ કાંચાવાલા ઊડવાથી છુટું પડે કે ખે-ઉને ચોડા દહાડા સુધી ત્યાંજ રહેવા દેવું, અને પછી ગમે ત્યાં મુકવું; આ પ્રમાણે એક ખીત ના ગોલાખનું આડ તૈયાર થયલું જણાશે.

ગોલાખ હીંદુસ્તાનના ગરમ ભાગોમાં ઘણી સેહિલાઈથી ઉગી ચકે છે, પણ દરીઆ તરફની

જમીન, જ્યાં વરસાદ ઘણા પડે છે, ત્યાં જરા વધારે મેહનત લેવી પડે છે. એ રૂઠુમાં મુળ આગલ પાણી ખાતી ન રહે તેની સલાહ લેવી. ખુણા અને બીજા અંદરના ભાગોમાં અમોએ જેવા સારી ઉછરેલા ગોલાઓ લેવાએ તેવા આપણા રોહરમાં કદી પણ દીકામાં આવ્યા નથી.

ગોલાખનાં ઝાડો સમુદ્ર તરફના ભાગોમાં ભીનાસવાળી હવાને લીધે કાંઈ પણ ખાંચો નાખ્યા વગર ઉગ્યાજ કરે છે, અને તેથી પરાણુમાં એ આવે છે કે એ છાંડવાઓ ઘણા જલદીથી મરી જાય છે.

કંઠા માટી ગાય બેંસના (ધોણુ નહી) છાણના જુના ખાતર સાથે ભેલી તેમાં ગોલાઓને રાખવા જોઈએ.

ગોલાખને છાંટી નાખવાને માટે ખોણાણુ જ્ઞાન જોઈએ છે. જુદી જુદી તેની ખાસીયત હોવાને લીધે તરેહવાર રીત મમાણુ કામ કરવું પડે છે, પણ ખંધાને માટે એક સોડેલો ઉપાય છે: જે એ કે વધતી વખતે સઘલી નાણુકે જર વગરની ડાંખલીઓને અથવા જેની ટોચ ફેડી ગયલી હોય તેવી ડાંખલીઓને તેના મુળ આગલથી કાપી નાખવી, અને જ ઘણી ધીમ ડાલીઓ થઈ હોય તો તેને કાપીને જુલ્લી કરવી જોઈએ. દરેક ગોલાખને જાડી અથવા પાકેટ એ ત્રણ ડાંખલીઓ રાખીને એપ્રીલની આખિરી એ છટકાવી નાખવા.

ગોલાખના ભાતભાતના રંગો હોય છે, અને તેથી તેને જાત જાતના નામો યુરોપીયનોએ આપેલાં છે. આપણુ દેશીઓ સુદેદ, પીસો, ગોલાખી, લાલ, અને લીલો એવાં પાંચ નામોથી જોલખીએ છીએ, પણ છત્રેલમાં એના ખસોથી વધારે નામો લેવામાં આવે છે.

હવેલી સંખ્યામાંથી જે ઘણાજ સરસ જાતના છે તેના નામો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ:—

આરસી મીડ.
ધસાખેલા સખનત.
અનતાધની ડચુરો.
એકેકાંડર દુમા.
એલીન સીસલે.

એસીલ ગોનાડ.
કલાય જાવ ગોલડ.
કેપતેન કીસ્તી.
કેસેલાધન ડી સેન્સલ.
ગોચર ડી દીન્નન.

ગ્રીન રોઝ (લીલો પણ નાહને છે)
ચારલ્સ તરનર.
ચારલ્સ ખાલ્તેડ.
જેનરલ જેકીનીમીનાંટ.
જન ગોદબ્લેન.
જન લેમખર્ટ.
મારસલ વેલીયનન.
મારસલ નેલ.
મીસીસ ચારલ્સ ઉદ.
મીસીસ વીચ.
મેડમ ડી રેદેન્જોર્ટ.
મેડમ કેમીલી.
મેડમ જસકવૈરજ.
મેડમ ડી તારતસ.
મેડમ ડી સેંટ બેસક.
મેડમ નાયફ.
મેડમ ક્રાકોટ.
મેડમ ખાલ.
મેડમ ખેલી.
મેડમ મારગોતાધન.
મેડમ લીવેંત.
મેરી વાન હોલે.
રીઅન ડી ચારલુગાલ.
રીમંડ લાસતન.
રેબીઅર જોલીંગા.
ડચેસ ડી કેઇલસ.
ડચેસ ડી મોરની.
ડીવોનીઅનસીસ.
ગોમાસ મીડસ.

ગોવડ—Measles ઘણુ ખડ રીયાલામાં આવે છે, અને તે ઘણુકરી ખાળકોને થાય છે. શરીર પર જાણીજાણી છાંયે દીસે છે, પણ તે દેખાવા અગાડી તાવ આવે છે, નાકમાંથી પાણી ગળે છે. કોઈ વખત સુંકી ખાંસી થાય છે, તથા ઘાંટીનો સાદ ખેંસી જાય છે. લીંબે યા ચોઠે દીને ઘણુખડ સાંજે ગરદન, છાતી, તથા મોંહ ઉપર રાત્રી છાંયે દીસે છે, અને ઘણી ઝડપથી શરીરનાં બીજા ભાગો ઉપર પંચરાઈ જાય છે. પછી રાત્રી ફોલ્લા એકમેક સાથે મળી જાય છે, અને તેનો રંગ પણ જાંબુઓ થતો જાય છે. છાંટનાં કુંડાળાં વચ્ચેની ગોળ જગ્યાની આમડી તદ્દન ડાંધા વગરની હોય છે. છાંટ દેખાયા પછી પાંચમે દહાડે તાવનો જર નરમ

નીકેતોસ.
પરફેશન ડી મોન પ્લેસર.
પ્રોન્સ જાવ વેલસ.
ચાલ નેરન.
ચાલ વરડીયર.
ફરૂટીનાંડ ડી લેસેપસ.
ફ્રાંક કોઇ ફ્રાંક નેઇન.
ફ્રાંક કોઇ મેરીલોન.
ફેથર હોમીસ.
ખરેન્સ.
બેલ લોથોનેઝ.
મારકોયોનેસ જાવ એ-ક્રીતર.
રૂખન્સ.
રેન ખલાન્સી.
લા ફ્રાન્સ.
લા રેઇન.
લેમાર્ક.
લોડ મેકોલ.
લોડ રેગલન.
લીક્ટર વરડીયર.
લોમોમતેસ-ડી-કેઝીસ.
સ્વીટ ખરાયર (એના પાં-દડાં જુલાખ જુલાખ વાસ મારે છે.)
એકરનો.
સાવેનીર-ડી-મેડમ-પરનેત
સોલ ફેટેરી.
સોલીતાયર. [મર.
સોવેનીયર-ડી-યન-એમીડો.

પડે છે. કોઈવેલા ખાંસી અથવા ઝાડો થઈ આવે છે. ઈલાજને નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) જો છાતી દુખતી હોય તો ગરમ પાણીનો સેક કરવો. (૨) જો ઝાડો કપળ હોય તો ક્રૂર ઝેરડયાનાં તેલનો જીલાખ આપવો. ખર્યાને હંધારા ઝેરડયામાં ખીછાણમાં સુવાડે-છું રાખવું, પણ સંભાળ લેવી કે તેનાં શરીર પર જાળે પવન સીધો આવે નહી. ગરમ કપડાંનો કદી ઉપરોગ કરવો નહી. ખોરાક હલકો, જેવો કે સાગુચોખાની અથવા 'આરાડ-ત'ની કાચ, આપવો. (૩) જો પાણીની સોમ લાગે તો લીંબુનો રસ, જરવું ઉકાલેલું પાણી અને સાકર ભેલી થોડું થોડું આપવું. (૪) જો શરીરની ચામડી ગરમ અને સૂકી હોય, અને તેમાં ચટકા મારે તો, ગરમ પાણીમાં થોડો સર-કો નાખી તેમાં કપડું ઝોળી, ચામડી પર લગાડવું, અને ધીમેથી તરત તુછી નાખવું. (૫) જો ખાંસી હોય તો મોઝાં એકાદ વાસણમાં પાણી ઉકાળીને તેનો ખાફ આપવો.

ગોવારની સીંગતું ગોસ્ત—'ખાફ' ગોસ્ત' રાંધી તેમાં થોડો કાંદાનો ઝાઘ, સેજ ધાનાજીરાંનો મસાલો, કાપેલાં કોથમીર મરચાં, દરેલાં ચોડાં મરી, સેજ હલધ, અને થોડું નીમક નાખી ચમચથી ગોસ્ત સાથે ઉકલ પાકલ કરવી, અને તેમાં કુમળી ગોવારની સીંગ સમારી નાંખવી, અને સીંગ ચરે માટે એક કળશીયા જેટલું પાણી અંદર નાખવું. ખરાસ માટે આમલીનું પાણી નાખો.

ગોસ્તની કારી—'ખાફ' ગોસ્ત' ખનાવીને જીંદું મુકવું. પછી એક તપીલીમાં ૦ શેર ધી નાંખી તેમાં એક છનો કાપેલો કાંદો તળવો, જે જરા લાલ થવા આવે કે ઉતારી પાડવો. પછી એક તોલો દહેલાં મરી, બે દોહોડયાંના હોલેલા ચના, એક દોહોડયાંની ખસખસ, જરા હલધ, એક કાપેલો કાચો કાંદો, એક આદુનો કટકો, લણ ચાર લસણની કેળી, પંદર વીસ સુકકાં લાલ મરચાં, અને એક સુરી કોથમીરની લાંઘ, ખર્યાને પથરનાં પાટા પર ઘાણું ખારીક પીસવું, અને તેનો ગોળો વાલી તેને પેલા લાલ કાપેલા

કાંદાની તપીલીમાં નાંખી, સુલાપર મુકી ચમચ કરી ભુંજવો, અને તેમાં પેલું ખાફ ગોસ્ત નાખી ચમચ કરવી. પછી તેમાં એક નાલીઝેરનું એક થા દોઢ કલસ્યા જેટલું દુધ, ચાર લીંબુનો રસ અથવા થોડો સરકો, ખાફેલાં ત્રણેક ઈંદાની કાતરીઓ અને ખટાટાના કટકા નાખી સુલાપર મુકો. ખટાટા ચરી રહે કે ઉતારો. જો ઘટ થાય અને ખટાટા ચરીયા નહી હોય તો થોડું ખીજું પાણી ઉમેરવું.

ગોસ્તનો પાટીચો—એક રતલ ગોસ્તને કાપી તેના કટકા કરી પાણીથી તણ ચાર વખત સાફ કરવા. પછી એક તપીલીમાં ૦ શેર ધી નાખી તેમાં કાંદાની જીણી કટકાઓ નાખી તળવી. કાંદો જરા લાલારા પર આવે કે તેમાં થોડું છુટેલું આદુ લગન, સેજ ધાનાજીરાંનો મસાલો, ચાર કાપેલાં મરચાં, કાપેલી એક કોથમરીની જુરી, અરધો તોલો દરેલાં મરચાં, અને સેજ હલધ નાખી ચમચ ફેરવી; પછી તેમાં પેલા ગોસ્તના કટકા નાખી તણ ચાર ચમચ ફેરવી, તેમાં બે એક કલશીયા પાણી અને સવા તોલો નીમક નાખી ગોસ્તને ચેરવવું. જેવું ચરી રહે કે તેમાં બે લણ ચમચા સરકો ઉમેરી ચમચ કરી ખાકીનું પાણી ખાલી નાખવું.

ગોસ્તનો ખાફેલો સેરવો—ગોસ્ત એક રતલ લાંઘ, તેના નાના કટકા કરી, તણ ચાર વખત પાણીથી ધોવા. પછી એક તપીલીમાં થોડું ધી નાખી, સુલા પર ધી તવાઈ રહે કે તેમાં કાંદાનો વધાર તથા પેલા ગોસ્તના કટકા નાખવા, અને ચમચ ફેરવી તેમાં પોણા તોલો નીમક, સેજ આદુના કટકા અને અઢી કળશીયા પાણી નાખી ચેરવીને તપીલીમાં બે એક કાંશીયા જેટલો રસ રહે કે ઉતારી પાડવું. જો ગોસ્ત ચરીયું નહી હોય તો તપીલીમાં થોડું ખીજું પાણી નાખી ચેરવવું, અને બે કાંસ્યા જેટલું રહે કે ઉતારી પાડવું.

ગોસ્તનો વધારેલો સેરવો—'ગોસ્તનો ખાફેલો સેરવો' ખનાવવાની રીત પ્રમાણે સઘલું કરવું, પણ તેની અંદર કાંદાનો વધુ દાંધ, સેજ, ધાનાજીરાંનો મસાલો, અરધો તોલો દહેલાં મરી,

સેજ હલધ, એક જુરી કોયમરીની, યોડા બંદાટા-
ના કટકા અને એક બે મરચાં કાપી નાખવાં.

ગોસ્તનો સોસ—'ખાડ' ગોસ્ત' બનાવી
લગભગ સઘળો રસ ખાળી નાખી તેમાં ૬, ૭
કાપેલાં મરચાં અને ૩, ૪ કાપેલી કોયમરીની
જુરી નાખી ચમચ કરવી. પછી ૧ પ્યાલામાં
ઘોડો સરકો નાખી, તેમાં સેજ ચોખાનો આટો
અને ૧ થા ૨ ઇંડાં ભાંજી નાખવાં, અને તેને
સારી પેટે ડોડોવી પેલાં ગોસ્તમાં નામકું, અને
તે સાથે ઘોડો કાંદનો વધાર નાખવો. બે સંટણી
હાય તો તે પણ ઘોડી નાખવાથી લેહેજત થણી
સરસ થશે. પછી સુલા પર મુકી, જરા વારમાં
ઉતારી મુકવો.

ગ્રીન, જોન રીચ—તવારીખ લખનાર ઇ-
ંગ્રેજ (૧૮૩૭-૧૮૮૩). 'શોન હીસ્તોરી ઓવ
ઇંગ્લંડ' તથા 'એ હીસ્તોરી ઓવ ધી ઇંગ્લીશ
પીપલ' નામના ગ્રંથો વખણાય છે.

ગ્રીન વીટ્રીઅલ—Green Vitriol તે
હીરાકશી (Copperas) અથવા સલફેટ ઓવ
આયરન (Sulphate of Iron) છે.

ગ્રીમ—એના 'લ્યુતોનીક માઇયોલોજી' તથા
'ફિક એન્ડ ફેમિલી ટેલ્સ' નામના પુસ્તકો ઘણાં
વખણાય છે.

ગ્રે પાઉદર એન્ડ રયુબાર્બ—૩ ગ્રેન્સ
ગ્રે પાઉદરને ૬ ગ્રેન્સ રીયુબાર્બ (Rhubarb)
ઇન પાઉદર સાથે ભેળી નાખો. સુતી વેળા એનું
પડીકું લેવું.

ગ્રોર્ન, જીઓર્જ—તવારીખ અને પરચુટણ
લખનાર ઇંગ્રેજ (૧૭૨૪-૧૮૭૧). 'ધી હીસ્તો-
રી ઓવ ગ્રીસ' એણે રચેલી હતી.

ગ્રંથકારો (ઇંગ્રેજ) પ્રખ્યાતના પુસ્તકો—
જે નામનું પુસ્તક હોય તે નામના મથાલા હે-
થલ આગે ચોપડીમાં જ્ઞેવાની ચત્તન કરવી નહીં,
પણ તેના રચનારના નામના પેટલા અક્ષરે આ
ચોપડીમાં ભેળું દાખલા તરીકે તમને 'સીલાસ
મારનર' વીધે ભેળું હોય તો એ નામે નહીં,
મણુ તેના રચનાર 'હીલીયત ગ્યોરજી' ના નામ-
ની આરતીકલ સોધી કાઢાડવી. કહુંસમાં આકાશ
હોય તો રચનારનું જન્મ મરણ જાણવું જો

શુભરાત્રી સારા ગ્રંથો જાણવા હોય તો જુઓ
'ચોપડીઓ, સારી શુભરાત્રી' વાળી આરતીકલ.

ગ્રાઉન્ડ ગ્લાસ વારનીશ—૯૦ ગ્રેન્સ સેન-
ડરેક (Sandarac); ૨૦ ગ્રેન્સ મેસટીક (Mastic);
૨ આઉન્સ ઇડર, અને અરધાથી દોહોડ
આઉન્સ બેનઝોલ (Benzole).

ગ્રાંડ મમાઝ પીકલ—જુઓ 'મમાઇલુ' વે-
લાંતી અચાર'વાળી ખાખડ.

ગ્રેડસ્ટન, વીલીયમ એવર્ટ—૧૮૦૯ જ-
ન્મ્યા. 'ધી સ્ટેટ ઇન ઇલ્સ રીવેશન્સ ધી ધી
ચર્ચ' તથા 'સર્ચ પ્રીન્સીપલ્સ કન્સીદર ઇન
ધે રીગલ્ટ્સ' ઇત્યાદીના કતો. જે પ્રમાણે ગ્રો-
ફેમર દાદાભાઈ નવરોજીને 'હી દરજી દાદા-
ભાઈ નવરોજી' કહે છે, તે પ્રમાણે ઇંગ્લાંડના
આ જગતપ્રસીદ્ધ સખમને 'ધી ગ્રાન્ડ ઓલ્ડ
મેન' (The Grand Old Man અથવા
G. O. M.) કરીને પણ કહે છે.

ધ

ધડીયાળ માટે સોનાનું પાણી—૨ આ-
ઉન્સ સાથોનાઇડ ઓવ પોતાશીયમને એક પેંટ
વરસાદના સોળ પાણીમાં પીગલાવો; પછી તેની
અંદર ૭૦ આઉન્સ સોલ્ડ કલોરાઇડ ઓવ ગો-
લ્ડ નાખી સારી પેંટે હીલવો, અને પછી જ્યાં
સુધી કલોરાઇડ પીગલે ત્યાં સુધી રહેવા દેવો.
પછી તેની અંદર એક આઉન્સ તૈયાર કીધેલું
સ્પેનીશ હવાઈલીંગ (Whiting) ઉમેરી જ્યાં
સુધી સુકું થાય ત્યાં સુધી હવામાં રહેવા દેવો.
જ્યારે કામમાં લેવો, ત્યારે તેમાં ઘોડું પાણી
લાડી જેવું કરી ફલાનેલ અથવા શેપાયલેધર-
થી તે લાડી સીંચે પર થયો.

ધડીયાળ સાડ તેલ—ખજલતાં પાણીમાં સો-
લ્ડ ઓલિવનું તેલ (Olive Oil) નાખી જરા
વાર ઉકાલો; પછી ઉપરથી તેલ નીપાસી લઇને
એક આટલીમાં નાખી તેમાં સેજ તાલે સુનો
નાખી હીલવીને પછી હવે મારી ઘોડાં અંકવા-
ડ્યાં સુધી તડકામાં મેલો. પછી તેને ગાળી
કાટો, એટલે રંગ વગરનું તેલ જણાશે.

ધણાંજ કાલા રંગનું લોહી ઝાડા સાથે જતું હોય તેનો ઉપાય—પેહેલા ક્લાક સુધી દર ૦૧, ૦૧ કલાકે એકેક ચમચી પાણીમાં એકેક દીપ્ત દીકચર ઝોવ હેમેમેલીસ વરજનીકા (Tincture of Hamamelis Virginica) નું નાખી પાતું. ત્યાર પછીના દર બે અથવા ત્રણ ત્રણ કલાકે એટલાંજ પાણીમાં બે દીપ્ત નાખી આપવાં.

ધણાંજ ખરાબ પોતના ઉપાયો—(૧) દહાડામાં તણુ વખત 'એસીડ એન્ડ જેનરેશન મીક્ચર' (જુઓ તે નામનો નુસખો) ના બે ચમચા લેવા. બેઠએ તો દર વખતે દવા પીતી વેલા તેમાં પાંચ પાંચ દીપ્ત દીકચર ઝોવ નક્ષ વોમીકા (Nux Vomica) ના ઉમેરવાં. (૨) ચોડક વખત યસો આઈરીડીન (Iridin) અને ઇયુઓનીમીન (Euonymin) પણ વપરાવા લાગ્યું છે. જ્યારે જમ પીણી હોય ત્યારે ઉમરે પુગેલાંઓએ સુતી વેલા ૪ ગ્રેન્સ આઈરીડીનનો ડોઝ લેવો, અથવા ચાર ગ્રેન્સ આઈરીડીન માથે એક અથવા બે ગ્રેન્સ એલત્રેક્ટ ઝોવ બીયોસીએમમ (Extract of Byoscyamus) બેલી તેની ગોળી કરી સુતી વેલા તે લેવી. (૩) ઇયુઓનીમીન પણ તેમજ લેવાય છે, ફરક એટલોજ કે ૨ ગ્રેન્સ ઇયુઓનીમીન લેવું. (૪) રાતના સુતી વેળા ૧ અથવા ૨ ગ્રેન્સ હાઈડ્રાસ્ટીન (Hydrastin) નો ડોઝ લેવો. આ તથા પેહેલો ઉપાય વધારે અકતીરછે.

ઘરેણા માટે બ્રાંઝ ધાતુ—(૧) ૮૨ ભાગ ચાંચું, ૩ ભાગ ક્લાઈ, ૧૮ ભાગ જસત, અને ૨ ભાગ સીકું લેવો. (૨) ૮૩ ભાગ ચાંચું, ૧૭ ભાગ જસત, ૧ ભાગ ક્લાઈ, અને ૧ ભાગ સીકું વાપરો.

ઘેરાયો, સાઈઝીંગ મેશીનમાંના મેઝરીંગ-રોલરનો, સેધવાની રીત—માર્ક (Mark) ના તાંતણાની લંબાઈ સાથે ત્રીન રોલર-વ્હીલ (Tin-roller-wheel) ના દાંતાની સખ્યા ગુણા, અને બેલ-વ્હીલ (Bell-wheel) ના દાંતાની સખ્યા સાથે સ્તડ વ્હીલ (Stap-

wheel) નાં દાંતા ગુણા, જે ગુણાકાર આવે, તેનેથી પેહેલા ગુણાકારને ભાંજે.

જેને માર્કના તાંતણાની લંબાઈ ૫૨૬ ઇંચ હોય, ત્રીન-રોલર વ્હીલના દાંતા ૧૦૦ હોય, બેલ-વ્હીલના ૪૦ અને સ્તડ-વ્હીલ ના ૮૬ હોયતો સાઈઝીંગ મેશીનમાંના મેઝરીંગ રોલર (Measuring-roller) નો ઘેગવો શું ?

$$\frac{526 \times 100}{86} = 14 \text{ ઇંચ.}$$

ઘેલા માણસને થતો લકવો—General Paralysis માં દરદી ઘેલો હોયછે, અને હાલચાલ કરવાની શક્તિ તેનામાંથી દરરોજ યોડી યોડી ઘટતી જાયછે, ઇન્ડ્રીઓની શક્તિઓ તદ્દનજ જતી રહેછે, તેને લકવો થાયછે, અને વળી તાણુ થાયછે. જ્યારે તાણુ થાયછે, ત્યારે લોહીની ગરમી વધી જાયછે. આ જાતના દરદમાં દરદી રીબી રીબીને મરણ પામેછે. ઉપાય નીચે મુજબ:—દરદીને સાદો, સેડેલથી પડે એવો હલકો, પણ શક્તિવાલો ખોરાક ખવાડવો. તેનું બીજાણું સ્વચ્છ રાખવું, અને દરદીને સવાર માઝ દરદી કીનારે ફરવા મોકલવો કે હાથની જાતની કસરત કરાવવી ; તેને ચોપડીઓ, ચીઠીઓ, ઇત્યાદી વાંચવા દેવું નહી. આ દરદ ઘણું ખર્ચ સાચું થતું નથી. તોપણ એક હંલાજછે, જે નીચે ઉતાર્યે છીએ:—૧૦ આંદ્રિસ પાણીમાં ૫ ગ્રામ્સ અંકુલીમુન, ૩ ગ્રામ્સ ઉમરે જુદસ, ૩ ગ્રામ્સ ગાંવ જુખાન, ૩ ગ્રામ્સ પદ્મ પોચા, ૩ ગ્રામ્સ ખનફસા, ૩ ગ્રામ્સ સાતરા અને ૨ ગ્રામ્સ ખીસકાએજ ને હુંદી નાખીને ૨૦ આંદ્રિસ જેટલું ખાકી રહે ત્યાં સુધી ઉકાલવું, ૫થી થંડું પાડીને ગાળી કાઢાવું. દર ૨ કલાકે, દહાડામાં ૪ વાર ૨૫ આંદ્રિસ જેટલી ઉપલી ખનાવેલી દવા દરદીને પાવી.

ઘોડાને આવતો તાવ—ઘોડો પોતાનું તેજપણું ખોઈ દેછે. તખેલામાં તે માથું નમાવી ઉભો રહેછે, અને જરા પણ હીલચાલ કરવા નારાજ જણાયછે. જે જરા પણ હીલચાલ કરાવવામાં આવેછે, તો તે પરસેવાથી ભીણાઈ જાયછે. આસતે આસતે પગો અને પદન ગરમ થવા માંડેછે. મહોડું પણ ગરમ થઈને સૂકું લાગેછે.

સેજ હલધ, એક જુરી કોયમરીની, યોડ ખટાટા-ના કટકા અને એક ખેં મરચાં કાપી નાખવાં.

ગોસ્તનો સોસ—'ખાડું ગોસ્ત' ખનાવી લગભગ સઘળો રસ ખાળી નાખી તેમા ૬, ૭ કાપેલાં મરચાં અને ૩, ૪ કાપેલી કોયમરીની જુરી નાખી ચમચ કરવી. પછી ૧ ખ્યાલામાં યોડો સરકો નાખી, તેમાં સેજ ચોખ્ખાનો આટો અને ૧ ચા ૨ ઇંડાં ભાંજી નાખનાં, અને તેને સારી પેટે ડોડોવી પેલાં ગોસ્તમાં નાખવું, અને તે સાથે યોડો કાઢાનો વધાર નાખવો. જે ચટણી હોય તો તે પણ યોડી નાખવાથી લેહેજત થણી સરસ થશે. પછી ચુલા પર મુકી, જરા વારમાં ઉતારી મુકવો.

ગ્રીન, જોન રીચર્ડ—તવારીખ લખનાર ઇ-એજ (૧૮૩૭-૧૮૮૩). 'શોન હીસ્તોરી ઓવ ઇંગ્લંડ' તથા 'એ હીસ્તોરી ઓવ ધી 'ઇંગ્લીશ પીપલ' નામના ગ્રંથો વખણાય છે.

ગ્રીન વીલીઅલ—Green Vitriol તે હીરાકશી (Copperas) અથવા રલફેટ ઓવ આયરન (Sulphate of Iron) છે.

ગ્રીમ—એના 'ત્યુતોનીક માઈથોલોજી' તથા 'ફોક એન્ડ ફેયરી તેલ્સ' નામના પુસ્તકો ઘણાં વખણાય છે.

ગ્રે પાઉદર એન્ડ રયુબાર્બ—૩ એન્સ ગ્રે પાઉદરને ૬ એન્સ રીયુબાર્બ (Rhubarb) ઇન પાઉદર સાથે ભેળી નાખો. સુતી વેળા એનું પડીકું લેવું.

ગ્રોર્ટ, જીઓર્જ—તવારીખ અને પરચુટણ લખનાર ઇંગ્રેજ (૧૭૯૪-૧૮૭૧). 'ધી હીસ્તોરી ઓવ ગ્રીસ' એણે રચેલી હતી.

ગ્રંથકારો (ઇંગ્રેજ) પ્રખ્યાતના પુસ્તકો—જે નામનું પુસ્તક હોય તે નામના મથાલા હેઠલ આગ્રે ચોપડીમાં જિવાની ચલન કરવી નહી, પણ તેના રચનારના નામના પિહેલા અક્ષરે આ ચોપડીમાં ભેળું દાખલા તરીકે તમને 'સ્ત્રીલાસ મારનર' વીષે જોવું હોય તો એ નામે નહી, પણ તેના રચનાર 'ઇલીયત જ્યોર્જ' ના નામની આરતીકલ સોધી કાઢાવી. કલેસમા આંકડા હોય તો રચનારનું જન્મ મરણ જાણવું. જે

ગુજરાતી સારા ગ્રંથો જાણવા હોય તો જુઓ 'ચોપડીઓ, સારી ગુજરાતી' વાળી આરતીકલ.

ગ્રાઉન્ડ ગ્લાસ વારનીશ—૯૦ એન્સ સેનુ-ડેરેક (Sandarac), ૨૦ એન્સ મેસટીક (Mastic), ૨ આઉસ ઇંકર, અને અરધાથી દોહોડ આઉંમ બેનઝોલ (Benzole)

ગ્રાંડ મમાઝ પીકલ—જુઓ 'મમાઇનું' વેલાતી અચાર'વાલી ખાખદ.

ગ્રેડસ્તન, વોલીયમ એવર્ટ—૧૮૦૯ જન્મ્યા. 'ધી સ્ટેટ ઇન ઇલ્સ રીસેશન્સ વીઠ ધી ચર્ચ' તથા 'ચર્ચ પ્રી-લીપલમ કન્સ્ટીટ્યુટ ઇન ઇર રીઅલ્સ' ઇત્યાદીના કર્તા. જે પ્રમાણે પ્રોફેસર દાદાભાઈ નવરોજીને 'હીંદરતી દાદાભાઈ નવરોજી' કહે છે, તે પ્રમાણે ઇંગ્લાન્ડના આ જગતપ્રસીદ્ધ સખમને 'ધી ગ્રાન્ડ ઓલ્ડ મેન' (The Grand Old Man અથવા G. O. M.), કરીને પણ કહે છે.

ધ

ધડીયાળ માટે સોનાનું પાણી—૨ આઉન્સ માથોનાઈડ ઓવ પ્રોતાસીયમને એક પેંટ વરસાદના સોલ્ન પાણીમાં પીગલાવો; પછી તેની અંદર ૦૧ આઉન્સ સોલ્ન કલોરાઈડ ઓવ ગોલ્ડ નાખી સારી પેટે હીલવો, અને પછી જ્યાં સુધી કલોરાઈડ પીગલે ત્યાં સુધી રહેવા દેવો. પછી તેની અંદર એક આઉન્સ તૈયાર કીધેલું સ્પેનીશ હવાઈતીંગ (Whitening) ઉમેરી જ્યાં સુધી સુકકું થાય ત્યાં સુધી હવામાં રહેવા દેવો. જ્યારે કામમા લેવો, ત્યારે તેમા થોડું પાણી લાડી જેવું કરી ફલાનેલ અથવા રોમોયલ્સધરથી તે લાડી ચીંતે પર ધસો.

ધડીયાળ સારૂ તેલ—ખખલતાં પાણીમાં સોલ્ન જૈતુનનું તેલ (Olive Oil) નાખી જરા વાર ઉકાલો; પછી ઉપરથી તેલ નીપારી લઇને એક ખાટલીમાં નાખી તેમા સેજ તાબે ચુનો નાખી હીલવીને પછી જુથ મારી ચોરાં અઠવા-ડયાં સુધી તડકામાં મેલો. પછી તેને ગાળી કાઢો, એટલે રંગ વગરનું તેલ જણાશે.

ધણાજ કાલા ૨ ગતું લોહી ઝાડા સાથે જતું હોય તેનો ઉપાય—પેહેલા કલાક સુધી દર ૦, ૦ કલાકે એકેક ચમચી પાણીમાં એકેક ટીપુ ટીકચર આવ હેમેમેલીસ વરજનીકા (Tincture of Hamamelis Virginica) નું નાખી પાવું. ત્યાર પછીના દર બે અથવા ત્રણ ત્રણ કલાકે એટલાજ પાણીમાં બે ટીપાં નાખી આપવા.

ધણાજ ખરાબ થીતના ઉપાયો—(૧) દહાડામાં તણ વખત 'એસીડ એન્ડ જેનરેશન મીક્ચર' (જુઓ તે નામનો નુસખો) ના બે અથવા ચમચા લેવા. જોઈએ તો દર વખતે દવા થીતી વેલા તેમાં પાંચ પાંચ ટીપા ટીકચર આવ નક્ વોમીકા (Nux Vomica) ના ઉમેરવાં. (૨) થોડોક વખત થયે આઈરીડીન (Iridin) અને ઇયુઓનીમીન (Euonymin) પણ વપરાવા લાગ્યું છે. જ્યારે જીભ પીલી હોય ત્યારે ઉમરે પુગેલાંઓએ સુતી વેલા ૪ ઓન્સ આઈરીડીનનો ડોઝ લેવો, અથવા ચાર ઓન્સ આઈરીડીન સાથે એક અથવા બે ઓન્સ એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓફ બીયોસીએમસ (Extract of Byoscyamus) બેલી તેની ગોળી કરી સુતી વેલા તે લેવી. (૩) ઇયુઓનીમીન પણ તેમજ લેવાય છે, ફરક એટલોજ કે ૨ ઓન્સ ઇયુઓનીમીન લેવું. (૪) રાતના સુતી વેળા ૧ અથવા ૨ ઓન્સ હાઈડ્રાસ્ટીન (Hydrastin) નો ડોઝ લેવો. આ તથા પેહેલો ઉપાય વધારે અકસ્તીર છે.

ધણા માટે બ્રાંઝ ધાતુ—(૧) ૮૨ ભાગ ત્રાણ, ૩ ભાગ કલાઈ, ૧૮ ભાગ જસત, અને ૨ ભાગ સીસું લેવો. (૨) ૮૩ ભાગ ત્રાણ, ૧૭ ભાગ જસત, ૧ ભાગ કલાઈ, અને ૧ ભાગ સીસું વાપરો.

ધેરાયો, સાઈઝીંગ મેસીનમાંના મેઝરીંગ-રોલરનો, ઝોધવાની રીત—માર્ક (Mark) નો તાંતણાની લખાઈ સાથે ત્રીસ રોલર-વ્હીલ (Tin-roller-wheel) ના દોતની સંખ્યા ગુણો, અને બેલ-વ્હીલ (Bell-wheel) ના દોતની સંખ્યા સાથે સ્ટડ વ્હીલ (Stud-

wheel) નાં દોતો ગુણી, જે ગુણકાર આવે, તેનેથી પેહેલા ગુણકારને ભાજે.

જો માર્કના તાંતણાની લખાઈ ૫૧૬ ઇંચ હોય, ત્રીસ-રોલર વ્હીલના દોતો ૧૦૦ હોય, બેલ-વ્હીલના ૪૦ અને સ્ટડ-વ્હીલ ના ૮૧ હોય તો સાઈઝીંગ મેસીનમાંના મેઝરીંગ રોલર (Measuring-roller) નો ઘેરવો શું ?

$$\frac{516}{80} \times \frac{100}{40} = 158 \text{ ઇંચ}$$

ઘેલા માણસને થતો લકવો—General Paralysis માં દરદી ઘેલો હોય છે, અને હાલચાલ કરવાની શક્તિ તેનામાંથી દરરોજ થોડી થોડી ઘટતી જાય છે, ધંદીઓની શક્તિઓ તદનજ જતી રહે છે, તેને લકવો થાય છે, અને વળી તોણ થાય છે. જ્યારે તાણ થાય છે, ત્યારે લોહીની ગરમી વધી જાય છે. આ જાતના દરદમાં દરદી રીખી રીખીને મરણ પામે છે. ઉપાય નીચે મુજબ—દરદીને સાદો, સેડુલથી પચે એવો હલકો, પણ શક્તિવાદો ખોરાક ખવાડવો. તેનું બીજાણું સ્વચ્છ રાખવું, અને દરદીને સવાર સાંઝ દરેકે ઢીનારે ફરવા મોકલીને કાઢખી જાતની કસરત કરાવવી; તેને ચોપડીઓ, ચીઠીઓ, ઇત્યાદી વાંચવા દેવું નહી. આ દરદ થયું ખરૂં સાચું 'યતુ' નથી, તોપણ એક ઇલાજ છે, જે નીચે ઉતાર્યે છીએ—૧૦ આઉન્સ પાણીમાં ૫ ડ્રામ્સ અક્વીમુન, ૩ ડ્રામ્સ ઉસતે જુદુસ, ૩ ડ્રામ્સ માવ જુબાન, ૩ ડ્રામ્સ બદન ખોયા, ૩ ડ્રામ્સ બનકસા, ૩ ડ્રામ્સ સાતરા અને ૨ ડ્રામ્સ બીસફાએજ ને છુદી નાખીને ૨૦ આઉન્સ જેટલું ખાકી રહે ત્યાં સુધી ઉકાલવું, પછી થંડું પાડીને ગાળી કાઢાવું. દર ૨ કલાકે, દહાડામાં ૪ વાર રાંધેલું જેટલી ઉપલી ખનાવેલી દવા દરદીને પાવી.

થોડાને આવતો તાવ—થોડો થોડાનું તેજ પણુ ખોઈ દે છે. તબેલામાં તે માથું નમાવી ઉભો રહે છે, અને જરા પણુ હીલચાલ કરવા નારાજ જણાય છે. જો જરા પણુ હીલચાલ કરાવવામાં આવે છે, તો તે પરસેવાથી બીણાઈ જાય છે. આસતે આસતે પગો અને ખદન ગરમ થવા માંડે છે. મહાડું પણ ગરમ થઈને સૂકું લાગે છે.

નાડી વધારે ઝડપથી ધડકવા માંડે છે. શ્વાસ ખરાબર લેવાતો નથી. તાવ જ્યારે જરમાં હોય છે ત્યારે ખોણી દીધેલી તેજી યાજી આવે છે, અને માયું હંચું રાખીને કાન પણ ઉભા રાખે છે. તે હવે ઘણુંખરું તદન ખોરાક લેવા ના પાડે છે. છાણુ ઘેરા રંગનું અને કઠણું દડાના જેવું હોય છે.

ઘોડો—ઘોડાને થતાં દરદોના ઇલાજો માટે તે તે દરદોના અસરો પરથી બાબદો સોધી કાઢાડી જુઓ.

ઘંટ માટે ધાતુઓ—(૧) ૭૧ ભાગ તાંબુ, ૨૬ ભાગ કલાઈ, ૨ ભાગ જસત, અને ૧ ભાગ લોખંડ. (૨) મોટા ઘંટ માટે, ૧૦૦ ૨-તલ તાંબુ, અને ૨૦ થી ૨૫ રતલ કલાઈ. (૩) ઘાંટરડીઓ માટે, ૩ રતલ તાંબુ, અને ૧ રતલ કલાઈ. આ મધ્યલી ચેલવણીઓ Bell Metal ને નામે ઓલખાય છે.

ચ

ચક્રકર હરડી, ઘોડાને થયેલી—વગર વખત ખોલે એકદમ મજબૂત હંડ હડામાં દહને પછી ફલકાં ખીસ્તરો વારંવાર મારવાં, કે જેથી હડામની અસર દૂર થાય. આ રીતથી ચક્રકર હરડી તરતજ નાશદ થયો.

ચક્રકની આવે તેના ઇલાજો—જુઓ 'ખે-સુધીના ઇલાજો'.

ચટણી, ગામઠી, બતાવવાની રીતો—જુઓ રીપન મેસમાંથી બાહર પડેલું 'સ્વેચ્છાચોગી નુસખા સંગ્રહ' નામનું પુસ્તક.

ચટણી વેલાતી—જે નામની ચટણી હોય તે નામના મણકાં ઉપલબ્ધ નુસખાઓ આ પુસ્તકમાં જુઓ.

ચપટા કરમતાં ઇલાજો—(૧) રાતના કાંઈ ખાતું નહીં પણ સેજ આડે પીવી. પછી સુવાની સેજ અગાડી ૨ ચમચા એરંથાના તેલ (Castor oil) ના પીવા. ખીન્ને દીને સવારના 'તેમ લોર્મ દરાફન' (જુઓ નુસખા) નો રોઝ પીવો, અથવા તે સેજ દુધમાં લીકવીર એક્સ્ટ્રેક્ટ ઓફ મેલ શીટર-ફર્ન (Liquid Extract of

Male Shield-fern) એક ચમચી ભેલી પીવું. આ બરાબર સાફ આવવાની અગાડી કશો પણ ખોરાક લેવો નહીં. (૨) જો કરમ સાથે ઝાડો છુટી જતો હોય તો ૩ દ્રામ્સ દાડેમની છાલના છુકાને ૧ આઉન્સ ખખલતાં યાણીમાં નાખી તેનો કાવો કરી, ઉમરે પુગેલાંઓએ દહાડામાં ૩ વાર તે કાવો અટકે લીકર ગ્લાસ ભરી પીવો. (૩) જો કરમ સાથે ઝાડો કમજ રહે તો ૧૫ દ્રામ્સ હરડે, ૧ દ્રામ કમપીલા, ૧ દ્રામ સાધારણ નીમક, અને ૧ દ્રામ વાયવરણુ. લઈ સઘળાંને એકરસ કરી ૧ થી ૨ દ્રામ્સ જેટલી આકરનાં શીરામાં પાવી. (૪) જો તાણુ થતી હોય તો ૬૦ ઝેન્સ કાળાં મરી, ૬૦ ઝેન્સ છંઠનો જુકો, ૩૦ ઝેન્સ ટંકણુખાર, અને ૩૦ ઝેન્સ સીતાખ લઈ, સઘળાંને મીશ કરી, તેમાંથી ૨૦ ઝેન્સ જેટલી દહાડામાં ત્રણ વાર ઉમરે પુગેલાંઓએ પીવી.

ચમક ચાને હીસ્તેરીયા—સુખ્ય કરી આ Hysteria નો મરજ સ્ત્રીઓને લાગુ પડે છે. છાતી ઉપર દુયો થાય છે, અને તેમાં એક ગોળો તણુ છાતી ઉપરથી હંચે મરીને ગળામાં આવી અટકી ખેસ્યો હોય તેમ દરદીને જણાય છે, જેથી દરદી શું ચવાહને રહે છે, ચા હસે છે, ચા હાથ પગમાં આંકરાં જરથી આવી આવણીયાં અટકે ઉપર ખેસી જાય છે, જેથી દરદી ખાધાપીધા વગર ખેસ્યું પડી રહે છે. એના ઉપાયો નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) દહાડામાં ત્રણ વખત ખાધાની અગાડી ખખે ચમચા તેનીક કપીનાઈન મીશચર (જુઓ નુસખા) ના પીવી. (૨) દહાડામાં ચાર વખત ફોસ્ફરસ યોલ્ફુરન (જુઓ નુસખા) પીવું. (૩) દર ત્રણ ચા ચાર કલાકે અકેકી ફોસ્ફરસ કેપ્સ્યુલ્સ (જુઓ નુસખા) નામની ગોળી લેવી. (૪) દર ચચાર કલાકે 'એકરવેર્સીંગ આયરન મીશચર' ના મણકાં ઉપલબ્ધ જણાવેલાં પ્રમાણમાં તે દવા પીવો. (૫) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા સીટરેટ ઓફ આયરન મીશચર (જુઓ નુસખા) ના પીવા. (૬) ચમકનો નોસ યઈ આવે કે દરદીને નરમ ખીજાણા પર ચવાડું, અને કપરાં ધીલાં કરવાં પછી કોદાંનો

એક આઠ મંદા લઈ તેને ખખલતાં પાણીમાં બે એક મીનીટ સુધી રાખી મેલો, અને દરદીના ખરરાના કાંડા ઉપર ઝીંજી ફેરવી ફમાલ પાંચથી તે ઉપર પેલો ચીલીઓ ઉપર નીચે ફેરવવા ચક્ર કરવું. (૭) પેટમાં વા પકડતો હોય તો બેથી ચાર એન્ડ હોંગ ફુલચીને મવાર, ખપોર, તથા સાંઝનાં ખવાડવાં એ પ્રમાણે મહીનાઓ સુધી ખવાડવાનું ચાલુ રાખવું. (૮) જો દરતાન પાણી તથા તે દરદીનામાં ને મંદરમાં મેવવી તેના ૨૦ દીપાં દાણામાં ચણુ વાર પાવાં. (૯) ખરરાના કાંડામાં ફુખારો થાય તો ૧૦ આંડસ ખખલતાં પાણીમાં આ દ્રામ્સ જરામાંની નાખી તેને ઉકાડી ના કલાક રાખી મુકવું. પછી આ દવા થંડી પડે કે ગાળી કાઢાડી બે થી ચણુ આંડસ જેટલી સવાર, ખપોર તથા સાંઝના દરદીને પાવી.

અમઆ સાથે સરખામેલું ગ્લાસનું માપ.

૧ નાની ચમચી = ૧ દ્રામ

૧ ચમચો ચમચો = ૧ દ્રામ

૧ મોટો ચમચ = ૨ આંડસ

૧ લીંકર ગ્લાસ = ૧ આંડસ

૧ વાઈન ગ્લાસ = ૨ આંડસ

ચરખી, 'એન્ટી ફ્રીકશન'—Antifric-tion Grease બનાવવી હોય તો ૧ ભાગ કાલાં સીસાંને સાચી પેટે મુંદી તેની સાથે ૪ ભાગ હુકકરની ચરખી ભેલી નાખવી. બીજી રીત એછે કે ૩ થી ૪ ગ્યાલન્સ ખખલતાં પાણીમાં ૫૦ રતલ સોડા કાર પીગલાવો. પછી એક બીલ્ડાં ત્રાંખાના વાસણમાં ૧૬૭ રતલ ચરખી આ કોપરેલ પીગલાવો. એજ થંડું થાય કે તેમાં હલવે હલવે પેલું સોડા-પાણી નાખતા જવું. જ્યાં સુધી સધળું થંડું પડે, ત્યાં સુધી હીલવ્યા કરવું.

ચર્મપત્રને કાગલ અથવા લાકડાં સાથે મજબુત વલગાવવાં—(૧) પેહેલાં ચર્મપત્રની સપાટી આલકોહોલ અથવા પ્રાંડી દારૂથી ભીંજવવી, અને બીજું હોય તેજ વેલા સરસ અથવા લાહીની ઉપર દાખી, પછી જે ચીજ પર ચર્મપત્ર વલગાવવું હોય તે પર દાખવું. (૨) એક

પાટલાં આધારણ કાગલની ખન્ને સપાટી પર લાટી લગાડી, તે કાગલ ખન્ને ચર્મપત્રની વચ્ચેમાં વ્યાને તેમ મુકી, ઉપરના ચર્મપત્રને દાખવું.

ચર્મપત્રને લીલો રંગ આપવાની રીત—Parliament મેમ્બર્સ લીલા રંગે મેલે, જે નીચે પ્રમાણે:—૧ પાા ભાગ વરસાદનાં પાણીમાં ના ભાગ હીમ એવ તારતાર (Cream of Tartar) અને ૧ ભાગ જંગાલના દાણા નાખી ઉકાડો. વ્યારે મેલવણી થંડી પડે ત્યારે જે ભાગ નાખીક એટલાં તેની અંદર ઉમેરો. પછી એક ખરાબી ચર્મપત્રને જરા ખાણું કરી તેથી ઉપલી મેલવણી એકસરખી તેની પર લગાડો. પછી ચલકાત માટે જંગાંની મહેતી અથવા લીલા ચંદરનું પાણી લગાડો.

ચલકાત આપે એવું કાંસાનું પટ—ધણા-જ પાટલાં વારનીગમાં જે ચીજને કાંસાનું પટ આપવાનું હોય તે ચીજને બોળી કાઢો, અને તેને એજ સુકાવા દઈ એક ફર્બ્રાશો પરથ (Fur Brush) પર જોડ પાઉદર લઈ તે ખરાબી પેલી ચીજ પર થરો.

આમડીને ચા બાલને નુકશાન કર્યા પગર બોડો કાઢવાની રીત—સોજ દણી ટંકાચુ-ખારની જુકી અંચુદી જેટલી લઈ તેને ચાહેનું એક ખાણું બરાથ એટલાં પાણીમાં પીગલાવો. પેહેલાં માથું ખરાબી હોળવું, અને પછી એક ખરા પેલા મીસવરમાં બોળી કાઢી માથાંને લગાડવું. એક અઠવાણું સુધી દરરોજ એ પ્રમાણે કરવું. ત્યાર પછી કોઈ કોઈ દહાડે કરવું. દરરોજ રાતના તથા સવારના ખરાબી બાળ સાફ કરવા.

આમડાં પર આસમાની રંગ—ગરમ પાણીમાં સુધી પીગલાવવી. બીજે દહાડે ગરમ કરી તે પાણી આમડાં પર લગાડો.

આમડાં પર ઘેરો લીલો રંગ—સ્તીલના ખારીક લુગ્ર (Steel filings) ને અને નવસા-ગરને જ્યાં સુધી નરમ થાય ત્યાં સુધી પીચાખમાં ભીજવો; પછી તે આમડાં પર ચોપડીને આમડાંને છાંયડાંમાં સુકાવા મુકો.

આમડાં પર જાંબુઓ રંગ—ગરમ પાણી-

માં Roche alum. (ફટકી) ખીંગલાવી તેમાં ચામડાને ખોળો; જ્યારે સુકાય ત્યારે પતંગનું થડું પાણી હાથથી તે ચામડાં પર ઘસો.

ચામડાં પર ખલુ રંગ—શુભી અને મુત્તરના પાણીમાં રજ કલાક ચામડાંને ખોળી રાખો, પછી ફટકી નાખી ચલા પર મુકી ઉઠાવો.

ચામડી સફાઈદાર કરવી—જુઓ 'રોના-હડસ કેલીદાર.'

ચાવલ, બદામ દરાખના—નવટાંક બદામના મગજને પાણીમાં ખાટી હાલ છોલી કાઢી તેની જીણી કાતરીઓ કરવી, અને તેને ધીમાં તળવી. જેવી લાલ થવા માટે કે તેમાં બા શેર સોજા અને ધોએલી કીસમીસની દરાખ નાખવી અને ચમચ કરીને ઉતારી પાડવું. પછી વધારેલા ચાવલ (જુઓ 'ચાવલ વધારેલા') ખાકણ વાલતી વખતે તેમાં પેલી તળેલી બદામ દરાખ નાખી ચમચ ફેરવવી.

ચાવલ, બાફેલા—૧ દીપરી રાંધવાનાં જુના ચોખાને ૩, ૪ વખત સોજા પાણીથી ધોઈ નાખવા; પછી તેને એક વાસણમાં નાખી તેમાં એક ચા દોઢ થોડા કલરથો પાણી અને બા તોલો નીમક નાખી ચલા પર મુકી ખલતું સલગાવવું. ખાકણ વાલતી વખતે ચમચ કરવી, અને થોડી વાર રહી ઉતારી પાડવા. જો પછવાડેથી ખાવા હોય તો તે વાસણને ઢાંકણા પર પાણી નાખી સેજ અગાર પર મુકવું. જુઓ 'ચોખા'.

ચાવલ, વધારેલા—૧ દીપરી રાંધવાનાં જુનાં ચોખા લઈ ૩, ૪ વખત પાણીથી ધોઈ નાખવા; પછી એક તપીલીમાં ધી નાખી તેમાં કોદાની જીણી કટકીઓ નાખી તળવી. જેવી કટકીઓ લાલ થવા આવે કે તેમાં તળના સેજ ખારીક કટકા, ૨, ૪ એલચીના દાણા, અને ૨, ૪ લવંગ નાખી, ચમચ ફેરવવી, અને પછી તેની અંદર પેલા ધોએલા દીપરી ચોખા નાખી પાછી ચમચ કરી તેમાં ૧ સા ૧૫ કળશીથો સોજા પાણી અને બા તોલો નીમક નાખી 'ચાવલ ખાફેલા'ની રીત પ્રમાણે કરવું. જુઓ 'ચોખા'.

ચાંદ માટે ધાતુ—૫૦ ભાગ તાંબા સાથે ૪ ભાગ જસત લેવી. આ ધાતુ ચાંદ (Medals) પ્રાપ્તવાના કામમાં વપરાયછે.

ચોકાસવાલા દાઘા, કાગળ પરના—જુઓ 'કાગળ પરથી ધી, તેલ, ચરખી ઇત્યાદીના દાઘા કાઢનારી મેળવણી' વાંલી આરટીકલ.

ચીનાઈ રૂપુ—૫૫ ભાગ તાંબુ, ૧૯૫ ભાગ જસત, ૧૩ ભાગ 'નીકલ' (Nickel), ૨૫ ભાગ રૂપુ, અને ૧૨ ભાગ 'કોબાલ્ટ ઓવ આયરન' (Cobalt of Iron) નામની ધાતુ.

ચીન, ચાંત્રીક લેવાની રીત—જુઓ 'ફોટોગ્રાફી'.

ચોતારમાં રંગો—ફટલાક ખીનઅનુભવીઓ, તેઓને અખર નહી હોવાથી; જાત જાતના રંગો દરોઈંગ પેપર પર વાપરેછે. આ અરચણ મટાડવા માટે અમે યોગ્ય રંગો આપે છીએ:—

ઈંદ કામના નકસા અથવા ભાગ માટે કારમીન અથવા કીમજન લેક; ચક્રમક માટે પ્રશીયન ખલુ; ઈંદ કામની ઉમાઈ માટે વીનીશીયન રેડ; અડદીયા પરથર (Granite) માટે વાયોલેટ-કારમીન; ઈંગ્રેજ પ્રમારતી લક્કડ માટે સાથેના; સાગ અને એક યા શાહાખલુત માટે ખર્નત સાથેના; દેવદાર માટે ઇન્ડયન ચલ્સો; માહોંગની માટે ઇન્ડયન રેડ; ખીલા માટે સીપીયા; ચીકણી માટી અથવા મટોડાં માટે ખર્નત અખર; ધીડ યાને એતેલાં લોખંડ માટે પેચેન્સ એ; ટોપ ખનાવવાની ધાતુ (Gun metal) માટે હાર્ડ કેડમીયલ; પોત્તલ કામ માટે ગેમબોજ (Gamboge); ચલકતા ફેળવેલાં (Wrought) લોઢાં માટે ઇન્ડીગો; ચલકતાં સ્તીલ યાને પોલાદ માટે જરા લેક રંગ સાથે ઇન્ડીગો; ઘાસવાલી જમીન યાને મેદાન માટે હુકર્મી ગ્રીન; આસમાન માટે કોબાલ્ટ ખલુ; એ સીવાય બીજાં યોગ્ય રંગ ચોક્કસ કામ માટે વપરાયછે.

ચીનારવા માટે (કાચ) કાળો રંગ—૩ ભાગ કાચનો લુકો, ૨ ભાગ આલાઈદ ઓવ કો-

પર' અને ૧ ભાગ સુરમાને છુંદી જલદ સર-
કામાં પલાલો.

ચીતારવા માટે પાણીનો રંગ—જુઓ
'પાણીમાં પીગણે એકો ચીતારવા માટે લાલ રંગ'.

ચીતારવા માટે (૧૫) ભુરો રંગ—જે બ-
દામી, ચાને તપખીંચીયા રંગ બનાવવો હોય તો
૧ આઉસ મફેદ કાચનો લુકો, અને ૦૧ આઉ-
સ સોલ્મે મેંગેનીઝ (Manganese) લખને
ખાંડણીમાં નાખી સારી પેટે લુકો કરી જલદ
સરકાથી પલાલો.

ચીરા થંડીથી ચામડીમાં પડે તેના ઇલા-
જો—(૧) આયોડાઇનનો મલમ (Iodine
Ointment) દરેક ફાટવાલા ભાગ પર ઘસી-
ને દહાડામાં ૨ થી ૩ વાર લગાડો. (૨) જે હા-
થ પર ચીરા પડ્યા હોય તો ૩ ભાગ સલફ્યુરસ
એસીડ (Sulphurous acid), ૧ ભાગ
ગ્લીસરીન (Glycerine), અને ૧ ભાગ પા-
ણી લઈ સઘળાંને મીઠ્ર કરી, તે પાણીથી હાથો
ધોવા. (૩) ૧ ભાગ ગ્લીસરીન સાથે ૨ ભાગ
કોલોનવોતર મીઠ્ર કરી ફાટવાળા ભાગ પર ચો-
પડવું.

ચુનાનું પાણી, રંગારા માટે—એક પીપ
અથવા કોઈ હાંડું વાસણ થંડા પાણીથી ભરી,
અને દર ગ્યાલન પાણીએ તેમાં ૦૧ રતલ સોલ્મે
કાલવેકો ચુનો નાંખી, સારી પેટે હલાવી, ઠરવા
દેવો. ઉપરનું પાણી રંગવા માટે વપરાયછે, પણ
રંગવાની ફકત સેજ અગાડી એ પાણી કરવું
જોઈએ.

ચુકો—જે Colic થયો હોય તો આડો ક-
બજ આવેછે. પેટમાં જાણુ કોઈ વળ દેતું હોય
તેમ ચુકો ચાયછે, જે સેજ વખત નરમ પડી પા-
છો વધારે જોરાથી ઉભરી નીકળેછે. કોઈ વેલા
પેટ ચડી આવેછે. કોઈ કોઈ વેલા અટકડી
અને કોઈ વેલા ઉછાલો પણ થાયછે. ઉપાયો
નીચે:—(૧) ગરમ પાણીમાં થોડો બેન્ડી નાખી
પી જવું. (૨) થોડાં ગરમ પાણીમાં એક ચમચી
કમપાઉન્ડ તીકચર ઓવ કારડેમોમસ (Tinc.
of Cardamomus) નાખી પીવું. (૩) ગરમ
થોડાં પાણીમાં ૩૦ ટીપાં કમપાઉન્ડ તીકચર

ઓવ કલોરોફોર્મ (compound tinc. of
Chloroform) ભેલી પીવું. (૪) એક ચમચી
સ્પીરીટ ઓવ લવેન્દર (Spirits of Laven-
der) પીવું. (૫) ૨૦ ટીપાં મરી કુદનાના અર-
ક (Essence of Peppermint) ના પીવાં.
(૬) ૨ ચમચા કારમીનેટીવ મીક્ચર (જુઓ
નુસખો) ના પીધાથી હલકી જાતનો ચુકો તરત
નરમ પડી જાયછે. (૭) ઉમરે પુગેલાંઓએ એ-
રડયાંના તેલ સાથે ૨૫ ટીપાં અશીમના અરક
(Laudanum) ના ભેલી પીવું. (૮) જે કા-
તમાં હાથથી આડો નહીં ખોડે તો (ક) ૨ ચ-
મચા સેલાઇન ઓર પરગેટીવ બહાઈત મીક્ચર
(જુઓ નુસખો) ના પીવા; અથવા તો (ખ) હાઉ-
સ મીક્ચર (જુઓ નુસખો) નો ૬ હો ભાગ પીવો.
(દ) ૪ ડ્રામ્સ હેવા, ૩ ડ્રામ્સ સાહાજર, ૧ ડ્રા-
મ અનીસું, ૧ ડ્રામ કરકસ, ૧ ડ્રામ કાલાં મરી,
૧ ડ્રામ કેશર, ૦૧ ડ્રામ અસારન, અને ૦૧ ડ્રા-
મ ચુકો કુદનો લઈ તે સઘળાંનો ખારીક લુકો
કરી, મધમાં મેલવી પાક બનાવો, અને તેમાંથી
અરધી ચમચી ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર આ
પાક ખાવો.

ચુકો, સખત જાતના, ના ઇલાજો—(૧)
થોડાંક પાણીમાં ૧૦ થી ૧૫ ટ્રેન્સ કલોરલ
(Chloral) ને પીગલાવી પીવું. (૨) છોકરાં
ઓના ખાખમાં 'દવા આપવાનો કોહો' મા જ-
ણાવેલા પ્રમાણમાં તીકચર ઓવ બેકેડોના
(જુઓ નુસખો) આપવું. (૩) જે ચુકા સાથે
પેટમાં પવન થાય અથવા આડો ખરાબર ન હો
ય તો નક્ક વોમીકા મીક્ચર (જુઓ નુસખો)
પીવું. (૪) થોડાં મહીનાથી ૨ વરસની ઉમરના
ખાલકોને 'દવા આપવાનો કોહો' માં જણાવેલા
પ્રમાણમાં બ્રામાઈડ ઓવ પોતારીયમ મીક્ચર
(જુઓ નુસખો) આપવું.

ચુકો, ઘોડાને થતો—જે પવનથી ઘોડાને
ચુકો થયો હોય તો નીચેના ઇલાજ અજમાવ-
વો:—૧ પેંત પાણીમાં ૪ આઉન્સ રમ થા ફેની
યા બેવડો યા મહોવડાનો દારૂ, ૪ ડ્રામ્સ દરેલાં
કાલાં મરી, ૨ ડ્રામ્સ કપુર અને ૧ ડ્રામ હીંગને
મેલવી નાખી, એ દવા દર ત્રણ ત્રણ કલાકે
આપવી.

ચેમ્બર-લે—Chamber-ley તે મુત્તર
(Urine) સમજવું.

ચેએર ; ફેરોગ્રાફીક—લુઓ 'ફેરોગ્રાફી'.

ચેરી યાને આળુ કળના જ્યો રંગ—
૧૫ ટ્રેન્સ આલકોનેટ (Alkanet) ના મુળીયાં,
૩૦ ટ્રેન્સ એળીયો (Aloes), અને ૩૦ ટ્રેન્સ
દરેગન્સ પાઉદર (Dragon's Blood
Powder) લઈને ૫૦૦ ટ્રેન્સ ૬૫ પરસેટવા-
લા આલકોહોલમાં પીગલાવી, એક ખાટલીમાં
બરો, અને તેને મજબુત હુચ મારી કેટલાક
દીવસ રહેવા દેવો.

ચેરી રંગ—આ ખાટલી વરસાદના પાણી-
માં ૪ આઉન્સ એનેતો (Annatto) ને ઉકાલી
પીગલાવો, પછી તેની અંદર પોતાથ-તારનો એ
ક કટકો નાખી બીજી ૩૦ મીનીટ સુધી વધારે
ઉકાલો.

ચેલ્સીયા પેન્સનર—સંધીવા પર કેટલાકો
Chelsea Pensioner વાપરેછે, જે નીચે
પ્રમાણે બનેછે :—૧ રતલ મધમાં ૧ આઉન્સ
ગુઆઈએકમનો લુકો (Powdered Guaiacum),
૨ દ્રામ્સ રહુબાર્બ (Rhubarb) નો
લુકો, ૧ દ્રામ ખાઈતારનેટ એવ પોતાથ (Bi-
tartrate of Potash), ૧ દ્રામ હંચી બત-
તનું ગંધક, અને ૧૧ દ્રામ બતકલનો આચક
લુકો લઈ સઘળાંને સારી પેઠે એકરસ કરવું. બ-
ધે મોટા ચમચા સવાર સાંજ પીવા.

ચેહેરા સુધારવા માટે મીટક એવ ચે-
સ્તેસીયો નત્સ—૪ આઉન્સ સ્પેનીશ પીસ્તે-
શીયો નત્સ (Spanish Pistachio Nuts),
આ પાઈંટ વાયોલેટ-વોટર (Violet-water),
૧૧૧ પાઈંટ સ્પીરીટ એવ નીરોલી, ૧ આઉન્સ
પામ સોપ (Palm Soap), ૧ આઉન્સ ગ્રીન
ઓઇલ (Green Oil) અને ૧ આઉન્સ મીણ
સાથે મગરમછની ચરખી (Spermaceti) લ-
ઈ સઘળાંને એકરસ કરો, એટલે Milk of
Pistachio Nuts થશે.

ચોક્રોલેત, ફેરેચ, રંગનાં રેના કપડાં રં-
ગવાં—૬૦ રતલ રેના કપડાંને ૧૫ મીનીટ સુધી
અખલતાં પાણીમાં ઉકાલી તેમાં ૨ પેંત ખેર-

સાલનું પાણી (લુઓ નુમખો) ઉમેરી થોડી વા-
ર કપડાં હલાવી, નીચેવી કાઢો. પછી એક બી-
ન્ન વાસણમાં ગરમ પાણી કરી તેમાં ૧ આઉન્સ
સ બાઈક્રોમેટ એવ પોતાથ (Bichromate
of Potash) પીગલાવી, તેમાં પેલાં કપડાં ૧૫
મીનીટ સુધી રાખી, હલાવી, નીચેવી, સુકવો.

ચોક્રોલેત-પ્રાઉન (ધેરા) રંગનાં રેશમી
કપડાં રંગવાં—ચોક્રોલેત-પ્રાઉન રંગના રેશમી
કપડાં રંગવાંની રીત પ્રમાણે ૫ રતલ રેશમી
કપડાં રંગવાં. ફરક એટલોજ કે તેમાં ૧૧ રતલ
ફુસ્ટીક (Fustic) ઉમેરવી, અને વજણમાં
પીચઉદ ઓછું અને પતંગ વધારે લેવું.

ચોક્રોલેત પ્રાઉન રંગનાં રેશમી કપડાં
રંગવાં—૧ ગ્યાલન પાણીમાં ૧ રતલ ફટકી
પીગલાવી તેમાં ૫ રતલ રેશમી કપડાં ૧ કલાક
બીજવી રાખવું. પછી તેને ગરમ પાણીથી ધોઈ
નાખાને ૩ રતલ પીચઉદ (Peachwood)
અને ૧ રતલ પંતંગ (Log-wood) ના મીઠા
પાણીમાં ૧૧ કલાક સુધી ધોળી રાખવાં. પછી
કપડાં હંચકીને છેલ્લાં પાણીમાં ૧ પેંત ફટકી-
નું પાણી ઉમેરવે તેમાં ૧૫ મીનીટ વેર કપડાં
બોલેળાં રાખવાં. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને સુ-
કવવાં.

ચોક્રોલેત રંગના રેના કપડાં રંગવા—
૧૦ રતલ કપડાંને 'લુરા રંગનાં રેના કપડાં રં-
ગવાં' (લુઓ નુમખો) ની રીત પ્રમાણે રંગી
ને ૧૧ રતલ પતંગવાલાં પાણી (લુઓ 'પતંગ-
નો અથવા લોગઉદનો ઉકાલો') તેમાં નાખી ૧૧
કલાક હલાવ્યા કરી હંચકવાં, અને પછી પેલાં
પાણીમાં ૩ આઉન્સ ફટકીનું પાણી નાખી, કપ-
ડાં પાટું મુકી ૧૦ મીનીટ સુધી વધારે હલાવો.
પછી થંડાં પાણીથી ધોઈ નાખી સુકવો.

ચોખા—બનતાં સુધી રાવવાના ચોખા લુ-
ના અને જણા (એટલે બાંગેલા નહી) લેવા.
ચાવલ ઝેરતી વેલા દર દીપરૂ હુના ચોખાએ
૧૧ કલશીયો પાણી નાખવું પણ નવા ચોખામાં
ઓછું પાણી નાખવું. વળી નવા ચોખામાં ક-
કો પડતી વેલા ચમચ ફેરવ્યા કરવું અવ-
સ્થનું છે.

- ચોપડીઓ (ઇત્રેલ), સઉથી સરસો, ના નામો—ચોપડક વરસ પર હુન્નામાં સઉથી સરસ ચોપડીઓ કઇછે, તે વાંધે ઇંગ્લાંડમાં મોટી વાદવીવાદ ચાલી હતી; આ તકરાર હજી કરનાર સર જોન લબોક નામનો વીધ્યા દેવીનો એક પુત્રી હતો, જેણે મોટા મોટા ગ્રંથસ્થો, આનુઓ અને વીધવાનોના મતો તે પર એકઠાં કર્યા; તેણે મેલવેલાં મતોના લીસ્તમાં નીચલી ૧૦૦ ઇત્રેલ ચોપડીઓ પેહલી આવી હતી, જે અમે ઉતારી લેવા બહરનું ધારણ છીએ:—
- મેદીતયન્સ (Aurelius's Meditations).
એપીકીતસ (Epictetus).
એનેલેક્સ (Confucius's Analects).
લી બોધ એત સા રીલીજ્યો (Le Boud-dha et sa Religion).
એથીક્સ (Aristotle's Ethics).
કોરાન (Mahomet's Koran).
આઇબ્લ (Bible).
વેક્સ કલેક્શન (Wake's Collection).
કનફેશન્સ (St. Augustine's Confessions).
ઇમીટેશન (Kempis's Imitation).
પેનઝીસ (Pascal's Pensees).
સ્પીનોઝાસ વર્ક્સ (Spinoza's Works).
કોમ્પોઝીશન ઓફ પોઝીટીવ ફીલોસોફી (Com-te's Catm. of Positive Philoso-phy).
બટલર્સ એનેલોજી (Butler's Analogy).
હોલી લીવીંગ એન્ડ હોલી ડાયીંગ (J. Tay-lor's Holy Living and Holy Dying).
પીલગ્રીમ્સ પ્રોગ્રેસ (Bunyan's Pilgrim's Progress).
ક્રીસ્ચીયન ઇયર (Keble's Christian Year).
પોલીટીક્સ (Aristotle's Politics).
ડાયોલોગ્સ (Plato's Dialogues).
ડી કોરોના (Demosthenes's De Co-rona).
- લ્યુક્રીસીયસીસ વર્ક્સ (Lucretius's Works).
પ્લુતાર્કસ વર્ક્સ (Plutarch's Works).
વર્ક્સ ઓફ હોરેસ (Horace's Works).
સીસરોસ વર્ક્સ (Cicero's Works).
ઇલ્યડ અને ઓડીસી (Homer's Illiad and Odyssey).
હીસીયોડ (Hesiod).
વરજીલ (Virgil).
નાઇબેલનજેનલાઇડ (Niebelungenlied).
મોરટે ડી આરથર (Malory's Morte d' Arthur).
માહાભારત અને રામાયણ (Wheeler's History of India-Vols. I & II).
શાહનામાહ (Firdusi's Shahnameh).
શેકીંગ (Sheking: Chinese Odes).
વર્ક્સ ઓફ ઇસ્ચીલસ (Æschylus's Works).
ઇડીપસ (Sophocles's Oedipus).
મીડીયા (Euripides's Medea).
ધી નાઇટ્સ (Aristophanes's The Knights).
હીરોડોટસ (Herodotus).
એનેબેસીસ (Xenophon's Anabasis).
થ્યુસાઇડીડીસ (Thucydides).
ગરમેન્યા (Tacitus's Germania).
લીવી (Livi).
ડીક્લાઇન એન્ડ ફોલ (Gibbon's Decline and Fall).
હ્યુમ્સ ઇંગ્લંડ (Hume's England).
ગ્રોત્સ ગ્રીસ (Grote's Greece).
ફ્રેન્ચ રેવોલ્યુશન (Carlyle's French Revolution).
શોર્ટ હીસ્ટોરી ઓફ ઇંગ્લંડ (Green's Short History of England).
નોવમ ઓર્ગેનમ (Bacon's Novum Or-ganum).
મીલ્સ લોજીક (Mill's Logic).
મીલ્સ પોલીટીકલ ઇકોનોમી (Mill's Poli-tical Economy).

ઝોરિજન ઝોવ સ્પીસીસ (Darwin's Origin of Species).

વેલ્થ ઝોવ નેશન્સ (Smith's Wealth of Nations).

હ્યુમન નોલેજ (Berkeley's Human Knowledge).

લોન્ડન ઝોવ ધી અન્ડરસ્ટેન્ડીંગ (Locke's Conduct of the Understanding).

હીસ્ટોરી ઝોવ ફીલોસોફી (Lewes's History of Philosophy).

કુકન વોયેજસ (Cook's Voyages).

હમ્બોલ્ટસ ટ્રેવલ્સ (Humboldt's Travels).

નેચુરેલીસ્ટ ઝોન ધી બીગલ (Darwin's Naturalist on the *Beagle*).

શેક્સપીયરન વર્ક્સ (Shakspeare's Works).

મીલ્ટનસ પોઇટીકલ વર્ક્સ (Milton's Poetical Works).

ડીવાઇના કોમેડીઆ (Dante's Divina Commedia).

ફેરી ક્વીન (Spenser's Faerie Queen).

દ્રાઇડન્સ પોઇમ્સ Dryden's Poems).

ચોમરસ વર્ક્સ (Chaucer's Works).

ગ્રેસ વર્ક્સ (Gray's Works).

બર્નસ (Burns's Poetical Works).

સ્કોટ્સ પોએમ્સ (Scott's Poems).

વર્ડ્ઝવર્થસ પોએટીકલ વર્ક્સ (Wordsworth's Poetical Works).

હેઇન્સ વર્ક્સ (Heine's Works).

પોપ્સ વર્ક્સ (Pope's Works).

સાઉથીસ વર્ક્સ (Southey's Works).

વીધાર ઝોવ વેકફીલ્ડ (Goldsmith's Vicar of Wakefield).

ગલ્લીવર્સ ટ્રેવલ્સ (Swift's Gulliver's Travels).

રોબીન્સન ક્રુઝો (Defoe's Robinson Crusoe).

અરેબીયન નાઈટ્ઝ (Arabian Nights);
ડોન ક્વિઝોર (Cerventis's Don Quixote).

બોસવેલ (Boswell's Johnson).

પેઈન્સ સીલેક્ટ વર્ક્સ (Payne's Burke's Select Works).

બેકન્સ એસેઝ (Bacon's Essays).

એડીસન્સ એસેઝ (Addison's Essays).

હ્યુમ્સ એસેઝ (Hume's Essays).

મોન્ટેન્સ એસેઝ (Montaigne's Essays).

મેકોલેઝ એસેઝ (Macaulay's Essays).

ઇમરસન્સ એસેઝ (Emerson's Essays).

મોલીયર (Moliere).

શેરીડન્સ વર્ક્સ (Sheridan's Works).

ઝેડીગ (Voltaire's Zadig).

પાસ્ટ એન્ડ પ્રેઝન્ટ (Carlyle's Past and Present).

ફોસ્ટ અન્ડ વીલહેમ મીસ્ટર (Goethe's Faust and Wilhelm Meister).

નેચરલ હીસ્ટોરી ઝોવ સેલ્બોર્ન (White's Natural History of Selborne).

સેલ્ફ હેલ્પ (Smile's Self Help).

એમાં, અથવા પ્રાઇડ એન્ડ પ્રેજ્યુડીસ (Emma, or Pride and Prejudice).

વેનીટી ફેર (Thackeray's Vanity Fair).

પેનડેનીસ (Thackeray's Pendennis).

પીકવીક પેપર્ઝ (Dickens's Pickwick).

ડેવીડ કોપરફીલ્ડ (Dickens's David Coperfield).

એડમ બીડ (Eliot's Adam Bede).

વેસ્ટવર્ડ હો ! (Kingsley's Westward Ho !)

લાસ્ટ ડેઝ ઝોવ પોમ્પીઆઇ (Last Days of Pompeii).

સ્કોટ્સ નોવેલ્સ (Scott's Novels).

આ સીવાય બે બીન્ન વધુ સારાં ધર્મ-ગ્રંથ પુસ્તકો બ્રહ્માં હોય તો 'ગ્રંથકારો (ધર્મ-ગ્રંથ) પ્રખ્યાતના પુસ્તકો' ના મહાલાં હેયલની આરતીકલ વાચો.

‘ચોપડીઓ, ગુજરાતી, સારી—જે નામની ચોપડી હોય તે નામે જોવું નહીં પણ તેના બનાવનાર, રચનાર યા લખનારની અટકવાલા અક્ષરે જોવી. દાખલા તરીકે, ‘શીવાજી’ જોવું હોય તો ‘શી’ અક્ષર પર નહીં જોવું, પણ તે ચોપડીના રચનારની અટકે, એટલે ‘વાઘા, માણેકજી એદલજી’ નાં નામે, જોવી. જો ફોનની અટક ન હોય તો રચનારના નામના પહેલા અક્ષરે જોવું. સારી વારતાની થોડીક ચોપડીઓના નામે માટે જુઓ નીચેનું ટીપ્પણ.

ચોપડીઓ, સારી વાર્તાની ગુજરાતી ચોપડીઓ, ના નામે—અરેખ્યન નાઈલ્સ ; હુખ-ચારી ખચુ ; કાવલાની કહાણી ; તારાખાઈ ; કરણુ ઘેલો ; શીવાજી ; વનરાજ આવડો ; રત્ન લક્ષ્મી ; પાંડુરંગ હરી ; મુંદ્રા અને કુલીન ; એદલકાકા ; લેલા માને તલેસમાતી ખાગ ; રાણુક દેવી ; વફાદારીનો વારસો ; મરઝખાન કૃત શુલીવરની મુસાફરીઓ ; દેલજંગ દલેર ; અંધેર નગરીનો ગર્વશન ; તોખેહ નહુહ ; કુમાર દર્પણ ; મેહરમસ્તની મુસાફરી ; માળદરાનનું તલેસમાતી પુતલું ; દખણની અસલી વાર્તાઓ ; સ્ત્રીપાઈ ખરયાની સજની ; રોખીનસન કફરોનું ચરીત્ર ; તોપખાનાનો ભંડાર ; કરણી તેવી પાર ઉતરણી ; ખાગો ખહાર ; ખરજેરનામા ; ગોદન શલ ; હાતમ નામુ ; રમુજે દોલઆરામ.

ચોપડીની કીનારી પર ગીલીટ—જુઓ ‘ગીલીટ, ચોપડીની કીનારી પર’.

ચોધારીમાં ગોસ્ત—‘ખાફ ગોસ્ત’ ની રીત પ્રમાણુ કરવું, પણ ગોસ્તમાં પાણી નાખ્યા પછી ખેંકકરા પડે કે તેમાં થોડા કાપેલા કાંદા અને સમારેલી કુમલી ચોધારીના કાપેલા ખારીક કટકા નાખવા. પાણી ખળી નાંચ અને ચોધારી ચરી રહે કે તપીલી ચુલા પરથી ઉતારી પાડવી.

ચોરીમાં ગોસ્ત—‘ચોધારીમાં ગોસ્ત’ પ્રમાણુ સવલું કરવું, ફરક એટલોજ કે ચોધારીને ખદલે કુમલી ચોરીની જણી કાતરીઓ કરી નાખવી.

ચોસર, જીયોફર—એક ઇંગ્લેન્ડ કવી. (૧૩૨૮-૧૪૦૦). ‘કેન્ટરબરી તેલ્સ’ એણે

લખી હતી. એ હપરાંત પુસ્તક ગ્રંથો રચેલાછે. ‘આલગાઈન એડીશન’ નામની આવૃત્તીના પુસ્તકો વાંચો.

૬૭

છતરીના પડ વલગી જતાં અટકાવવાનો નુસખો—છતરીને સારી પેટે હુછી-તેની પર સંઘળે ઠેકાણુ તરપેનટાઈન તેલનો મજબુત હાય મારી સુકવવી.

છખી પારવાનો ચોરડો—જુઓ ‘ફોટો-ગ્રાફીક સ્ટુડીયોમાં લાઈટનો ફેલાવો’ વાળી ખાખદ.

છખી સુર્યના કીરણોથી પારવાની રીત—જુઓ ‘ફોટોગ્રાફી’.

છરી, કાંટા, ઇત્યાદીને ચત્રકતાં કરવાની રીત—એક સરખાં વજણની ખારીક કોલસાની ભુકી અને સોડા ક્ષાર લઈ તેમાં થોડું પાણી ઉમેરી તે પ્રવાહી તેમની પર ઘસો.

છરી પરના દાઘા—જુઓ ‘દાઘા છરી પરના’.

છાકટને ઉંઘ ન આવે તેના ઉપાયો—(૧) ઉંઘ ન આવતી હોય અથવા આંખ આંગળ અંધારાં થતાં હોય તો તેવાઓને એક વાઈન ગ્લાસ પાણીથી ભરી તેમાં ગાંધ્રામ હંદર નાખવું. દહાડામાં ત્રણ વખત પીવી. (૨) એક વાઈન ગ્લાસ પાણીથી ભરી તેમાં ૨ ગ્રામ હંદર ભેલીને સુતી વેળા પીવું. (૩) દહાડામાં ત્રણ વખત ખેંચમચા ભરી ચોમાઈડ ઓવ પોતાસ્યમ મીલચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. છેલ્લો ડોઝ સુવા જતી વખતે લેવો. (૪) દહાડામાં ખેંચમચા ચોમાઈડ ઓવ ઝીંક પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની એકેક ગોળી લેવી. સુતી વેળા ખેંચવી. એ ગોળીઓ ખાધા પછી તરતજ લેવી. જુએ પેટે લેવી નહીં. (૫) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા ભરી હાઈપોફોસ્ફોરેટ ઓવ લાઈમ મીલચર (જુઓ નુસખો) નાં આપવા. ૧/૪ આંહસ ઝેન ફોસફરસવાળી ગોળીઓ લીધાથી પણ ફાયદો થાયછે. (૬) ફોસફરસ સોલ્યુશન અથવા ફેપરચુલ્સ લીધાથી પણ ફાયદો જણાયછે.

છાકટપણાથી લેજાં પર અસર થાય

૧ આંઈસ ગ્લીસરીન સાથે ૨ ટ્રાન્સ એક્સત્રેક્ટ ઓવ બેન્ઝોઇનને એકરસ કરો.

જફ્ફર—એક પ્રખ્યાત 'મુસલમીન કવી'. પોતાની ગજલોથી પ્રખ્યાત થયો છે.

જમીન, કઠણ, અને કૃષ્ણદ્રુપ કરવી—લુઓ 'કઠણ જમીનને ફલદ્રુપ સાથે નરમ કરવાની રીત' વાલી બાબદ.

જરથોસ્ત—આ મહાન શીલસુદ્ધ પારસી યોગમખરે રચેલી 'ઝંદ અવસ્તા' નો ઇંગ્રેજીમાં ખલીકે કીધેલો તરજુમો વખણાય છે. લુઓ 'પારસી'.

જર્મન સીલ્વર—(૧) ૫૦ રતલ ત્રાંજી, ૨૫ રતલ જસત, અને ૨૫ રતલ 'નીકલ' ધાતુ. (૨) ૫૦ રતલ ત્રાંજી, ૨૦ રતલ જસત અને ૧૦ રતલ 'ખેસ્ત પલવેરાઈઝ નીકલ' (Nickel) નામની ધાતુ. (૩) ચમચા, કાંટા ઇત્યાદી માટે જો હોય તો, ૬૦ રતલ ત્રાંજી, ૧૦ રતલ જસત, અને ૨૫ રતલ 'નીકલ' ધાતુ. (૪) થાંટરડી. ચંગ વગેરે માટે જોઈએ તો, ૬૦ રતલ લાંજી, ૨૦ રતલ જસત, ૨૦ રતલ 'નીકલ' ધાતુ, ૩ રતલ ત્રાંજી અને ૨ રતલ લોખંડ. (૫) ૪૯ ભાગ ત્રાંજી, ૨૪ ભાગ જસત, ૨૪ ભાગ નીકલ ધાતુ (Nickel) અને ૨૧ ભાગ એલ્યુમીનમ (Aluminum). સઘણું તોલીને લેવું. (૬) ૮ ભાગ ત્રાંજી, ૨ ભાગ નીકલ (Nickel) અને ૩ ભાગ જસત ; એ મધ્યાંને મુસમાં નાખી પીગલાવો, એટલે German Silver ખનશે.

જર્મન સીલ્વરના વાસણો માટે રેવણ—૪ ભાગ સાધારણ જર્મન સીલ્વર (Argentine), અને ૫ ભાગ જસતના લઈ પીગલાવી એકરસ કરો.

જર્મન સીલ્વરને લાંકડાં સાથે સંધનાડું સીમેન્ટ—મેરીન સીમેન્ટ (Marine Cement) વાપરો.

જર્મન સીલ્વર સાફ કરનારી મેળવણી—૧ ભાગ ઓલીવ ઓઈલ (Olive Oil), ૧ ભાગ સ્પીરીટ ઓવ સાલ એમોનીએક (Sal

Amoniac), ૨ ભાગ સુનો, અને ૧ ભાગ પાણી લઈ મધ્યાંને એકરસ કરી લાડી જેટું બનાવી હાથથી ઘસો.

જલંદર—Dropsy થી પીડતા દરદીની છાતીમાં પાણી એકઠું થવાથી દુખારો થાય છે, અને પાંસરી આગલનો ભાગ સુજેલો જણાય છે. પીસાખ યોડી થાય છે, મુસ્કેલીથી શ્વાસ ચાલે છે, દરદીની ચામડી સુકકી રહે છે, અને દરદીને તરસ ઘણી લાગે છે. એને કદર રોગ પણ કહે છે. (૧) બ્રાઈલ્સ દીઝીસ પરથી થયેલા જલંદર માટે કમપાઈન્ડ જેલેપ એન્ડ બાઈ-તારજેટ ઓવ પોતાથ પાઈર્મર્સ (લુઓ નુસખો) 'તુ'પડીકું આંતરે આંતરે અને અકવાડીયું સુધી સવારના લેવું. ઘણો ઝાડો ન થાય તેની સંભાલ લેવી. (૨) દર ચચાર કલાકે ત્રીસ ત્રીસ ટીપાં સ્પીરીટ ઓવ લુનીપર (Spirit of Juniper) ના સેજ પાણીમાં યા ૭૦ ટાઈર્મ નાખી પીવાં. (૩) દર પાંચ પાંચ ટ્રેન્સ રેડીન ઓવ કોપાઈબા (Resin of Copaiba) ની ગોલીઓ કરી દહાડામાં તણુ વખત બધે ગોલીઓ આપવી. (૪) દર ચચાર કલાકે સેજ પાણીમાં ૧૫ થી ૨૦ ટીપાં ટીકચર ઓવ સ્કેનીલ (Tine. Squill) ના બેલી પીકું. આ ઉપાય ઘણો અકસીર છે. (૫) હાથ, પગ, અને મોંહના જલંદર પર અને સુવાથી જાણે સુંગલાઈ જતું હોય તેમ લાગે તેની પર નીચલી દવા પીવાથી સેજ દીવમમાં જલંદર નાશ થાય છે, જે કે પેહેલાં ઘણી પીસાખ છુટે છે. દર ચચાર કલાકે એકેક ચમચી આરસેનીક મીલચર (લુઓ નુસખો) ની લેવી. (૬) ૩ ટ્રાન્સ કાળાં મરી, ૨ ટ્રાન્સ નીમક અને ૧ ટ્રામ સુંઠ લઈ મધ્યાંને મેલવી ૩૦ થી ૪૦ ટ્રેન્સ જેટલું, જ્યાં સુધી ઝાડો માફ આવે ત્યાં સુધી, તણુ તણુ કલાકે દરદીને ફકાવવું. (૭) ૨૦ ટ્રેન્સ જલંદરનો ભુકો, ૧૨ ટ્રેન્સ હરડે, ૮ ટ્રેન્સ જમાલગોટાના ખીજ, ૫ ટ્રેન્સ કાળાં મરી, અને ૩ ટ્રેન્સ મુંઠ એ સઘલાંને મેલવી નાખી તેની ૮ ગોળીઓ બનાવી ૧ થી ૨ ગોળીઓ જ્યાં સુધી સાફ આરો આવે ત્યાં સુધી ગળ્યા કરવી.

જળોના ડંખનાં ઇલાત્તે—જે જળો સુક-
યા પછી તેના ડંખમાંથી લોહી ઝરફ્યાજ કરે
તો જ્યા સુધી લોહી નીકલતું ખંધ નહીં થાય
ત્યાં સુધી (૧) ડંખવાલા લાગ પર ખરફ મુકવું.
(૨) લુંબેલી કટકીનો અથવા ખલેલી હળધનો
લુકો મુકવો.

જસ્તનીફાઈગ—ખરાખર પ્રમાણમાં લાઈનો
છુટી છુટી, સરેરાસ ખાંચાંની, છાપચી માટે સ્પે-
સીસ મુકીને કરવી તે. લુઓ 'પ્રીટીગ.'

જસ્તની સામે ટકે એવી શાઈ—લુઓ
'એસીડ' યા જસ્તની સામે ટકે એવી શાઈ.

જસ્ત પર લખવાની શાઈઓ—(૧) એક
પ્યાલામાં ખાટાં લીજુનો રસ નીચોવી તેમાં
જુનો ત્રાંખાનો પૈસો, નાખી એક કે બે દીવસ
સુધી રહેવા દેવો. પછી કવીલ-પેનથી લખો.
(૨) ૧ પેંત પાણીમાં ૧૦૦ ગ્રેન્સ કલોરાઈડ
ઓવ પ્લેટીનમ (Chloride of Platinum)
નાખી પીગલાવો. પછી તેમાં સેજ મેસ, યા કા-
જલ યા લીસો શુંદર ઉમેરો.

જંગાલ—એ ત્રાંખાનો કાટ છે. એને ઇં-
ગ્રેજમાં એસીટેટ ઓવ કોપર (Acetate of
Copper), અથવા વરડીતર (Verditer),
અથવા તે વરડીગ્રીસ (Verdigris) કહેછે.

જાતુલજનખ—Pleuritis or Pleu-
risy અથવા ફેફસાંનાં પડના વરમમાં શ્વાસ
લેતી વેલા અથવા કાંસતી વેલા છાતીની એક
અથવા બન્ને ખાજુઓ પર જીલું હુથીઆર
સોકાતું હોય તેમ દુખાવો થાયછે. આંગણાંથી
છાતી ઠોકતાં વંધારે દુખાવો થાયછે. તાવ જ્વરમાં
હોવાથી ચામડી સુકકી તથા ખડખડી થાયછે.
નાડી ઉતાવળથી ચાલેછે, શ્વાસ ખરાખર લેવા-
તો નથી. જે એક ખાજુ વરમ થયો હોય તો
દરદી બીજા ખાજુએ ફોર વાળી સુધ રહેછે. જે
ખંધે ખાજુએ હોય તો ચત્તો સુધ રહેછે. વરમ
તરફ કાન મુક્યે તો ખરરર કરતો અવાજ સં-
ભલાયછે. ઉપાયો:—(૧) હુમલાની સરૂઆત-
મા 'એકોનાઈત મીસચર' તે નામના નુમખામાં
જણાવ્યા પ્રમાણે પાવી. (૨) જે ખાજુમાં દુ-
ખાવો ઘણાજ થાય, અને સુકકી ખાંસી પણ

થાય તો દર બધે કલાકે ખાણેની મીસચર
(લુઓ નુમખો) નો 'ડોઝ' યાવો. (૩) ૬ ટ્રા-
મ્સ ખનફસા ૩ ટ્રામ્સ જેઠીમધનો શીરો અને
૩ ટ્રામ્સ તુખમે ખતમી લઈ, સઘળાંનો ખારીક
લુકો કરી, તેમાં શુંદરનું પાણી ભેલી, તેનો
પાખ ખનાવવો, અને તેમાંથી ૨ ટ્રામ્સ જેટલો
લઈ દહાડામાં ૩ વાર ખાવો. (૪) જે વરમ
ઘણાજ હોય, ખાંસી પણ જ્વરમાં થતી હોય,
અને તાવ આવતી હોય તો ૨૦ ગ્રાઈન્સ પાણી-
માં પ નંગ સુકકાં અંજર, ૨ ટ્રામ્સ ઓફો, અને
૧૧૧ ટ્રામ્સ જેઠીમધના મુળીયાં નાખી ૧૦ ગ્રાઈન્સ
સ જેટલું રહે ત્યાં સુધી ઉકાલીને પછી થંડું
પાડવું. ૩ થી ૫ ગ્રાઈન્સ જેટલું દહાડામાં
૩ વાર પીવું.

જાપાન્ડ લેધરની ચલક—લુઓ 'પિનન્ટ
અને જાપાન્ડ લેધરની ચલક માટે વારનીશ.'

જાતભાઈ, રૂસનમજી હોરમજી—લ-
ખનાર. 'ધી પોરવેત ગેસેરી ઓવ વેસ્તર્ન ઇંડીયા'
નામની ચોપડી પ્રસીધ્ધ કરી. એમાં પ્રસીધ્ધ
રાજઓ અને ગ્રહસ્થોની જાંદગીનો તેમની
સખી સાથે હેવાલ આપ્યોછે. 'પ્રસીધ્ધ પેગમ-
ખરો' પણ એજ લખનારથી લખાયેલી હતી.

જાંબુઆ રંગના ઉતના કપડાં રંગવાં—
૧ ગ્રાઈન્સ ઓમ (Chrome) અને ૧ ગ્રાઈન્સ
ફટકીવાળાં ખખલતાં પાણીમાં ૧૧૧ કલાક સુધી
૧૦ રતલ ઉતના કપડાં ભીજવી રાખો. પછી
હંચકીને થંડાં પાણીથી ધોવો. પછી ૨ રતલ
પતંગ (Logwood) અને ૧ રતલ પીચવૂડ
(Peachwood) પીગલાવેલાં બીન્ડ ખખલતાં
પાણીના વાસણમાં ૧૧૧ કલાક સુધી કપડાંને
ખોળો. પછી કપડાંને હંચકીને છેલ્લાં વાસણમાં
૧ ગ્રાઈન્સ ફટકી નાખી ૨૦ મીનીટ સુધી પેલાં
કપડાં પાછા ખોળો. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને
સુકવો.

જાંબુઆ રંગના રૂના કપડાં રંગવાં—
'લાલ રમ' (લુઓ નુસખો) ના ગરમ પાણીમાં
૧ થી મીનીટ સુધી ૧૦ રતલ કપડાં ખોળી રાખવાં,
પછી નીચોવોને ગરમ પાણીએ ધોવાં પછી
૨ રતલવાલા પતંગ અથવા લોગવૂડના ઉકાલા

ગુજરાતી 'સાધકલોપીક્યા.'

(લુઓ નુસખો) માં ૧૧ કલાક શુધી કપડાં ધોળી ઉકાલો. પછી ઉચકાને વા પેત લાલ રસ' (લુઓ નુસખો) માં ૧૫ મીનીટ ધોળી રાખીને પછી કુકડાં પાણીથી ભરેલાં પીપમાં કપડાં ધોવો. પછી નીચોવીને સુકવો.

જીનીંગ મેશીન—આ સાંચાની મદદથી ખીયાંથી રૂના તારો છુટા પડેછે. વધુ વર્ણન માટે લુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન'.

જલેતીનાઇઝડ પેપર—૪ આઉંસ પાણીમાં ૪ થી ૧૨ ટ્રેન્સ સોને સરસ (Gelatine) પીગલાવો, અને તેની અંદર ઘણાજ પાતલાં કાગલ (Tissue Paper) ને ધોળી કાઢી સુકાવા દેવો, એટલે Gelatinized Paper પડે.

જલેટીના-કલોરાઇડ મીન્ટસ માટે ટોનીંગ પાઠ—(ક) ૨ ટ્રેન્સ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ (Chloride of Gold) ને ૩ આઉંસ પાણીમાં પીગલાવો. (ખ) ૩ આઉંસ પાણીમાં ૪૦ ટ્રેન્સ સલ્ફોસાઇનાઇડ (Sulphocyanide) ઓવ એમોનીયમ, ૧ ટ્રેન હાઇપોસલ્ફાઇટ ઓવ સોડા અને ૩ ટ્રેન્સ કાર્બોનેટ ઓવ સોડા નાખો. પછી ખનને (ક અને ખ) મીઝના સરખે સરખા ભાગ લઈ એકરસ કરો.

જલેટીના-કલોરાઇડ, પ્યારક્સ—૧૯૯ ટ્રેન્સ જલેટાઇન (Gelatine), ૧૮ ટ્રેન્સ કલોરાઇડ ઓવ એમોનીયમ, ૫૦ ટ્રેન્સ રોસેલ સાલ્ટસ (Rochelle Salts), ૭૫ ટ્રેન્સ નાઇટ્રેટ ઓવ સીલ્વર, અને ૪ ટ્રાન્સ આલ-કોહોલ ને ૫ આઉંસ પાણીમાં ભેલી નાખી ૧૦૦ દીગરી ફ્રેનહીટ જેટલી ગરમી આપી સઘણ ફાળી રહેવા પછી ૧૦ મીનીટ સુધી રહેવા દેવો; ત્યાર પછી હમેસ પ્રમાણે કામ કરવું.

જીવનુ ધુજનુ—જે Nervous Disorders, or Nervousness થાય તો જીવ ધુજ્યા કરેછે, જરા જરામાં ધાસ્તી પડેછે, શરીર થડું રહેછે, વ્રાતચીત કરવા ગમતી નથી, છતીમાં વખકારો થાયછે, અને દરદી ઉપર જાણે કાંઈ આકૃત આવી પડી હોય એમ લાગેછે, ઉપાયો :—(૧) સવાર સાંજ સ્વચ્છ ખુલ્લી હવામાં ફરવા જવું, નીતી સંખધી ચાલ સુધીર-

વા પર પેહેલાં ધ્યાનુ, આમનુ, જીજી, ગોસ્ત, માખણ, ઘસાં, પાંદિ વગેરે ખાવું. પ્રવાહી ખોરાક, અને તરકારી, ધાન્ય, દાળ વગેરે જેમ ખને તેમ પોહું લેવું. સઘણ થડું ખાવું તથા પીવું, ગમે તો થડી કાશી પીવી. સકારે સુવું, અને સકારે ઉઠવું. રાત્રે ખહાર ભટકવું નહી. કસરત કરવા પર ધ્યાન આપવું. સારી મંડળીઓ થા મેળાવરામાં જવા જીલવું નહી. દારૂ પીવો નહી.

(૨) આ નીચલી રીતો પર અમલ કરશો તો એક મહીનામાં દુઃખ નાસી જશો :—(ક) સાદડી પર સુવું, અને કાંઈખી કપડું ઓઢવું નહી. ૭ થી વધુ કલાક પીછાણા પર પડી રહેવું નહી. (ખ) દર સવારે થડાં પાણીએ નાહવું. મધ્યમ-પણુ ખાવું પીવું. સુવાની ૨ કલાક અગાડી ઉલ્લો ખોરાક ખાવો. દારૂથી દુરને દુર નાસવું. ખીડી પણ દહાડામાં ૨ થી વધુ પીવી નહી. (ગ) કીકેત રમવી, અથવા કોઈખી જાતની કસરત કરવી; જેમ ખને તેમ સારી મંડળીઓમાં ફરવું. ઘરમાં ઘણા વખત રહેવું નહી. (ઘ) આ દરદ પર લખાયલાં કાંઈખી ચોપડી ચોપાન્યા હોય તો તેને એકદમ ખાળી નાખજો. (ન) દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા ઓમાઇડ ઓવ પોતાશીયમ મીક્ષચર (લુઓ નુસખો) ના પીવા.

જીવરામ ભટ—આ પ્રાલકાનો ઓદીચ ટોલકીશો ખાહમણુ કવી ઇસવી સન ૧૭૪૪ માં હુધ્યાત હતો. જીવરાજ રોહની મુસાફરી' ઘણી વખણાયછે.

જીનું પીતલ ખતાવવાની મેળવણી—Antique Brass કરવું હોય તો ૩ આઉંસ ક્રીમ ઓવ તારતાર (Cream of Tartar) માં ૧ આઉંસ સાલ એમોનીયક (Sal Ammoniac) પીગલાવો. પછી ૧ પેત ગરમ પાણીમાં ૬ આઉંસ સાધારણ નીમક પીગલાવો. પછી ૨ આઉંસ નાઇટ્રેટ ઓવ કોપર (Nitrate of Copper) ને ૧૧ પેત જેટલાં પાણીમાં પીગલાવો. પછી આ ત્રણડે મેલવણીને સાથે એકરસ કરી એક પ્રચથી વાસણુ થા ત્રીજ પર વાર-વાર ઉપલી મેળવણી લગાડો.

જી મારવાની મેળવણીઓ—Lice માર-

વા માટે નીચલી મેળવણીઓમાંથી એક વાપડો. (૧) ગંધકને ખલમાં સારી પેઠે ઘુટીને તે માયાં ઉપર લગાડવું. (૨) અંદુસના બીજનાં ખારીક છુકા સાથે કપુર અને સીપીયન મેલવી, તે મેળવણી રાતે છતી વેળા ખાળ પર લગાડી તે ઉપર પાટો બાંધવો. સવારના સોડા દારથી માથું ચોલી ધોઈ નાખવું. (૩) નવસાગરનો લુકો સરકામાં પલાલી માયાં પર ચોપડો. (૪) પાણીમાં સરકો નાખી તે પાણીથી માયાંને સારી પેઠે ધોવો, અને પછી નીચે જણાવેલી ચીજો મીઠા કરી તે સવાર સાંજ સારી પેઠે માયાં ઉપર ચોળવી :—૧૦ આઉંસ પાણીમાં ૧૦ આઉંસ દર-ખનો સરકો અને ૦૧ આઉંસ કપુર ભેળો.

જેનસ્યન એસીડ મીક્ષચર—૨ દ્રામ્સ ડાઇલ્યુટ હાઇડ્રો-કલોરીક એસીડ, ૨૪ મીનીમ્સ ડાઇલ્યુટ હાઇડ્રો સીઆનીક એસીડ અને ૮ આઉંસ કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન ઓવ જેનશીયનની લઈને સઘળાવું. મીઠા કરો. આ ઓસડ ઉમરે પુગેલાઓએ ૩ વખત ખખે ચમચા ભરી પીવું.

જેનસ્યન સેના મીક્ષચર—૪ આઉંસ કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન ઓવ જેનસ્યન સાથે ૪ આઉંસ ઇનફ્યુઝન ઓવ સેના મીઠા કરવું. દહાડામાં ૩ વખત ખખે ચમચા ભરી ઉમરે પુગેલાઓએ પીવી.

જેનસ્યન સોડા—૨ દ્રામ્સ ખાઈ-કાર્બોનેટ ઓવ સોડા અને ૨૪ મીનીમ્સ ડાઇલ્યુટ હાઇડ્રોસ્યાનીક એસીડ લઈને ૮ આઉંસ કમપાઉન્ડ જેનશીયનમાં ભેલો. દહાડામાં ૩ વખત ઉમરે પુગેલાઓએ ખખે ચમચા પીવી.

જેલસીમીનમ મીક્ષચર—૨ દ્રામ્સ ટીકચર ઓવ જેલસીમીનમ (Gelsminum) લઈને ૮ આઉંસ પાણીમાં ભેલો. દર ચચાર કલાકે ખખે ચમચા ઉમરે પુગેલાઓએ લેવી. ઘણી સંભાલથી લેવી, અને તેની અંસર ખારીકથી તપાસવી. જો આખાપણું ચા અસ્થીરતા દીસે તો ૬, ૬ કલાકે લેવી.

જેનશન, ખેન—એક ઇંગ્રેજ રાજકવી અને નાટક લખનાર. (૧૫૭૪-૧૬૩૭). 'વર્કશ ઓવ ખેન જેનસન' વાંચો.

જેનસન, સેમ્યુઅલ—ઈંગ્લીશ વૃત્તાંત, નાટક, વાર્તા, કવીતા, નીખંધ, ઇત્યાદી લખનાર ઇંગ્રેજ. (૧૭૦૯-૧૭૮૪.) ઇંગ્રેજ સાધનો પહેલ વેહલો રાષ્ટ્ર સંગ્રહ એણે રચ્યો હતો. એણે રચેલાં ગ્રંથોમાં 'લાઇન્સ ઓવ ધી પોએત્સ' તથા 'રસેલાસ' નામના પુસ્તકો ઘણા લખાયા છે. આ ઉલ્લી ચોપડીનો તરજુમો ગુજરાતીમાં પણ થયલો છે.

જેખ વડું—હન્ડપીલ્સ, ચીઠીઓ, ખીલો, ઇત્યાદીનાનું પરચુરણ કામ. જુઓ 'પ્રોટીંગ.'

૩

ઝાડો સાથે વહેતું લોહી અટકાવવાનો ઉપાય—પેહેલાં તો દરદીએ થંડા ચોરડામાં સુધ રેહેવું જોઈએ. શરીરનો જે ભાગ દુખતો હોય તે ખાલુ આપસની પોટલીઓ બાંધવી. દર ચચાર કલાકે એસીટિટ ઓવ લેડ મીક્ષચર [જુઓ નુસખો] ખખે ચમચા ભરી ઉમરે પુગેલાંને પાવી.

ઝાડો અને રોપાને જલદી ઉછેરવાની રીત—નાઇટ્રેટ ઓવ સોડા (Nitrate of Soda) ખાતર અથવા રાખ સાથે ભેલી નાખવું.

ઝાંખા થયેલા નેગેટીવને અસલ પ્રમાણે કરવાની રીત—૧૦ ગ્રેન્સ સ્ક્લીપ્સ સાલ્ટ (Schlippe's salt) ને ૧ આઉંસ પાણીમાં પીગલાવો. પછી પાણીથી ભરેલી એક રકાખીમાં ફિલ્મ (Film) ને ઝળેલી તેને, જ્યાં સુધી પુરતો તેજમાં આવે ત્યાં સુધી, ઉપર પનાવેલી મેળવણીમાં ઘોલી રાખો.

ઝીંક કારબોન ઝેટેરી માટે કારબોન બનાવવાનો નુસખો—કોલસાને ખાળીને કીધેલા કોયલા (Carbon) નો ખારીક છુકો કરો. પછી તેને દામરનો તાર (Coal tar) અથવા સીરો (Sirup) ભેલી નાખી તે મેલવણીને મુસ ચાને મોલ્ડ (Mould) માં નાખી જુજવી. જુજ્યા પછી ગરમ હોય તે વેલા અનેલા કારબોનને જો ૧ અથવા ૨ વેલા સીરા અથવા તારમાં ખોળી કાઢશે તો વધારે ઠીક બનશે.

એનોફેન—આ યુનાની તવારીખ કર્તાના મંથોના ઇંગ્રેજમાં તરબુમાઓ થયલાછે.

એહેર, ઉદરને માટે—૧ આર્કંસ અમખ-રુ તલ અને ૧ આર્કંસ ઓક્સગોલનું તલ લઈ એકરસ કરી તેમાં થઈનો આદો નાખી ગોળ ગોલીઓ વાલવી.

એહેર, સાપનું—જુઓ 'સાપના દંખનું એર ઉતારી પાડનારી ગોલીઓ' વાલો નુસખો.

૮, ૮

તપખીરીયા રંગના ઉતનાં કપડાં રંગવાં—(૧) ૪ રતલ ફેસ્ટીક (Fustic), ૨ રતલ કેમ્બ્રે (Camwood), અને ૦૧ રતલ પતંગ (Logwood) વાલાં ખખળતાં પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ૧૦ રતલ ઉતના કપડાં યોળી રાખો. પછી કપડાં ઢંચકીને પેલાં પાણીમાં ૦૧ રતલ હીરાકરી હમેચી પેલાં કપડાં ૦૧ કલાક સુધી અંદર પાછાં યોળી રાખવાં. પછી થંડાં પાણીથી ધોઈને સુકવવાં. (૨) ખીછ રીતો જોઈતી હોય તો જુરા, બ્રાઉન, બદામી, કેમ બ્રાઉનના અક્ષરો વાલાં મઠાલાં હેયલના નુસખાઓ અજમાવો.

તપખીરીયા રંગનાં રૂના કપડાં રંગવાં—'બાર્ક-યલો (પીલા) રંગના રૂના કપડાં રંગવાં' પ્રમાણે ૧૦ રતલ રૂના કપડાં રંગો, પછી ૨ રતલ લાઈમાવુડ (Limaewood) અને ૦૧ રતલ પતંગવાલાં પાણીમાં ૦૧ કલાક પેલાં પીળાં રંગેલાં કપડાં યોળી રાખી ઢંચકો, અને ૨ આર્કંસ ફટકીવાલાં પાણીમાં યોળી, હલાવી, નીચો-વી, ધોવો; અને સુકવો.

તરકારી પર ઇંડાં—સોજાં ધોમાં કેપ, ૫૦ ઇંડાં, ખટાટા ઇત્યાદી તરકારી અધકચરી ૫૦, ૫૦ અંદર ગોળ નાખવાને બદલે સોજાં નીચે કેટલું પાણી નાખવું. પછી એક પેનો લાંબા માંથી નાખી, કાંદાને તળવો, અને તેની સામે પેલી તળેલી તરકારી ભેલી નાખી, જરા લાલ થયા આવે કે તરકારીને પાંચથી તેની પર જોઈ તો આખી દાસનાં ઇંડાં બાંજી, નહીં તો ઇંડાંને

બાંજીને ડોહવીને પેલી તરકારી પર ફરવું રેડો. બન્યાએ ને ઉતારી પાડો.

તર્નબુલ્સ બ્લુ—Turnbull's Blue તે ફેરોસીએનાઈડ ઓવ આયરન (Ferrocyanide of Iron) અથવા તો પ્રસ્યન બ્લુ (Prussian Blue) છે.

તરનર્મ સીમેન્ટ—૨ રતલ વહાણનો તાર, ૨ રતલ રાજ, ૨ આર્કંસ પીલું મીણ, અને ૨ રતલ સુકકી ચીકણી માટી લઈ પીગલાવી એકરસ કરો.

તરપેન્ટાઇન એન્ડ એમોન્યા લીનીમેન્ટ—૧૧ આર્કંસ લીનીમેન્ટ ઓવ તરપેન્ટાઇન (Liniment of Turpentine), ૧૧ આર્કંસ સોલ્યુસન ઓવ એમોન્યા અને ૦૧ દ્રામ ઓઈલ ઓવ કાજેપુટ (Oil of Cajeput) લઈને ૪ આર્કંસ ઓલીવ ઓઈલમાં ભેલો. ૬૨ રાતના સુતી વેલા છાતી પર એ દવા મસખવી.

ત્વીસ્ટનું ડીવીડન્ડ—જુઓ 'ડીવીડન્ડ, ત્વીસ્ટ માટેનું' વાલી પાખદ.

ત્વીસ્ટનું વજણ એક તાકામાં સમાવેલાનું, કાઢવાની રીત—જુઓ 'વજણ, એક તાકામાં સમાવેલા ત્વીસ્ટનું કાઢવાની રીત'.

તાઇટલ્સ—ઉદ્દેશ. જુઓ 'પ્રીટીંગ'.

ટાઇપ—છાપવા માટે જે પીખ આવેછે તેને કહેછે. જુઓ 'પ્રીટીંગ'.

ટાઇપ બનાવવા માટે ધાતુઓ—(૧) સાધારણ ટાઇપ માટે ૯ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ લેવી. જોઈએ, (૨) મોટા અને નરમ પીખાં માટે ૭ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ હોયછે. (૩) મોટા ટાઇપ માટે ૬ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ લેવો. (૪) વચગાલેના પીખાં માટે ૫ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ વાપડો. (૫) નાના ટાઇપ બનાવવા માટે ૪ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ વાપડો. (૬) ટાઇપી જણાં ટાઇપ માટે ૩ ભાગ સીસું અને ૧ ભાગ સુરમાની ધાતુ લેવો.

ટાઇપ-રાઇટરની રીખન નવી કરવી—૦૧ આર્કંસ એનીલાઇન બ્લેક (Aniline

Black) ને સોલ ૧૫ આંદસ દારૂના અરક (Alcohol) માં પીગલાવી ને પછી તેમાં કોનસન્ટ્રેટેડ (Concentrated Glycerine) ગ્લીસરીન ઉમેરો.

દાઢિપ-રાઇટરની શાઈ સુકાયલી રીખનને અસલ સ્થિતીમાં લાવવી—Type Writer ની શાઈ સુકાઈ ગઈ હોય, પણ જો થોડો ડુંગ રહ્યો હોય તો તે પર થોડું ગ્લીસરીન (Glycerine) મુકો.

તાઇફસ ફીવર—જુઓ 'તાવ, ૧૪ હાડાનો.'

તાઇફોઇડ ફીવર—જુઓ 'તાવ, ૨૧ હાડાનો.'

તાઇલર, એડવર્ડ ખરેખે—પરચુટણ ખાખ્ખો લખનાર ઇંગ્લેન્ડ ૧૮૩૨ માં જન્મ્યો. 'અલ્બી હિસ્ટોરી ઓવ મેનકાઈન્ડ' તથા 'ખીમી-ટીવ કલ્ચર' તથા 'એનગ્રોપોલોજી' નામના પુસ્તકો લખ્યા.

દાદીયો તાવ—દુધ અને એલોન્ બીજા પુષ્ટીકારક ખોરાક આપવો. હાક દારૂ રોમપેન (ચીન) ચા સેન્ડ્રેલો સોડાનું ગ્લાસ કોઈ કોઈ વાર આપવું. પણ દારૂ ઘણા સોજા જઈએ. વેલાતી દારૂને નામે જે ઊંઘે ખાનગરમાં વેચાય છે તે ચાલે નહીં. દરદનું જોર નરમ પડતું જણાય કે દરદીએ પોતાને મનભાવતી ચીજ ચોડી થોડી ખાવી. ખાંસી ચા બીજા દરદ માટે દવા પીધી છે. કરી કવીનાઈન મુકી દેવું નહીં. ખની રાકે તો હવા ખોવાના મઠક તરફ જવું, અને ખુશ હવામાં કસરત કરવી, અથવા ફરતું હરતું ઉપાયો:—(૧) પેટેલો હુમલો નરમ પડે તો પછી સ્ત્રોગ કવીનાઈન મીક્ષચર (જુઓ ગુસપો) નાં ૪ ચમચા આપવા. ત્યાર પછી ૬ કલાક રહી બીજા ૪ ચમચા આપવા, અને પછી ત્રીજા ૬ કલાકે ખમે ચમચા લેવા. જ્યારે કાનમાં અણઅણાટ ઘણા થતા જણાય કે તરતજ દવા લેતી ખધ કરવી; અથવા તો ઘણાજ નાનાં જઠામાં લેવી. (૨) ફરેન્ચ લસકરી ખાતામાં એ કામ માટે આરસેનીક વપરાય છે. જ્યાં કવીનાઈનનો ઉપાય કારગત લાગતો નથી, ત્યાં આરસેનીક મીક્ષચર (જુઓ ગુસપો) વાપરવા-

થી ઘણા કાયદો થયલો જણાયો છે. દહાડામાં ત્રણ વખત ઉમરે પુગેલાઓને દર વખતે ૫ ડ્રામ્સ આરસેનીક મીક્ષચર આપવું.

તાણુ, થોડાના આંતરેકમાં થતું—જ્યારે એ દરદ ઉભરી નીકલે છે, ત્યારે પોતાના પેટની ઉપર થોડો લાત મારે છે, અને પેટના ખાડા તરફ તે જનાવર ઘણી દુખભરી આંતરતાથી જોયા કરે છે, અથવા જમીન પર તે ખેતી જઈને અંછાડ પછાડ કરે છે, અથવા તો જરા જરા વારે આગલા ખગોલાંખા કરી તે જમીન પર આસાએસ લે છે. જ્યારે દરદ ઉપરા સાપરી હુમલો કરે છે, ત્યારે તે જનાવરનું શરીર પરસેવાથી તદન ભીજી ધઈ જાય છે. એ અટકાવવાનો ઉપાયો એ છે કે નીચલી દવાઓ એકરસ કરી દર ૩, ૩ કલાકે પાની:—૧ પેટ અલસીના તેલમાં ૧ આંદસ અશીમના અફુને અને ૧ આંદસ કલોરીક ઇઠરને પીગલાવવી. બીજા રીત એકે ૧ પેટ પાણીમાં ૧ આંદસ અશીમના અરકને ૧ આંદસ સલફ્યુરિક ઇઠરને અને ૧ આંદસ સ્પીરીટ કલોરોફોર્મને પીગલાવવો.

તાપતદલી યાને ખલોહોદ—Enlargement of the Spleen ના દરદમાં એક મોટી ગાંઠ પેટમાં ઘણી ખાજીની પાંસડીઓની વચ્ચે દાખી જવાથી હાથને લાગે છે. દરદી તવાતા જાય છે, મોંડે શીકકું પડતું જણાય છે, અને હોઠ તથા પોરાઓ સફેદ દીસે છે. ઉપાય ત્રીયે મુજબ:—૧ તોલો અનીસન, ૧ તોલો વરીઆળી, ૧૦ તોલો ઇમ્બર હરડે, ૧૦ તોલો કરકસના બીજ, ૧૦ તોલો ખેખે કેખર, ૧૦ તોલો સાતરા, અને ૧૦ તોલો અજખર લઈ સઘળાને ખારીક છુદી સઘળાને ૧૦ આંદસ પાણીમાં એક દીવસ શુધી જીજવી રાખવું. ત્યાર પછી સારી પેઠે ઉકાલીને ગાલી કાઢી, અરધી દવા સવારના અને અરધી સાંજનાં તેમાં સાંકર બેલી દરદીને પાવી. થોડા દીવસ હુધી એ પ્રમાણે કરવું.

તારતરેતડ એન્તીમોની મીક્ષચર—૧૦ ગ્રેન તારતરેતડ એન્તીમોની (Tartarated Antimony) ને ૬ આંદસ પાણીમાં

પીગડાવો. પેરેલે કલાકે દર ૧૫, ૧૫ મીનીટ સુધી અકેકી ચમચી ઉમરે પુગેલાઓએ પીવી. ત્યાર પછી દર કલાકે એટલી દવા લેવી.

તારે પીડસ—૨ ટ્રેસ તાર (Tar=Pin Liquid) ને ૧ ટ્રેન લાઈકોપોડીયમ (Lycopodium) સાથે એકરસ કરી મસલો, અને તેની એક ગોળી બનાવો. ઉમરે પુગેલાઓએ દર સવાર કલાકે અકેક લેવી.

તારા પેરવાલા, દાદી એ—નાની વાતોઓ અને નાટકો લખનાર.

તાડીબ—એનું ખરૂં નામ માં મુનશી લીનાચક્રપ્રસાદ છે. એક મુસલમાન નાટકકર્તા. 'નીગાહે ગફલત' તથા 'અલીબાબા' તથા 'દીલ-શેર દીશેર' નામના અતી રસીક નાટકો લખ્યા.

તાડ્યારખા, પેસતનછ જેહંગીર—એક પારસી લખનાર. 'રત્ન સત્રમી' દત્ત્યાદી ઘણાંક રસીક પુસ્તકો આ લખનારના હાથથી લખાયલાં છે.

તાવ, રેર દહાડાનો—આ Typhoid or Enteric Fever નામની તાવ દરદીને લાગુ પડ્યા પછી ૮ થી ૧૨ દિવસમાં તેના પેટ, દત્ત્યાદી શરીરના ભાગો પર હુમખાંના આકારનાં ચુલાખી રંગનાં દાંબુઓ દેખાય છે. આ પાતળા અને પીળા રંગના આવે છે, અને કેટલીક વેલા આ સાથે લોહી પણ નીકળે. દરદી ને ઘણી નબલાઈ થાય છે, પેટમાં વાં પકડે છે, અને પેટ મોઢું થઈ ઉપસી આવે છે, અને જરા પણ દાખવાથી તે દુખે છે. દરદીથી ઉજરડું નેલાઈ ચકાતું નથી, ભુખ ખીલકૂલ જતી રહે છે, પણ તરસ વધારે લાગે છે. મુખ્ય કરી રાંતના તાવનું લેશ વધારે લાય છે. જેમ દિવસ વધતા નીકળે, તેમ તેમ છલ સલકતી, સૂકકી અને રાંતી થાય છે, અને દરદી ખકખક કરીયા કરે છે. આ તાવ ૨૧ દહાડા સુધી રાંત દહાડો ચાલુ રહે છે, અને તે ખીલને ઉઠે છે. ઉપાયો:—

(૧) ને દરદીને તરસ ઘણી લાગે તો ખરડનું પાણી, અથવા તો લીંણનું સરખત, અથવા તો પાણી ભેલેલો નરમ દારૂ, અથવા તો દુધ અને પાણી પાતું. કંઈ ખોરાક દરદીને કદી પણ

ખવાડવો નહી, પણ દુધ, ચેરવો, કાંઈ દત્ત્યાદી આપવું. દરદીને દર કલાકે અકેક ચમચી પાણીમાં અકેક ટીપું ટીકચર ઝાવ બેપતી-સીયા (Baptisia tinctoria) નું પાતું. દરદીને ખનતાં સુધી થંડા પાણીએ નાલાડવું નેહાએ. પેરેલા ને કે દાંત કચકચાવશે, પણ કાયદા સાથે સરખાવતાં તે ગળાતરીમાં લેવું નહી નેહાએ. (૨) ઉપાય એ છે જે દર ૧૦, ૧૦ મીનીટ ૭, ૭ ટ્રેસ સલકેત ઝાવ કરીનાઈન પાણી સાથે બેલી દરદીને પાતું. એ પ્રમાણે ૧ કલાક સુધી કરવું. પછી ૨ દહાડા સુધી ખીલું કરીનાઈન આપવું નહી. ૨ વરસની અંદરનાં બાળકોને ૧ કલાકમાં ૧૦ થી ૧૫ ટ્રેસ જેટલો જરહો કરીનાઈનનો આપવો; ૩ થી ૫ વરસનાંઓને ૧૫ ટ્રેસ; ૬ થી ૧૦ વરસનાંઓને ૧૫ થી ૩૦ ટ્રેસ; ૧૧ થી ૧૫ વરસની ઉમરનાંઓને ૨૩ થી ૩૧ ટ્રેસ; અને ૧૫ થી ઉપર વરસનાંઓને ૩૦ થી ૪૦ ટ્રેસ કરીનાઈન ૧ કલાકમાં આપવું નેહાએ. (૩) ને દહાડામાં ૩ થી ૪ વખત ઝાડો ચંતો હાથ તો દર ૪, ૪ કલાકે ખખે ચમચા એસીતેટ ઝાવ લેર મોલચર (લુઓ નુસખો) માં ૧૦, ૧૦ ટીપા એસીતેટ ઝાવ મોરશીયા (Acetate of Morphia) ના ઉમેરી પીવાં. (ખ) ને ઝાડો છુદી જતો હાથ તો દર ૩ થા ૪, ૪ કલાકે અકેક ચમચી આરસેનીક મીલચર (લુઓ નુસખો) ની પીવી. (ગ) ને મોહ પેતવાદ જેવું લાગે, છલ ખડખડી અને જરા રંગની ધાય, અને ઘણું નેરમાં માંહું દુખે અને ચોંસો થાય તો દર કલાકે અકેક ચમચી બ્રાચોની યા બ્રીચોની મીલચર (લુઓ નુસખો) ની લેવાથી કાયદો થશે. (ઘ) ને દર આડા સાથે લોહી એક ચમચા જેટલું જતું હાથ તો પીડ. પર દત્ત્યા રખરની કોયલીમાં ખરડ નાખી સુકવું, અને (ક) એક ગ્લાસ જેટલાં પાણીમાં દર ખખે કલાકે ૨૦, ૨૦ ટીપાં ટીકચર ઝાવ પરકલોરાઈડ (Tinc. Perchloride) ના કાવાં; અથવા તો (ખ) પેરેલા કલાક સુધી દર ૧૦ મીનીટ અકેક ચમચી ઇપીકેકથ્રોનનું મીલચર (લુઓ નુસખો) ની આધ્યા કરવી. પછી દર

કલાકે અંકેક ચમચી પાવી. (૩) ૨ ઐન્સ અ-
શીણ અને ૨ ઐન્સ મોરબુલ લઈ ખન્નેને સાથે
મેલવી તેની અંકેક ઐનની ૪ ગોળીઓ ખનાવ-
વી, અને તે અંકેક ઐનની ગોળી દર ૩ કલાકે
દરદીને પાણી સાથે ગળાવવી. (૪) ૨ દ્રામ્સ
હરડે, ૨ દ્રામ્સ વચ્ચવળ અને ૧ દ્રામ અતવી-
શ લઈ તેનો ખારીક જુકો કરી, મીશ્ર, કરી તેમાં-
થી ૨૦ થી ૨૫ ઐન્સ લઈ દહાડામાં ૨ થી ૩
વાર દરદીને તે જુકો ફકાડવો.

તાવ, આંતરીયા, ના ઇલાજો—(૧) ૨
દ્રામ્સ સાગરગોટા અને ૧ દ્રામ અતવીશનો
ખારીક જુકો કરી મીશ્ર કરો. જે વેલા તાવ નહી
હોય તે વેલા દર ૩ કલાકે ઉપલી જુકીમાંથી ૧૦
થી ૧૮ ઐન્સ જેટલી લઈ પાણી સાથે દરદીને
ફકાડવી. (૨) ૧ દ્રામ અતવીશ, ૧ દ્રામ મોંચ
અને ૧ દ્રામ કાકડાસીંગ લઈ સઘળાંને વાટીને
ખારીક જુકો કરવો, અને સાથે મેળવી નાખી
દહાડામાં ૩ વખત, તાવ નહી હોય તે વેલા,
ઉપલા જુકામાંથી ૧૫ થી ૨૫ ઐન્સ લઈ દરદી-
ને ફકાડવો.

તાવ, ઘોડાને આપે, તેના ઇલાજો—
(૧) યોગંક પાણીમાં ૧ આંઈસ સુરેખાર પી-
ગલાવી તે પાણી પાવું. (૨) અલસીના આઠા
સાથે ૪ દ્રામ્સ સુરાખારનો તથા ૧ દ્રામ કપુરનો
જુકો ભેલી તેમાં ઘોડુંક મધ અથવા પાતલો
ગોળ નાખી તેની ગોળી ખનાવી ઘોડાને આપવી.
(૩) ૨ દ્રામ્સ નવસાગરનો જુકો અને ૧ દ્રામ
સુરાખારનો જુકો પાણીમાં નાખી પીગલાવો,
અને તે ક્વા ઘોડાને પાઈ દેવી.

તાવ, ચોથીયા, ના ઇલાજો—(૧) ૧૦ થી
૧ આંઈસ જેટલું ઉનાખનું (જુઓ નુસખો)
અથવા તે નીસોફરનું (જુઓ નુસખો) સરખત
પાણીમાં ભેળી દરદીને પાવું, જેથી આંતરીયા,
રોજીન્દા, અથવા ચોથીયા તાવથી પીડાતા ખી-
મારને ઘણા ફાયદો થાયછે, અને તાવનું જોર
ચોડા વખતમાં નરમ પડેછે. (૨) ૧ દ્રામ અત-
વીશ, ૧ દ્રામ શલ્લે, ૧ દ્રામ મોંચ, અને
૧૦ દ્રામ સુંઠ લઈ સઘળાંનો ખારીક જુકો કરી
મીશ્ર કરો; તાવ નહી હોય તે વેલા દરદીને દર

કલાકે ૧૦ થી ૨૫ ઐન્સ ઉપલો જુકો લઈ
પાણી સાથે ફકાડવો.

તાવ, ૧૪ દહાડાનો—કોઈ વેળા ૧૪ તો
કોઈ વેળા ૨૧ દીવસ સુધી આ Typhus
Fever તાવ રાત દીવસ ચાલુ રહેછે. તાવ
આળ્યા કેડે ૪ થી ૮ દીવસમાં ગોવરાંની પેઠે
શરીરમાં સેહેંતુરના રંગની છાંટા પડેછે, જે
૧૨ દહાડા સુધી રહેછે. તાવની સરખાતથીજ
દરદીને ઘણી નખલાઈ તથા થાક લાગેછે. જેમ
જેમ દીવસ વધતા જાયછે તેમ તેમ તાવનું
જોર વધતું જઈ દરદી ખેસુધ થાયછે, અને
લવારો પકારો કરાયા કરેછે. ૧૩ દીવસ વીત્યા
હોયછે, તોજ દરદીને ઘણુંખરું જીવવાની આ-
શા રહેછે. ૨૧મે દહાડે આ તાવ તદ્દન ઉતરી
જાયછે. ઉપાયો:—(૧) જો તરસ ઘણી લાગ-
તી હોય તો 'જેનશીયન એન્ડ એસીડ મીક્સચર'
(જુઓ નુસખો) પાણીમાં ભેળી આપવું, અથવા
તો રારુપેરી સરકો આપવો. ખરફના નાના
નાના કટકા દરદીને સુસવા આપવા. જો માથું
ફરતું હોય અને ઉંઘ નહી આવે તો અશ્રીમના
અર્ક (Lupatatum) નાં ૫ ટીપાં ચોડાં પા-
ણીમાં ભેળી દર ચચાર કલાકે પાવાં. જો દરદીનું
જોર એકદમ ઉભરી નીકલે તો એક કલાક સુધી
૧૦; ૧૦ મીનીટે અંકેક ચમચી ખેસેટોના મી-
ક્સચર (જુઓ નુસખો) આપવું, અને પછી દર
કલાકે એટલો જઠો પાવો. અનેતા માથું મુઝા-
વી નાખવું. ઝાડો દરરોજ સાક્ર આવવો જોઈ-
એ. જો ઝોડાથી થાય તો ખરફ સુસવાથી, અથ-
વા તો લીજનું સરખત પીવાથી અથવા તો પેટ
પર રાઈની આગરી મુકવાની તે નરમ પડશે.
તાજી હવા, જુલો ઝોરડો, અને સ્વચ્છપણું,
એ ત્રણ ચીજો ઘણી અગત્યનીછે. દરદીના
ઝોરડામાં કારખોલીક એસીડ છાંટવી. દરદી
સાજે ધાય કે ઝોરડાને સારી પેઠે ધોવો, અને
ચુનો રંગ દેવો. (૨) ૨ રોર દુધમાં ૮ ચમચી
સાકરવાણું ચુનાનું પાણી (Saccharated
Solution of Lime) નાખી એકરસ કરો;
પછી તેના ૮ ભાગો કરી અંકેકો ભાગ દર ત્રણ
ત્રણ કલાકે દરદીને પાવો.

તાવ, જારી(રીમીટન્ડ)-પેહેલાં ટાહાડ વાગે-
છે, અને પછી જરમાં તાવ આવેછે; કોઈ વેલા
જળદી તો કોઈ વેલા કમજો થાયછે. ૧૦ થી ૧૫
કલાક વેર એનું જર રહેછે, પછી સેજ નરમ
પડેછે, પણ તદન જતી રહેતી નથી. દર સાંજે
એનું જર વધારે હોયછે. ૧૪ થી ૧૫ દીવસ
સુધી તાવ રહેછે, અને ઘણા પરસેવો પડીને
જતરવા માંડેછે. ઉપાયો:—(૧) પેહેલાં દર-
દીને 'સાફ ઝાડો લાવવા' માટે એપેરીયન્ત પીલ
(જુઓ 'એપેરીયન્ત પીલ') ની એક ગોળી આપ-
વી, અને દરદીને થોડું થોડું આઈસ ચુસવા
આપવું. જો શરીર ઘણું જરમ રહે તો પેહેલા
એક કલાક સુધી દર ૧૦ મીનીટે એક ચમચી
પાણીમાં ઇપીકેકયુએનડે વાઈન (Ipecacuanha Wine) નું એકેક ટીપું બેળી પાયા
કરવું. પછી દર કલાકે દરદીને આપવું. જેવો
દીલ પર પંસીનો કુટી નીકલે કે લણ વખત દર
ખબે કલાકે ૧૦, ૧૦ ગ્રેન્સ કવીનાઈન પાણી
સાથે બેલી પાડું, અથવા તો સ્ત્રોંગ કવીનાઈન
મીક્ચર (જુઓ નુસખો) ના ચમાર મોઠા ચમ-
ચા આપવા. (૨) ૮ આઈન્સ પાણીમાં ૫ નંચ
આલુ, ૦૧૧ આઈન્સ કાસની અને ૦૧૧ આઈન્સ
ફુલફા બીજ નાખી ચુલા પર મુકી તેનો કાવો
ખનાવો, અને તેમાંથી ૨ થી ૩ આઈન્સ જેટલો
લઈ દરદીને પાવો, જેથી પરસેવો છુટી તાવ નં-
રમ પડશે (૩) એક વાસણુ લઈ તેમાં ૧ રતલ
પાણી, ૨ આઈન્સ કાસનીનાં બીજ, ૧ આઈન્સ
કોકડીના બીજ, ૧ આઈન્સ ખડખડના બીજ,
અને ૧ આઈન્સ તડખડના બીજ લઈ ઉકાલવાં,
પછી તેને ગાળી કાહાડી તેમાં ૧૦ આઈન્સ દરા-
ખનો સરકો, અને ૧૦ આઈન્સ સાકર યીગલાવી
સઘળી મેળવણી આશરે ૩૦ આઈન્સ જેટલી
કરો. દહાડામાં ૩ વાર દર વખતે ૦૧ થી ૧
આઈન્સ જેટલી પાણીમાં પીગળાવી દરદીને
પાવો, જેથી તેને પરસેવો છુટશે.

તાવ, ઝીંણા(હેકતીક)—શરીર જરમ થાય
છે, જરા જરા વારે નાકી ઘણી જતાવળથી
છે, હલવે હલવે શરીર નખલું પડેછે, અને
જાયછે, તથા દરદીને સાંજની વખતે

ટાહાડ વાગી ઝીંણા તાવ આવેછે, મોંહ રાડું
થાયછે, અને થોડા કલાકમાં તાવ જતરી જઈ
ઘણાજ પરસેવો પડેછે. કલેન્ડ્રુ પાકડું, હાડ-
કાનો સડો, પાથું, ખઈ, મરંડો, ઇત્યાદી દરદો-
વાલાં બીમારોમા આ Heetic Fever સા-
ધારણુ હોયછે. ઉપાયો:—(૧) ૬ આઈન્સ પા-
ણીમાં ૪૦ મીનીમ્સ ટીકમર પેહેડોના (Tinc.
Belladonna) અને ૪૦ મીનીમ્સ ટીકમર
ઓપાઈને બેળી ૦૧૧ ગ્લાસ જરી, તણુ તણુ
કલાકે દરદીને પાડું. ચકતી માટે કોડ-લીવર
ઓઈલ પાડું. (૨) ૧ ગ્રેન અપ્રીણુ સાથે ૦૧૧ ગ્રેન
મારચુડ મીચ કરી તેની એક ગોળી ખનાવી દર-
દીને રાત્રે પાણી સાથે ગળાવવી.

તાવ, રાતો (સ્કારલેટ ફીવર)—આ
Scarlet Fever જતની તાવ આવેછે કે
ગળું પેસી જાયછે. બીજે દીવસે ૨૪ કલાકમાં
દરદીના મોંહડાં, ગરદન, અને છાતી ઉપર રાતી
છટિ ફેલાઈ જાયછે. ત્રીજે દીને મોંહડું, છાતી,
અને ગરદન વધારે રાતાં થયલાં દેખાયછે. ચોથે
દીને જર વધારે હોયછે. પાંચમાં દીવસથી તા-
વનું જર નરમ પડવા માંડેછે, અને નવમે
દીવસે છાતીથી લરાયલાં શરીરના ભાગોની ચા-
મડી ખરી પડેછે. આ તાવ ખીલ્તને કહેછે,
અને તે ઘણી ઝેરીછે. ઉપાયો:—(૧) દરદીએ
તાવની પેહેલી નીશાણુ જણાતાંજ લણ અઠવા-
રયાં સુધી ઓરડાની ખાંદર નીકળવું નહી.
ખારી ખારણા ખુલ્લાં મુકવાં. ખનતાં સુધી દરદી-
નાં ઓરડામાં માવજત કરનાર તીવાચ ખીલ્ત
કોઈએ ફતકવું નહી. ઓરડાનાં ખારણા પર
એક પરડો નાખવો, અને ૨ ગ્યાલન પાણીમાં
૦૧૧ પેંત કારખોલીક એસીડ એકરસ કરી તેમાં
પેલો પરડો બોળી હમેશાં ભીંજેલો તાંગવો. દર-
દીના કપડાં વારંવાર બદલાવવાં, અને તેને ખી-
જ ચીલ્લે સાથે અડકવાં દેવાં નહી. દરદી જ્યારે
સાંજે થાય ત્યારે તેણે જરમ પાણીએ સારી પેઠે
નાહવું. ઓરડામાં પછી ખારી ખારણાં ખંધ
કરી તેમાં ગંધક બાળવી, અને યજી દરેક ચીજ
સારી પેઠે ધોઈ કાહાડી ભીંતોને સુનો ઇત્યાદી
લગાડવો. ખનતાં સુધી દરદીના કપડાં ૮

તેણે હાથ લગાડેલી ચોપડીઓ ખાળી નાખવી.
જે દરદી આ ખરાબ તાવથી પીડાતો હોય,
અને તોપણ તે ખીજને ચેતવણી આપ્યા વગર
ફરે, અને તે ખીજ સખસને જો આ તાવ ઉડે
તો આ ખીજ સખસ પેહેલા પર ડામીજીની
ફરીઆદી માંડી રોકે, અને ધનસાક કરનાર
તેવી ડામીજી અપાવે. દરદીએ કલોરેટ ઓવ
પોતાશના સ્વેગ સોલ્યુશનથી ક્રેગળા કરવા.
આ ઉપર જણાવેલા સઘળા ઉપાયો જો કર્યા
હોય તો રાતો તાવ બંધ પડે, પણ જો કોઈને
દવાનીજ હોરા હોય તો દર ચત્તાર કલાકે અડેક
ચમચી નીચલી દવાની પાવી:—(૧) દ્રામ પાણી
સાથે ૩ દ્રામ્સ સાકર, ૩ દ્રામ્સ સ્પીરીટ નાઈટ્રી-
ક.ઈઈ અને ૧ દ્રામ નાઈટ્રેટ ઓવ પોતાશ
ભેળી એકરસ કરવું. (૨) ૨ દ્રામ્સ સાકર, ૪
ગ્રેન્સ કેલોમેલ (Calomel), અને ૪ ગ્રેન્સ
સોનેરી રંગનું સલ્ફ્યુરેટ ઓવ એન્ડીમનીને
એક ખીજ સાથે મીઠા કરી તેના ૨૪ લાગ કરી,

તાંબોટાનું ગોસ્ત—'ખાર ગોસ્ત' ખનાવી
તેમાં વા કાંથીયા જેટલો રસ રહે કે તેમાં જણા
તાંબોટાને સમારી નાખવા, અને તેમાં થોડો
ગોળ નાખી, ચમચ કરી, ઠાંકણવાલી ઇગાર પર
મુકવું; સેજ રસ રહે કે નીચે ઉતારવું.

તીન્કલ—ટંકણખાર યાને ખોરેસ (Bo-
rax) અથવા ખોરેટ ઓવ સોડા (Borate
of Soda) ને Tincal કહે.

દીતાલી રાંધવાની રીત—૧ શેર દીતાલી
સહ એક ૨ કલાક તેને પાણીમાં ભીજવી રાખો.
પછી નવટાંક યા વા શેર ધી અથવા મીઠા તેલ-
નો ખવાસ કાઢાડી તેમાં કાંદો લાલ કરી, આદુ
લશુન છુદેલું, મરચાં, જીરું, દસેલામરી, હલધ,
ક્રેથમરી અને ધાણાજીરોનો મસાલો વજણ
સહ, કાંદાના દાઢ સાથે ગરમ કરો, અને
અંદર પાણી નીપારી સહ પેલી દીતાલી
નીમક નાખી ચમચ ફેરવી; વા કળ
નામી ઇગારે પાણી ખલી રહે

તરના ખોલવાને મલતો અવાજ આવેછે. કોઈ કોઈ જગ્યાએ સેજ સુસવાટા તો કોઈ જગે સીસોડીનો ખારીક અવાજ થતો સંભલાયછે. ઘણું કરી હોજરી કુલી નતયછે, અને આંતરડાં-માં પવન હોડતો ફરેછે. આ દરદમાં નીચલી દવા આપવી:—અલસીના આટા અને ગોળ સાથે ૫ ગ્રેન્સ સોમલ મીશ્ર કરી એક ગોટી ખનાવી, તે સાંજ સવાર હોડાને ગળાવવી. જો એથી ફાયદો ન જણાય તો અને હાંફણુ ઘણી જ્ઞરમાં હોય તો નીચલી દવા દરદના જ્ઞશ પ્રમાણે દહાડામાં એક યા બે વખત પાવી:— ૧ આઈન્સ સલફ્યુરીક ઇટર, ૧ આઈન્સ ટીકચર એવ હાથોસાયેમસ, અને ૧ ડ્રામ ટીકચર એવ ખેલેદોના લઈને તે સઘળાને ૧ પેંત પાણીમાં પીગલાવવું.

ટાઈપ રાઈટર ઘણી જાતના આવે છે, અને તેમના નામો પણ જુદાં જુદાં છે; દાખલા તરીકે, “હોલ”, “વરલડ”, “હિમન્ડ”, “કુલી-ગ્રાફ”, “શીમીંગટન”, વગેરે છે. એમાંના કેટલાંક જ્ઞહએ તેવો સંતાપ વાપરનારને આપતાં નથી. કેટલાંક જે ઠીક છે તે ઘણા મોંઘાં છે, અને લગભગ સઘલાં સમજવાને ઘણા મુશ્કેલ છે. એ સઘલી અડચણ “ધી વીકટર ટાઈપ-રાઈટર” (The Victor Type-Writer) નામના ૧૮૮૯ માં સોધેલા સાંચાથી દુર થઈ છે. એ વીકટર ટાઈપ-રાઈટર દરેક વાટે સં-તાપકારક છે. તે મજબૂત, જલદીથી સમજ પડે એવો, ખીજાઓ કરતાં સસતો, અને ઘણું સફાઈદાર કામ કાઢનારો છે.

થોડીક મીનીટના અરસામાં તે વાપરવાની રીત સમજી શકાય છે. આ સાંચાની મદદથી એક મીનીટમાં ૪૦ થી ૧૦૦ શબ્દો, ચીડીના કાગલો, યા કારદો યા એનવેલપ પર, સુંદર અક્ષરે અને અતી સફાઈથી છપાઈ શકાય છે.

પણ ટાઈપ રાઈટર એટલે શું? એ સવાલ ઘણાં વાંચનારાઓના મોહમાંથી નીકલશે. અમે તેનો જવાબ નીચે આપ્યે છીએ.

એ સાંચો છે, એની મદદથી દરેક સાધારણ માણસ પોતાની ચીડી પત્રીઓ પોતે છાપી શકે છે. અમે ઉપર કહ્યું તેમ એ ટાઈપ-રાઈટર ઘણી જાતના આવે છે, પણ તેઓમાં છેલ્લે શોધી કહાડેલો “ધી વીકટર ટાઈપ રાઈટર” સઘથી સરસ માલમ પડ્યો છે. અમે-રીકામાં તો અત્યારથીજ એ વીકટર ટાઈપ રાઈટર સાધારણ જરૂરની ચીજ તરીકે ઘરેઘર અને ઓફીસે ઓફીસ વપરાવા લાગ્યો છે, જે પરથી દરેકની ખાતરી થશે કે “કુલીગ્રાફ”, “શીમીંગટન” વગેરે ટાઈપ-રાઈટરો કરતાં આ “વીકટર” ઘણા સરસ હોવો જ્ઞહએ.

એક પોહોલું અરધું કુંદાણું ચલાવનારની મજદીક હોય છે. જે કુંદાલાં પર હાંજેજ લાખાના મોટા (Capital) તેમજ નાના દરેક અક્ષરો ઉપરાંત પાઉંડ, દોલર, આંકડાઓ, વીરામચીન્હો, વગેરે સઘલા મલીટો અક્ષરો કોતરેલા છે. એ અરધ કુંદાલાંની ઉપર અને ચલાવનારની સેજ ડાબી ખાજુએ ચમચાના આકારનો એક હાથો છે. આ હાથાનો ખીજે છેડો એક ચક્કર સાથે જોડેલો છે. જે અક્ષર આપણને છાપવો હોય તે અક્ષર પર એ હાથો ખસાડી લઈ જઈ મુંકવો; આ હાથાના ફરવા સાથે સાંચાના ખરાખર વચ્ચેના ચક્કરો પણ ફરશે. છાપનારે હવે પોતાના ડાબા હાથ પર છેક નાડે ખાહર નીકલી આવેલા ખીજા પે હાથાઓમાંના જમણી તરફનો અને નાનો એક હાથો દાખવો, કે તેજ વેલ કાગલ પર પેલો અક્ષર છપાઈ જશે. જ્યારે અક્ષરોની વચ્ચે ખાલી જગ્યા મુકવાની જરૂર જણાય, ત્યારે નવો અક્ષર છાપવાનું કામ શરૂ કરવા આગમચ પેલા હાથાની નજદીકનો ખીજા મોટો હાથો દાખવો. વલી એવી ગોઠવણ કીધી છે કે જેવો એક અક્ષર છપાય છે, અને ખીજા અક્ષર છાપવા શરૂ કર્યે, કે ખીજા અક્ષરનો છાપ કાગલ પર પડ્યા અગાડી કાગલ પોતીકી મેલે સીધી લીટીમાં ડાબા હાથ તરફ ખસી નતય છે. કાગલમાં એક લીટી

છપાઈ રહે છે, કે તરતજ એક ચંગ વાગે છે. એ વખતે વાપડનારે જોઈએ તો ખીજા છ અક્ષર છાપવા યાતો પોતાના જમણા હાથ પર સાંચાનું ખાટું નીકળી આવેલું એક ધાતુનું ખટન ફેરવવું કે કાગલ હાથે ચઢશે. બે લીટી-ઓની વચ્ચેમાં જોઈતી જગ્યા જેટલું કાગલ મઢાવી રહ્યા કે ફરીથી નવી લીટી છાપવા શરૂ કરવી. શાઈનું એક ટીપું આખી દીવમ સુધી ચાલે છે. ટાઈપ જ્યારે શાઈથી ભરાઈ જાય છે, ત્યારે એક નરમ ખસાને આ-લકોલેલ થાને દારૂના અરકમાં ખોળો તેથી ટાઈપ સાફ કરેલા. જ્યારે ટાઈપો તદન ઘસાઈ જાય ત્યારે ટાઈપવાલું ચક્કર કાઢી નાખી, યોગ્ય ખરચમાં ટાઈપ સાથનું એક ખીજું નવું ચક્કર મુંકાય છે. આ સાચો લંબાઈમાં એક ફુટ જે-ટલી અને પોહોલાઈમાં આઠ ઇંચ જેટલી જગ્યા રોકતો હોવાથી, અને તેનું વજણ ફક્ત સવા પાંચ રતલ હોવાથી, જોળા પર મુંકાને પણ કામ કરી શકાય છે. જુઓ સફે ૯૧ તથા ૯૨.

ત્રીનેવલી ૩—જુઓ 'ધારવાર ૩' તથા '૩'.

તુકારામ—મદારાજનો મહાન માધુ—કવી પુનાથી સોલ માઈલને છેડે આવેલાં ટેલુ નામનાં ગામડામાં ૪૦ સં ૧૬૦૮માં જન્મ્યા હતા. એના અબંગ નામનાં નીતીમાન કાવ્યથી અને ઇશ્વર તરફના ભક્તી ભાવથી એ પોતાનું નામ અમર કરી ગયો છે. એના વડીલો સુદ્ધ હોવા છતાં ઘણા ધાર્મિક હતા, અને વીઠોખાના ભગત તરીકે જણાયલા હતા. તુકારામ તેર વર્ષની ઉમરનો થયો ત્યારે એના ખાષે પોતાની દુકાનનું કામ એને સોંપ્યું, જે તેણે આઠ વર્ષ સુધી સારી રીતે ચલાવ્યું. ૪૦ સં ૧૬૨૯ માં દખણનાં લોકને દુકાળની મહા વેદના વેડવી પડી, તે વખતે જે સંખ્યા ખંધ માણસો જુએ તવડીને મુઆં, તેમાં તુકારામની એક ખાપડી અને એક છેકરો હતાં. વલી એનાં મા ખાપ પણ આ વખતે મરણ પામેલાં હતાં, અને ધંધા પડી ખાગવાથી અને ખારે ખોટ જવાથી

એને દીવાલું પણ કાઢવું પડ્યું. આ મધલો ગજબ સામરો આવી પડવાથી તુકારામને ખારે દુઃખ હતપત્ર થયું, અને દુનિયાની સર્વ વસ્તુ ઉપરથી એનો ભાવ કઢી ગયો. ઘરખાર કુંડુંપ સર્વ નકામું છે, એવો વિચાર આવવાથી એણે પોતાની ખાડીની છંદગી વીઠોખાના ભગત તરીકે મંદીરમાં ભજન ગાવામાં અને લોકોને ઉપદેશ કરવામાં શુભરી. શરૂઆતમાં જોડે તુકારામે ઘરના કામ ઉપર ધ્યાન આપવાનું છોડી દીધું હતું, તોપણ કુંડુપ સાથનો સંબંધ એણે તદન છોડ્યો હતો નહીં. દરરોજ સવારના વહેલો કઢીને એ મંદીરે જઈને ભક્તી કરતો, અને સાંજ સુધીનો મધલો વખત પોતાને ગામથી ચાર માઈલ દુર આવેલાં જંગલમાં શુભરતો, જ્યાં તે એકલો ઇશ્વર તરફ પુરો ભાવ રાખીને ધ્યાનમાં બેસતો. માંજે તે પાછો મંદીરે આવતો અને ભક્તી કરવામાં કેવલોક વખત શુભરીને ઘરે જતો. કેવલોક વખત આ પ્રમાણે એણે શુભર્યો. ત્યાર પછી એક રાતના સ્વપ્નામાં એને શરૂ આવી મહાપા, અને ખગ માર્ગનો ખોધ દાખો. એ વખતથી કવીતા રચવાની એની શક્તિ ખુલી, અને યોગ્ય વખતમાં તે એવો તો કુશળ કવી બન્યો, કે વાતચીત પણ એણે કવીતામાં જ કરવા માડી. એના અબંગ નામના રસોડાથી અને એના અનંત ભક્તી ભાવથી એની કીર્તિ યોગ્ય વખતમાં ચોમેર ફેલાઈ, અને એનું ભજન અને એની કક્કા સાંભળવાને સંખ્યા ખંધ લોકો વીઠોખાના મંદીરમાં આવવા લાગ્યાં. પણ એક સુદ્ધ તરફ આટલો ખષે લોકોનો ભાવ જોઈને ખાલજો એની અદેખાઈ કરવા લાગ્યા, અને તેમના તરફથી યોગ્ય વખત સુધી એને ખારે દુઃખ વેઠવું પડ્યું. આખરે જે ખાલજો એના કંટા થતરૂં હતા, તેઓ પોતાની ભુલ કણ્ણ કરીને એના એલા થઈ રહ્યા. ૪૦ સં ૧૬૪૯માં તુકારામ પોતાના ગામ-માંથી એકાએક અદૃશ્ય થઈ ગયો, અને જોડે લોકોએ એના વીરે તરેલવાર અટકલો કરી,

દોષણ એનું શું થયું તે આજ સુધી ખાતરી પુર્વક જણાયું નથી. હીંદુ શાસ્ત્રમાં મોક્ષ માટે ત્રણ માર્ગ સ્થાપેલા છે—ભક્તી માર્ગ, કર્મ માર્ગ અને જ્ઞાન માર્ગ—તેમાં તુકારાયે ભક્તી માર્ગ પકડયો હતો, અને લોકોને પણ એજ માર્ગ પકડવા એ કહેલો હતો એના અભંગ નામના હાનરો સ્તોત્રો, જે એના ચેલાઓની મેડનતથી જલવાદ રહેલા છે, તે આજે પણ મહારાષ્ટ્રમાં સઘળી વણુના લોકો—રાજ, બ્રાહ્મણ તેમજ સુદ્ર-મોટા ભવથી ગાય છે. J.

કુઠ પાઉદર, પીમ એન્ડ હ્યુબીનનો— પીસ અને હાબીનનું પ્રખ્યાત દાંતનું મંજન નીચલી મેવવણીએ એકરસ કર્યાથી બનેછે:— ૧ રતલ એન્ડ આકનો લોકો, ૧ રતલ ઓરીસ પાઉદર (Orris Powder), ૦૧ દ્રામ હીંગલો (Carmin), ૦૧ રતલ ખારીક મેડા ખાંડ, ૧ દ્રામ ચુલાખનું અત્તર, અને ૧ દ્રામ નીચેલીનું અત્તર. આ ચીજો એકરસ કર્યાથી Piesse and Lubin's Tooth Powder બને છે.

તુરીઆમાં ગોસ્ત—દોધીમાં ગોસ્ત ની રીત પ્રમાણે બધણું કરતું ફરક એટલેજ કે દોધીનાં ગરના કટકો લેવાને બદલે મીઠાં તુરીઆનાં ગરના કટકો લેવા.

તેઈન, એચ ૦ એન્ડ—એક ફરેચ લખનાર. એના ૨ ગ્રંથોના ઇંગ્લેન્ડમાં તરતુમાગે. થયલા છે, જેમાં 'હિસ્ટોરી ઓવ ઇંગ્લીશ લીટરેચર' નામનું હુસ્તક થાણું વખણાય છે.

ટેકનીકલ ડેવનાણી - જીઓ 'ધંધા હુનરને લગતી ટેલવાણી' વાલી બાબદ.

તેનીક એસીડ ગારગ્લ—૨ આઈંસ ગ્લીસરીન ઓવ તેનીક એસીડ (Glycerine of Tannic Acid) ને ૧ પેંત પાણીમાં નાખો, અને એકરસ કરો. ઉમરે પુગેલાંગોએ ૩ અથવા ૪ વખત એનો ઉપયોગ કરવો. મોઢિમાં આસરે ૨ ચમચા જેટલી લઈ તેના ડોગળા કરવા. દર વેલા ૪ વખત એ પ્રમાણે કરતું.

તેનીક એપ્રીડ લોઝેન્ડીસ—ખેંક કરંત પેસ્ત સાથે ૧૦ ગ્રેન તેનીક એસીડ (Tan-

nin Acid) ને મીશ કરો, અને તેની એક ખીંદડી વાલી, તેની પર T. કરી નીરાણી કરો. દર ત્રણ ત્રણ કલાકે ઉમરે પુગેલાંગોએ એકેક યા બધે લેવી.

તેનીસન, એલફ્રેડ—એક ઇંગ્લેન્ડ રાજ-કવી. ૧૮૦૯ માં જનમ્યો. ૧૮૮૪ માં ખેરન (કમરવ) નો ખેતાબ આપવામાં આવ્યો. 'પો-એવીકલ વર્કસ', તથા 'દિમેતર' વાંચો.

તેપવર્થ દરાર્ટ—૧ દ્રામ લીકવીડ એક્સનેક્ટ ઓવ ફરન-ફટ અને ૧ દ્રામ સીરપ ઓવ જનજર લઈને ૧ આઈંસ પાણીમાં ભેલો અપવામ કરી ઉમરે પુગેલાંગોએ સઘળી પીવી.

તેલર, જોરેમા—(૧૬૧૩-૧૬૬૭). એના સંખ્યાબંધ હુસ્તકોમાં 'હોલી લીવીંગ એન્ડ ડાઈંગ' નામનું હુસ્તક થાણું વખણાય છે.

ટેલીફોન—“ફોન” (Telephone) (વધે કાંઈ પણ લખ્યે તે અગાઉ રોબર્ટ હુકે ૧૬૬૪ માં ખાતર પાડેલી પોતાની એક ઓપડી-માં તે વિશે કાંઈલી અગમચેતીથી વાંચનારને વાંકું કરાવું.

તે લખે છે કે “અને જેમ કાચોએ આપણી જોવાની શક્તી વધારી છે, તેમ ઘોડા વખતમાં એવાપણ શોધકો બાહ્ય પડે કે જેઓ પોતાનાં મનના બલથી આપણી આંખલાવાની, સુંગવાની અને આપવાની શક્તીને ખીલવી શકશે, એ વિચાર કાંઈ ખેલુંદો નથી. એકે કેટલાક ગ્રંથ કરીએ માનવાને સાફ ના પાડે છે કે પટલામાં પટલા કાચમાથી પણ અવજ નહીં જઈ શકે, તોપણ હું એક એવી રીત જાણું છું કે જેથી ત્રણ શીટ જાડી દીવાલમાંથી પણ સાબરહું સેલેહું થઈ શકે. હવામાંથી અવાજ પસાર થઈ શકે છે, એવો સર્વને રોચન છે; પણ હવા કરતાં ખીણ કઈ ચીજ આપણા અવાજ તેડીજ સે-હેલાઈથી અને સફાઈથી લઈ જઈ શકે, તે તપાસ હજી થઈ નથી. હું વાંચનારાંએને ખાતરીથી કહું છું, કે એક તારીને લાંબા કાંચેલા તારમાંથી એક પત્રમાં રોચનીની ગ્રંથ કાંઈક મોટા તફાવત સુધી અવાજને હું લેઈ જવા

તેલીફોન, (આલુ)

પામ્યો હતો અને વધી એટલું જ નહીં પણ સીધાને બદલે વાંકા ટીકા તારમાંથી પણ હું અવાજ પસાર કરવાને શક્તીવાન થયો હતો.”

આતો ફક્ત એક શુદ્ધ આત હતી. તે એક ભવિષ્યની ક્ષતિની અગમચેતી હતી. જે વખતે રાખર્ટ હુકે ઉપલી અગમચેતી કાઢી હતી, તે વખતે હું થોડું જ નતણુતો હતો કે તેની અગમચેતી પાર પડશે, એટલું જ નહીં પણ વિધ્યા હુતરનાં બલથી એટલી તો વધી જશે કે તેનાં ખ્યાલમાં પણ નહીં હોય.

પ્રેફેસર રીસના કહેવા પ્રમાણે તેલીફોન એ એક હુતર છે, કે જે એક અવાજને તેની મુલ જગ્યાથી થણીક દુર પાછો ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

હવે આ અવાજ ઉત્પન્ન કરનાર યંત્ર તેજ તેલીફોન. માનવીના કાનની રચના કરતાં તે ધ્રુવરે જે કાયદાની સંભાલ લીધી છે, તેજ કાયદો આ તેલીફોનમાં પણ અંમેલમાં આવ્યો છે અને આ પ્રમાણે કાનનો અને તેલીફોનનો મુકાબલો કરવા માટે કાંઈ થણું દુર કે થણું ઈંડું જતું પડતું નથી. પેહેલાં આપણે હસ્તકૃત કાન એટલે તેલીફોન તપાસયે, અને પછી આપણે જુદરતી કાનની રચના સમજી શકીશું.

હાલમાં સઘણે ઠેકાણે વપરાતો તેલીફોન હોં આપણે તપાસયે, તે પેહેલાં જે નાની શોધ આ સંપુરણ તેલીફોનને તેવું રૂપ આપયું, તેની નોંધ લેઈયે. આ પેહેલું તેલીફોન તેના ખનાવનાર શીલીપ રીસના નામપરથી રીસ તેલીફોનને નામે જણાયલું છે. તેમાં તેણે વાપડેલી સકયી ઉપયોગી ચીજ આ હતી: તેણે એક દાખડા લીધો, જેની એક બાજુ તેણે પતરાંના એક યડદાથી બંધ કરી લીધી, અને બીજી બાજુએ એક પો-હોલ મોટું કાટરી કાઢયું. પેલા પડદા ઉપર હોલમાં એક પતરું મુકયું, જે પતરાંના એક છેડાને ખેતરના એક છેડા સાથે તાર વતી સંબંધમાં મુકયો, જે ખેતરનો બીજો છેડો જમીનમાં લેઈજવામાં આવ્યો. હવે પેલાં પતરાંની

જરા ઉપર એક સ્કું તેણે ગોઠયું, જેની સાથે તાર ખાંધી તેને થણે દુર મુકેલા એક તાર વી-ટાલેલાં લોહાંના સહયાની સાથે સંબંધમાં મુકયું અને પેલા લોહાંના સહયા ઉપર વિટાલેલાં તારના બીજા છેડાને ઉપર માફક જમીનમાં મુકયો. આ પુરું થયું કે તે પેલા દાખડાના પોહોલાં મોઢાંમાંથી કાંઈ ખોલ્યો કે તુરત તેવું ખોલેલું પેલા તાર વિટાલેલા લોહાંના કટકાને બીજે છેડે આપાદ પાછું ઉત્પન્ન થયું. આ ઉપરથી તેણે સીધું કીધું કે “વીજલીક રેલાના એક પછી એક આવતા મોત, પેલાં ઝીણાં પતરાં ઉપર થતાં તેટલાંજ દખાણુથી, પેલું આપનાર યંત્ર જે ખોલે તે બીજાં લેનાર યંત્રને પાછું ઉત્પન્ન કરવાને શક્તીવાન કરે છે.”

હવે આ હસ્તકૃત કાનનો જે પેલો પતરાંનો પેહેલો પડદો, તે આપણા જુદરતી કાનમાં ગોઠવાયેલા પડદા જેવો છે. જો કે તે ખનાવતમાં જુદો છે, તોપણ કામમાં એકજ છે. જે પ્રમાણે કોઈ ઘોંઘાટ યા ગાયણુના શીરન અવાજથી આપણી કાન આગલની હવા હીલી આપણા કાનના પડદાને અસર કરે છે, તેમ પેલા બાકસમાં ભરાયેલી હવા આપણા ખેલવાથી પેલા ઝીણા પડદાપર અસર કરે છે. હવે આ બાબતથી રોકાયેલી જગ્યા તરફ જોતાં, આ દુક મુકાબલો હયાંજ અટકાવી, બીજી વધારે ઉપયોગી શોધો તપાસયે.

જે તેલીફોનનું સુખ આજે આખી દુન્યાં ભોગવે છે, તે તેલીફોનને જાહેરમાં લાવવાનું માન એડીનબરોવાલા ડો. ગરાહામ ખેલને ધટે છે. હાલમાં વપરાતાં તેલીફોનની ખનાવટ નિમે પ્રમાણે છે: લોહચુંબક કીધેલાં પોલાદ (Magnet)ને પોહોલાં મોઢાં સાથના એક ગોળ દાખડામાં બંધ કરવામાં આવે છે. આ લોહચુંબકના એક છેડા પર એક ચપટું બોબીન અથવા કાટલું જડી લીધેલું હોય છે, અને તે કાટલાં પર તાંબાના તાર વિટાલેલા હોય છે; અને તેમના બે છેડા તે દાખડાની આખી લંબાઈમાંથી પસાર થઈ તે દાખડાને બીજે છેડે જડેલાં બે સ્કુંઓને મઝે છે. પેલા દા-

૧૯૦૦ ટેલેફોન, (આદ્ય).

ખડાના પોલોલાં મોહોમાંની લગભગ ઝીના ધાતુનો પદાર્થ જડી લીધેલો હોય છે. આ પોલોલું મોંઢું તખીમો જે સ્વયંસંક્રોષ (છાતી તપાસવાની ભુંગળી) વાપડે છે, તેનાં મોંઢાં જેવું હોય છે હવે સાધારણ રીતે આ યંત્ર આપણે સાંભળવાને માટે કાન આગળ ધર્યે છીએ, જો કે તેમાંથી બોલે તોપણ આવે. હવે સાધારણ રીતે જેમાંથી બોલે છીએ, તે કાંઈ ઉપલાંથી જુદું નથી. માત્ર ફરક એટલોજ કે આ દાખલો ચોરસ હોય છે, અને તેને ખીંટે જડી લેવાની સગવડ કીધેલી હોય છે. એક લાંબા પાટમાંના ઉપલા ભાગ પર આ ચોરસ દાખલો, અલખત તેમાંની સરળી ઉપયોગી ચીજ સાથે, ગોઠવવામાં આવે છે, જેની નીચે એક લંબાકાળ ધરવાના એક ગોખલામાં વિજ્ઞાતીક જે-તરી રાખવામાં આવે છે. હવે ઉપલો ચોરસ દાખલો તેમાં બોલવાને માટે વાપડવા માં આવે છે, તોપણ તેલીફોન વાપડનારાઓએ આ બેડ દાખલ રાખવા અવશ્યતા છે: કારણકે જે બોલવાને માટે મુકરર થયેલો છે તે જરા મોટો અને વધારે શક્તીવાન છે.

હવે આ તેલીફોનમાં પેકું તાર સાથનું કાટલું અને પેકું લોહચુંબક એક વાર ખરાબર ગોઠવાયું, કે તે ચપ્પત ખેસી જાય છે. હવે પેકું લોહચુંબક, પેલા દાખલાના મોંઢા આગળ ગેઝેલા પડદાને 'ઇન્ડક્શન' (જુલો 'વીજલી')થી લોહચુંબક ખનાવે છે, અને જ્યારે પેલાં મોંઢાંથી આપણે બોલે છીએ ત્યારે આપણા અવાજથી તે આમ તેમ હીલી પેલાં લોહચુંબકમાં અવારનવાર ચોક્કસ ફેરફાર કરે છે; જેથી થાય છે એમ કે પેલા કાંટલાં પર વીટાલેલા તારોમાં વીજલીક બેટરીમાંથી વીજલીક રેલાનો ચક્રાવે (જુલો 'તેલીગ્રાફ') ખાંધી વીજલીક રેલો ચાલુ કરે છે, અને એજ પ્રમાણે પેલાં (ગોળ દાખલાવાળાં) 'લેનાર' યંત્ર માં પણ ફેરફાર થઈ આપણને બોલેલું પ્રગટ સંભલાય છે. જોકે સામેવાલાનું બોલેલું આપણને હચ્ચારે હચ્ચાર પરગઈ સંભલાય

છે, તોપણ અવાજ ઘણો લીજી અને નરમ આવે છે, એટલો કે જો કોઈ પોતાનું નામ લીધા-વીના બોલે, તો આપણને ખીલકૂલ જણાય નહીં કે કોણ બોલ્યું. અલખત! આ ખામી સુધારવાની ઘણી તરેહની કોશિશો થઈ છે, તો પણ એક સીવાય કોઈ પણ મનમાનતી પાર ઉતરી નથી.

પ્રોફેસર એલેક્ઝાંડર ગ્રાહમ બેલની આ ક્ષેત્ર પછી ઘણા વીધ્વાનોએ પોતાની વીધ્વાની લગામના જરે આ શોધના મેદાનમાં ઘોડા દપડાવ્યા, પણ તેઓની શોધો એટલી તો નીરજીવ નીવડી ચા એટલાતો થોડા ફેરફાર સાથની નીકળી કે છાં તેમના વર્ણનો આપવાની જરૂર પણ નથી. તોપણ ઉપલી કોશિશોમાંની એક ઘણું દરજ્જે ક્ષેત્ર-મંદ નીવડી છે, તેની દ્વારા નોંધ લીધા વગર રહેવાનું નથી.

આપણે ઉપર જુલું કે તેલીફોનમાંથી અવાજ લીધો પણ પરગઈ સંભલાય છે, પણ કોણ બોલ્યું તે જણાવું નથી; અને તે ખામી સુધારવાની કોશિશ ઘણાઓએ કીધી છે. તેમાં જો કોઈખી ક્ષેત્રમંદ નીકળેલો કહેવાય તો તે અમેરિકાનો વીધ્વાન શોધક એડીસન છે. તેણે વલી પોતાનું 'બોલનાર' તદ્દન નવીજ રચનાથી રચ્યું છે; જેનું પેટન્ટ તેણે ૧૮૭૭ના જુલાઈ માસમાં લીધું હતું. એડીસનની આ ગોઠવણ યંત્ર વીધ્વા માહિલા ઘસારા જેને ઇંગ્લેશમાં 'ફ્રિક્શન' (friction) કહે છે, તેનાકાયદા ઉપર ખંધાયેલી છે. એડીસનનો આ તેલીફોન જેમ રચનામાં બેલથી જુલો છે, તેમ વપરાસમાં પણ જુલો છે. બેલના તેલીફોનથી તો સામેવાલો શું બોલે છે, તે પેલો જે ચપ્પસ પેકું સાંભલવાનું યંત્ર કાન આગલ ધરે તેજ સાંભલી શકે છે, જ્યારે એડીસનનાં આ તેલીફોનમાં તે ચોરસમાં કોઈખી બેઠેલો ચપ્પસ સાંભલી શકે. ત્યારે કોઈ ખુશો કે તેમાં કોઈ ખાનગી વાતચીતની મતલબ સચવાયજ નહીં. અલખત નહીં! તેલીફોન ખાનગી વાતચીત

ટેલીફોન (ચાલુ).

તે માટે છેજ નહીં. જેમ, ખેલનાં તેલીફોન-માંથી સાંભળનાર સીવાય કોઈ ખીજું સાંભલતું નથી, તેમ તેનાજ તેલીફોનનાં પેલા ભાગ પર ખેલનારને એટલું ઘોટે ખોલતું પડે છે કે ત્યાં હાજર રહેલું કોઈ પણ સાંભલે છે. ત્યારે ખાનગીની વાત તો હયાં રહી જ નહીં, અને જ્યારે ખાનગીની કોઈ તકરાર હયાં તકતી નથી, ત્યારે એડીસનનું પેટન્ટ એક એવો ફાયરો. ધરાવે છે કે ખેલના ટેલીફોન કરતાં ઘોડે દગળજે ન વધુ ફોલોમદ ફેરેવાય, અને તે એ છે કે પેલો સાદો ઘોટે આખાથી કોણ ખોલે છે તે તુરંત ખરાખર સંભલાય છે, અને 'તમે કોણો' આ સંવાલની જરૂર રહેતી નથી.

ત્યાર પછી એલીશા એ એડીસનમાં કાંઈક ફેરફાર કરી ૫૦ સં ૧૮૭૫-૭૮ની વચમાં પોતાનું પેટન્ટ લીધું.

ત્યાર પછી મૅફિસર ડોલબેરે વળી એક નવી જ જાતનું તેલીફોન રોપી કાઢ્યું. ખેલનું તેલીફોન વાંચતાં વાચનારે જોયું હશે કે ખેલનાં તેલીફોનમાં વીજલીથી ખનેલું લોહનું બેક વપડવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે આ નવાં તેલીફોનમાં લોહનું બેકની કાંઈ પણ મદદ લેવામાં આવી નથી. ૧૮૮૩માં રોયલ ઇલેક્ટ્રીક સોસાયટીના હાસના પ્રમુખ સર ઉવીલ્યમ થોમસને પોતાની એક ચોપડી* મારફતે એવું સીધું કીધું કે વીજલીનાં કંડેન્સર (એટલું કરનાર જીવો 'વીજલી') ને ભરેં યા ખાલી કરે, ત્યારે નાની પીસ્ટોલમાં યેટી ફોડી હોય તેવા અવાજ થાય છે. આવી જ રીતની સામેતી ફોલવેલ વાર-લીએ પણ તપાસી હતી, જેણે વીજલીનાં કંડેન્સર (Condenser) ના આ ઝુણને તેલીફોનમાં વાપડવાની સુચના કીધી હતી. અને આજ ૬૫ ઉપર મૅફિસર ડોલબેરેનું તેલીફોન રચાયલું છે.

હવે તેલીફોનનો કાયદો, તેની રોધ, તેની ટુક તવારીખ અને જુદા જુદા રોધકોનાં

ઉપયોગી તેલીફોનની આ નોંધ પછી તેલીફોનના તારના મથાંલાં, હંથલ તેમાં થતું કામ અને ખીજું જાણવા જોગ હકીકત આપ્યે.

તેલીફોનના તાર—સાધારણ રીતે ખોલતાં તેલીફોનના તારની ગોઠવણ દરેક રીતે 'તેલીગ્રાફી' ને (જે મથાલાં હેકલની બાબદ જીવો) મલતી આવે છે. રોડરોમાં, કે જ્યાં એક મધ્યખીંડ યા મડકમાંથી ઘણા તારો નીકલે છે ત્યાં, તારો જડા હોવાથી દેખાવ ઘણો કંપંગો અને કદફો લાગે છે. તેટલા માટે જરા વધારે મજબૂત ધાતુના પટલા તાર વાપડવામાં આવે છે, અને તેથી સીલીફોન, એલુમીનમ, ઇલ્યુમી ધાતુઓ તાર ખનાવવાને કામમાં વધુ આવતી જાય છે. મજબૂત ધાતુના પટલા તારો ઘણું સુધી ચાલે છે, એટલું જ નહીં પણ રોડરોની બેલાયલી હવા (કારણ કે રોડરોની હવા જ્યાં કારખાનાઓ ઘણા હોવાને લીધે ગામડેના જેવી સ્વચ્છ અને ચોખી હોતી નથી) માંથી તે મનમાનતું કામ કરી શકે છે, અને તેમને યાંબલાઓ ઉપર તાણીને ચઢાવવા માટે પણ સહેલું થઈ પડે છે તોખા અને પીતલના તાર તેલીગ્રાફીમાં વપડવા લોઢાના તાર ઉપર બેથક સરસાંઈ બોગવે છે, અને લોઢાના અને તોખાના તાર વચ્ચેના ફરક એટલે સુધી, રીસલખર્જ અને ખીજાઓ મે કાઢયો છે કે તોખાના તાર મારફતે હજાર માઈલ લાંબે ખોલેલું પણ ધાતુ પ્રગટ ઉતપન્ન થાય છે, જ્યારે જાણીતો પ્રીસ, લડન અને મેનચેસ્ટર વચ્ચે લોઢાના તાર મારફતે સંધેસો ચઢાવવાને નીચ્છલ નીવડ્યો હતો. હવે આ તારોની સંધેસ લેઈ જવાની શકતી તપાસ્યે.

સારી શકતી ધરાવનારાં ધાતુના પટલા તાર ડાટ્યાંથી તે ઉપર થતી ખુદરતી વીજલીની અસર આપણે કમી કરી શકયે છીએ, આ સધલા તારો ખનતાં સુધી જમીનથી ઘણે ઉચે ખાંધવા જોઈએ. રીસેલખર્જ અને ખીજાઓ

દેવીફેન, (ચાહ).

મમલાઓ પર મુકેલા ત્રાંખાના તારની મદદથી હજારથી વધુ માઈલને છેડે વાતચીત કરી હતી. પણ વીધ્યાની હાથની હાલત તપાસતાં ઈર્ષા મારફતે તેકીગ્રાફ (જે જીવો)ની માફક સો માઈલ કરતાં વધારે તેલીફોનીક સંધેસો ખીલકુલ ન્તય નહીં એ સંભવીત છે.

તેલીફોનની લાઇન ચલાવવાને માટે જે પે-હલી રીત વાપડવામાં આવતી હતી તે ઘણીજ સહેલી હતી. તેલીગ્રાફના જેવી એક સાધારણ લાઇનને એક મેલનો તેલીફોન દરેક છેડે જોડવામાં આવ્યો હતો, અને તેમાં વાપડવામાં આવતા તારોનાં એકેકા છેડા દરેક ખાલુએ રહતા તેમને (જીવો રીક્ષની ગોઠવણ) જમીનમાં ઉતારવામાં આવતા હતા. આ જમીનમાં ઉતારવાનું કારણ એમ કે તેલીફોનનાં કામમાં વપડાતી વીજલીનો રેસો પોતાનો ચકરાવો પુરો કરે નહીં ('જીવો તેલીગ્રાફ') ત્યાં સુધી કાંઈ પણ અસર તેલીફોનપર થાય નહીં. હવે વીજલીનો ચકરાવો આ પ્રમાણે બને છે. ધારો કે કામ કરતી એક ખેતરની ખે પ્લેટો ('જીવો વીજલી') માંની એક પ્લેટપર ખાધેસો તાર તમો હાથમાં લેવો, અને તેથી થતી અસર માટે ચોખો, પણ કાંઈજ નહીં. હવે પેલી ખીજ પ્લેટને છેડે ખાધેસો ખીજ તાર પણ તમારા ખીજ હાથમાં લેવો કે તુરત તમને એક આચકો લાગશે. હવે આ આચકો પેડેલા નહીં લાગ્યો અને પછી લાગ્યો તેનું કારણ શું? પેડેલા અખતરામાં જે કાર્ય થયું તે આ હતું: તમે જે છેડો પકડીશો તેમાંથી વીજલી નીકલતી હતી, જે વીજલી તમારાં શરીરમાંથી યદ જમીનમાં જતી રહેતી હતી. પણ ખીજ અખતરામાં જે કાર્ય થયું તે તદન જુદું હતું; તેમાં તો પેલી વીજલી પેલા તારમાંથી નીકળી, તમારાં દીલમાં ફરી, પેલા ખીજ હાથમાં પકડેલા તાર તરફ ખેંચાઈ જઈ, ખેટરીમાં જતી રહેતી હતી; અને જે જગ્યાએથી નીકળી તેજ જગ્યાએ જઈ જેવું કમ્પાસથી આપણે ગોઠવ કુંડાલું દેવે

છીયે, તેનું એક કુંડાલું દોરતી હતી. આનું નામ તે સરકીત, ચાને ચકરાવો ત્યારે હવે ચકરાવો નીચે આટલું ખોલ્યા પછી આપણે આગલ ચાલ્યો. આ પ્રમાણે જમીનમાં પેલા ખે છેડા જોસવાથી ઉપર કહેલો ચકરાવો પુરો થતો હતો. જમીન આવાં સાધન તરીકે વપડાતી હોવાથી, તારને જમીનમાં ખોડી નીચે મુકવાની મેહેનત અને પદસાનો મોટો ઉગારો તે હયાં કરતી. માલમ પડે છે, જો કે જે રેસો પેલી ખેટરીમાંથી નીકળે છે તે રેસો કાંઈ જમીન પાછો ખીજે છેડે માંકલતી નથી, તે તો જમીનમાં ખોલાત્રાઈ ન્તય છે, પણ તેટલોજ રેસો જમીન પેસે છેડે પોતાનામાંથી મોકલે છે.

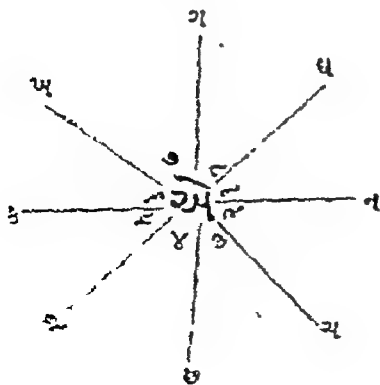
ત્યારે હવે જ્યાંથી આપણે ચકરાવાની સમજણ ચાહી કીધી ત્યાંથી પાછા આગલ વધ્યે. પેલા છેડા જમીનમાં ઉતાર્યા પછી એક તેલીફોનમાંથી ખોડેલું ખરાખર ખીજ તેલીફોનમાંથી સંભલાતું હતું. એકજ તેલીફોન વારાફરતી મોંહ આગલ ધરા, તેમાં ખોલી, તુરત પાછું સાંભલવાને કાન આગલ ધરવાની અરચણ દરેક છેડે અમેએ ઉપર કહ્યું તમ ખે તેલીફોન વાપડવાની ખરી જરૂર છે. હવે આપણું તેલીફોન જોઈ તે ખે ઠેકાણું ગોઠવ્યું: પણ જે ઘણી સાથે આપણે વાત કરવા માંગતા હોઈયે, તેનું ધ્યાન પેસે છેડે કેમ ખેંચવું? આ સગવડ એક વીજલીક-ધોટરડી પુરા પાડે છે. આ નાના સંગને પેલા ખોલવાને માટે ગોઠવેલા ચોરસ દાખડા ઉપરજ, ગોઠવવામાં આવે છે, જે સંગ કાંઈ લોહચુંખકની ગોઠવણ ચા પેલા તેલીફોનમાંજ વપડાતી ખેટરીથી વાગે છે. જ્યારે તેલીફોનનું કામ પડતું નથી ત્યારે તેનું કામ કરનારી ખેટરીની સરકીતસ ચા ચકરાવો તોડી નાંખવામાં આવે છે, અને તેજ કલાથી તેજ વખતે અગનો સંબંધ તે વીજલી સાથે ખેંચાય છે. આ છેલ્લી રીત ઘણી ખરી દરેક તેલીફોનમાં જોવામાં આવે છે. ઉપલાજ ચોરસ દાખડાની જમણી ખાલુએ એક હુક તમેને જણાયે, કે જેમાં તેલીફોનનું પેડું સાંભલવાનું

ટેલીફોન, (યાલ).

લુગર ટાંગેલું રહે છે. આ હુંકમાં એવી ગોઠવણ હોય છે કે જ્યાં સુધી તે પર તેલીફોનનું પેલું લુગર તાંગેલું રહે છે, ત્યાં સુધી ટેલીફોન સા-યનો વીજલીક સંબંધ દુટી ધાંટ સાથે જ રાખેલો રહે છે. આ જ ખાતરીથી જોઈ લેાય, તો જે વખતે ટેલીફોન તે હુંકમાં હોય, તે વખતે પેલા ધાંટનો હાથ ફેરવો, કે તુરત તમારો તેમજ જે ધણીને તમા બોલાવવા માંગતા હોવ, તેનો ચંગ વાગશે. પેલું તેલીફોન ટાંગેલું જ રાખી જરા વાર હોખો, કે તુરત તમારો ચંગ વાગશે, એટલે તરત પેલું તેલીફોન પેલા હુંકમાંથી કાઢી તમારે કાને ધરવું. જેવું તેલીફોન તે હુંક-માંથી નીકળ્યું કે ધાંટનો સંબંધ દુટી ટેલીફોન માલુ થશે, એની ખાતરી કરવા પેલો ચંગનો હાથ ફેરવો, તો પેલો ચંગ વાગશે નહીં.

હવે આ ગોઠવણ તો ચહેરમાં ફક્ત બેજ જણાનાં ધરમાં ટેલીફોન હોય તેને માટે છે. પણ જ્યાં એક શેઠરમાં સેંકડો તેલીફોન વાપડનારાઓનો એકમેક માથનો સંબંધ કેમ ગોઠવાય? કાંઈ દરેકને એકઠો સાંધો પુરો પડાયજ નહીં, અને તેટલા માટે જે ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. તેને એક્સચેન્જ (Exchange) કહી કહે છે.

આ એક્સચેન્જ તે તેલીફોન કંપનીની હાશીસ છે, જ્યાંથી કોઈપણ બે જણના તેલીફોનને સં-બંધ કરી આપે છે. આ ચિત્ર નીચલી આકૃતિ પરથી ખરાબ જણાશે:—

ધારો કે 'ક' ને 'ધ' સાથે વાત કરવી છે, ત્યારે 'ક' એક્સચેન્જ 'એ' માંના એક માણસને પોતાની આ મરજી જણાવે છે. તુરતજ 'એ' માંનો પેલો માણસ 'ધ' ને બોલાવી ૧ અને ૬ નંબરના તેલીફોનને જોડે છે. જેથી 'ક' અને 'ધ'નો સંબંધ બંધાય છે. અને તેમ દરેકનું જાણવું.

આ એક્સચેન્જની પણ જુદી જુદી ગોઠવણ આવે છે. જેમાંની એક ગોઠવણ ગ્લાસગો તેલીફોન કંપનીવાલા ૫૦૦ ૦૦ ૫૦૦ કહેરે સુચવેલી કેલવાય છે જુઓ 'ફુરચ'.

‘રફીક’

તેલીગ્રાફ—(Telegraph) એ શબ્દ બે યુનાની શબ્દોનો બન્યો છે. (Tele દુર and Grapho, હું લખું છું.) ધાતુના બનાવેલા તાર-માંથી એકાંદ વીજલીક રેલો અથવા પ્રવાહ (Voltaic Current) પસાર થઈ એક ચોક્કસ જાતના યંત્રોમાં નીચાણીઓ માટે આપણને સંદેશો મોકલવામાં થણા ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેવાં યંત્રોને ઇલેક્ટ્રીક ટેલીગ્રાફ (Electric Telegraph) યાને વીજલીક તાર દરી કહે છે.

ટેલીગ્રાફ પણ મુખ્ય બાબોનો બનેલો છે:—

૧. ધાતુના બનાવેલા તારોથી બે સ્તેશનોને કોઈપણ ચિત્રે જોડી એક ચક્રાવો (Circuit) બનાવવો; તથા વીજળી બનાવવા ચોક્કસ જાતના યંત્રો (Batteries) તૈયાર રાખવાં. હી-આં ચક્રાવો (Circuit) શબ્દની થોડીક સમજણ લઈએ. અખતરાઓ પરથી એવું સી-દ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે એક વીજલીક રેલો (Electric Current) એક ચોક્કસ ચીજ પર ક્યારે અસર કરી રહે, કે જ્યારે તે એક ચોક્કસ ખેતરીમાં વપરાતી એક પદ્ધતિમાંથી નીકળી તેજ ખેતરીની બીજી પદ્ધતિને પાછો આવી મલે. આ વીજલીક રેલાની નાની જેવી મુસા-દરને ઇન્જિનમાં સરકીટ (Circuit) કહે છે; અને આપણે વરણન દરમિયાન આ સર-કીટને ‘ચક્રાવો’ના ગુજરાતી શબ્દથી જોલ-ખીશું. (તથા માટે જુલો ‘ટેલીફોન’).

૨. એક સ્તેશન પરથી બીજાં સ્તેશન પર સંદેશો મોકલી શકાય તેથી એક ‘કમ્યુનિકેટર’

ટેલીગ્રાફ (યાહ).

(Communicator) રાખવું, જેનું મુખ્ય કામ એટલું જ કે જ્યારે સંદેશો મોકલવો હોય ત્યારે તે આખો ચક્રાવો ખનાવે, અને જ્યારે કંઈ કામ નહીં હોય ત્યારે ચક્રાવો ભાજ નાખે.

૩. એક સ્તેશન પરથી મોકલેલો સંદેશો ખીજાં સ્તેશન પર લેવાઈ શકે એવું એક ભતતનું યંત્ર, જેને ઇન્ડેકેટર (Indicator) કહી કહે છે તે, તરફાર રાખવું.

હવે જોઈ ગયા તેમ ટેલીગ્રાફને માટે આપણને વીજળી ઘણી જરૂરની છે પણ વીજળી કંઈ? વીજળી બે ભતતની હોય છે:--

૧. જે ભતતની વીજળી વરસાદ અને તોફાનની વખતે આપણને મળી આવે છે, તેને કુદરતી વીજળી કહે છે.

૨. હસ્તકૃત વીજળી (Artificial Electricity). જે ચોક્કસ ભતતની ધાતુઓ, (જેવીકે જસત અને ત્રાણ, જસત અને પ્લેટીનમ, જસત અને રૂપ,) કેટલાક ચોક્કસ ભતતના તેજાઓ અને એતીડો, જેવીકે સલ્ફ્યુરિક એસીડ (Sulphuric acid), નાઇટ્રીક (Nitric acid), મેરચ્યુ (Sulphate of Copper), બાઈક્રોમેટ (Bichromate of Potash)ના રસાયણી કાર્ય (Chemical Action), વગેરેથી ખને, એવી ભતતની વીજલીને (Voltaic Current Electricity): 'વોલ્ટેક કરન્ટ ઇલેક્ટ્રીસીટી' એટલે વીજલીક રેલો અથવા મેવાહ કરી નામ આપ્યું છે, અને તે ખનાવવાના યંત્રોને Batteries કહી કહે છે.

વધુ માટે જુવો 'વીજળી'વાલી ખાખદ. ખેતરીઓ (Batteries) ઘણી ભતતની હોય છે, જેવીકે દેનીયલ ખેતરી (Daniel's Battery), બુનસન ખેતરી (Bunsen Battery), ગ્રોવ ખેતરી (Grove Battery), લેક્લાન્ચી ખેતરી (Leclanche Battery), અને મીનોટ્ટો ખેતરી (Minotto's Battery), ઇત્યાદી હોય છે, જેમાંની મીનોટ્ટો ખેતરી ટેલીગ્રાફને માટે હાલ વાપડવામાં

આવે છે, પણ દેનીયલ ખેતરીનો ફરાનસમાં ટેલીગ્રાફને માટે ઘણો ખપ પડે છે, જ્યાં તે ખેતરી લાગત કામ કરે છે.

કેટલેક ઠેકાણે તો લેક્લાન્ચીની ખેતરી વાપડવામાં આવે છે, પણ આ ભતતની ખેતરીમાંનો વીજલીક રેલો ચાલુ હોતો નથી, અને એ ખેતરીના આ ગુણથી—યાને એમાંથી પેદા થતો વીજલીક રેલો ખટકે ખટકે જતો હોવાથી ઇલેક્ટ્રીક બેલ (Electric Bell): યાને વીજલીક ઘાટરડીમાં તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે.

ખેતરીઓમાં વીજળી પેદા થઈ કે તે વીજળી તેમાં વાપડેલી ધાતુઓની સાથે જોડેલા કેટલાક ત્રાંખાના તારોનાં ખનેલા એક ચક્રાવો (Circuit) માંથી એક પલકારામાં પસાર થઈ જાય છે. તેલીગ્રાફના કામમાં એક આખો ચક્રાવો બે તારો—એક તાર તેમાંથી વીજળી જવાને માટે અને બીજા તારમાંથી પેલી ખેતરીમાં પાછા ફરવાને માટેનો ખનેલો હોતો નથી, પણ ફક્ત એક તારની મદદથી સંદેશો મોકલી શકાય છે. તેલીગ્રાફને માટે વપડાતી મીનોટ્ટો ખેતરીમાં જસત અને ત્રાંખાની ધાતુઓ વાપડવામાં આવે છે. આ ત્રાંખાના ભંડા પતરાં સાથે એક તાર જોડવામાં આવે છે, જેનો છેડો કોઈ પણ ઇલેક્ટ્રીક ટેલીગ્રાફના યંત્રમાંના એકાદ ચોક્કસ સ્કુ સાથે પેલી ખેતરી અને વીજળી યંત્રને સંબંધમાં લાવવામાં આવે છે; અને પેલી જસતની પ્લેટ સાથે જોડેલા એકાદ તારનો બીજો છેડો એક ધાતુની પ્લેટ સાથે જોડવામાં આવે છે, અને તે પ્લેટને જમીનમાં ઘાટવામાં આવે છે. જે ઠેકાણે સંદેશો મોકલવાનો હોય ત્યાંની ખેતરીઓને ખી હપલીગરીતની માફક જમીન સાથે જોડવામાં આવે છે. આમ સ્ટીનહીલ (Steinheil) ૧૮૩૭ના વરસમાં મ્યુનિચ શહેરમાં એક અખતરો કરી દેખાડી આપ્યું હતું.

પહેલ વહેલું મોંસ્થો ઝોરસ્તેતે શોધી કાઢ્યું કે જો એક (Electric Current) વીજલીક રેલો એક નાની ખુંટી પર ફરતી એક (Mag-

ટેલીગ્રાફ (વાહ).

netic Needle) લોહચુંબકી સોયની ઉપરથી પસાર કરવામાં આવે, તો તે રેણું (Current) તે સોયની ઉપર સીધા માંગમાંથી ખસી જવાની એક ચોકસાઈ ભરતી અમર કરે છે; પણ ત્યાર પછી મોંઝેણી સ્વીચરે એવું જણાવ્યું કે જો એક કરતાં વધારે તારોના આંટા (Turns) માંથી એક વીજળીક રેણું પસાર કરવામાં આવે, તો તે સોય ઉપર વધારે અસર થઈ શકે છે. આમાં યંત્રને ઇન્વેલ્યુમાં (Schwinger's Multiplier) સ્કવીન્જરનું 'મલતીપલાયર' કરી નામ આપવામાં આવ્યું છે. ટેલીગ્રાફીનો મુખ્ય પાયો જો જુઓ તો સ્કવીન્જરનું 'મલતીપલાયર' છે.

આપણે ઉપર જોયું તેમ વીજળી પસાર કરવાને માટે ત્રાંખાની ધાતુના ખનાવેલા તારો વાપડવામાં આવે છે. એ તારોને આસપાસથી એકકમ ચીજનું પડ (Insulate) કરવામાં આવે છે, એવી મતલબથી કે તેમાંથી પસાર થતો વીજળી જતી રહે નહીં, અને તે તારો કાત ખાતાં ખયે, તથા તે તાર, કે જેમાંથી વીજળીક રેણું પસાર થાય છે તે, જો તે ત્રણ બીજાં તારો સાથે મળી જાય તો તેમાંથી પસાર થતો વીજળીક રેણું પેલા બીજા તારોમાંથી પસાર થતો રેણું સાથે ભેળાઈ જાય નહીં.

જેમ તાર જુનો તેમ તેમાંથી વીજળીક રેણું ઘણું જલદીથી પસાર થઈ શકે છે.

હવે જો એક ટેકાણેથી બીજે ટેકાણે આપણે એક વીજળીક રેણું પેલા તાંખાના ખનેલા તારોમાંથી પસાર કરવા માંગતા હોઈએ તો તેઓને જમીનને લાગવા દેવા નહીં જોઈએ; કારણકે તેમાંથી પસાર થતી વીજળી ખોલવાઈ જાય છે. એને માટે કેટલીક હંચાઈએ થાંભલાઓ જમીન પર ઘાતવામાં આવે છે, અને આ થાંભલાઓ મારફતે તે તારોને લઈ જવામાં આવે છે; આથી કરીને પેલા તારો જમીનથી ઘણું દુર રહી શકે છે.

હવે પેલા થાંભલાઓ, જેઓ પણ ચોકસાઈ લોખંડના ખનેલા હોય છે તેઓ, નોં અને તારોનો સંબંધ જુદો રહેવો જોઈએ. જેને માટે આ તારોને છુદ્ધ થાંભલાઓ મારફતે નહીં લઈ જતાં થાંભલાઓ ઉપર ચોકસાઈ સફેદ ટોડીના ખનાવેલાં નાના પ્યાલાંની મારફતે લઈ જવામાં આવે છે; આથી કરીને તે તારોમાંથી પસાર થતી વીજળી ખોલવાઈ જતી નથી.

ટેલીગ્રાફીક યંત્રની ઉત્પત્તિનો ઇતીહાસ.—ટેલીગ્રાફનો પેહલ વેહલો શોધનાર ડોણ અને આસ્તે આસ્તે ટેલીગ્રાફી કેમ વપરાસમાં આવતી ગઈ, તેનું જો ખરાબર વર્ણન કરવા ખેરીયે તો પાનાનાં પાનાંઓ ભરાઈ જાય; તોપણ કેટલાક મુખ્ય શોધકોએ ટેલીગ્રાફીની શોધ કેમ કરી, તે વીરો હાલ આપણે નીચલી ચોટીક લીટીઓમાં જોઈએ:—

૧૮૧૧માં સીમરંગે એક ટેલીગ્રાફ શોધી કાઢ્યો, જેમાં તે પાણીને મુખ તત્વોથી છુટાં પાડી સીગનલોની મારફતે સંદેશો મોકલી આપતો હતો. ૧૮૨૧ ના વરસની શરૂઆતમાં પેરીસ શહેરના મોંસ્યુ એમપીયરે અખતરાઓ કરી એવું જણાવ્યું એક 'ગેલવેનોમીટર' (વીજળી માપવાનું 'મીટર' યંત્ર) ઘણું દુર સ્થાન પર મુકવામાં આવે, અને જો તારોનો એક આખો ચક્રાવો ખનાવવામાં આવે, તો સીગનલોની મારફતે એક સંદેશો મોકલી શકાય છે. ૧૮૩૩ માં 'ગોટીનજન'માં સ્ક્રીલીંગ અને વેંખરોએ જાહેર કરીયું કે જો એક ગેલવેનોમીટર (Galvanometer) પર કોટરેલી અક્ષરમાળા એક લોહચુંબકી સોય (Magnetic Needle)ના ફરવાથી વંચાઈ શકાય છે. લંડન શહેરનાં કુક અને ઓડીતસ્તને ૧૮૩૭ માં લોહચુંબકી સોયવાળું ટેલીગ્રાફીક યંત્રનું પેટન્ટ લીધું. આ યંત્રને ઇન્વેલ્યુમાં સિંગલ નીડલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ (Singal Needle Instrument) કરી નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ટેલીગ્રાફ (ચાલુ).

સીંગલ નીડલ ઇનસ્તુમેન્ટ—આ યંત્ર દે-
ખાવમાં એક સાધારણ ઘડિયાલના જેવું છે.
અને જેમ એક ઘડિયાલપર આપણે આંકડા
લેખીએ છીએ, તેમ આ ભતના યંત્રમાં ઇંગ્રેજી
મુળાક્ષરો લેવામાં આવે છે. આ યંત્ર કંઈજ
નહી પણ એક 'વરટીકલ ગેલવાનોમીટર'
(Vertical Galvanometer) છે, જેમાં
ટાંગેલી એક લોહચુંબકી સોય (Magnetic
Needle), જ્યારે એક-વીજલીક રેલો તેની
આસપાસ ફરે છે ત્યારે, ત્તમણી યા ડાબી
ખાલુએ ફરે છે જે સોય આપણને તે યંત્રની
ખહારની ખાલુએ નજરે પડે છે તેના ઉપર
પેલો વીજલીક રેલો કાંઈ અસર કરતો નથી, પણ
તે તે ફક્ત દર્શક 'ઇન્ડેક્સ' એટલે (Index)
છે. એક ખીજી અંદર રાખેલી સોય, જેની
આસપાસથી વીજલી પસાર થાય છે, તેની
ખરાખર અણીએ અણી સીધી (Parallel)
આ ખહારથી દેખાતી સોયને રાખવામાં આવે
છે. પણ ત્યારે આ ખોટી નીડલનું કામ શું?
એટલું જ કે તેના ફરવાથી આપણે તે 'ગાલ-
વાનોમીટર' પરની અક્ષરમાળા વાચી સંદેશો
સમજી શકીએ છીએ. આ યંત્રમાં 'સીગનલિંગ
કી' (Signalling Key) અથવા 'ટેપર'
(Tapper) વાપડવામાં આવે છે, જેનું કામ
એટલું જ કે એક વીજલીક રેલો જ્યાં ગમે ત્યાં
આપણે સહેલાઈથી મોકલી શક્યે. એક સ્તેશન
પરના આ યંત્રમાંની ટેપર (Tapper)
ખીલ સ્તેશન પરના ખીજાં યંત્રની ટેપર
(Tapper) ને હલાવે છે, અને આમ મંદેસો
મોકલી શકાય છે. એ ટેપર (Tapper) કાઢજ
નહી પણ એક ભતના ઉપર નીચે થતો હાથો
(Lever) છે, જે હાથવાથી ચક્રાવો (Cir-
cuit) ખંધાય છે.

આ યંત્રોથી જેવું ભેજીએ તેવું ખરાખર
કામ થઈ શકતું નથી: કારણ કે પેલી સેયનું
ફરવું ખરાખર જેવા એક માણસને અને તે

લખી લેવા એક ખીજાં માણસ મલી જે મા-
ણસોને રોકવાં પડે છે, પણ હાલ મોર્સે
(Morse) એક ટેલીગ્રાફ શોધી કાઢ્યો છે.
તેમાં આંખની કાંઈપણ જરૂર પડતી નથી, પણ
કાનની વધારે ગરજ પડે છે. ૧૮૩૭માં ન્યુયોર્ક
રોડેરના મીસ્તર મોર્સે આવા એક ટેલીગ્રાફનું
પેન્ટ લીધું. આ ભતનો ટેલીગ્રાફ હાલ ઘણો
ખરો ખર્ચે ઠેકાણું વપરાય છે. મોર્સેનો ટેલીગ્રાફ
જુદી જુદી ભતનો હોય છે. કોઈમાં ટેલીગ્રાફમાં
મોકલેલો મંદેસો લખાય છે, અથવા કોઈમાં
મોકલેલો સંદેશો તેમાં થતા અવાજથી આ-
પણ મેલવી શક્યે છીએ. પહેલાને મોર્સેનો લ-
ખવાનો ટેલીગ્રાફ (Morse's Writing
Telegraph) કરી કહ્યું છે, અને ખીલને
(Morse's Sounder) મોર્સેનો અવાજ
કરનાર કરી નામ આપવામાં આવ્યું છે.

Writing Telegraph—લખવાના યંત્રમાં
એક ઇલેક્ટ્રોમેગનેટ (Electro-Magnet)
વાપડવામાં આવે છે, જ્યારે વીજલી તેની
આસપાસથી પસાર થઈ જાય છે. એક ધાતુની
ચીપ, જેને ઇંગ્રેજીમાં (Armature) કરી
નામ આપવામાં આવ્યું છે, તે તેની તરફ
ખેંચાય છે. આથી એક આખો ચક્રાવો
(Circuit) ખને છે. જેની સંદેશો મોકલ્યો
હોય તે શબ્દે શબ્દ અને અક્ષરે અક્ષર, એક
કાગલનો કટકો જે એક પાસેના ચક્કર ઉપર
લપેરાય છે, તેની ઉપર લખાય છે. પહેલાં
પેલા કાગલ ઉપર પેનસીલથી લખવામાં આવ-
તું હતું, પણ તે લખેલું ત્યાર પછી જુમાઈ
જવાથી જે અડચણો નડતી હતી, તે મીટાડવા
હવે સાહીથી લખવામાં આવે છે. આપણે કાંઈ
વીજળીની મદદથી ખરા અક્ષરો જેવા કે
A B C મોકલી શકતા નથી—યાને A B C
ઈન્ફો તો કાગલ ઉપર લખાતું નથી—પણ
જુદી જુદી રીતે વીજલીક રેલો (Electric
Current) મોકલી પેલાં કાગલ ઉપર એક
મીડું (dot) અને એક કાપો (dash)
લખાય છે. મુખ્ય કરી મીડાંને ઠેકાણું નાના
કાપાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

(Lin. Current) જ્યારે પચાસ થાય છે, ત્યારે તેની પાસેનો એક 'આરમેચર' (Armature) યાને હાથે તે તરફ ખેંચાય છે. આથી એક સ્થાનીક ચક્રાવૃત્ત (Circuit) બને છે, જેમાં સ્થાનીક ખેતરી અને મોર્ડેન્ટુ યંત્ર લેડાઈ જાય છે. આથી વાંચનાર જોશે કે મેલા પ્રથમ નખલા પડી ગયલા રેલાને આ નવો રેલો તેમાં લેડાઈ જઈ મદદ કરે છે.

આ ઉપરથી એક રીલે યાને રાક ચોટીનું કામ થું તે તુરંત જણાય છે. તે નખલા પડી ગયલા વીજલીક રેલાને પાછો જોરાવર બનાવે છે.

કુરલેક્ષ ટેલીગ્રાફી—આ ભતની ટેલીગ્રાફી માટે ભણતું એ કે એમાં એક એવા કાપદાની રચના કીધી છે, કે જેથી એકજ તાર ઉપરથી સામસામે એકીજ વખતે સંદેશો મોકલી શકાય. આથી ટેલીગ્રાફ લાઈનની કામ કરવાની શક્તિ ખેંચી થાય છે.

કાઉપરનું અક્ષર લખવાનું યંત્ર—આપણું ઉપર જોઈ ગયા તેમ ટેલીગ્રાફ ચખ્ખું કુરથી લખતું એવો થાય છે. અને જો કોઈની યંત્ર આ મુજબ અર્થને ખરાખર લાગુ પડતું હોય, તો કાઉપરનું આ યંત્ર છે. એની ગોઠવણ એવી છે કે જે ચખ્ખું આપણું પેનસીલે હાથે લખીયે, તે સામેના સ્તેશન પરના એવાજ યંત્રમાં ખરાખર સાદ્ય એ લખાય છે. આ યંત્ર માટે અખતરાઓ ઉપરથી માલમ પડયું છે, કે ટેલીગ્રાફમાં નરતી ફેટલીક અડચણો છતાં છત્રીસ માઈલની લખાઈ વેર આપણને તે પુરો પડે છે.

દરીયાઈ ટેલીગ્રાફી—આપણું ટેલીગ્રાફીને વાસ્તે ઉપર જોઈ જોઈયા, તેથી ફક્ત જમીન ઉપરજ કામ કરી શકે. પણ મહાસાગરોથી

ઉપજી જુદી એમ કે તે તારોને દરમ્યાનમાં પાણી અને મોંઘલાંઓથી બનાવવામાં આવેલાં ચાવવા લેઈએ, અને આ બનાવને માટે ત્રીપર ગટાપરચાના કેટલાંક પડ કરવામાં આવે છે. હવે એ તારની મજબુતી જાલવવા માટે જમીન ઉપર એકવડો તાર વાપરવામાં આવે છે, તેમ આ દરીયામાં દરેક યા ખાર તારોનો સામરો જરૂરો વીટલીને વાપરવામાં આવે છે. આ દરેક તારની વચમાં દામર, રાહ, અને ગટાપરચાનું પડ આવે છે, અને તેની ઉપર પાછાં ગટાપરચાના કેટલાંક પડ દીધેલાં હોય છે.

ટેલીગ્રાફી વીચે જાણવા જોગ હકીકતો:—

ખાર ચખ્ખોનો સૌથી મોટો ટેલીગ્રામ—એક ઈંગ્લેન્ડ ચોપા-ચાવાલાએ સૌથી મોટામાં મોટા ખાર ચખ્ખોના ટેલીગ્રાફને માટે હંચકાઈનું એકવાર ઇનોગ કાઢ્યું હતું. આ ઇનામ માટે ૪૫૦ જણે હંચકાઈ કીધી હતી, જેમાંના ફક્ત એક જણ ફક્ત ૬૬ નીવડ્યો હતો. તેણે પોતાનો તાર નીચે પ્રમાણે લખ્યો હતો.

"Administrator general's counter-revolutionary intercommunications uncircumstantiated. Quartermaster general's disproportionableness characteristically contra-distinguished, unconstitutionalists' uncomprehensibilities."

આપણાં દેશમાં ઘણા લોકોને ઈંગ્લેન્ડ આપણું જાન નહીં હોવાથી તેઓ ઈંગ્લેન્ડ ચખ્ખોમાં (પણુ દેશી આપણી રચનામાં) તાર મુકાવે છે. દાખલા તરીકે: "હિન્દુસ્થાનને ઘણા રૂપન જેવાઓની જરૂર છે" અને માટે "India needs more Ripons" ફરી

દેલીગ્રાફ (ચોક્કસ).

તાર નથી મુંકાવતા, પણ "Hindoostvanune ghuna Ripun jevaonji juroor ohhe" કરી તાર મુંકાવે છે.

વીજલોના તરેરની ઝડપ.

જ્યારે પહેલ વહેણ વીજલીક તારો નાખવામાં આવ્યા, ત્યારે તેમાંથી પાંચ નીચલ ઇન્સ્ત્રુમેન્ટની મારફતે સંદેશો મોકલવાની ઝડપ મીનીટના ચારથી પાંચ શબ્દોની હતી; ૧૮૪૯માં ન્યુમર્પેથરના સંદેશો મોકલવાની એક દર ઝડપ મીનીટના ૧૭ શબ્દોની હતી; પણ હવે લંડન અને ડબ્લિનની વચ્ચેના વીજલીક તાર (બહીષતન થયેલી મારફતો)ના શબ્દો સંખ્યા દર મીનીટ ૪૬૩ શબ્દોની થઈ છે.

દરિયાઈ ટેલીગ્રાફી અને તેમના ભાવ:—

મી. હેનીકર હીટન M. P. ના જણાવવા પ્રમાણે હુનીઆમાં ૨૫ ટેલીગ્રાફીક કમ્પની છે, જેમની થાપણ ૪૧,૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ રૂપ્યાની છે તેના તારોની લંબાઈ ૧,૨૦,૦૦૦ માઈલની છે. તેની આવક ૩,૩૦,૪૦,૬૦૦ રૂપ્યાની છે અને તેએ પોતાના શેરને માટે પોના પંદર ટકા ડીવીડેન્ડ આપે છે આ સંઘલી કમ્પનીઓમાં ૮,૬૦૦ માઈલ સીત્રાય સંઘલી ઇંગ્લેન્ડના હાથમાં છે. વધુ માટે લુઓ 'દુર સંધેસા લઈ જવાની કલા (દુરનવીસ)'.
"હોશંગ"

તેરન ખુ—Taste blue તે સલફેટ ઓવ ઇન્ડીગો (Sulphate of indigo) છે.

તેસીનસ—આ લેટીન તત્વારૂપ લખનારના મંથોના ઇંગ્લેન્ડમાં ઘણા તરજુમા થયલા છે.

તોઇસેત પાઉદર—લુઓ 'રોઝ-સેનતેડ તોઇસેત'.

તોકવોત્ર—'દિમોક્રેસી ઇન અમેરિકા' વાંચો.

તોનીક મીક્ષચર—૧૬ ગ્રેન્સ સલફેટ ઓવ ક્વીનાઇન અને ૦૧ દ્રામ હાઈડ્રેટ મલક્યુરીક એસીડ લઈ ૮ આઉન્સ પાણીમા ભેલો. આ

ઓમડ પાધાની અગાડી દલાડામાં ૩ વખત ઉમરે પુગેલાંએએ દર બપે ચમચા જેટલું પીવું.

ટોનીંગ, કારબોનેટ ઓવ સોડા—૫ આઉન્સ ગરમ સ્વચ્છ પાણી, ૧૫ ગ્રેન્સ કારબોનેટ ઓવ સોડા અને ૧ દ્રામ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ સોલ્યુશન લઈ મીઝ કરવું. કામમાં લીધાની એક કલાક અગાડી તદ્દઅર કરી રાખવું. વાપડયા પછી કહાડી નાખવું લુઓ 'ફિટોગ્રાફી'ની બખદ.

ટોનીંગ, તરત કામમાં આવે એવું: પ્રીન્ટીંગ માટે—૧ ગ્રેન કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ, ૪ ગ્રેન્સ પાઈકારબોનેટ ઓવ સોડા, અને ૮ આઉન્સ પાણી એ તરત કામમાં આવે છે પણ વધારે વખત રહેતું નથી લાંબો વખત રહે એવા માટે લુઓ 'ફોટોલો નુમખો'.

ટોનીંગ, ફોમફેટ ઓવ સોડા—૧૦ આઉન્સ સ્વચ્છ ગોલ્ડ પાણી, ૧૦૦ ગ્રેન્સ ફોમફેટ ઓવ સોડા અને ૧ દ્રામ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ સોલ્યુશન લઈ એકરમ કરવું વાપડવાની ત્રણ ચાર દીવસ અગાડી કરી રાખવું લુઓ 'ફિટોગ્રાફી'.

ટોનીંગ, વધારે સાડ અને તરત ઉપયોગમાં આવે એવું—૧ ગ્રેન કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ, ૨૦ ગ્રેન્સ ફોમફેટ ઓવ સોડા, અને ૮ આઉન્સ પાણી લાંબો વખત રહેતું નથી.

ટોનીંગ સોલ્યુશન, એસીટિટ ઓવ સોડા—૧૦ ગ્રેન્સ કારબોનેટ ઓવ સોડા સાથે ૦૧ દ્રામ કલોરાઇડ ઓવ ગોલ્ડ સોલ્યુશન મેલવવું. પછી ૫ આઉન્સ સ્વચ્છ પાણી અને ૧૦ ગ્રેન્સ એસીટિટ ઓવ સોડા ઉમેરવું. વાપડવાની બે કલાક અગાડી આ 'ખાય' કરી મુકવો, વપડાયથી સુધરશે. લુઓ 'ફિટોગ્રાફી'.

તોમ્બેક ધાતુ—Tombac માટે (૧) ૧૨ રતલ તાંબુ, ૧ રતલ કલાઈ, અને ૧ રતલ જસન લેવો. (૨) બે લાલ તોમખેક બેઈએ તે ૧૦ રતલ તાંબુ અને ૧ રતલ જસન લેવો.

તોઈફલ પ્યુટર—લુઓ 'પ્યુટર, તોઈફલ' ત્રાન્સફર ઇન્ક—લુઓ 'ફોટો-ઝીકોગ્રાફી માટે ત્રાન્સફર સાઈ'.

લાન્સફર પેપર—૨ આર્કિસ ચરખી, ૧૧ આર્કિસ પેનસીલના સાંસાનો છુટો, ૦૧ પેન લીનસીડ તેલ અને લાડી જેવું કરવા માટે પુરતો જથ્થો કાળજીનો યા મેસનો લઈ, ચુલ્લા પર મુકી પીગલાવવું પછી ગરમ ગરમ એક સફેદ કાગલ-પર તે ઘસવું, અને પછી સૂકવવું એટલે Transfer Paper ખનશે.

લાન્સપેર-સીસ માટે ઓરગેનીફાઈસ—બ્રાઉનીશ-ફલેક ૩૦ ગ્રેન્સ, તેનીન (Lannin), ૬૦ ગ્રેન્સ, પાયરોગેલીક (Pyrogallie) એસીડ અને ૨૦ આર્કિસ પાણી. (૧) ૧ આર્કિસ તાજી દરેલી ફોશી, ૧ પેન ખલખલવું પાણી, અને 'બ્રાઉનીશ-ફલેક' જે ખનાવવાની રીત ઉપર આપીછે.

તાંબાં નાણાને સપાટ પાટીયાં સાથે ઓન્ટારવાની રીત—લાખ અથવા લાખના પતરાં (Shellac) ને પાટીયાં પર દાખી તેની પર તપાવેલું તાંબા નાણું દાખો.

તાંબા પર પડ અથવા માટે રૂપેરી નુકો—૩૦ ગ્રેન્સ નાઇટ્રેટ ઓવ સીલવર (Nitrate of Silver), ૩૦ ગ્રેન્સ સાધારણ નીમક, અને ૩૦ ટ્રાન્સ ક્રીમ ઓવ તારતાર (Cream of Tartar) લઈ સઘળાંને મીઠા કરી પાણીમાં ભીજવી લગાડો.

ત્રીપ્લેટ લેન્સ, અલમર્સ—એની ફોક્સ લેંથ ૮ તસુછે, અને કેમેરા ૩ ફીટ ૧૦ ઇંચ લાંબો બેઝએ. બે કુલ સાઈઝનો લેન્સ હોય, યાને ફોક્સ-લેંથ ૧ ફુટ હોય તો કેમેરા ૫ ફીટ બેઝએ. બુઓ ફિટોગ્રાફી.

ત્રીપાથી, મનસુખરામ સુર્યરામ—એક લખનાર. 'અસ્તોદય તથા નલ દમયંતી' નો નીખંધ, ઇત્યાદી લખનાર.

ત્રીલિપ્તવાનદાસ મોતીચંદ—'શાયર ને વૈદ-ક શાસ્ત્ર' નું તખીખી પુસ્તક લખનાર.

ત્રેસીંગ પેપર—Tracing Paper બે ખનાવવું હોય તો (૧) વજણમાં ૬ ભાગ સ્પી-રીસ ઓવ તરપેનટાઈન, (વજણમાં) એક ભાગ રાજ યાને ખીસેલ, અને (વજણમાં) ૧ ભાગ

ખાળેલું નતરું (Gum) તેલ લઈ સઘળાંને મીઠા કરવું. પછી નરમ એક વાદળ તેમાં ઘોળી, તે વાટે ઘણાજ પાતલાં કાગલને ધોવું. (૨) તરપેનટાઈન અને કેનેડા ખાલસમના સરખા ભાગ લઈ, તેવું વારનીસ ખનાવી, તે વારનીસ સોનું, પાતલાં, અને વગર કાંજના કાગલની એક ખા-જી પર પીચીથી લગાડવું. બે પાણીનો રંગ બેઝતો હોય તો કામમાં લેવા અગાડી 'ઓક્સ-ગોલ' (Ox-gall) થી ભીજવી, સૂકવવું. (૩) ૧ પેન તરપેનટાઈનમાં ૨ ઇંચ ઓયામના ધોયલા મીનના એક કટકાને પીગલાવવો, પછી તેમાં 'ટીસ્ચુ પેપર' નામના ઘણાજ પતલાં કાગલનાં તાવને ઘોળી કાઢીને બે ત્રણ દીવસ સુધી સુ-કાવા દેવું.

૬, થ.

ઠગઃ—જુનીઓ, ફાંસીયાઓ, ચોરો, અને પીંઢારીઓથી ખનેલી ટેલીઓએ (જેઓ સા-ધારણ રીતે "ઠગની ટેલીઓ" કહેવાતી હતી તેઓએ) ૪૦ સં ૧૮૩૦ ની આગમય આખાં હીંદુસ્થાનમાં ઘણાં ત્રાસ બેસાડી દીધો હતો. એ ટેલીઓ "કાલી યાને દુરગા" દેવી (જુ-ઓ: "હીંદુઓના દેવતાઓ")ને માનતી હતી, અને તેઓમાના દરેક જણ પોતાના ધંધાનો ભેદ કોઈ આગલ શુલ્લો નહી કરવા સોગંડ ખા-લું હતું. વેપારીઓ તથા જમાલુઓની વનજ-રસાયે એ ઠગોની ટેલકીઓ, વેપારીઓ થા જ-માલુઓની ટેલકીઓ તરીકે; બેલાતી. ત્યાર પછી એકાદ ઉજડ જગા આગલ આવતાંજ, આગ-લથી કરી રાખેલી ગોડવણ મુજબ, તેમનામાંનો એક જણ હુપી નીચાણી કરતો, કે અક થા બે ઠગો પોતાના હાથમાં સેહેલાછથી ફાંસી દેવાય એવી ઢપે રૂમાલને વલ દઈ, અન્નપૂયાની પીઠ પાછલ કાંઈ કામનું દોળ ઘાલી ઉભા રહેતા. જેવા બેઝતો સઘળા ઠગો એ પ્રમાણે તપ્ત્યાર ઉભા રહેતા, કે તેમની ટેલીનો એક જણ મોટે સાહસે "પાણુ લાઓ" થા "પાણી લાઓ" થા "ધોડા લાઓ" થા એવોજ નીચાણીનો

ચાક્ર યોગી, કે તેજ ધડીએ દરેક કમનસીબ અનુભવાના ગલામાં રૂમાલનો ફાંસો ફેંકવામાં આવતો હતો ત્યાર પછી મુએલાંઓ સોડેનો માલ લઈ મુંડીને ઠગો તેમને દાટતા હતા. ખનતાં લગી એ ટોલકીઓ સ્ત્રીઓને હિંસા કરતી નહીં હતી. ૫૦ સં ૧૮૨૬—૩૫માં ૧૫૬૨ ઠગોને હિંદુસ્તાનમાંથી પકડીને તેમને લાયકની સજા કરવામાં આવી હતી. 'ઠગને વીરો પે-હેરો જાહેર ઇસારો ઝીઆહદીન ખરનીની રમેલી 'શીરોઝશાહની તવારીખ' (જે મને ૧૩૫૬ માં લખાઈ હતી) માં કરવામાં આવ્યો છે: જે યાથી જણાય છે કે ૧૨૬૦માં કેટલાક ઠગોને દીલ્હીમાં પકડવામાં આવ્યા હતા. સને ૧૮૩૦માં હિંદુસ્તાનના ગવરનર જેનરલ લોરડ વીલ્કિન્સન ખેન્ટીકે એ ટોલકીઓને કચડી નાખી હતી. ૧૦થી ૨૦૦ની સંખ્યામાં એ ટોલકીઓ ફરતી હતી ઠગની ચતલાતને લગતાં પુસ્તકોમાં Major Sleeman's Report on the depredations committed by the Thug Gangs; J Hutton's Popular Account of the Thugs and Dacoits; Hockley's Memoirs of a Brahmin (ખાપુ બ્રાહ્મણ); E. Thornton's Illustrations of the History and Practices of the Thugs; W N. Sleeman's Ramaseena; Col M. Taylor's Confessions of a Thug (અમીર અલી); Asiatic Researches, Vol XIII, 1820, વગેરે છે.

થરમોમીતર—કે ઇપણ ચીજમાં ગરમીનો કેટલો જરથોજે, તે માપવા માટે થરમોમીતર (Thermometer) કામે લાગે છે. પારીક છીદ્રવાલી કાચની નળીનું એ બનેલું છે, અને તે નળીને છેડે એક પોકલ ઉપરતી આવેલો ખાંચો (Bulb) હોય છે, જેમાં જવતો પારો (Mercury) ભરેલો હોય છે. નળીનો ઉપલો ભાગ અંદરની હવાને ગરમી લગાડી બાહર

કાહાડીને ખતી (Spirit-lamp) થી ખંધ કરવામાં આવે છે. એટલાં સુધી ખનાવવાનું કામ સેહેલ છે, પણ પછી એ નળીને જ્યારે એક સરખા ભાગમાં વેહેલી નાખવામાં આવે છે, ત્યારે ઘણી મેહેનત પડે છે; કાગણ કે જે ભાગ ચોક્કસાઈથી માંડ્યા નહીં હોય તો, થરમોમીતર કશું કામમાં આવતું નથી. પણ માધારણ થરમોમીતરો કાંઈ ઘણાં માધા આવતા નથી. કેટલાક થરમોમીતરોમાં પારો ભરવામાં આવે છે, જ્યારે કેટલાક આલકોહોલ (Alcohol) ઇત્યાદી પ્રવાહીથી ભરવામાં આવે છે. થરમોમીતરો જાતજાતનાં હોય છે, જે માના યોડાંકોનાં નામો અમો આપીએ છીએ:—બેકવેરેલ્મ ઇલેક્ટ્રીકલ (Becquerel's Electrical) થરમોમીતર, કીન્નરસલેઝ (Kinnersley's) થરમોમીતર, લેસ્લીઝ (Leslie's) થરમોમીતર, મેથ્થિએસેન્સ (Matthiessen's) થરમોમીતર, બ્રેગ્યુએટ્મ મીટેલીક (Breguet's) થરમોમીતર, સાઈમેન્સ ઇલેક્ટ્રીકલ (Siemen's Electrical) થરમોમીતર, આનકોહોલ થરમોમીતર, મરક્યુરીયલ થરમોમીતર, ડીફરેન્સીયલ (Differential) થરમોમીતર, રૂથરફોર્ડ્સ (Rutherford's) થરમોમીતર, પાયરોમીતર (Pyrometer) વગેરે પણ સાધારણ રીતે લણ નામના થરમોમીતરો કામમાં આવે છે:—સેન્ટીગ્રેડ (Centigrade) થરમોમીતર, ફેહરેન્હાઈટ્સ (Fahrenheit's) થરમોમીતર અને રાયુમરુસ (Reaumur's) થરમોમીતર સેન્ટીગ્રેડ અથવા સેલસિયસ (Celsius) થરમોમીતરમાં ૧૦૦ ભાગ પાડેલા હોય છે. ૦° (ફીગરી) વાયો ભાગ ફ્રીઝીંગ પોઇન્ટ (Freezing point) અને ૧૦૦° (° = ફીગરી) વાયો બોઇલીંગ (Boiling) પોઇન્ટ કહેવાય છે. ફેહરેન્હાઈટ્સ થરમોમીતર ૧૮૦ ફીગરીમાં સરખું વેહેવાય છે. એમાં ૩૨° તે ફ્રીઝીંગ પોઇન્ટ અને ૨૧૨° તે બોઇલીંગ પોઇન્ટ છે. રાયુમરુસ થરમોમીતરમાં ફ્રીઝીંગ પોઇન્ટ ૦° પર અને બોઇલીંગ પોઇન્ટ ૮૦° પર હોય છે; અને એ બંને વચ્ચેનો

‘થરમોમીટર’ (આલ.)

તફાવત ૮૦ એક સરખા ભાગોમાં વહેંચાયેલો આવેછે.

એનજીનયરોને (જુઓ ‘વરાળ ચંલ’ વાલી આખદ) એક થરમોમીટરમાંની દીગરીને ખીન્ન થરમોમીટરની સાથે વારંવાર સરખાવવી પડેછે, જેથી તેના દાખલાની રીતો નીચે આપ્યે છીએ:—

તે સેન્ટીગ્રેડ દીગરીના ફેહરેનહાઈટ કરવા હોય તો:—

આપેલી દીગરીને નવે શુણીને પાંચે ભાંજે, અને ૩૨ ઉમેરે.

થાને

$$\frac{^{\circ}\times 5}{9} + 32 = \text{જવાબ}$$

તે ફેહરેનહાઈટના સેન્ટીગ્રેડ કરવા હોય તો:—
આપેલી દીગરીમાંથી ૩૨ ખાદ કરો અને પાંચે શુણી નવે ભાંજે.

થાને

$$\frac{^{\circ} - 32 \times 5}{9} = \text{જવાબ}$$

તે સેન્ટીગ્રેડનાં રીયુમર કરવા હોય તો:—
આપેલી દીગરીને ચારે શુણીને પાંચે ભાંજે.

થાને

$$\frac{^{\circ}\times 8}{5} = \text{જવાબ}$$

તે રીયુમરના સેન્ટીગ્રેડ કરવા હોય તો:—
આપેલી દીગરીને પાંચે શુણીને ચારે ભાંજે.

થાને

$$\frac{^{\circ}\times 5}{8} = \text{જવાબ}$$

તે ફેહરેનહાઈટના રીયુમર કરવા હોય તો:—
આપેલી દીગરીને પહેલાં સેન્ટીગ્રેડમાં લાવીને ચાલી રીયુમર કરવા.

થાને

$$\frac{^{\circ} - 32 \times 5}{9} = x \text{ સેન્ટી. પછી}$$

$$\frac{x \times 8}{5} = \text{જવાબ}$$

તે રીયુમરના ફેહરેનહાઈટ કરવા હોય તો:—
આપેલી દીગરીને પેહેલાં સેન્ટીગ્રેડમાં લાવીને પછી ફેહરેનહાઈટ કરવા.

થાને

$$\frac{^{\circ}\times 5}{9} = x \text{ સેન્ટી. પછી}$$

$$\frac{x \times 9}{5} + 32 = \text{જવાબ}$$

તે સેન્ટીગ્રેડ થરમોમીટર ખરાખર હોયછે, તો તે નીચે જણાવેલી ચીજોનું નીચે પ્રમાણે રીતોજુ પ્રમાણ (Temperatures) દેખાડી આપેછે:—

ખરકતું પીગલતું	૦°
પાણીનું ઘટપણું	૪°
લોહીનું તપાવતું	૩૬.૯°
પાણી ઉકળેછે	૧૦૦°
પારો ઉકળે	૩૫૦°
ગ ધક ઉકળે	૪૪૦°
તપાવીને લાલચોળ કરતું	૫૨૧°
રૂપું પીગળેછે	૧૦૦૦°
જસત ખળખળેછે	૧૦૪૦°
ઝોતલુ લોહીડું પીગળે	૧૫૩૦°
સરસ ભઠ્ઠીની ગરમી	૧૮૦૦°

ફેહરેનહાઈટ, રીયુમર અને સેન્ટીગ્રેડ માપના પ્રમાણની સરખામણી માટે જુઓ પછવાડેના સફાઓ (૧૧૪ તથા ૧૧૫).

યંત્રીથી ચામડી ફાટી ગઇ હોય—જુઓ ‘ગ્લીશરન જેલી’

થાંસોના ઉપાય, દોડાને થતો—૨ દ્રામ્સ સ્પીરીટ ઝાવ, કેમ્ફર, ૨ દ્રામ્સ સુરોખાર, ૧ દ્રામ એક્વેક્ટ ઝાવ ખેલેદોના, ૪ આઉંસ રમ ચા ફેની દારૂ, અને ૧ પેંત પાણી. એ સ-થળાંને એકરસ કરી દહાડામાં એક વાર પાવું.

ચીખેન મરક સોય—ઢીખેતી કેસ્ટુરીના સા-જીમાં નીચલી યેળવણીને સારી પેઠે ઘુંટવું પડે-છે. ૩ દ્રામ્સ કેસ્ટુરીને ૭ રતલ કદે (Curd Soap) સાજીમાં ઘુટો, એટલે Thibet-Musk Soap બનશે.

થુંક, ખાટીના ઉપાય—સવારના ઉઠતાં વાર ગરમ પાણીનો એક ગોટ ગળી જવો, અને

ફેરનહાઇઠ, રથુમર અને સેન્ટીગ્રેડ માપના પ્રમાણની સરખામણી.

સેન્ટી.	ફેરન.	રિથુ.	સેન્ટી.	ફેરન.	રિથુ.
૧૦૦°	૨૧૨°	૮૦°	૬૪	૧૪૭°૨	૫૧°૨
૯૯	૨૧૦°૨	૭૯°૨	૬૩	૧૪૫°૪	૫૦°૪
૯૮	૨૦૮°૪	૭૮°૪	૬૨	૧૪૩°૬	૪૯°૬
૯૭	૨૦૬°૬	૭૭°૬	૬૧	૧૪૧°૮	૪૮°૮
૯૬	૨૦૪°૮	૭૬°૮			
૯૫	૨૦૩	૭૬	૬૦	૧૪૦	૪૮
૯૪	૨૦૧°૨	૭૫°૨	૫૯	૧૩૮°૨	૪૭°૨
૯૩	૧૯૯°૪	૭૪°૪	૫૮	૧૩૬°૪	૪૬°૪
૯૨	૧૯૭°૬	૭૩°૬	૫૭	૧૩૪°૬	૪૫°૬
૯૧	૧૯૫°૮	૭૨°૮	૫૬	૧૩૨°૮	૪૪°૮
			૫૫	૧૩૧	૪૪
૯૦	૧૯૪	૭૨	૫૪	૧૨૯°૨	૪૩°૨
૮૯	૧૯૨°૨	૭૧°૨	૫૩	૧૨૭°૪	૪૨°૪
૮૮	૧૯૦°૪	૭૦°૪	૫૨	૧૨૫°૬	૪૧°૬
૮૭	૧૮૮°૬	૬૯°૬	૫૧	૧૨૩°૮	૪૦°૮
૮૬	૧૮૬°૮	૬૮°૮			
૮૫	૧૮૫	૬૮	૫૦	૧૨૨	૪૦
૮૪	૧૮૩°૨	૬૭°૨	૪૯	૧૨૦°૨	૩૯°૨
૮૩	૧૮૧°૪	૬૬°૪	૪૮	૧૧૮°૪	૩૮°૪
૮૨	૧૭૯°૬	૬૫°૬	૪૭	૧૧૬°૬	૩૭°૬
૮૧	૧૭૭°૮	૬૪°૮	૪૬	૧૧૪°૮	૩૬°૮
			૪૫	૧૧૩	૩૬
૮૦	૧૭૬	૬૪	૪૪	૧૧૧°૨	૩૫°૨
૭૯	૧૭૪°૨	૬૩°૨	૪૩	૧૦૯°૪	૩૪°૪
૭૮	૧૭૨°૪	૬૨°૪	૪૨	૧૦૭°૬	૩૩°૬
૭૭	૧૭૦°૬	૬૧°૬	૪૧	૧૦૫°૮	૩૨°૮
૭૬	૧૬૮°૮	૬૦°૮			
૭૫	૧૬૭	૬૦	૪૦	૧૦૪	૩૨
૭૪	૧૬૫°૨	૫૯°૨	૩૯	૧૦૨°૨	૩૧°૨
૭૩	૧૬૩°૪	૫૮°૪	૩૮	૧૦૦°૪	૩૦°૪
૭૨	૧૬૧°૬	૫૭°૬	૩૭	૯૮°૬	૨૯°૬
૭૧	૧૫૯°૮	૫૬°૮	૩૬	૯૬°૮	૨૮°૮
			૩૫	૯૫	૨૮
૭૦	૧૫૮	૫૬	૩૪	૯૩°૨	૨૭°૨
૬૯	૧૫૬°૨	૫૫°૨	૩૩	૯૧°૪	૨૬°૪
૬૮	૧૫૪°૪	૫૪°૪	૩૨	૮૯°૬	૨૫°૬
૬૭	૧૫૨°૬	૫૩°૬	૩૧	૮૭°૮	૨૪°૮
૬૬	૧૫૦°૮	૫૨°૮			
૬૫	૧૪૯	૫૨	૩૦	૮૬	૨૪
			૨૯	૮૪°૨	૨૩°૨

સે.ટી.	ફેરન.	ચીયુ.	સે.ટી.	ફેરન.	ચીયુ.
૨૮	૮૨.૪	૨૨.૪	૧૩	૫૫.૪	૧૦.૪
૨૭	૮૦.૬	૨૧.૬	૧૨	૫૩.૬	૯.૬
૨૬	૭૮.૮	૨૦.૮	૧૧	૫૧.૮	૮.૮
૨૫	૭૭	૨૦			
૨૪	૭૫.૨	૧૯.૨	૧૦	૫૦	૮
૨૩	૭૩.૪	૧૮.૪	૯	૪૮.૨	૭.૨
૨૨	૭૧.૬	૧૭.૬	૮	૪૬.૪	૬.૪
૨૧	૬૯.૮	૧૬.૮	૭	૪૪.૬	૫.૬
			૬	૪૨.૮	૪.૮
૨૦	૬૮	૧૬	૫	૪૧	૪
૧૯	૬૬.૨	૧૫.૨	૪	૩૯.૨	૩.૨
૧૮	૬૪.૪	૧૪.૪	૩	૩૦.૪	૨.૪
૧૭	૬૨.૬	૧૩.૬	૨	૩૫.૬	૧.૬
૧૬	૬૦.૮	૧૨.૮	૧	૩૩.૮	૦.૮
૧૫	૫૯	૧૨	૦	૩૨	૦
૧૪	૫૭.૨	૧૧.૨			

૧૫ આંકિસ જેટલાં પાણીમાં ૪ દ્રામ્સ ટંકણ-આર પીગલાવી તે પાણીથી દહાડામાં ચારંવાર કોગળા કરવા.

થુકના ઇલાજે—Ptyalism or Salivation માટે નીચલા ઇલાજે કરે. (૧) ૮ આંકિસ પાણીમાં ૧ આંકિસ મધ અને ૧ દ્રામ ફટકીને પીગળાવી તે પાણીથી કોગળા કરવા. આ ઉપાય પારાની દવા ખાધાથી થાણી થકે ઉત્પન્ન થાયછે, તે માટેછે. (૨) જે થુક થોડો હોય તેા રાઈના ખીયાં અથવા તેા અકલગરો આવવો. સુખાકારી ભોગવતાં એક આદમીના મોંઢમાં ૨૪ કલાકમાં ૧ થી ૧૧ રતલ થુક ઉત્પન્ન થાયછે.

થેકરે. વીલીયમ મેકપીસ—વાર્તા અને પરસુરુશ બાબદ લખનાર જગતપ્રસીધ્ધ ઇંગ્લેજ. (૧૮૧૧-૧૮૬૩). એને પુસ્તકલ ગ્રંથો રચ્યાછે, જેમાં 'એસમોંડ' તથા 'ધી હીસ્ટોરી ઓવ પેન-ડેનીસ', 'વેનીટી ફેર' અને 'રાઈન્ડ અબાઉટ ચેપર્ડ' નામના ગ્રંથો ઘણા વખાણવા લાયકછે.

થોમસન, જેમ્સ—કવીતા અને નાટકે લખનાર ઇંગ્લેજ. (૧૭૦૦-૧૭૪૮). 'થોમસન્સ સીઝન્સ' વાંચો.

થીઓસોફી—એ શબ્દ ગ્રીક ભાષાના ખે શબ્દોનો અનેસોફે : "થીઓસ" (જ્ઞાન). "થિઓફોસ" (દાનાવ, જ્ઞાની). થીઓસોફીનો અર્થ અધ્યજ્ઞાન, ખોદસનાશી, એલમે એલાહી, વગેરે થાયછે.

એ વિદ્યા દુનિયાંની શરૂઆતથીજ માણસ જાતમાં જેઓ સંપૂર્ણ અગ્નો (પવીત્ર) હોય તેઓને મલની ખાવીછે. આ અશો નરો, એ વિદ્યાનો એક ભાગ સાધારણ માણસોને દુનિયાંમાં કેમ ચાલતે તે સમજવાને, પોતાના સાગરદો અથવા એકાઓની મારફતે દેખાવતા હતા, જે ભાગ ઘણું કરીને બેદી રાખવામાં આવતો હતો, એને જે આજે હુદા હુદા જાહેર તરીકાઓ અથવા "ધર્મ" તરીકે ઓલખાયછે; અને ખીજી ભાગ જે વગર બેદનો અને વધારે હંચી પ્રકારની વીદ્યા તે, જે કોઈ શીષ્યો પોતાની ચલચલણ સુધારી, મનમારી (ચોષ્ટ) ખનાવી)ને લાયક થ-

થીઓસોફી' (ચાલુ).

ચલા હોય, તેઓને શીખવવામા આવતી હતી.

જેમ આદમજનનું મૂળ એશીયાખંડના મધ્ય ભાગમાં દારાનવેળ અથવા આર્ય ભુમી ગણાય- છે, તેમજ આવિલાનુ મૂળ પણ અમલથીજ એશીયા ખંડમાં ગણાય છે; અને અસલથી તે આજ સુધી હીંદુ યોગીઓ (ભટકતા લગોટી- વાલાઓ નહીં), સુશીઓ, જરથોરાતી સાંકેકે, અને જુદીરુદ્ધ મહાત્માઓ એ વિદ્યા જાણતા આવ્યા છે.

યુરોપ ખંડમાં એ વિદ્યા પસરેલી ન હોવાથી ક્રીસ્તીયન લખનારાઓ જણાવે છે કે ક્રાઈસ્ટની પછી ત્રીજી સદીમાં એ વિદ્યા ત્યાં જણાઈ હતી; તો જોકે તવારીખ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે તેની કેટલુંક આગમ્ય એ વિદ્યા વિષે યુરોપના કેટલાક લોકો જાણીતા હતા. ડાયોજનીસ લીયર્ટ- સ નામનો લખનાર જણાવે છે કે યોક્ષમાસનાં વંશની ઘણું આગમ્ય થીઓસોફી યુરોપમાં ફેલાયલી હતી. પ્લેટો (અફલાતુન) અને તેનાં ચેલાઓ જે શીલસુશી માટે વખણાઈ ગયા તે એજ વિદ્યા હતી. તેઓ પોતાને "શીલાલેયી-યન્સ" (સચાઈને ચાહનારા) કેહેવાડતા હતા. પ્લેટોના લખાણો અવસ્તા, વેદ, સુશીઓના લખાણો, અને થીઓસોફીને મલનાં આવે છે, તે છતાં યુરોપના લોકોનો મોટો ભાગ પ્રજ્ઞજ્ઞાન-થી અજ્ઞાન હોવાને લીધે અસલથીજ એ વિદ્યા-ને સ્વીકારવામાં પછાત પડતો રહ્યો છે. તેની સાબિતી એ છે કે એકવાર "દાહોડસો વરરાત્રી મુદતમાં સુત-ડાકણ માનીને ૬૦,૦૦૦ મરદ-ઓ-રતોને મારી ભુમીદાહ કરવામાં આવ્યાં હતાં. માત્ર એટ પ્રીટનમાં ૪૦ સઠ ૧૬૪૦ થી ૧૬૬૦ સુધી ૨૦ વરસના દરમ્યાનમાં, 'ડિવીલ' (સેતાન)ની સાથે નીસખત રાખવાના વાંક માટે ૩,૦૦૦ માણસોને મારી નાખવામા આવ્યાં હતાં.

જે શારીરિક વિદ્યાએ યુરોપ ખંડમાં આગળ વધારો કર્યો નહોત, અને જે છુટાપણું પશ્ચિમમાં ફેલાયલું છે તે ફેલાયું ન હોત, તો થીઓસોફીકલ વિચાર ધરાવનાર માણસની હાલત હજી પણ

યુરોપ ખંડમાં ધાસ્તી ભરેલીજ યદ્યપડત; તે જોકે યુરોપનાં વિદ્વાનો હમણા હમણા એ વિ-દ્યા ઉપર ધ્યાન આપવા લાગા છે.

આ પ્રતાપ મેડમ બ્લાવાટસ્કી અને કરનલ ઓલકોટની ખંત અને ખીનસ્વાર્યના છે. આ બે જણાંએ થીઓસોફીકલ સોનાયદીની સ્થાપના કરી છે, જેની તવારીખ જાણવાજેગ ધઈ પડ-શે. સુખ વિદ્યા તરફ શોખ ધરાવનાર પશ્ચિ-મ તરફના કેટલાક વિચારવાંત વિદ્વાનોએ જો-યું કે શારીરિક વિદ્યાના વધવા સાથે જો બ્રહ્મ-જ્ઞાનનો ફેલાવો ન થાય તો દુનિયામાં યતી નવી નવી શોધો, જે માણસ જાતના સુખનો વધારો કરવા માટે ઉત્પન્ન થયેલી ધારવામાં આવે છે, તેજ તેનો નાશ કરનાર થઈ પડે. વલી માત્ર શારીરિક વિદ્યા સત્તા થઈ પડ્યાથી આદમજાત-નો એક ભાગ હેતુમાં મારો, પણ વાસ્તવીક રીતે ખીજે મોગ ગયો, એટલે નાસ્તીક વિચાર પર ઉતરવા લાગો. અમ હોવાથી કેટલાક વિદ્વાનો સાથે મલીને કરનલ ઓલકોટ અને મેડમ બ્લા-વાટસ્કીએ ખોદાસનાશીનો ફેલાવો કરવા અમે-રીકાના ન્યુ યૉર્ક શહેરમાં તા. ૧૭ મી નવેમ્બર સને ૧૮૭૫ ને દીવસે "થીઓસોફીકલ સોસાય-ટી" ની સ્થાપના કરી. આ સ્થાપના થયા પછી બન્ને જણુ તે મંડલીની શાખા હીંદુસ્તાં-નમાં ઉઘાડવા તા. ૧૬ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૭૬ ને દીવસે મુંબઈ આવી પોંહ્યાં. અહીં તે-ઓની ઘણી જરૂર હતી: દારણુકે આ વેલા ક્રી-સ્તીયન મીસનરી અને સરકારી કેલજણીએ હીંદુસ્તાંનના દેશી જુવાનોના મન ફેરવી ના-ખ્યાં હતાં, અને તેઓનો મોટો ભાગ ખોતાના ખાખીકા ધરમને ધીક્કારવા શીખ્યો હતો.—માત્ર સંસારી ખંધનને બીજેજ તેઓ પોતપોતાની કો-મને વલગી રહ્યા હતા. કરનલ ઓલકોટે દેશી-ઓના ધર્મ પુસ્તકોમાં જણાવેલી ઉમદા શીલસુશી ભાષાણો કરી ખતાવા માંડી, અને દેશી જુવા-નોનાં ધર્મો એકીનમાં મોટો ફેર પડી ગયો. આથી સ્વભાવીક રીતે મીસનરીઓના કામમાં

જે 'થીઓસોફી' ચાલુ

મોટી હરકત થઈ, તેથી તેઓએ એ મંડલીને હાંકવના માટે કશું કરવામાં પાકી રાખયું નહીં. સરકારી અમલદારોએ ઉપલાં ખે. જણાને "ર-શીયન નનસ" દોડી ખેસાડી તેઓ ઉપર મજબુત નજર રાખવા માંડી, અને સરકારી અમલદારો, જેઓ એ મંડલી સાથે સંબંધ ધરાવતા હતા, તેઓમાંનાં ઘણાકોને ખસતા થયું પડ્યું. તેમણે મંડલીનું કામ અટક્યું નહીં. પેહલાં વડું મથક મુંબઈમાં રાખવામાં આવ્યું હતું, અને હીદુસ્તાનનાં જુદાં જુદાં શહેરોમાં ખીજી શાખાઓ ઉઘાડવામાં આવી હતી. લોકોમાં થીઓસોફીની ચરચા વધવાથી સને ૧૮૭૯ ના અક્ટોબરથી "થીઓસોફીસ્ટ" માસીક ચોપાન્યું ખાહાર પાડવાની જરૂર જણાઈ, અને તેની અંદર હીદુસ્તાનનાં વિદ્વાનોએ એવાં લખાણો કરવા માંડ્યાં કે થોડી વારમાં તે એક સંતાદાર વિદ્વાન ચોપાન્યું થઈ પડ્યું. આજ સુધી તેણે પોતાનો દરજ્જો એવા રીતે જાળવી રાખ્યો છે કે યુરોપિયન વિદ્વાનોમાંનાં ઘણાકોને અભ્યાસ માટે તે ખરીદવાની જરૂર પડી છે, કે જે વિદ્વાનો પોતે પેહલાં તેને હતા કાહોડતા હતા. હવે જે દેશીઓના ધર્મને અને ધર્મ પુસ્તકોને ખાંચવા અને ફુનિયાનાં લોકોની જાણમાં લાવવા માટે આ મંડળી કોશશ કરે છે, તેજ દેશીઓમાંનાં કેટલાકો, થીઓસોફીની નેમને ખરોખર નહીં સમજવાથી, માત્ર મંડળી સ્થાપનારા ઉપર અંગીન હુમલા કરીને અટકતા નહીં, પણ થીઓસોફી (ખ્રિસ્તજ્ઞાન) ની સામે પણ હીંદો-છેલ્લે વતમાન પંથોની સાથે મલી લખાણો કરવા લાગ્યાં. એટલે જ નહીં, પણ મંડલીની સાથે જોડાયેલા કેટલાક મેમબરો પોતાની કોઈ માંની લીધેલી મતલબ પાર ન પડવાથી તેઓ પણ મંડળીના કામમાં હરકત નાખવા લાગ્યા. એ અને એવીજ ખીજી મુશ્કેલીઓ છતાં મેડમ બ્લાવાટસ્કી અને કરનલ આલકટની ખંતથી મંડળીનો વધારો થીમે પણ મંકમપણે કેવી રીતે આગલ વધતો રહ્યો, તે

નીચે જણાવેલી મંડળીની શાખાઓની સંખ્યા ઉપરથી માલમ પડશે :—

સને ૧૮૭૬ માં એ મંડળીની શાખા માત્ર ૧ હતી; સને ૧૮૭૮-૮૦ માં તે વધી માત્ર ૨ થઈ; પણ ૧૮૮૧ માં એકદમ તે વધીને ૨૭ થઈ; ખીજે વરસે, એટલે ૧૮૮૨ માં, શાખાઓની સંખ્યા ૫૨ થઈ; સને ૧૮૮૪ માં તેથી વધીને ૧૦૪ થઈ; ૧૮૮૫ માં ૧૨૧ થઈ; અને સને ૧૮૯૦ માં ૨૩૧ શાખાઓ આ મંડળીની હતી. સને ૧૮૯૧ની શરૂઆતમાં એ મંડલીનાં જુદે જુદે વખતને આંતરે નવ ચોપાન્યાં ખાહર પડતાં હતાં.

આ મંડલીની કોશશથી ખ્રિસ્તજ્ઞાનનો જેટલો વધારો આ સદીમાં થયો એટલા ખીજી કોઈ પણ જમાનામાં લાંબો થયો હશે કારણકે અસલ જ્યારે એવી કોશશ કરવામાં આવતી હતી ત્યારે તે એક દેશ કે પ્રજામાં એવા વિચાર ફેલાવી તેટલીજ હદમાં સમાઈ રહેતી હતી; પણ થીઓસોફીકલ સોસાયટીની મદદથી આજે એ શીયાખડનાં ધરમપુસ્તકો જેવાં કે વેદ, ઉપનીશદ્, ભાગવત ગીતા, અવસ્તા, દસાતાર, કુખાલા (પાઉધીઓનું ધર્મપુસ્તક), સુશ્વોના લખાણો, ધર્મપદ્, વગેરે પ્રતિવંદા સુધરેલા ભાગમાં વ્યાય છે અને અભ્યાસ યાય છે. એટલે જ નહીં, પણ કેટલીક વાર તો એક એરીયાટીક ન માને એવી રીતે આ ધર્મપુસ્તકો તરફ તે અભ્યાસીઓ ભેકતીભાવ રાખતા માલમ પડ્યા છે, થીઓસોફીકલ મંડળીની કોશશથી ખોદા સનાશીના વિચારે આ પ્રમાણે આજે ધર્મલડ, રોકોટલડ, આચરલડ, જરમની, ક્રાન્સ, અને ગ્રીસના યુરોપીયન દેશોમાં જ નહીં, પણ આફ્રીકા, અમેરીકા, જેપાન અને ઓસ્ટ્રેલીયામાં પણ પણ ખેસારો કાઢી છે. અમેરીકા ખંડ "છુટાપણની ભૂમી" ગણાય છે, ત્યાં આ વિદ્યાનાં કેટલાંક સ્નાયોતો, જેવાં કે "કુર્મ" તું અનુમાન અને આત્મા જુદાજુદા અવતાર લઈ શકે કે નહીં, તે વિશની ચરચા મંડળીની ખાહારના પત્રો સુધાં ચલાવવા લાગ્યાં, અને પરીણામ એ આવ્યું કે

જીવ 'ધીઓસોફી' (ચાલુ.)

મંડળીની ખાહાર પણ ધણુક લોકો “કરણીનો ખદસો” અને “અવતાર” ની જરૂર સવીકારવા લાગ્યાં—અને આ સઘણું વિદ્વતા ભરેલી મહા-જ સાથે. અમેરિકામાં “પાથ” અને એવાંજ બીજાં માસીક ચોપાન્યાંઓ થીઓસોફીનાં જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાને ખાહાર પાડવામાં આવેછે.

હાલની થીઓસોફીકલ સોસાયટીની મુખ્ય નેમ એછે કે—

૧ લી—ચાત, જાત, રંગ, પંથ, કે નાના મોટાનો તફાવત રાખ્યા વગર જગતમાં ખાલેસ ભાઈબંધી વધારવી;

૨જી—આરયન અને બીજી પ્રવં તરફના દે-શોની શીલસૂરી, ધર્મો અને વિશ્વાનો અભ્યાસ વધારવો; અને

૩જી—જે માત્ર મંડળીના મેમબરોનો એક ભાગ બન લાવેછે, તે એકે માણસની આત્મીક શક્તિ જેને હીંદુઓ સિદ્ધી કહેછે તેને લગતી અને હંદરતની ભેદી શક્તીઓને લગતી શોધો કરવી.

કોઈપણ મેમબર જ્યારે મંડળીમાં જોડાય ત્યારે તેનું ધર્મ સંબંધી મત શુંછે તે જેમ તેને પુછવામાં આવતું નથી, તેમ તેને બીજાઓ માટે પુછવા દેવામાં આવતું નથી. પણ જે કાંઈ ખં-ધન અને ફરજ નાખવામાં આવેછે તે એકે મં-ડળીનાં દાખલ થવા આગમ્ય તેણે વચન આ-પવો જોઈએ કે જેવું માન તે પોતાને માટે ધરાવે, તેવુંજ માન બીજાને માટે રાખવાને તેણે તૈયાર રહેવું.

આ ઉપરથી જણાશે કે આ મંડળીની ને-મોમાં જોકે મઠે ધર્મો અને સર્વે વિશ્વાનો અ-ભ્યાસ કરવાનો સમાવેશ થાયછે, તોપણ કોઈના ધર્મ સંબંધી આચાર વિચાર ઉપર દખાન કે ભાગવગ ચલાવવાની જરા પણ છુટ નથી; તે છતાં કેટલાક લોકો, તેની અંદરખાનેની મતલબ અરોબર મમજ્યા વગર કે થીઓસોફીનો થોડો ઘણોખી અભ્યાસ કર્યા વગર, મંડળીની ઉપર તરેહવાર તોહોમતો મુકવા લાગ્યા. બીજાં સાહી-

ત્યો કરતાં સંસ્કૃતમાં અણુદ જ્યો જલવાઈ રહેવાથી, અને વિદ્યા મંબંધી શોધોમાં તે ભાષા અગત કરી વધારે ઉપયોગી રોવાથી, મંડળીને તેના તરજુમાએ અને શરેહોની જરૂર સ્વભા-વીક રીતે જણાઈ, તેથી કેટલાક ક્રીસ્ચીયનો કેહેવા લાગ્યા કે એતો “મૂર્ત પુત્ર” શીખવેછે. વળી મંસકૃતમાં પણ ધણુક દેકાણુ ભેદી લખા-ણુ રોવાથી જ્યારે ખુદ ધરમનાં ભેદ વગરનાં લખાણોની મદદ લેવામાં આવી, ત્યારે હીંદુ-ઓ તોજોમત મુકવા લાગ્યા કે એતો ખુદ ધરમ શીખવેછે. હાલિયરો વળી એમ જણાવા લાગ્યા કે એતો ક્રીસ્ચીયાનીટીનો ફેલાવો કરેછે. અને પારસીઓ કેહેવા લાગ્યા કે એતો “ધંતર મંતર” શીખવેછે! કેટલાક લોકોનો એટલા સુધી આગલ વધ્યા કે મંડળી નાસ્તીકછે!

આ મઘળાં દ્વેષભાવી બળની સાંમે કામ લેવાને મંડળીના મેમબરોને, અને તેમાં મુખ્ય કરી તેના બે સ્થાપનારોએ, ખુદ મુસીબતો નડી. તોપણ આ મંડળીની અથાગ મહેનતથી ધીમે ધીમે “થીઓસોફી”ની અગત પૃથિવના સર્વે સુધરેલા દેશોમાં વિદ્વાનો કણલ રાખતા બન્યછે.

થીઓસોફી જેઓ પોતાની ચાલ સુધારી લા-યક થયલા તોય તેઓનેજ અમલ શીખવવામાં આવતી હતી, અને માધારણુ લોકો માટે તેઓ-થી પાત્રી રાશય એટલાજ ઠાવુંને જુદા જુદાં પેગમ્બરોના એલામે મારફતે ખાહાર આપવામાં આવતા હતા જરજોશન, ખુદ, પીયાગોશન, કનફૂશીયમ, ઝોરક્રુઝ, એકેટીમ, અને જસસે સુધાં પોતાને હાથે કોઈ ધર્મ પુસ્તકો લખ્યાં નથી, પણ તેઓના એલાઓએ લખી રીખવાથી તેઓ આજે જલવાઈ રહ્યાં છે. લોકો જેટલા પ્રમાણમાં લાયક થયલાં હોય તેટલી હદ સુધી માધારણુ લોકો માટે એ વિદ્યા ખાહાર આપવાનું સામેકો વાજબી ધારેછે: કારણુકે જે વધારે આપવામાં આવે તો એ વિશ્વાનો બીજી વિદ્યા માકક ગેરકુપ્પોગ થવાનો મંબવ રહે. બીજી વિશ્વાનો ગેરકુપ્પોગ ઘડીભર ચલાવી લે-

જે 'થીઓસોશી' (આણ)

વાય, પણ આ વિદ્યાનો ગેરકાળોગ થવાથી હુ-
નીયામાં મોટી ખરાબી થાય. એટલા માટે હજી
પણ એવું કહેવાય છે કે હીંદુઓનું અખંડ
સંસકૃત સાહિત્ય જેટલું આપણે જાણીએછે તે
પણ માત્ર નવમો કે દસમો ભાગછે, અને ખા-
ટીનું પાહાડોની શુક્રમાં, જ્યાં મહાત્માઓ વસે-
છે, અને જ્યાં કોઈપણ સાધારણ આદમજાત
કે કોઈપણ દેખાઈતી ભલતી ચીજનો પગદંડો
નહી હોય ત્યાં, જલથી રાખવામાં આન્યું છે.
એવી જગ્યાઓ હીંદુસ્તાન, ઇરાન અને મધ્ય
એશીયા તરફ છે, કે જ્યાં એ વિદ્યાની કદર ના-
જખી પીછાણવામાં આવેછે. વળી જે કાંઈ ખા-
હાર આપવામાં આન્યું છે, તે પણ એટલું ભેદી છે
કે સાધારણ માણસ ભાથેગેજ તે સમજી શકે.
પારસીઓના અવસ્તાનું ઘણું ખર્ચ લખાણ જેમ
ભેદી ગણાય છે તેમજ વેદનું પણ કેટલુંક લખાણ
ભેદી કહેવાય છે, —જેની ચાવી થીઓસોશી-
છે. જ્યાં સુધી એ વિદ્યાઓનો અભીયાસ
કરવામાં આવે નહી, ત્યાં સુધી ખીકટ ધર્મ પુ-
સ્તકોના ભેદો સમજી શકાય નહી

જેમ આજના તેમજ અસલના થીઓસોશીશ-
ટોનું કહેવું એવું છે કે જે કાંઈ finite (અંત-
વાન) છે તેની મારફતે infinite (અનંત) નો
ખેયાલ કદી જાણી શકાય નહી; પણ દરેક મા-
ણસમાં જે ખોદાઈ અથ છે, તેની એક એકસ
હાલતમાં ખોદાના પ્રકાશ સાથે વેહેવાર રાખી
શકાય અથવા તેને પીછાની શકાય. આ
હાલત કાંઈ રસાયન સંલ્લંગથી કે હીપનોટીઝમ
અથવા મેસમેરીઝમ (જુઓ 'મેસમેરીઝમ') થી
થતી નથી, પણ મનની સંપૂર્ણ અશોધ અથવા
યત્રિત્રાઈથી થાય છે. પારસી લોકોના અવસતામાં
એ વિશે એવું જણાવવામાં આવયું છે કે—

અપ વહિરત અર્થ શ્રેરત દરેસામ યવા

પધરિ દના જરયામ હમેય દના હુખમ.

(યજ્ઞશને, હા ૬૦—૧૧-૧૨.)

"સર્વથી શોભાઈતી અશોધએ કરીને, સર્વથી શ્રેષ્ઠ
અશોધએ કરીને, [આ અહુરમજદ] નું એમો
જેઈએ, તારામાં મળી જઈએ, હંમેશગીને પોહા-

ચીએ." જ્યાં સુધી એ હાલતમાં જવાનું નથી
ત્યાં સુધી ઇએજમાં જેને "ઇવોલ્યુશન" (પ્રગટી-
કરણ) કહેછે તેના કાયદાને વારંવાર તાળે થવું
પડેછે, અને હીંદુઓના શબ્દમાં લઈએ તો
જનમ મરણને આધીન થવું પડેછે. પણ
ઉપલી હાલતે પોહાએલું માણસ ઇવોલ્યુશનના
નીયમને પોતાના તાખામાં રાખી શકેછે. સરવે
ધરમોની નેમ છેવટે માણસ જાતને ઉપલી
હાલતમાં લાવી મુકવાની છે; પણ દેશો, જમાના,
લોકમત, અને ભાષા બદલાવા સાથે ધીમે ધીમે
ધરમો જુદાં જુદાં રૂપ પકડેછે, તો જોકે વધારે ઉડા-
નમાં જતાં સઘળું એકજ જણાય છે. વચલા જમા-
નામાં કેટલાંક કારણોને લીધે આ રીતો દુનયાના
લગભગ સરવે ધરમોમાં ગુચવાડા ભરેલી થઈ
પડી હતી, અને હજી પણ છે: તેમાંથી ખાહાર
નીકલવાની થીઓસોશીસ્ટોની કોશંશ છે, અને
તે ઘણું દરજ્જે પાર પડતી જાય છે.

જેમ "કંપરેટીવ ફાઇલાસોફી" (ભાષાશાસ્ત્ર)
ની મદદથી જુદી જુદી ભાષાની સપાટી ઉપરનું
મલતાપણું પ્રગટ થાય છે, તેમ થીઓસોશીની
મદદથી સરવે ધરમોના બાતરનું મલતાપણું
પ્રગટ થાય છે. વચલા જમાનામાં એક ધરમનાં
લોકો ખીજા ધરમના લોકોના કદા શતરૂ
ગણાતા હતા. તેવા શતરૂ ગણાતા લોકોનાં
વીદ્વાંતો આજે એક ખીજાની સાથે મળી જ્યારે
આ મંડળીમાં પોતપોતાના ધરમોની નોંધ ત-
પાસેછે, ત્યારે તેઓ પોતાને એકજ કુંડુ બના
બે ભાઈઓ તરીકે માને છે.

થીઓસોશીમાં સરવે વિદ્યાઓનો સમાવેશ
થાય છે; કારણકે જે કાંઈ છે તે સઘળું ખોદામાં
છે—ખોદાની ખાહાર કાંઈ નથી—અને ખોદા
વિશેની જે વીધા તે સઘળી વિદ્યા—તેની ખાહાર
ખીજા વિદ્યા હોય નહીં.

થીઓસોશી સાથે કોણું વેહેવાર રાખવો અને
કોણું નહીં રાખવો એ કહેવું જોકે લગભગ કહણ
છે—કારણકે જે ખોદાસનાસ્તીને ચાહતો ન
હોય તેજ થીઓસોશીની ખાહાર છે—તોપણ
એકસ કારણોને લીધે, જેઓનો ખવાસ નીચે

ગુજરાતી 'સાધકલોપોડ્યા.'

જે 'ધીઓમોડો' (ચાહુ).

જાણવયા જેવો હોય તેઓએ, એ ચીજ સાથે
એક કહાડવાં નહીં:—

(૧) જેઓ એવું ધારતા હોય કે, કાલે મરી
જવુંછે: માટે આ દુન્યામાં ખાધ પીને મજા
મારી લો.

(૨) જેઓ એવું ધારતા હોય કે, દુન્યાનું
ગમે તે થાઓ: મારે તો મારું કે મારા કુટુંબનું
સુખ જીવું જીવું.

(૩) જેઓ એવું ધારતા હોય કે, મારોજ
(માની લીધેલો) ધરમ ખરો (અથવા મારું જ
મત ખરું), અને બીજા સઘલા ખોટા.

(૪) જેઓની ખરૂં ખોટું ધારખવાની શક્તી
ખરોખર સ્વચ્છ ન હોય.

(૫) જેઓને બીજાનાં દુઃખ વીશે દયા
ન હોય.

(૬) જેઓ માત્ર આ દુન્યાની મોજ મજા
હમાં ખરૂં સુખ માનતા હોય.

(૭) જેઓને પવિત્ર માણસોમાં વીસ્વાસ
ન હોય, અથવા તેઓનું નામ સાંભલી જેઓ
સુગાતા હોય.

(૮) જેઓ ખોટાને પીછાનવાનું કામ તકદીર-
ને સોંપી, દોષત (પદસો) એકદો કરવા પાછલ
તદખીર વાપડતા હોય.

હવે થીઓસોરી સાથે કોણું વેહેવારમાં પડવું,
તે નીચે પ્રમાણે:—

(૧) જેઓ એવું ધારતા હોય કે આપણી
કરજ માત્ર ખાયા પીવા માટે જીવવું એવીજ
હોય તો હેરાન કરતાં આપણુ વધારે નથી, તેથી
હેરાનીયત ખવાસ છોડી, માનસાધ અને તેની
પેલી મેર ફરેસતાઈ ખવાસના થવું, એ પોતાની
કરજ ધારતા હોય.

(૨) જેઓ જગતનાં સરવે માણસોજ નહીં
પણ પ્રાણીઓ સુધાને એકજ સુખમાંથી પેદા
થયેલા ગંગી તેઓને પોતાનાજ જેવાં ગણતા
હોય.

(૩) જેઓને એવું માનવાને કારણ હોય કે
સરવે ધરમાંનું મુખ એકજ, સરવે ધરમાંનાં

સસાદાજી; પણ આપસ્વારય અને અજ્ઞાનપ-
ણાએ તેઓને છુદાજ આકારમાં લાવી મેલ્યાજી;
વળી આપણુ જ્ઞાન ગમે એટલું હોવા છતાં તે
અધુરજી: અને તે વધારવાની આપની ફરજજી.

(૪) જેઓ ખરૂં શું અને ખોટું શું, સત શું
અને અસત શું, અમર શું અને ફાની શું,
ઈત્યાદી સમજવાની સ્વચ્છ શક્તી ધરાવતા હોય.

(૫) જેઓ બીજાનું દુઃખ તે પોતાનું દુઃખ
સમજી તેને પોતાના વીચારથી, ખોલથી, અને
કામથી ખતી આવે એટલી મદદ કરવાની પોતાની
ફરજ સમજતા હોય.

(૬) જેઓ આજે હસાવે અને કાલે રાવે
એવી આ દુન્યાની મોજ મજાને કાણુ ભગુર
ગણી, વધારે અમર સુખમાં વીસવાસ ધરાવતા
હોય.

(૭) હેરાનીયત અને માણસાઈની હદ કુદાવી
ગયલા ફરેસતાઈ ખસલતના આદમીઓમાં
જેઓને વીસવાસ હોય, અને તેવા પોતે થવા
હજતા હોય.

(૮) જેઓ ખોટાને પીછાનવાની તદખીર
માં રાત દીવસ રહી, પોતાની અને પોતાની
આસપાસનાઓની જીદગીનો નીભાવ કરવાનું
કામ તકદીર (પ્રમાણીકપણુ ઉદયોગ કરવાથી
જે ફળ મળે તે) ઉપર રાખવું વાજબી વીચાર-
તા હોય.

N.

ડ, ઈ.

દરાખના વેલાને થતો સડો અટકાવવા-
ના ઉપાય—પારા (Quack-Silber)ને માટી
સાથે મેળવીતે દ્રક્ષિતા વેલના મુલમાં સાંખવા-
થી સડો લાંચ પડતો નથી બુઝો 'ખાગાયત'.

દરાખના વેલાની અચાર—દરાખ (Grapes)
ને જીમખામાં છુટી પાડી, જે ખરાબ હોય
તે કાઢાડી નાખો, અને સોજીને ખાટલીએમાં
ભરી, તે દુખે ત્યાં સુધી સરકો નાખી, ખાટલી-
ઓના મોહ કુકકાથી બાંધી લેવો, અને તેમને
થંડી પેણુ સુકકી જગામાં મુકો. એક મહીના
પછી ઉપયોગમાં લેવી.

દરાજ—દાઢર, યા ગજકરણ, યા Ring Worm એક જાતનું ચમડીનું દરદહે, જે શરીરના ફેફાણ ભાગ ઉપર ફુંડાળાનાં આકારમાં થાયછે. પાણીના ભરેલા ઝીણા ઝીણા દાણાઓ નામડી પર થઈ તેમાં દાણીજ કીડ લાગેછે, અને તે તરફ ડાલ ન ફીકેતો આમ પામના ભાગે પર ક્રિતાવળ્યા ફેલાઈ જાયછે. ઉપાયો નીચે મુજબ :— ૧ માયાની ખોપરી પર દરજ થઈ હોય તો દરદના ભાગ પરના પાણી કાઢી નમાવવ, અને તે ભાગ ગરમ પાણીમાં મીઠા વખત વેર મોજવી. તેની પર એક પીંછીથી (૧) સોલ્ફ્યુરિક એસિડ સલ્ફ્યુરિક એસીડ (Sulphuric Acid) લગાડવી, અથવા તો (૨) કાર્બોલીક એસીડ (Carbolic Acid) લગાડવી, અથવા તો (૩) ગ્લીસરીન (Glycerine) લગાડવું, અથવા તો (૪) ક્રીઓસેત-મલમ (Creosote Ointment) લગાડવો, અથવા તો (૫) સલ્ફર એસીડ (Sulphur Ointment) લગાડવો. દરદમાં ઓછામાં ઓછું બે વખત લગાડવું. તે શરીરના ભાગે પર દરાજ થઈ હોય તો પીંછીથી દરદવાળા ભાગ પર (૬) મલકેત એસ આયરન (Sulphate of Iron)નું સોલ્યુશન લગાડવું, અથવા તો (૭) જલ્ડહ એસેટીક એસીડ (Strong Acetic Acid) લગાડવી, અથવા તો (૮) જલ્ડહ બોરેલીક એસીડ (Boric Acid) લગાડવી, અથવા તો (૯) કાર્બોલીક એસીડ (Carbolic Acid) લગાડવી. (૧૦) જલ્ડહ સરકામા કપડું ખોળી દરાજ ઉપર લગાડવું. (૧૧) વા આઈસ ક્રીમનું તેલ, વા આઈસ જમાલગોઠાનું તેલ અને વા આઈસ મીણ લઈ સઘળાને એકરસ કરી, લાકડી જેવી બનાવી, તે દરાજવાલા ભાગ પર ઘસવી. (૧૨) જો જાંઘનાં કાતરામાં યા પીસાખની જગા ઉપર થઈ હોય તો ૧ આઈસ પાણીમાં ૧ દ્રામ ટંકણખાર પીગલાવી દરાજપર લગાડો.

દરાજ, ઘોડાને થતી—ચામડીની ઉપર ગોલ ગોલ ચકરડાં રૂપી સોજા થાયછે, જેની

કીનારી તપાસતાં તે પર ખારીક ફેફાળા કહેવા જણાયછે, અને તે ભાગી બાળો ખરા જાયછે. દરદી જાનવર આખો વખત ખવડીય કરેછે. એનો ઉપાય આ નીચની મલમ લખાવવાથી છે :— ૧ આઈસ માદા મલમ માથે ૮ દ્રામ ક્રીઓસેત અને ૪ દ્રામ સ્વેગ એસેટીક એસીડ મીઠા કરવી.

દરોઈંગ પેપર—દરેક જાનવર Drawing Paper ની લંબાઈ પોણાલાનો નીચે પ્રમાણે માપ આવેછે :—

	દરોઈંગ.
દેખી.....	૨૦x૧૫
મીડયમ.....	૨૨x૧૭
સેયલ	૨૪x૧૯
પ્રમાણીયલ	૩૧x૨૧
એસીડન્ટ	૨૭x૨૩
કોલમખીયર	૩૪x૨૩
એસલાસ	૩૩x૨૬
દબલ એસીડન્ટ	૪૦x૨૬
એન્ટીકવેરીયમ	૫૨x૨૬
એમપરર	૬૮x૪૧

દરોઈંગ ફ્રેમ—‘દારડીંગ એનજીન્સ’માંથી નીકળેલા છ ‘સ્લીવરો’ને આ સાંચામાં મુકેછે, એટલે જીજી ગમથી ‘સ્લીવર’ વધારે ઠીક ખની એકજ સ્લીવરમાં ખોદેર નીકળેછે. વધુ વર્ણન માટે જુઓ ‘સ્પીનોંગ, કોટન’.

દલપત—અમદાવાદનો આ નાગર બ્રાહ્મણ કવી અદારમી સદીમાં હાજર આવેલો. ગુજરાતીમાં કેટલાક ગરબા રચ્યા ઉપરાંત એણે હિંદુસ્થાનીમાં ‘દલપત વીલાસ’ નામનો ગ્રંથ રચ્યોછે.

દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ—એક પ્રખ્યાત કવી. ‘કવીતા વીલાસ’ તથા ‘કવીતા સંગ્રહ’ ઇત્યાદી પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ.

દવા આપવાનો કોઠો :—

૧૦૦ વર્ષનાને ઉમરે પુરેલાંનો દવાખાનો	૧૦ મો ભાગ
૨૦૦ " " " " " "	૮ મો ભાગ
૩૦૦ " " " " " "	૬ ઠો ભાગ
૪૦૦ " " " " " "	૪ ઠો ભાગ
૫૦૦ " " " " " "	૩ ઠો ભાગ
૬૦૦ " " " " " "	૨ ઠો ભાગ
૭૦૦ " " " " " "	૧ ઠો ભાગ
૮૦૦ " " " " " "	૨/૩ ભાગ

૨૧ " " આખો ભાગ.
૬૫ " " ૧ ૧/૨ ભાગ.
૬૬ " " ૧ ૧/૮ ભાગ.
અને, એ પ્રમાણે ઉલટા પ્રમાણમાં વધારતા જવું.

દસ્તાવેજો જુના—જુઓ 'શાઈ, જુના દસ્તાવેજોની, અમલ હાલતમાં લાવવાની રીત'

દસ્તોંગ-ઓન પ્રોસેસ—(૧) ૫ દ્રામ્સ સે-ચ્યુરેટેડ સોલ્યુશન ઓવ ખાઈકોમેટ ઓવ ઓ-મોનીયા, ૩ દ્રામ્સ મધ, અને ૩ દ્રામ્સ-ઈ-સીની સફેતી (Albumen) લઈને એ સરખાને ૨૦ થી ૩૦ દ્રામ્સ દીસતીલ્ડ વોતરમાં પીગલાવો. (૨) ૬ ભાગ ગુમ્મર (Gum Arabic), ૨૫ ભાગ ખાઈકોમેટ ઓવ પોતારા, અને ૪ ઓપ ગ્રેપર (Grape Sugar) લઈને ૭૨ ભાગ પાણીમાં પીગલાવો.

દસ્તોંગ પાઉદર-૧ ભાગ ઓક્સાઈડ ઓવ ઝીંકને ૨ ભાગ પાઉદરડ સ્ટાર્ચ (Powdered Starch) સાથે ભેળો. ફક્ત લગાડવા માટે એ વપડાય છે.

દસ્તુરજી, જામાસપ આસાજીના—ધર્મ સંબંધી લખાણ કરનાર 'જરથોસ્તી ધર્મખોધ' તથા 'પારોખે નીરંગે જીવોતદીનાન', ઇત્યાદીના કર્તા. જુઓ 'પારતી'

દસ્તુરજી, પેસોતન બેહેરામજી—ધર્મ સંબંધી લખાણ કરનાર. 'નીરંગે જીવોતદીનાન' તથા 'દીનકર્દ' ઇત્યાદીના કર્તા. જુઓ 'પારતી'

દસ્તુરજી, ફરામજી મીનાબેહેરજી—ધર્મ સંબંધી લખાણ કરનાર. 'જંદ શીશક' ઇત્યાદીના કર્તા.

ડબલ બોજમાં ગોસ્ત—'કવરા બીજમાં ગોસ્ત' ની રીત પ્રમાણે કરવું; ફરક એટલોજ કે કવરા બીજના દાણાને બદલે ડબલબીજના દાણા રાંધવા.

દમ અથવા હાંફણ—દમ થા હાંફણના મરજવાલા સમસો તેના હુમલાની નીસાણીઓ અગાડીથી જાણી શકે છે. હુમલો થવાની એક રાત અગાડી અથવા વધુ વખત અગાઉથી કેટલાંકોની આંખો મીચાયા કરે છે, અને કસીપણ

મેડેનત કીધી ન હોય તોપણ ઠાંકી ગયલાં હોય તેમ સુસ્ત થાય છે. કેટલાંકોને જરાએ ઉંઘ આવતી નથી કેટલીક વેલા જુખ મરી જાય છે, અજરણ થાય છે, ઝાડો ખંધ અથવા કપંજ થાય છે. અને પેટમાં કાંપ ઓર તરેહડું દુઃખ થાય છે. હુમલો થવાની એજ વખત અગાડી શકકા પીલા રગની લગભગ પાણી જેવી પીસાખ મોટા જડકામાં થાય છે. કેટલીક વેલા હુમલો અકાએક થાય છે, અને ઘણી વેલા તું જોર ઘણું હોય છે. હુમલો ૧૦ મીનીટથી ત ૩ થા ૪ કલાક સુધી રહે છે. ઇંગ્લેન્ડમાં Asthma કહે છે. આ રોગ વંસ પરંપરા ઉતરી આવે છે દમ અથવા હાંફણના મરજ પર જાતજાતના ઉપાય અજમાવવામાં આવે છે : કારણ કે કોઈને એક જાતનો ઉપાય કારગત લાગે છે, તો બીજાને તેથી જરાએ ફાયદો થતો નથી, તેથી આ યોગડીમાં એને માટે યુસ્કલ ઉપાયો વાંધે વર્ણન આપવાનું દરસ્ત થાય છે. ઉપાયો નીચે પ્રમાણે છે :—(૧) હાંફણવાલા રાખસે એક ઓરડામાં ખેતી અથવા સુઈ નાઈટર-પેપર (Nitro-paper) ખાળવું, જેથી દમનું જોસ તરતજ નરમ પડી જાય છે. આ નાઈટર પેપર ખનાવવાની રીત ઘણી સહેલ છે. થોડું પાણી લઈ તેમાં જેટલો (Nitro) સુરોખાર પીગળી શકે એટલો પીગલાવવો. બત્યાર પછી શાઈ સુસવાના કાગલો (પ્લોટીંગ-પેપર) લઈ તે પાણીમાં ઘોળી તેને તર કરો અને પછી સુકાવા દેવો. આ કાગલો ઘણાં પાટલાં લેવાં નહી, તેમ છેક જડકા પછી લેવાં નહી. આ પ્રમાણે ખનાવેલાં નાઈટર પેપર લાંબો વખત સુધી રહી શકે છે. પણ જો તે હવાઈ જાય તો થોડીક મીનીટ સુધી તડકામાં અથવા સુલા આગલ સુકાવા; પછી આ કાગલને, જ્યારે દરદનું જોશ થવાની નીસાણ જણાય ત્યારે, એક ખંધાર ઓરડામાં ખેતી અથવા સુઈ ખાળવો. (૨) આ ઉપાય નાઈટર-ટેબ્લેટ (Nitro-tablet) ખાળવાનો છે. આ નાઈટર-ટેબ્લેટ માટે જુઓ તે મઠાલાં હેયલની ખાખદ. (૩) તંબાકુ અથવા સીગાર લીધાથી દમ અથવા હાંફણ નીકળી જાય છે. સીગાર

કરતાં તંબાકુ શુંગી (Pipe) વાટે પીવાથી વધારે ફાયદો થયેલો જણાયો છે. ખર્ડસ આઈ (Bird's eye) નામનો તંબાકુ ઘણો સાફ છે, પણ તે મોઝ વતનો હોયો એવો. સીગારા અને પાઈપો માટે નરમ સીગારેટ (Cigarette) ઘણી ખરી અકસીર છે. તંબાકુથી ફાયદો ન થાય તો નુસખો 'હાંફણવાળા સખસો માટે ઉપાયો' અજમાવો. (૪) જ્યાં સુધી શ્વાસ ખરાખર માટે ત્યાં સુધી દર ૧૦ અથવા ૧૫ મીનિટ સુધી ૧૦ ટીપાં માદા ટીકર એવ લોબેલ્યા હાંફલેટા (Lobelia Infusa) ને પાણીમાં નાખી પીવાં. કોઈને ૧૦ ટીપાં માફક આવે છે, તો કોઈને તેથી ઓછાં, તેથી દરદીને ૨, ૪ વખત દર દર આપી ચોક્કસ કરવાં. બીજો ઉપાય (૫) ઘણો અકસીર છે, પણ માથ ભાયગે તે ઘણો લલચાવનારો. તે કોઈ જ નહીં પણ શરાબ પાને દારૂ છે. જેઓને મેડોને એ લાગે છે, તેઓ કદી છોડતાં નથી. વીરજી, બ્રાંડી, અથવા જન દારૂ ૨ ભાગ લઈ તેમાં ૧ ભાગ ઘાણું જરમ પાણી નાખી ગરમ ગરમ પીવું. એક સહસ્થને દમનો મરજ હોય, તેને ખખર પડી કે દારૂ ઘણો અકસીર છે, તેથી તેણે તે પોના પર અજમાવ્યો, અને તેથી થયેલી અસરથી એટલો તો ખુશી થયો કે પેટેલા ૨૪ કલ કમા તે ૧૧ પા-લી બ્રેંડીની પી ગયો. આ રીત તેને ચાલુ રાખી. હવે શરાબ તેનો હવેજનનો એટલો તો દોસ્ત થયો કે ફક્ત ૨ મહીનામાં તેણે ૬૦ બ્રેંડીની પા-લીના માથાં ફોડ્યાં ! 'શરાબ તારૂં સત્યાનાશ' એ કેરુવત આ અહસ્થના પાખમાં ખરી પડેલી જોઈએ છીએ. (૬) હાંફણુ જ્વરમાં થાય ત્યારે ૧ ચમચો રાઈ ગરમ પાણીમાં દોહવીને તે પી જવું. (૭) ૧ ચમચો નીમક જરમ પાણીમાં પીગલાવી પીવું (૮) ઘણી જલ્લદ કાશી પીવી. (૯) કાળા ધતુરાનાં સુકકાં પાંદડાં ચા કરવાની કીતલીમાં નાખી તેમાં ઘાણું જ ખખખતું પાણી નાખી, તેનો ખાફ ચાસમાં લેવો. (૧૦) ૧ દ્રામ કાળાં મરી, ૧ દ્રામ સુંઠ અને ૧૧ દ્રામ કેસ્ટુરી લઈ સઘળાંને એકરસ કરી, ૫ ઓન્સની અકેડી ગોળીઓ બનાવી,

૨ થી ૪ ગોળીઓ લણુ વણુ કલાકે પાણી સાથે ગળવી. (૧૧) ૧૧ દ્રામ ધતુરાના બીજ અને તેટલાં જ પીપલ લઈ ખનનેનો ખારીક છુકો કરી સાચી પેઠે એકરસ કરવો, અને તેમાંથી ૪ ઓન્સ જેટલો, દર વણુ કલાકે, દહાડામાં વણુ વાર, પાણી સાથે ફાકવો.

દમીયલો માટે ત્રણે મોઢો કાહડેલો ઉપાય—દહાડામાં ૩ અથવા ૪ વખત ૧ વાઈન ગ્લાસ ભરીને પાણીમાં ૨૦ અથવા ૩૦ ટીપાં લીકવીન એસેન્ટ્રેટ એવ ગ્રીનડેલ્યા (Grindelia) ના નાખીને દવા પી જવી. દરદના હુમલાની વખતે એક યા બે ડોઝ વધારે લેવા.

દયારામ—સારોદરો નાગર જાહમણુ કવી. (૧૧૭૭-૧૮૫૨) શુજરાતીમાં તેમજ હિન્દુસ્થાનીમાં એણે કવીતાઓ રચી છે શુજરાતીમાં 'દાણુ લીલા' તથા 'ખાળ લીલા' તથા 'રામ લીલા' તથા 'ભક્તી પોધાણુ' અને જુજ સાપામાં 'મતનાખ' અને બીજી પરચુટણુ ખાખદો ૫૨ એણે કવીતાઓ રચેલી છે.

* દહન યા દાગ યા દાહ—ઈંગ્લેન્ડમાં તેમજ યુરોપ ખંડના બીજા દેશોમાં મરણુ પામેલાંઓની લાશને ખાળવાના કામ (cremation) યા દહનમાં દન પર દન વધારો થતો જાય છે. જેમ ખાળવાની લાશોની સંખ્યામાં વધારો થાય છે. તેમ તેમની મંદમાં અમાર કમરવો અને ભણેલા પુરૂષો પણ આવતા જાય છે, એ અકસર કરીને નાંધી લેવા જાય છે. ઈંગ્લેન્ડનાં એક વંશમાન પત્રમાં જણાવે છે કે થોડા વખતના અરસામાં ત્યાં પા-

* 'મુખધ'ના પ્રગટ થતાં જાણીનાં વર્તમાન પત્ર "મુખધ સમાચાર"ના કેટલાક અંકોમાં લારોને સુધરેલી રીતે ખાળવાને લગતા ઘણા સરસ વીધો ચીન સાથે પ્રગટ થયા હતા; જે અમને ઘણા પસંદ પડવાથી તે પત્રના માલેક તેમજ અધીપતી મી. માલેકજી ખરજોરજી મીનોચેહેર હોમજીના પામેથી તે વીધો આ "સાઇકલોપીડ્યા"માં છાપવા માટે પરવાનગી માંગી હતી, જે તેઓએ આપવાથી "દહન" નો આ વીધવ અમેએ મુખધ "સમાચાર"ના અંકે પરથી દ્તારી લીધો છે.—ચનારાઓ, ૩૦ સાં

જે 'દહન' ચાલ

ળવામાં આવેલી લાસોમાં એક નામીયા ધારા શાસ્ત્રીનો, ખીજ તેવાજ પ્રખ્યાત જાહેર લખનારની, અને ત્રીજ એક વીખયાતી પામેલા વીદવાનની હતી. હીન્દ-ખેરખાહ સવરગવાસી ચારલ્સ બ્રેડલો (૧૮૩૩—૧૮૯૧) ની લાશ પણ ખાળવામાં આવી હતી. તે લખનાર તે ઉપરથી એવું સીધું કરવા માંગે છે કે, કેળવણી પામેલા જીદા વેરગના પુરૂષો લાશ ખાળવાનાં કામ તરફ પસંદગી ખતાવે છે.

ગુજરાતીઓની લાશને અગનીથી ખાળીને ઠેકાણે પાડવાની હીંદુઓની રીતને યુરોપ તથા અમેરીકાના કેટલાક વીદવાનો સંપુરણતાની હદ ઉપર લઈ ગયા છે.

તેમજ યુરોપયન, અને અમેરીકન વીદવાનોની રીતનો મુળ નીયમ એકસરખો હોવા છતાં, તેને અમલમાં મુકવાના સંબંધમાં તેઓ ખહુ જીદા પડી જાય છે. હીંદુઓ સમેશાન જેવી ખુલ્લી જગાઓમાં પોતાના ગુજરાતીઓની લાશને ખુલી મુકી તેને દહન કરે છે, જેમાં વખત વધારે જવા સાથે જીવતાં માણસોને કેટલીક પ્રકારનું તુકશાન થાય છે. ખુલ્લી હવામાં અગની સળગાવવાથી તેનું ઘણું જોર પુમાડના આકારમાં વધરે જાય છે, અને તેથી વધુ બળતણ, નાથું તથા વખત ખોડવાની જરૂર પડે છે. લાશ ખાળવાની યુરોપયન બહી તદન બધાર હોવાથી, એવું ખરીણામ નીપજતું નથી. તમાં મુકેલી લાશ અગનીના પુર બળની વચ્ચે દહન થઈ, ખહુ યોગ્ય ખરચથી, કલાકથી દોહડ કલાકના વખતમાં શુધ સફેદ રાખોડી થઈ પડે છે. બહીનો ખીજે કાયદો વળી આ છે કે, મુરદાં જેવી વસ્તુ બળતી વખતે ચરીરનાં તરેહવાર તત્ત્વો છૂટાં પડતાં તેમાંથી જે નાપસંદ વાસ નીકળવો જોઈયે, તે ખાહેરની હવામાં ખીલકુંલ જવા ન પામે અને જીવતાંઓની તન્દરેસ્તીને તેથી ખીલકુંલ ધન્ટ ન પડે, તેની ખુબ સંભાળ રાખવામાં આવે છે. હીંદુઓની લાશ ખાળવાની રીતથી આ અગતની નેમો ખીલકુંલ માચવી રાકાતી નથી.

તેમની રીત તથા સુધરેલી યુરોપયન રીત વચ્ચેનો ખીજે ખહુ અગતનો તફાવત આ છે કે, યુરોપયન રીત મુજબ લાશ ખાળવાનું કામ, જીવતાંઓની નજરથી દુર, એકાંત રીતે, અને શુષ્ક જમ ચાલયું જાય છે, તેમ હીંદુ રીત મુજબ થતું નથી. યુરોપયન રીત મુજબ વળી લાશ ખાળવાની કીયામાં જે પ્રકારનું સાંતપણું તથા ગંભીરાર્થ જળવવામાં આવે છે, તેવાં હીંદુ રીતથી જળવાતાં નથી.

પણ સામટી રીતે, લાશને જમીનમાં દાટવાની રીત કરતાં હીંદુ રીતે ઘણી વધારે ચહડતી છે, એમાં શંક નથી. વખતને ખેસતો તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો નથી, એટલીજ તેની ખામી છે. આગલા વખતમાં યુનાની તથા રોમન પ્રજાઓમાં પણ લાશને ખાળવાનો રવાજ ચાલતો હતો, અને આજે જેમ હીંદુઓ ખુલી હવામાં લાશ દહન કરે છે, તેજ પ્રમાણે તે પ્રજાઓ પણ કરતી હતી. પણ તે પ્રજાઓના હમણાના વંશજોએ તે રીતને પાછી સજીવન કરી વીદયાના ઉત્તમ કાનુનો ખેસતી તેને ખનાવી છે, ત્યારે હીંદુઓએ આગલી રીતમાં કાંઈ પણ ફેરફાર કીધો નથી. અમલી રોમન લોકોમાં લાશ ખાળવાની રીતને લગતી જે હકીકત ઇતીહાસમાં નોંધાઈ છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે, રોમ રોહેરની દાવાલોની ખાહર રોમન લોકો માટે સમશાનગ્રામી રાખવામાં આવતી હતી. કોઈ રોમનનું મરણ થતા તે ગ્રામી ઉપર ચીતા ખડકવામાં આવતી, અને લાશને તે ઉપર ગોઠવવા પછી આસપાસ સુગંધ છાંટી પ્યારની છેલ્લી ધધાની તરીકે ફુલના ગળગ લાશને પેડુ-રાવવામાં આવતા. તે પછી મરનારનો સહથી નજદીકનો ખેરી આંખ ફેરવી નાખી ચીતા સળગાવી મુકતો, અને તરતજ આસપાસ કબ્રોમાં સગાઓની કલાપીટ-તથા રજૂઆતો અને વાંસળાઓના અવાજ વચ્ચે, બળતાના જાણી નીકળવા માંડતા. સઘળું બળી રહ્યા પછી મુરદાની રાખ એકઠી કરી તેને વાછન દાડ વડે ખુલ્લી નાખવામાં આવતી.

પુરાતન રોમન લોકોની આ રીતને વખતના અરખામાં, તરેહવાર કારણોને લીધે, હોડી

આ પદ્યો આગળ

દેવામાં આવી હતી. એક અગત્યનું કારણ ગ-
ચાઆર્ષનું હતું, જેને લીધે આગલા વખતમાં
શમનોમાં પણ ગચાઓની લાગને દાટતી પડતી
હતી. 'મીઠું' કારણ અગત્યની પરમના દાટવાના
ફાળનું ગણી શકાય, જે પણ જેનું તેનું અર્થ
ન હતું પણ લાચ દાટવાની જવાબદારીને પતા
અંધાર સુકથાન વીરો હાવના સુધાગના વખ-
તમાં મતભેદની નજર ઉઠતીજ નેહરે અને
તેમ થતાં, તે સુકથાનને નીરમુખ કરવાના અ-
નેક ઉપાયો પણ જોવામાં આવ્યા છે. તેમાં
સકામી જોમ વાશને બીમાં આજવાનો છે,
અને તે બીજી મતભેદો જેટલાંની મતભેદો
પણ કેટલેક દરજ્જે સ્વીકાર્યો છે.

હાલના દર્યાલીયનો આગલા શમનોના
વંશને છે: અને તેઓ માંદેલા કેટલાકેએ
લાગને આજવાની રીત પકડવામાં પોતાના
વડાઓની એક ક્રમ રીતને અજીવન માત્ર
કાપી છે તે બીના વીરોજ નામુવા નેમ એ-
ટલાં માટે થઈ પડે છે કે, હટલીના લોકો શ-
મન કેટલીક પંથના અજીવન ધરમગુસ્ત અગ-
ત્યો છે, અને તે છતાં તેમના વચ્ચે લાચ
આજવાની રીત કેટલીક મજબુતી સાથે ફેલાવા
લાગી છે. એટલું જ નહીં, પણ તેમના કેટલાક
પાદરોએ વડીલે તે રીતને પસંદ કરવા લાગ્યા છે.

મીલન શેરની લાચ આજવાની બીની
હકીકત ઉપર અમે દવે આવીશું. મીલનનું આ
શ્રીમેદાયીયન યા સમથાન અહુજ મનોહર જગા-
માં આવેલું છે. સુંદર કારીગરીવાલાં તથા લેખ
સાયનાં માણસોનાં પુત્રાં તથા મીનારા-
ઓથી ભરાઈ ગયેલી, તે એકંત જગો છે.
તેની મુલાકાતે જનાર માણસ પોતાની આસપાસ
ચુરફાલોની સીકલની યાદ આપનારાં મુઠાં
અણવડાં નેહ, શાંતપણું અને ગંભીરપણું
તેમને નીકાલે છે. તે ગંભીર અને ચુપકાતી જ-
ગામાં દાખલ થતાં, દરવાજાની છસો વારને છેટે
ખરીસ્તી દેવલેની સુંદર હમારત નજરે પડે છે.
બીમાં લાચને દહન કરવાની ક્રીયા થતી વેલા,
મરનારનાં સગાં વહાલાંઓ તેને લગતી ધરમની

ક્રીયા એ દેવલમાં કરે છે. એ સુંદર મંદીર
તેમજ ઉપર જણાવેલાં 'શ્રીમેદાયીયન' પાને
લાચ આજવાની બીની અચાપક આલખ-
રોડ ફેર નામે મીલન શેરનો તવંગર
વેવાની હતી. ૧૮૨૦નાં વચ્ચમાં રોમ શેરમાં
તેની જનમ થયો હતો, અને ૧૮૮૮માં તે જ-
વાદે મરણ પામ્યો, ત્યારે પોતાનાં વચ્ચીયત-
નામાંમાં એવું કરવાની ગરો કે, મારી દોડતમાં-
થી એકમ રકમ લઈ તેમાંથી એક સમથાન ઉજું
કરવું અને મારું સુરદું ત્યાં આલવું. પણ ત-દ-
શક્તી પાતાને લગતા તે વખતના કાયદાને લી-
ધે, ફેરની ઇલાએકદમ પાર પાડી શકાઈ નહી.
તેની લાચને તરન વેલા દાટવામાં આવી
હતી. બે વરસ પછી ઉપરું સુંદર મંદીર અને
તેની પડોસમાં લાચ આલવાની બી ચુખશાલી-
ના કંથા નીચેમોને અનુસરી ઉમાં કરવામાં આ-
વ્યા હતાં તે તર્જ્યાર થતાંજ તેમના કથાપક
ફેરની લાચને જગીનમાંથી પાછી કહાડી થતી
ક્રીયા સાથે આજવામાં આવી એ રીતે સંકો
વરસો પછી હટલી દેશમાં સુરદાં આલવાની
રીતને પાછી સજીવન કરવામાં આવી. તા. ૨૨
મી જુન ૧૮૭૬ નો દીવસ, તે કાગળને લીધે,
હટલીના હટીદાસમાં યાદગાર રહી જશે. તે
દીવસે ફેરની લાચને ધામડુમથી દહન કરવા
લઈ જતાં, નામીયા વીદવાનો, રાજદવારોએ,
કાર્યગરો, તથા આસપાસના ભાગોમાંથી બીજા
સંખ્યાબંધ લોકો પાવદસતમાં સામેલ થયા
હતા.

લાચ આલવાની વણુ જુદી જુદી રીતો ફેર-
નાં મરણ પછીનાં દશ વરસોમાં જોવામાં
આવી હતી. જે બે વરસો સુધી તેની લાચ જમી-
નમાં દટાઈ પડેલી હતી. તે દરમિયાન, પ્રોફેસર
પોલી અને પ્રોફેસર કલેશમેડી નામે ઇટાલીયન
વીદવાનોએ લાચને અગનીદાહ કરવાની રીત
નક્કી કરી તેને અનુસરતા નીચેના ધડી કહાડયા
હતા. પણ તે પછી સાત વરસ પસાર થયાં આ-
દ તેમની રીતને છોડી દઈ ગેંગુની નામે બીજા
વીદવાનોની રીતને પસંદ કરવામાં આવી હતી,

જે 'હલન' ચાલુ.

અને તે આજ તુલીક ચાલુ રહી છે. તેની મદદથી આગલના જેટલાજ ખરચે પણ ઝોછા વખતમાં લાશ બલી રહે છે. ગૌરીની આ શોધ માટે તેનાં માનમાં મીઠાનનાં કીચેટોરીયન આગલ તેનું એક ખાવણું ઉચું કાઢ્યું છે.

લાશ બાળવા માટે મુખ્ય બે રીતો મીઠાન શેડરમાં કામે લગાડવામાં આવે છે એક રીત મુજબ, લાશને લાકડાં તથા કોલમાથી ઘેરી લીધેલી એક બઠીમાં મુંઢી બાળવામાં આવે છે; અને બીજી ગત મુજબ બઠીની મધ્યગી બાજુએ જડી લેવામાં આવેલી ગામની નખીએ મારફતે ગામના ભડકાંથી બઠી ગરમ કરવામાં આવે છે, અને તે ગરમીથી મુઢું બળીને બમમ ચાય છે. લાકડાં તથા કોલમાથી લાશને બાળવા માટે એક ખાંડી લાકડાં અને ચાર મણુ કોલમાનો ખપ પડે છે. અને તે રીતે બળી રહેતાં બે કલાકનો વખત લાગે છે. પણ ગામની મારફતે લાશ બાળવાની રીતથી એ કામ પચાસ મીનીટ કરતાં પણ એ જ વખતમાં પાટ જનરે છે. અને તે બીના મામથી બાળવાની રીતની તરફેણમાં જતો જેવો તેના પુગવો નથી.

લાશ બળી ગયા પછી તેની રાખ હેઠાણુ પાડવાની રીત જાણવાનું છે. જે કોઈ માણુ મ સાધારણ માને મગણુ પામેટો હોય છે તો તેની લાશ કકન માથે અથવા તે વીના બાળવા દેવામાં આવે છે. પણ હડતા રોગથી પીડાઇને મગણુ પામેટાં માણુમની લાશ કકન માથેજ બળી નાખવામાં આવે છે લાશ બળી રડયા પછી હાડકાંનો ભુકે નથા ગખ જે બાકી રહે છે. તે વજાખમાં સમારે માડા પાંચ રોર જેટલી રાખ છે. રંગમાં તે સુધ મફેત હોય છે, અને કોઈ હેઠાણે તેમાં બચુદાર રાતા રંગની છંચે લેવામાં આવે છે આ રાખને કોઈનેબી હાય હગાડવા દેવાનાં આવનો નથી, પણ ભુકે ઘઈ પડેતાં હાડકાંને રૂપાના ચીપયા વડે અને રાખને રૂપાના પાત્ર વડે માનમ કીત બાહર કહાડવામાં આવે છે. હાડકાંના ભુકાને ચંણના ઘાટના એક

વાસણમાં મેલી, દેવલના એક વીશાળ ઝોર-ડમાં મેલવામાં આવે છે. રાખને જુદા જુદા ગાલામાં સાચવી રાખવામાં આવે છે, અને તે ગાલા ઉપર મરનારના સંબંધમાં ચોકસ લેખ લખવામાં આવે છે.

ભઠીમાં લાશ બાળવા માટેનો લવાજમ એક લાશને બાળવાની હીમાયત કરનારા ઇટલી મધેની મંડળીને લગતો કોઈ સંબોસદ મરણુ પામે તો તેની લાશને અગચાર રૂપ્યાને લવાજમે ભઠીમા બાળવામાં આવે છે. પણ બીજાં માણુ-સોની લામ બાળવાનો લવાજમ બાવીસ રૂપ્યાનો લેવામાં આવે છે. પણ નીરધન હાલનમાં મરણુ પામેટો કોઈ માણુમ પોતાની લાશને બાળીને હેઠાણુ પાડવાની જે બાહેશ ખતાવી ગયો હોય છે, તો તેને મુક્ર મગનીદાહ કરવાની ગોઠવણુ મંડળી તરફથી કરવામાં આવી છે. તે ગોઠવણુ ઝેવી છે કે, ભઠીમાં લાશ બળેલી જેવા આવનારા દરેક જણુ પામે બે રૂપ્યાનો લવાજમ લઈ તેમાંથી ભેગી થવી આવકને ગરીબ લોકોની લાશ બાળવાના ખર્ચ તરીકે કામે લગાડવામાં આવે છે. એક બે દેશોમાં સુધરેલી રીતે બાલતા માટે દર લાશ દીઠ ૩ થી ૪ રૂપ્યા લેવામાં આવે છે.

ઇટલી રીતવાય બીજા દેશોના લોકોની લાશ પણ આ ભઠીમા બાળવાની છુટ મેલવામાં આવી છે, એનું મીલનના આ "ક્રીમેટીયમ" માં સાચવી રાખેલી રાખને લગતા લેખો ઉપરથી જણાય છે.

મગનારે હવેજા ખતાવી હોય તો તેની લાશને અગનીદાહ કરવાને ફરજ પાડવામાં આવે છે.

મીલનની ઉપર જણાવેલી મંડળીનો એક સલાસદ ડાકટર ગામધારે બેચકરેડી ચોડા વખત ઉપર મગણુ પામેટો હતો, અને તેણે પોતાની લાશને બાળી નાખવાને ફરમાવેલું હોવા છતાં, તેના સગાંઓએ તેમ કરતા દેવા ના પાડી હતી. તે ઉપરથી એ મંડળીએ ખરગેમો ખાતેની કોરટમાં ફરયાદી માડી મરનારની લાશને પોતાના કબજામાં મેલવવાનો દાવો કર્યો હતો. કોરટે તે ઉપરથી ફરયાદીનુંજ સાંભળીને હુકમ મનામું કરી આપી લાશ મંડળીને હસ્તતક સોંપી હતી, અને તે માટે એનું કારણ રજુ

કરતાં હતાં કે, મરનારની કબ્રમાંને ઝવડાંઓએ માન આપવાની જરૂર છે. આ હુકમ મુજબ મંડળીએ તે લાશ પોતાને હુમનક લઈ તેને અગ્નીદાહ કરવાની ક્રીયા કરાવી હતી.

એક વેળા દયારા શુદેલી લારી પાછી ખેડી કાઢી ખાળવાનો રીવાજ પણ ઇંગ્લીમાં ચાલતો જણાય છે, અને તેના સંખ્યાબંધ દાખલાઓ બહાર આવ્યા છે. ક્રીમેટોરીયમને લગતી મંડળીના કેટલાક અપાનદો મરતો વખતે પોતાની લાશને ખાલવાનું કરવાની જવા કમંડાંત પોતાની આગમન મરણ પામેલાં પોતાનાં વહાલાઓની લાશોને પણ જમીનમાંથી પાછી ખેડા કાઢી તેમને અગ્નીદાહ કરવાની તાલીફ કરે છે.

લાશને ખાલવાના સંખંધમાં ઇંગ્લીની મરકારે એવો કાયદો બંધાયો છે કે, તેને "ક્રીમેટોરીયમ"માંજ એટલે બીમાંજ ખાલવી જોઈએ; કારણ કે તે સ્ત્રીવાય ખીલ કોઈ રીતે તેણે ખાળવાથી કુખમાંથીને લગતા નીચમો જલવાતા નથી. વડી શક બરેલાં મરણોના સંખંધમાં, લાશોને ખાલવા આગમન ચોવીમ કલાક જેટલો વખત વચ્ચે કાઢાવો પડે છે, તે ઉપરાંત ઇંગ્લીના એક કાયદા મુજબ લાશને ખાલી નાખવા આગમન એક સરકારી તખીય તેને તપાસે છે, અને મરણના કારણ વગેરેની તેણે સરકારીકેટ આખ્યા પછીજ, તેને "ક્રીમેટોરીયમ"માં અગ્નીદાહ કરવામાં આવે છે. ત્યાં લાશને લઈ જતી વેલા, તેમજ તેને ખાલતી વેલા ધારા મુજબની સઘલી ધરમની ક્રીયા કરવામાં આવે છે. ખીજે એક એવો કાયદો છે કે, લાશની સાથે જેખી ગીજે "ક્રીમેટોરીયમ"માં દાખલ થાય, તેમને લાશની સાથે અથવા જુદી ખાલીને બસમ કરવી જોઈએ. ખલેલી લાશની રાખ માટે મરનારનાં લાગતાં વલગતાંઓ અરજ કરે નહી ત્યાં સુધી, ઘટતા લેખ સાથે ક્રીમેટોરીયમને લગતાં મંદીરમાંજ તેને જલવી રાખવામાં આવે છે. વધુ વીગત માટે "લાશો સુધરેલી રીતે ખાલવાની સુરોપ્યન રીતો"વાલી ખાખદ.

જાહની કટી—જાહની એક તખીલીમાં નાખી તેમાં કાંદાની કાતરીએ નળો, લાલ ચવા આવે કે તેમાં જ તોડો રહે નાખી ઉવારકું. પણ એક તખીલીમાં જા દોર કાંઈ લખ તેમાં કાથમરની કારેલી એક ઝુગે, તમેક કાથેલાં મરગાં, માદુ લશનને પીસેલા મગાડો, વા લોલો નીમક, સેજ હલદ, વા લોડો દહેલાં મરુ અને મેજ ધાનાહરાને મગાડો નાખી સઘળું એકરસ કરા પેલી કાંદાના વધારવાલી તખીલીમાં નાખા, અને ગુલા ૫૨ મુઠ્ઠી કકરો ૫૨૦ કે ઉતારો.

કંખ નાના જ્ઞનવરનો—જે બાગ ૫૨ કંખ હાય તે બાગ ૫૨ કાંદાનો રમ મોપરનો.

કંખ, વોજુનો—જે બાગ ૫૨ વીંછુએ કંખ મારી હાય તે બાગ ૫૨ રાહરેમના ગરનાં પાંદડાંને છુંદીને લગાડવા.

કાઇનેમીન—Dynamite માં ૭૫ ટકા નાઇટ્રો-ગ્લીસરાઇન (Nitro-glycerine) ના અને ૨૫ ટકા ખાશક રેતીના જુદાના આવે છે.

કાઇલ્યુટ બહુર્ધત પ્રેસીપીટેટ ઓહાઇન્ટમેન્ટ—૫ ઓન્સ જ્ઞાન્ટ પ્રેસીપીટેટ (White Precipitate) ને ૧ ઓન્સ હુકરની ચરખી (Lard) માં બેલો.

કાઇલેન્થેસીઇ જોડ—૬ નજુના ઘેરાવાના એ ૫૨ કુલો જોગે. કંજાણુ ખેરેલી ખાગની જમીનમાં એ હલવે હલવે જોગે. જ્યારે નાના જોય ત્યારે નીચમસર પાણી સીપ્યા કરકું. છાંય-લામાં કંજાડયાથી જોડ ઘણો સરસ જોગે, અને પાંદડાં મોટાં અને જુંદર થાયછે. ખીયાંથી એ જગતાં જોવાથી જુઓ 'ખીયાં લાવવાં'.

કાઝેરીયા મીક્ષચર—૨ ગ્રામ્સ કાઇલ્યુટ સલફ્યુરિક એસીડ, ૧ ગ્રામ ટીકચર ઝોવ ઝોપીયમ, અને ૧૧ ગ્રામ સ્પીરીટ ઝોવ કલોરોફોરમ લઈને ૮ ઓન્સ પાણીમાં મીચ કરો. ચચાર કલાકે ઉંમરે પુગેલાંઓએ ખખે ચમચા પીવી.

કાકટર કોક (Koch)—જુઓ 'કાય રોગ.'

કાકટર લીખ્રીક—જુઓ 'કાય રોગ.'

ઝકતર, અગ્નિદ્રાધ ગેસનજી—લોઈ એસ્ટરશીલ્ડની નળીહતી' નો શુભરાતીમાં તર-જીભો કરનાર.

ઝકતર, સોગમશા મવજી—હુનરના અર્ક' ના સથલા બાગો, વગેરેના કર્તા એવણની ઘણી રસીલી કવિતાઓ અતી વખણાયછે, જે સથળી ફકત 'શુલ અફશાન' એવાં-યામાં પ્રગટ થયલીછે એજ એ નાંચાના અંગ્રેમાં 'બેદોનો ભદાર' તથા 'માનાવાનો કીલ્કો' નામની રસીક વાંતાઓ એવજી લખી હતી. ૧૮૬૧ માં જનમ્યા.

દાદાભાઈ નવરોજી—જીઓ 'પારસી'.

દાદા, છગીપરના દાદવાની નાત—દાદાવાલી છરીથી ખાની જે ચીર કરી એક ચીર ઇંટરડીના જુદામાં ખોડી, તે ચીર છરીનાં પાના પર ઘસો.

દાદા, તેખલ પરના કહાડવાની રીત—પેલ્લાં માલીક તેલ એક નરમ કપડાં પર લઈ દાદા પર મારી પેટે ઘસવું, અને પછી 'સ્પીરીટ એવ વાઈન' (Spirit of wine) તે દાદા પર નામવું, અને બીજાં કપડાંયાં લુછી નાખવું.

દામોદર રતનસી—'મુચ્છ કટીક', 'સીતા હરણ', 'કામરોન રસીકા', 'ગોપીચંદ' ઇં નાટકોના કર્તા.

દાદ કુખતી અટકાવવાનો ઉપાય—કાર્બોલીક એસીડ (Carbolic Acid) માં એક જાણી પીછી ખોલી તે દુઃખતી જગા-એજ ફેરવવાં.

દાધરના ઇલાજો—(૧) મુરદાર સીંગને શુભાખના પાણીમા ઘસી દાધર પર લગાડવી. (૨) કપુર, કાથો, ગધક અને ફટકી સરખે ભાગે લઈ તેને ખાટાં લીંછનાં રસમા મેલવી તે દાધરવાલા ભાગ પર લગાડો. (૩) એરંડીયાનાં બીયાં, એલીઓ, અને સાજી ખાર, સરખે ભાગે લઈ ખાટાં લીંછનાં રસમાં મેલવી તે દાધરવાલા ભાગ પર લગાડો. (૪) જીઓ 'દરાજ'.

ડાયમંદ ઇન્ક (શાઈ) બનાવવાની રીત—નણુ ભાગ પેરોયમ સલફેટ (Barium Sulphate) સાથે એક ભાગ એમોનીયમ ફ્લુઓ-

રાઈડ (Fluoride) ને એક સીસાંની રાખીમાં એકરસ કરીને મેલવણીને લાછી જેવું કરવા માટે તેમાં પુરતી સલફ્યુરિક એસીડ નાખો, અને પછી તેને સીસાંની યા ગતાપરચ ની સીસી માં પેક કરો. આ મેલવણીને Diamond Ink કહેછે.

ડાયોન્સ આરકોલ પેસ્ન—જીઓ 'દાંતવું' મંજન, ડાયં.

ડારવીન, આર્લસ રોખર્ટ—શલજી લખનાર એક ઇંગ્લેન્ડ. (૧૮૦૯—૧૮૮૦) એને ઘણા પુસ્તકો રચ્યાંછે, જેમાં 'ઓરીજન એવ સ્પીસીમ' તથા 'ડીસેન્ટ એવ મેન' તથા 'નેચ્યુરેલીસ્ટ એન ધી બીગ્લ' ઘણી વખણાયછે. આ છેલ્લી ચોપડી હાલ મલી શકતી નથી.

દારૂડયાને એકાકી થાય—(૧) સવારના એકાકી થતી હોય તો દહાડામાં ૩ વખત એકેક નાની ચમચી ભરી, આરસેનીક મીક્ષચર (જીઓ ગુનખો) ની લેવી. પહેલો 'ડોઝ' સવારના પહોરમાં લેવો. (૨) દહાડામાં ત્રણ વખત એકેક ચમચો ટોનીક કર્વીનાઈન મીક્ષચર જીઓ ગુનખો) નો લેવો. (૩) જીઓ 'મધુપાન'.

દારૂ પીધાથી અથવા ઘણું આધાથી થતી પીતના ઉપાય—ભારી ખોરાક આધાથી અથવા પુશકેલ દારૂ પીધાથી ઘણી વેલા પીત થાયછે. તે વેલા ઘેરા લાલ રંગની પીસાખ સાથે કપાડ્યત થાયછે, તે માટે 'નક્ષ વોર્મીકા મીક્ષચર' પીવું.

દાવર, કાવસજી માળેકજી—(૧૮૧૪-૧૮૭૩). હિન્દુસ્તાનની મીલોના ઓ પીતા દાવર ખાનદાનના તંવંગર મા ખાપને ત્યાં જનમેલા હોવાથી, તે વખતની રૂઢી પ્રમાણે એવણની કેલવણી જીજ હતી. પણ એ જીજ કેલવણી છતાં મરનાર ઘણા અંચલ મનના અને સાહસીક હોવાથી, હિન્દુસ્થાનમા કાપડ સુતર બનાવવાનું એક કારખાનું સ્થાપી, એ નવો હુમરનો યાચો નાખનાર એ પારસી ગ્રહસ્થ હતા. જે કારણને લીધે એવણને 'હિન્દી મીલોના પીતાવું' નામ વાજી રીતે આપી શકારો. ઇં સં ૧૮૫૧માં એવજી મુબઈ ઇલાકામાં કાપડ

સુતર પનાવવા માટે એક મીલ (જુઓ 'સ્પીનીંગ', કોટન') કહાડવાનો વીચાર કીધો; પણ સાંચા ચલાવનારાં પીન અનુભવી કામદારો અને ખોટમાંજવાની ધાસ્તીને લીધે નવજુને પોતાનો વીચાર યોરોક વખતે છૂપી મુલતવી રાખવા ફરજ પડી. પણ સારાં નસીબે તેણે પોતાની એ કલ્પના લીધે ઇંગ્લેન્ડની ઓલ્ડહામ ખાતેની મેસરસ પ્લેટ પ્રધર્મ એન્ડ કંપની લીમિટેડ (જેની ઉદારતાથી મુંખઈની 'વાકેશીયા જુબીલી ટેકનીકલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ' સાલ્વીશ હનર રૂપ્યાતી કીમ્મતના સાંચાએ મફત મેલવવા શકતીયાન થઈ હતી તે) નું તે માટે મત પુછ્યું, અને તેની મદદ માંગી. મેસરસ પ્લેટ પ્રધર્મવાલાએએ મરનારનો વીચાર ધણી પસંદ કીધો, અને પોતાથી ખની શકતી સઘલી મદદ આપવા કહી, અને પાછલથી મીલોને લગતા સરસ સાંચા પનાવનાર તરીકે નક્કીતી થયલી એ કંપનીએ તેમ આપી પણ હતી. કેટલીક મીલ ધંધી વીશ હનર સ્પીન્ડલો (Spindles) વાલી એક મીલ મુંખઈમાં ઉભી કરવામાં આવી. એ મીલની દાપણ પાંચ સાખ રૂપ્યાની હતી, અને તેનું નામ 'એમ્પે સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કમ્પની' રાખવામાં આન્ય હતું. જે નફો થાય, તે પર પાંચ ટકાનું કમીશન એજેત દાખલ મરનાર કાવસજીને મફત એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. આખરે મીલ ઉભી થઈ. આમાં હીન્ડુસ્થાનમાં કાપડ સુતરની એ પેહેલીજ મીલ અને તેની ચુરોપ્યન દેપ પર હતી. થોડી વારમાં ખરાબ રૂ સફાઈદાર ખનીને તેનું સુતર તેમજ કાપડ અને, એ તે વખતે લોકોને ઘણું નમણુંજેનું લાગ્યું. દરરોજ લોકોના પાંચે ધાડાંએ મીલજેવા જતાં. કેટલાંકો નજી ઉભળીએ જતાં હોય, તેમ ખાવાનું સાથે લઈ તેની મુલાકાતે જતાં. જ્યારે કેટલાંક અજ્ઞાન અને વેહુમીઓ એ મીલને પ્યા-તેમાનાં સાંચાને માનતા ચઢાવવા ચુકાં નહી હતાં. આખરે મીલે ૧૮૫૮માં પુરાં થતાં છેલ્લા છ માસનું પોતાનું પ્રેલું સરવાયું બાહર ધાડ્યું, અને તેમાં

પાંચ હનર રૂપ્યાના દરેકે શેર દીઠ પાંચમો રૂપ્યાની વેંડે અણી બાહર કીધી. આવો મોરો નફો નેઈ. ત્યારપછી બીજી અણી મીલો ઉભી થઈ, જેને વીરો 'મીલો'ના મકાલાં હેલની બાબદમાં પુરતું ખ્યાન આપવામાં આન્ય છે. મજુર એમ્પે સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ મીલ નાં ૬ કી મે ૧૮૮૭ માં આગથી બલી બમમ થઈ હતી. ૫૬ વરમની ઉમ્મરે ૬૦ સં ૧૮૭૩ માં 'હીન્ડી મીલોના પીતા' કાવસજી માણુકજી દાવર બેહુસ્તનશીન થયા હતા. એવણના ચેહરાનું ચીત્ર મુંખઈમાં નીકલતાં 'ધી ઇન્ડિયન ટેલટાઈલ જરનલ'ના નવેમ્બર ૧૮૯૦ના અંકમાં આપવામાં આન્ય છે. જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન'.

દાળ—વાલની દાળ અથવા ચણાની દાળ, અથવા મજુરની દાળ પનાવવી હોય તો 'દાળ, ધાન શાકની' અને 'દાળ, મસાલાની'ના મકાલાં હેધલ જે રીતો આપીએ, તે પ્રમાણેજ રાંધો ફરક એટલોજ કે, જુવરની દાળને પદલે ઉપલી-દાળ લેવો.

દાળ, ધાનશાકની—અરધો રતલ ગોસ્તના કટકા-કાપી તણ ચાર વખત પાણીથી સાફ કરવાં. પછી ચુલા પર એક તપીલીમાં નવટાંક જેટલુ ધી નાખી, તેમાં એક જીનો-કાંદો કાપી, તળાને તેમાં મેલા ગોસ્તનાં કટકા નાખવા, અને અમચ ફેરવી સવાએક કળશીથો પાણી રેડી ઢાંકણુ ખેંધ કરો; કકરો, પડે કે તેમાં એ તણ વખત ધોએલી દીપરી જુવરની દાળ નાખવી. અને તે કાથે તેમાં ૦૧ તોલો હલધ, ૧૧ તોલો િનીમક, એક કોથમરીની ચુરી, ૫, ૬, મરચાંની અણી કાકરોઓ, થોડો કાંદોના દાધ, ૦૧૧ તોલો ધાનાજરાનો સોજા મસાલો, ૦૧૧ તોલો દળેલાં મરી, થોડું કોહોર, અને એકાદ વેંગણું નાખી, ઢાંકણુ પાંધ કરી, નીચેથી બલતું કરવું. ચુરી રહે કે નીચે લેતારી એક કરછીથી સઘણું છુટેવું. જો અણુના માંદડાંની પનાવવી હોય તો દાળ નાખતી વેલા ગોસ્તમાં ૩, ૪ અણુનાં માંદડાં કાપીને નાખતાં.

દાળ, મસાલાની—એક દીપરી જુવરની દાળ, સઘ ચાર વખત પાણીથી સાફ, તેમાં

૧૧ કલસ્યો પાણી, યોડી હલધ અને પોણા તોલો નીમક નાખી ચુલા પર ખલતાંમાં મુકવી; જેવી દાળ ચરી રહે કે તેમાં ૦૧૧ તોલો સોજે ધાનાજીરનો મસાલો, ૦૧૧ તોલો મરીની ભુકી, હુંદેલું ચોડું આદુ અને લશન, કોથમરીની એક ખે સુરી, પાંચ છ કાપેલાં મરચાં, ચોડેક કાંદાનો દાઘ અને ચોડું પી નાખી કરછીથી સારી પેઠે છુંટવું; પછી ચોડું પાણી નાખી ચુલા પર મુકી કકરા પડેને ઉતારવું. કેટલાકો છુંટયા પછી ખે ત્રણ કાચી કેરીની છોલેલી ચીર અથવા અછુના ૪, ૫ પાંદડાં જણા કાપી નાખેછે.

દાળ, મોળી—એક ટીપરી દાળ લઈ ત્રણ ચાર વખત પાણીથી ધોઈ તેમાં એક થા સવા કળશીયા પાણી, સેજ હલધ, અને પોણા તોલો નીમક નાખી ચુલા પર મુકી ખલતું કરવું. દાળ ચરી રહે કે ઉતારી પાકી કરછીથી છુટી તેમાં પોણાએક કળશીયા પાણી રેડી કકરા પડે કે ઉતારી પાડવી. જે કેરી નાખવી હોય તો ઉપર પ્રમાણે ખનાવી કકરા પડે ત્યારે એક ખે કાચી કેરીની છોલેલી ચીર નાખી, ખે ત્રણ કકરા પડેને ઉતારવી. કેટલાકો કેરીને ખદલે કરવંદા નાખેછે.

ઝાહ્યાબાઈ પડાત—એક લખનાર. 'કવી ચરીત' ઇત્યાદીના કર્તા.

દાંતના પારાંમાથી લોહી નીકળે—દાંતના પારા સુજી આવી પોચા થઈ, રંગ જાંજીરો અથવા રાતો થાયછે. દાંતની આંસપાસની જગ્યા ખહાર નીકળી આવી તે પર જરા પણ દબાણ થવાથી લોહી નીકળે છે. દરદીનું મુખ શીકકું થાયછે, અને તેને નખખાઈ થવાથી કામકાજ કરવા ગમતું નથી. છાતીનો ધખકારો જોસથી ચાલેછે, શ્વાસ વાસ મારેછે, અને પગો ફોઈ વેલા સુજી આવી તે પર ચાકાં પડેછે. ઉપાયો: (૧) એક ખાટલી સોજ સેરડીના સરકામાં ૩ આંઈસ સુરોપાર નાખીને પીગલાવી, એક ચમચો ભરી, દહાડામાં ૩ વાર, પાણીમાં ભેળી પીવું. (૨) ૩ આંઈસ શુભાખના કુલોનો ઉકાસો કરી તેમાં ૧ દ્રામ મધ અને ૦૧૧ દ્રામ ફટકી નાખી સઘળાંને એકરસ કરી કોગળા કરવા. (૩) ૧ આંઈસ પાણીમાં

૨ દ્રામ્સ ટંકણુપાર પીગલાવીને તેના કોગળા કરવા.

દાંતના પારા સુજે તેના ઇલાજો—(૧) રાત્રીઆતથી 'એકોનાઈટ મીક્ષચર'ના નુસખામાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ દવા વાપડવી. (૨) દર ખખે કલાકે સલ્ફાઈડ ઓવ કાલસ્યમ પાઈલ્યુલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અકેક ગોળી લેવી. (૩) ફટકીનો ખારીક ભુકો પાંચરવો. (૪) અંજરને ખમાય એટલું ગરમ કરી પારા પર મુકવું.

દાંતનાં મંજનો—(૧) સરખે ભાગે અગર, કસ્તુરી અને લવીંગ લઈ સઘળાંનો ખારીક ભુકો કરી એકરસ કરવો. (૨) ચાર આંઈસ કોલસો, ૪ આંઈસ સોજે ચાક, અને ૧ આંઈસ કપુર લઈ ખારીક વાટી એકરસ કરવું, અને તેની અંદર ચારેક ટીપાં શુભાખના અતરના નાખવાં. (૩) ૬ દ્રામ્સ સોજે ચાક, ૧ દ્રામ કાથો, ૧ દ્રામ હીરાખોલ અને ૦૧૧ દ્રામ કપુર લઈ સઘળાંનો ખારીક ભુકો કરી મીશ્ર કરવો. (૪) ૧ આંઈસ સોજે ચાક, ૧ દ્રામ કપુર, ૧ દ્રામ જવંચીનો ભુકો અને ૧ દ્રામ મસતકી લઈ સઘળાંનો ખારીક ભુકો કરી એકરસ કરવું. (૫) નીચેના વાપડનાં જાતજાતના પેટંટ મંજનો.

દાંતના મંજનો, સરસ—(૧) ૧૧ આંઈસ આરમીનીયન ખોલ, ૧૧ આંઈસ પ્રીપેડ ચાક નો ભુકો, ૧ આંઈસ પીરૂવીયન ખાઈ, ૪ દ્રામ્સ કલ્લ ફીશના હાડકાનો ભુકો, અને ૨ દ્રામ્સ હીરાખોલનો ભુકો લઈ સઘળાંને છુંદી એકરમ કરો. (૨) ૨ આંઈસ કલ્લ ફીશના હાડકાંનો ખારીક ભુકો લઈ તેમાં ૨ દ્રામ્સ હીરાખોલનો ભુકો એકરસ કરો. (૩) ૨ આંઈસ ખારીક વાટેલા કોલસાને ૨ દ્રામ્સ હીરાખોલના ભુકા સાથે સારી પેઠે મીશ્ર કરો. (૪) ૩ આંઈસ ચાકના ખારીક ભુકાને ૨ દ્રામ્સ આલકોહોલ નાખી કીધેલા કપુરના ભુકાને એકરસ કરો.

દાંતનું મંજન, અમેરીકન—૮ દ્રામ્સ પરવાલાનો ભુકો, ૮ દ્રામ્સ કલ્લફીશ માછલીના

કાંઠાનો લુકો, ૧ ભાગ ટ્રેગન્સ પલ્લ, ૪ ટ્રાન્સ આલેલી ફટકાનો લુકો, ૪ ટ્રાન્સ લાલ સેનડર-સેનો લુકો, ૧ ટ્રાન્સ ઓરીસ રતનો લુકો, ૦૧ ટ્રામ લવીંગનો લુકો, ૦૧ ટ્રામ તજ, ૧૧ ટ્રેન્સ વેનીલા, ૦૧ ટ્રામ રેન્ડ-કે અને ૧ ટ્રાન્સ રેન્ડ-પીકઃ એ સઘલી મેલવણીનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરી પછી ચાળી મારો, એટલે American Tooth Powder ખનરો.

દાંતનું મંજન, એસીયાટિક દેન્ટીફ્રીસ-૮ રતલ આરટીશીયલ પલ્લનો ખારીક લુકો, ૧૧ રતલ પ્યુમીસ સ્ટોન, ૧૧ રતલ સોજા ચાક ૦૧૧ રતલ વાનીલીયન રેડ, અને થોડી ચીનાઈ કસ્તુરીઃ એ સઘલાંનો લુકો કરાને એકરસ કરવા, એટલે Asiatic Dentifrice ખનરો.

દાંતનું મંજન, કપુરનું—૧ રતલ સોજા ચાકનો લુકો લઈ તેમાં ૧૧૧ ટ્રામ કપુરને સેજ સ્પીરાટ ઓવ વાઈનમાં ભીંજવી તેને ખારીક કરી મેલવી નાખો. એટલે Camphorated Dentifrice ખનરો.

દાંતનું મંજન, ક્વીનાઇનનું સોજા—Quinine Tooth Powder ખનાવવું હોય તો ૧૨ ટ્રાન્સ પાણીમાં પલાલેલા સોજા ચાકનો લુકો લુકો, ૨ ટ્રાન્સ રેન્ડ પીક, ૧ ટ્રામ કારબોનેટ ઓવ મેગનીસ્યા અને ૧ ટ્રેન્સ ક્વીનાઇનઃ એ સઘલી ચીન્તેનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરો.

દાંતનું મંજન, કારબોન પેસ્ટ—મધ ૫ આઈસમાં ૨ આઈસ ખુ સ્ટોન, ૧ ટ્રામ કીર-મજ, એક ટ્રામ લવીંગ, અને સેજ કોલન-વોતર મેલવી નાખોઃ એટલે Carbon Paste ખનરો.

દાંતનું મંજન, કેડેટ્સ દેન્ટીફ્રીસ—Cadet's Dentifrice ખનાવવું હોય તો ૨ આઈસ કોલસાનો ખારીક લુકો, ૨ આઈસ આંડ, ૧ આઈસ પીરવીયન આઈનો લુકો, ૦૧ આઈસ કીમ ઓવ ટારટારનો લુકો, અને ૧ ટ્રામ દાલચીનીનો લુકો. ભીંજ કરો.

દાંતનું મંજન, કોરલ પેસ્ટ—૮ આઈસ આરટીશીયલ પલ્લ, ૪ આઈસ સમુદર શીણ,

૨ આઈસ મેસતકી, ૧ આઈસ કીરમજ, ૧ રતલ મધ, ૧ ટ્રામ એસેન્સ ઓવ એમ્પરગ્રીસ, ૦૧ ટ્રામ લવીંગનું તેલ, અને ૧ આઈસ સ્પી-રીટ ઓવ વાઈન. ભીંજ કરોઃ એથી Coral Paste ખનેછે.

દાંતનું મંજન, ગુલાબનું—૮ આઈસ સોજા ચાક, ૫ આઈસ સમુદર શીણ, ૪ આઈસ ખાઈકારબોનેટ ઓવ સોડા. ૦૧ આઈસ રેડ-કેડ, અને ૦૧ વાઈન ગ્લાસ એસેન્સ ઓવ રેન્ડઃ એ સઘલાંને છુદી એકરસ કરવું, એટલે Rose Dentifrice ખનરો.

દાંતનું મંજન, કાચ-સ આરકોલ પેસ્ટ—Dyan's Charcoal Paste ખનાવવું હોય તો ૧ આઈસ ફુગણાના પાણીમાં ૧ ટ્રામ કલો-રેટ ઓવ પોતાય પીગલાતી. તેમાં ૧૧૧ આઈસ કોલસાની ખારીક લુકો ઉમેરો.

દાંતનું મંજન, દીશેન્સ આલકેલાઇન દેન્ટીફ્રીસ—૨ આઈસ અખરક, ૦૧ આઈસ સોડામાર, ૨ ટ્રેન્સ કીરમજ અને ૧ દીપા ફુગણાનું તેલ. એકરસ કરવુંઃ એને Decham's Alkaline Dentifrice કહેછે.

દાંતનું મંજન, ધીલા દાંત માટે—૨ આઈસ આરમીનીયન બોલ, ૧ આઈસ પીરવી-યન આઈનો છાલનો લુકો, ૨ ટ્રાન્સ હીરાબોલનો લુકો, ૩ ટ્રાન્સ કીનો (Kino) નામના ઓષ-ધનો ખારીક લુકો, અને ૨ ટ્રાન્સ કારબોનેટ ઓવ સોડાનો લુકો. સઘલાંને ભીંજ કરો.

દાંતનું મંજન, પૃથ્વરે દેન્ટીફ્રીસ—Poudre Dentifrice માં નીચલી મેલવણી આવેછેઃ—૧૧૧ આઈસ આરટીશીયલ પલ્લ, ૧૧૧ આઈસ સમુદર શીણ, ૧૧૧ આઈસ રેડ-બોલ, ૨૧૧ આઈસ ખાઈતારવેટ ઓવ પો-તાય, ૦૧૧ આઈસ હીરાદખણ, ૦૧ આઈસ તજ, ૧ ટ્રામ કીરમજ, અને ૦૧ ટ્રામ લવીંગ લઈને સઘલાંનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરો.

દાંતનું મંજન, પર્લ દેન્ટીફ્રીસ—૧ રતલ ચાકના લુકોમાં ૩ ટ્રાન્સ સ્મોલ્ટસ અને ૦૧ ટ્રામ એસેન્સ ડી પેટીટ ગ્રેનનું તેલ

લેખી લુકો કરી ગાળી કાઢોઃ એટલે Pearl Dentifrice ખનરો.

દાંતનું મંજન, પેલેતીયર્સ કવીનાઇન દેન્ટીફ્રીસ—૩ આઉંસ આરતીશીયલ પર્લ, ૧ ટ્રામ હીરાખોલ અને ૧૪ ગ્રેન્સ કવીનાઇન. એનો પારીક લુકો કરી સઘળાંને એકરસ કરવું. એટલે Pelletier's Quinine Dentifrice ખનરો.

ડીવીડન્ડ, વરાલથી ચાલતા લુમનું, શોધવાની રોત.—રેક વ્હીલ (Rack-wheel) ખીમ વ્હીલ (Beam-wheel), અને કેરીઅર વ્હીલ (Carrier wheel) ના દાંતાની સંખ્યા એનો ગુણાકાર કરો; પછી પીનીયન વ્હીલ (Pinion wheel) ના દાંતાની સંખ્યા સાથે ધ્રમરી ખીમ યાને ધ્રમરી રોલર (Emery beam or roller) ના ઘેરાવાની સંખ્યા ગુણી, જે ગુણાકારની રકમ આવે, તેનેથી પહેલાં ગુણાકારને ભાંજવી, અને પછી જે રકમ આવે તેમાં સાતથી આઠ કુદીની સંખ્યા ભરાવર થવા સારૂ ઉઘેરવી.

જે રેક-વ્હીલના દાંતા ૫૦ હોય, ખીમ વ્હીલના ૭૫ હોય, કેરીઅર-વ્હીલના ૧૨૦ હોય, પીનીયન વ્હીલના ૧૫ હોય, અને ધ્રમરી-ખીમ યાને રોલરના ઘેરાવો ૧૫ હોય, તો વરાળથી ચાલતી સાળ (Power Loom) નું ડીવીડન્ડ (Dividend) યાને ભાગાકાર શું આવશે?

$$\frac{50 \times 75 \times 120}{15 \times 15} = 400 \text{ મેચમેટીકલ ડીવીડન્ડ.}$$

૭

૫૦૭ ખરો યાને પ્રેક્ટીકલ ડીવીડન્ડ.

ડીવીડન્ડ, વેફ્ટ માટેનું—રીડ (Reed) માંના વોરપ (Warp) ની પોણેલાઈ સાથે દર ધંચના પીલ (picks) ની સંખ્યા અને કંત (cut) ની લખાઈ ગુણા; પછી તે ગુણાકારને આઠસો ચાલીસે (૮૪૦ વાર=૧ હેન્ડ) ભાંજી નાખો. કાઉન્ટ્સ (Counts) દીવી (Divy) ને ભાંજતાં વજણ આવે છે.

ડીવી ડન્ડ, ગુદા-ગુદા સાંચાઓના—ગુદા ઓફ પીનીયન, કોટન વાલી ખાખદ.

ડીવેલોપર—જુઓ 'સખી સારૂ ડીવેલોપર'; 'સખી સારૂ અને કોલોડીયન પોન્'; 'કોલોડીયન વાનસ્કર માટે.'

ડીસઇનફેક્ટીંગ લીક્વિડ.—દરદી ઓર દાઓની હવા સવચ્છ કરવા માટે નીચે પ્રમાણે દવા (Disinfecting Liquid) ખનાવી તેમાં એક વાદલીનો કટકો ખોલી કહાડીને ખુદલી જગા અથવા ઓરડામાં મુકવાથી ખગદેલી હવા સાફ થશે. આ મેલવણી નીચે પ્રમાણે ખને છે:—પાંચ ભાગ ઓઇલ ઓવ રોઝમેરી (Oil of Rosemary), સવા ભાગ ઓઇલ ઓવ લવન્ડર (Lavendar), સવા ભાગ ઓઇલ ઓવ કાથમ (Thyme), અને પોણા ભાગ નાઇટ્રીક એસીડ (Nitric Acid) લઇને તે સઘળાંને ખાસેટ ભાગ જેટલાં પાણીમાં મેલવી નાખી ખાટલીમાં ભરો. ઉપયોગ કરતી વેલા ખાટલી હલાવવી.

(૧) આઠ ગ્રેન્સ એસ્ટરેક્ટ ઓવ હેનબેન સાથે એક ગ્રેન એસ્ટરેક્ટ ઓવ બેલેડોના મેલવીને તેની ચાર ગોલીઓ ખનાવવી. દર ત્રણ કલાકે અડેકી ગોલી પાણી સાથે ગલવી.

(૨) છ આઉંસ હકલતાં પાણીમાં ત્રણથી પાંચ આઉંસ નાગકેસરને પીગલાવી, ઠંડું પડે કે તેના ત્રણ ભાગ કરવા; દહાડામાં ત્રણ વખત અડેકી ભાગ પીવો.

દુખાવો, મોહના તત્તુઓમાં થાય તેના ઇલાજો—(૧) દહાડામાં ત્રણ વખત સલફેટ ઓવ આયરન પીલ્સ (જુઓ નુસખો) ની અડેક ગોલી લેવી. (૨) દહાડામાં ત્રણ વખત ખખે ચમચા આયરન મીસચર (જુઓ નુસખો) ના પીવા. (૩) દર ચચાર કલાકે ખખે ચમચા સ્વેંગ કવીનાઇન મીસચર (જુઓ નુસખો) ના લેવા. દર ત્રણ ત્રણ કલાકે એજ પાણીમાં પાંચ પાંચ ગ્રેન્સ કરેતન ક્રોટોરલ (Croton Chloral) ના નાખી પીવું. આ ઉપાય સાધ્યાં અને ગરદનની યજવાડે થણા દુખાવો હોય, તે

દેશી માહિત્ય (ચાલુ)

ભાષાનો વધારો છપાથી છે, અને ગુજરાતી છપાની રૂઢિઆત પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં પારસી-ઓથી થઈ છે. “મુંબઈ મમાયાર”, “મુંબઈ” ને “વરતમાન” એ અસલના વખતના એટલે અરધી સદાની વાત પરના વર્તમાન પત્રો હતાં. રફતે રફતે તેમનો (છપાનો) ફેલાવો ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં થતો ગયો. હલવે હલવે તેમની છપાઈ, ભાષા વગેરેમાં યુધારો થતો ગયો, અને હાલમાં ફોઈ ફોઈ હિંદુ પત્રો પારસી પત્રોની પેઢેજ મારી દબ્બમાં પ્રગટ કીધામાં આવે છે. વલી “વિંધ્યાશાર”, “વિંધ્યાસાગર” વગેરે આગલા વખતનાં માસિકો માથે હાલના માસિકોનો મુકાબલો કરતા આપણને ઘણો સંતાપ ઉપજે છે. જુઓ “ન્યુમપેપરો.”

હિંદુ ગુજરાતીમાં ગદ્યનું લખાણ જે હમણા હમણા થવા લાગ્યું છે, તે ખીજી ભાષાઓ સાથે સરખાવતાં ઘણું નિર્જીવ ગણાવું જોઈએ. આ વખતના તેમના ગદ્ય પદ્ય લખનારા, નર્મદાશંકર, કરસનદાસ, મનસુખરામ, દલપતરામ, રણછોડભાઈ તથા ઇન્દુજીરામ દેશાઈ મુખ્ય ફેરેવાય છે. એ ગ્રહસ્થોએ ગુજરાતી સાહિત્યની ઠીક રીતે ખજાણી છે. પરંતુ પારસી લખાણો તો ગુજરાતી સાહિત્યના દરેક વિષયમાં થયેલાં જોઈએ છે. ઇતિહાસમાં જમશેદજી કાપડયા, ખંડ તથા પાંડેશાઈ, ખમનજી પટેલ વગેરે પ્રવાસોમાં અરદેશર મુખ, ફરામજી પીટીટ, જાંહાંગીર મરઝખાન વગેરે. શારીરિક વિંધ્યામાં ડાંખરજી, ડાંખરજી, ડાંખરજી, ડાંખરજી, તથા ડાંખરજીનાં ગ્રંથો છે.

હિંદુ ગુજરાતીમાં કવિતા ઠીક ખેડાયેલી છે. તેમાં ઇન્દુ જ્ઞાન સંપાદી કવિતા ઘણી મારી લખાયેલી છે. “ભોજ”, “નરસીંહ” અને “ધીરો” એ પ્રકારની કવિતા ઘણી ફારી લખી ગયા છે. વલી પ્રેમાનન્દ (ગુજરાતી ‘મીલટન’) તથા સામજીક (ગુજરાતી ‘પોપ’) પણ રસીક તથા યોગ્યકારક કવિતા આપણે માટે મુકી ગયા છે. દયારામ એમના જેટલો જાણીતો નથી. પરંતુ પારસી કવી કેટલા છે? એકજ. તે ‘મનસુખ’ છે.

મનસુખની કવિતામાં ફેકાજો ફેકાજો કલ્પના ઉત્તમ પ્રકારની છે, પણ જોઈએ વગેરેના તેમાં કથા નિયમ નથી પારસીઓ માટે હિંદુ કવિતા ન સમજાય તેવી છે. તેઓ પિ ગલનો મયદો નપાસીને કવિના જોડી શકતા નથી, અને તેટલાજ માટે તેઓ તેમ પછાત છે નાટકના લખાણોમાં પણ હિંદુઓએ હાલમાં ઠીક વધારો કીધો છે. તેમના ફેટવાક નાટકો તખ્તા ઉપર ફેટવાકની લખાણોમાં આવે છે. પારસી નાટકોમાં ખેજન મનીજેલ, રૂપાવલ, એરમ, રૂપન, રૂપન-મ ગોહરાખ, જમશેદ વગેરે મુલ લખાણો છે. તે રસિક તેમજ વિનાશક છે જ્યારે હિંદુ નાટકો રામાયણ વગેરેના તેમના અમી ગ્રંથો ઉપર રચાયેલા છે, ત્યારે પારસી નાટકો શાહનામા વગેરે પુસ્તકોને આધારે રચેલા હોય છે. જુઓ ‘નાટક’.

પેહલો ગુજરાતી કોષ એક પારસીએ રચ્યો હતો, અને પેહલું ગુજરાતી વ્યાકરણ એક ઇંગ્લેન્ડે રચ્યું છે; એજ દેખાડે છે કે હિંદુઓને પોતાની ભાષાની ડાઘ જોઈએ તેવી નથી.

હાલમાં પારસી ગુજરાતીમાં દર વરસે વારતાઓની યોદી મંખ્યા ખાહેર પડે છે; પણ ઘણી ખરી તે ઇંગ્લેન્ડ ઉપરથી લખેલી હોય છે. ઇંગ્લેન્ડ વારતાઓના ચોકડાંજ માત્ર હાલહવાલ ગુજરાતીમાં ઉતારી લીધાથી કંઈ સાહિત્યમાં સંગીન વધારો થનાર નથી. જો કે કેટલીક વારતાઓ ઘણી રસીક તેમજ યોગ્યકારક માલમ પડી છે, જેમાં મુખ્ય મેખ્ય મરઝખાન, વાજ તથા કાખરાજની છે. પારસી ગુજરાતીમાં પેહલો વારતાઓ ફારસી ઉપરથી લીધામાં આવેલી હતી, જેમાં સઘળી પેહલાં મીંડ કાવચ સન-જનાના ખરજેરનામાં હતાં. જેની પછવાડે ખમન નામું, કેરસાસ્પ નામું, જાગીર નામું વગેરે છપાઈ ખાહેર પડ્યાં હતાં. પારસી ગુજરાતીમાં વારતાઓનો જથ્થો જે ખાહેર પડતો રહે છે, તે વાંચનારાઓને માટે ખૂંટો છે; પરંતુ તેની ભાષા વિચારો વગેરે પર વધારે ધ્યાન અપાવું જોઈએ છે. હિંદુ ગુજરાતીમાં વારતાઓના પુસ્તકો ઘણાં યોગ્ય છે, પરંતુ તે કથામાંથી ઉતારો કીધે-

દેશી સાહિત્ય (યાદ).

માં નથી. તે મૂલ (Original) ભાષા છે, અને તેમની ભાષા, અલંકારો, વર્ણનો વગેરે જીવંત છે. એવાં જીવંત પુસ્તકોમાં "કરણુ ઘેલો", 'વનરાજી' આવડો, "રાણુક દેવી", 'ગંગા' વગેરે છે.

ગુજરાતી ભાષામાં વિદ્વતા ભર્યા નિખંધો કે તકરાર વાલી ટીકાની ભારે છુટ છે. 'મેકોલે' કે 'જેકોની' જેવી ટીકા; કે 'ખીલ' કે "સ્પેનસર" ના જેવા વિદ્વાતાવાલા નિખંધો આપણી ભાષામાં કયારે પ્રગટ થશે? ખરેખર! આપણી કેલવણી હજી શિઝ્યાતની છે, માટે મૂલ વિચારના લખાણો કરવાનો હજી વખત આવ્યો નથી. ગુજરાતીમાં માનસીક તેમજ સારીરીક વિદ્યાઓનો વંધારો થવો જીવંત છે;—ત્યારેજ શુધારો થયો આમ કહેવારો.

ગુજરાતી ભાષાના પારશી પુંજરીઓને અમારી એજ વિનતી છે, જે જેમ અને તેમ શું જીવણી પર ધ્યાન આપવું, તથા ખીલકુલ કારતી કે ઇંગ્લેન્ડ રાજદાનો હદ ખાઉરે ઉધોગ કરતાં અટકવું. આમ કીધાથીજ પારસી ગુજરાતી એક ખીલતી ભાષા ઠાપલ મણારો.

P.

દેશી (ગુજરાતી) સાહિત્ય—ઇંગ્લેન્ડ સારાં પુસ્તકોનાં નામો સફે રૂપ તથા ૮૩માં આપ્યા ઉપરાંત અથકારીનાં નામો હેયલ ઠેકાણુ ઠેકાણુ નોવો લીધી છે. ગુજરાતી સારી વાર્તાઓની ચોપડીઓના યોરાંક નામો વીરો ૮૫મે સફે ચોડોક ઇસારો કરી ગયા છીએ. ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થયલાં સારાં કહેવાતાં પુસ્તકોનાં નામોની ટીપ નીચે આપી છે. એ ટીપ 'ઇતીહાસ' તથા 'જુગલ', 'કવીતા', 'કોષ' અને 'ડીક્શનરી', 'સંસ્કૃત', 'ધર્મ સંખ્યા', 'નાટક', 'નીખંધ', 'પરચુટણુ', 'મુસાફરી', અને 'વાર્તા' મલી દરેક ભાગોમાં વેહેચી નાખેલી જણારો. પુસ્તકોના નીચલાં નામો એક હિન્દુ, એક મુસલમાન તથા બે પારસી ગ્રંથોએ ચુટી કહાડેલાં છે. વલી સેહલાઈથી નામો મલી આવે માટે દરેક ભાગ-

માં મુકેલી ચોપડીને મુજાસરના અનુક્રમે ગોઠવેલાં છે. દરેક પુસ્તકના નામ ઉપરાંત તેના ખનાવનારનું ખરું નામ આપવાની કોરોશ કીધી છે. વધુ માટે જુઓ 'સાહિત્ય, ગુજરાતી.'

ઇતીહાસ તથા જુગલ.

ઇંગ્લેન્ડનો ઇતીહાસ—મહોપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ. કાઠીયાવાડ સર્વ સંગ્રહ—કવી નર્મદાશંકર સાં. ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ—કવી નર્મદાશંકર. જગતના ઇતીહાસનો સંક્ષેપ—મહોપતરામ રૂપરામ. તવારીખે કદીમ ઇરાન—અમરીદજી ખાં કોપડયા. તવારીખે સાસાન્યાન—ખાં પાં તથા પાં ખાં દેશાઇ.

તવારીખે હાખમન્યાન—" " " " નક્કે કદીમ ઇરાન—કાવસજી હીં કીઆરા. પારસી પ્રકાર—ખમનજી ખેં પટેલ. ફરાંસ અને જર્મનીની વચ્ચેની સને ૧૮૭૦-૭૧ ની લડાઈની તવારીખ—મિદલજી જાં ખોરી. ફરાંસની ઉકલપાકલ—ચું ખાં મેટી. ખીટીય હી ફરતાન—ચોં હં સેતાલવડ. બેરતખંડનો ઇતીહાસ તથા જુગલ—લં લાં વ્યાસ. ભાટીઆ કુલાતપતી યથ—ચં વાં જરાણીઆ. મુખ્યધનો ખાહાર—રતનજી કાં વાહા. રસ્યા અને ટરકી વચ્ચેની લડાઈ—ખેં જાં ખોરી. રાજપુતાણા—કાં દેં પડ્યા. રાજ્ય રંગ—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર. રાસમાલા—રજીછાડમાઇ ઉદયરામ. હીં ફરતાનનો ઇતીહાસ—છાટાલાલ સેવકરામ.

કવીતા.

આખાની વાણી—કવી અખો ભૂતલ. અમરીતનુ આખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ. ઇંદર સખા—ઉસ્તાદ અમાનત અલ્લી. ઓખા હરણુ—કવી પ્રેમાનંદ. કર્ણ ગરખાવલી—કવી દલપતરામ કાઠીયામાઇ. કવીતાં લીલસ—કવી દલપતરામ કાં. કવી સામજભટના ઇંખા—કવી સામજભટ. કાવ્ય કોસ્તુભ—કવી જીં. ચં દરીવેદી. કાવ્ય દોહન—મં. રૂં નીલકંઠ. કાવ્ય સંગ્રહ—કવી દયારામ. કુચુંમેખાળા—નરસીંહરાવ ભોલાનાય. ગર્જલસ્તાન—નં. ૮૦ ફરખીન. ગર્જલસ્તાન—માં ખં મીનોચેહેર હેમછના. ગર્જનાયુ—મં. કાં લંગડાના 'મનસુખ'. ગુજરાતી ગાયન સંગ્રહ—જેં ખેં કરાણી. ચન્દ્રહાસ આખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ.

દેશી શાળીય. (ચાલુ)

હેલની વાર્તા—કઠીરબાઈ કાસીદાસ.
દલપત કાવ્ય—દલપત દલસભ.
નરમીહ મેહેતાનાં પ્રભાતીવાં—કવી પ્રેમાનંદ.
નર્મસીંહ મેહેતાની હુડી તથા માથાણું—કવી પ્રેમાનંદ.
નર્મસીંહવાણી વીલાસ—શ્રી નર્મસીંહ ચાર્યજી.
નર્મકવીત—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
નળાખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ.
નીતી ત્રિનાદ—એરામજી મેં મલખારી.
પદનાવતીની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
પ્રહલાદ આખ્યાન—કવી કાળીદાસ.
પ્રાચીન કાવ્ય—દુરગોત્તી ૬ દ્રુમ તથા શાસ્ત્રી નાચા-
શંકર.
પ્રેમ જીવન—મં. નં. ૬૪૧વેદી.
ક્રીંગલ ગાયન સંગ્રહ—દી. ૦ મેં ખાટલીવાલા.
ખનીસ પ્રતળીએની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
ખગસ કસ્ટુરી—કવી સામળ બટ.
ખહન કાવ્ય દોહન—ઈજાગમ સુ. દેશાઈ.
બવાની કાવ્ય સુધા—કવી બવાનીગંધર્વ નં.
મદન મોહનાની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
માંગળીક ગીતાવળી—કવી દલપતરામ ડા.
માધવા નલની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
મદાલરા આખ્યાન—કવી પ્રેમાનંદ.
રખશ—કવી પ્રેમાનંદ.
ગગસ્તાન—જે. ૦ જે. કશાહી.
રાગસ્થાન પોથી—જે. ૦ રે. ચીનાઈ.
રાગે દીલચમ. —ખારબાવા તથા મોદી.
રામાયણ—ગીરધર.
રામાયણ—કવી શીવલાલ ધનેશ્વર.
વોકમ ચરીત—કવી સામળ બટ.
વીખાનોલામની વાર્તા—કવી સામળ બટ.
વીક્સન વીહુ—ખેરામજી મેં મલખારી.
વેન ચરીત—કવી દલપતરામ ડા.
સુમર્યા—કવી સામળ બટ.
સંગીત નાટક સંગ્રહ—દ્રમોદર રતનસી.
સંપ અને લક્ષ્મી—કવી દલપતરામ ડા.
શાહ નામુ—મનસુખ.
શાહનામું—૬૦ રો. ૦ જુમારખઆગાના.
શ્રી દેવી માહારાજ. —૩૦ વી. ૦ ગોવિંદજી.
શ્રી ચરીતનો વારતા—કવી સામળ બટ.
સી મન મનોરંજક ગરબાવળી—કવી દલપતરામ.
સ્વામીનામું—૨૦ જે. ૦ સમજઆગ.
સુદામા ચરીત—કવી પ્રેમાનંદ.
કવીચંદ્ર આખ્યાન.
હીંદુસ્તાની ગાયન સંગ્રહ—જે. ૦ જે. દશાહી.
હોરી સમુદય—મા. ૦ ખ. ૦ મીનોચર હોમજના.

કૌપ યાને 'ડીક્ષનરી.

અંગ્રેજી અને શુભરાત્રી કૌપ—ચેમ્પર્ટ. મો. ટગોમરી.
અ. સા. દેસાઈ તથા મ. ૧ રમપાદ તાપીપ્રસાદ.
શુભરાત્રી અને અંગ્રેજી કૌપ—અરુદેશર ૬૦ મુસ તથા
નાનાબાઈ ૩૦ રાણીના.
શુભરાત્રી અને અંગ્રેજી કૌપ—કરમનદામ મુળજી.
શુભરાત્રી તથા અંગ્રેજી કૌપ—લોકરશી નવચેજી
કરકુનજી તથા મીરજી મં. કાશમ.
શુભરાત્રી તથા અંગ્રેજી કૌપ—શાપુરજી એલજી.
નર્મ કથા કૌપ—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
નર્મ કૌપ—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.
વીદ્યાર્થીઓ માટે અંગ્રેજી અને શુભરાત્રી ડીક્ષન-
રી—મોતીગમ તીકમદાસ તથા ૦૦ જે. ૦ દેગાઈ,
વગેરે.
સંસાર કૌપ—ડા. ૦ હો. ૦ ખામજી
સંસ્કૃત તથા શુભરાત્રી કૌપ—કવી શંકરલાલ માધેશ્વર.
હીતોપદેશ શબ્દાર્થ—રણછોડભાઈ હૃદયરામ અને
શાસ્ત્રી મજલાલ.

ચરીત.

અકબર ચરીત—મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ.
કરમનદાસ મુળજી ચરીત—મં. ૩૦ નીલકંઠ.
કવી ચરીત—ડા. ૦ જે. ૦ પંડીત.
કવી ચરીત—ખાપાલાલ મોતીલાલ
કાનંદામે અરુદેશર ખાખેગાન—જે. ૦ જે. ૦ સંજાહા.
શુભર અંગ્રેજીચેની ચીત માળા—કેસવલાલ હરી.
કેસવલાલ નામું—નં. ૬૦ સુખાખેહરાના.
નરજનામાં—રુદુર મુલ્લાં કૃષ્ણ
તલકર તોલ રોકમા—ડા. ૦ રો. ૦ મુનશી.
પ્રસીધ્ધ વેગમખરો—રુસ્તમજી હો. ૦ નલબાઈ.
પરાક્રમ નામું—રુસ્તમજી હો. ૦ ખ.
પાર્વતી કુંવર આખ્યાન—મહીપતરામ ૩૦ નીલકંઠ.
વેગમખર અરો નરધૈસ્તના જનમારોને હેવાલ—ખ-
રો ૦ ૩૦ કામા.
વોરવેટ ગેઢેની—રુસ્તમજી હો. ૦ નલબાઈ.
કૃષ્ણમંદોલ નામું—જે. ૦ કું. ૦ દાકર.
કૃષ્ણ સંજીવન ચરીત—મનસુખરામ કુંવર.
મહારાણીનું યુગ વર્ણન—કે. ૦ નં. ૦ કાળજી.
મહારાણી શ્રી વીકેરીયાવાલું જીવન ચરીત—ઈજામરા
સુ. ૦ દેસાઈ.
મેહેતાજી દુર્ગારામ મંચરામ—મં. ૩૦ નીલકંઠ.
વીરમંડળ—નાગચણ હોમચંદ.
વીદ્યાવતના કવીચંદ—ડા. ૦ નં. ૦ વેસુવાલા.
સદચારી ગીતો—મે. ૦ ખ. ૦ ગાંધી.
સર જમશેદજી જીજ્ઞાસુ ખરેખર—મનસુખ.
ગીરંદર નામું—શુનીલાલ ખા. ૦ મોદી.

દેશી સાહિત્ય (ચાલુ).

હીંદુ દેવતાઓની ચીનમાળા.

હીંદુસ્તાનના સ્વદેશીભાષાઓનો ચીનમાળા—

માણિકજળ ખં મીનોચેર હોમજના.

હેવાલે દ્વીરદાસી—ખમનજ ખેં. પટેલ.

ધર્મ સપધી.

અરદાએ વીરાકુનામુ—સ્વતમજ સોરાખલ.

અરદાએ વીરાકુનામુ—જેં ખેં કરાણી.

અરો કરોહર—જાં જાં મોદી.

આદરપાદ મારાસપદનામુ—શેં દાં બર્યા.

આવાંચરત પા માએની—એં દાં જમારપઆશાના.

ઇજરાનેનો તરલુમો.

ખારદેહ અમરતા—(જુઓ 'પારસી'વાલી ખાખદ.)

ખારદેહ અમરતા પા માએની—કાં એં દાંગા.

જરથોસ્તી ધર્મ નીતી. ભાગ ૧ લા—હોં નં જોરડ.

જરથોસ્તી ધર્મ નીતી. ૨ તથા ૩ ભાગ—રોહરચારજ

દાં બર્યા.

જરથોસ્તી ધર્મની મોતેખરી—દાં ખં દોરડી.

જરથોસ્તી ધર્મ પુસ્તકો—સોં શાં ખગાલી.

જમાસપી—નોં નં મુદાદમ.

દમિશતાનનો પેહેલો ભાગ—ફરફુનજ મરજપાનજ.

દસાંતીર—કેં મીં મુદલાંડીચેજ.

દસાંતીર—ખાં જાં હાતરીયા.

દીનકરદ—દરુરજ પેં એં સં જાણા.

નામ સેતાએશને—“મનજુખ.”

નીગમ પ્રકાશ.

પુરાણાચ પ્રકાશ.

જુનદેહરત—એં દાં જમારપઆશાના.

બગવતી ભાગવત બાખાંતર.

બગવતગીતા—રં સીં પડીત.

બગવતગીતા બાખાંતર—હું કં શાસ્ત્રી.

ભાગવત બાખાંતર.

ભારતાર્ય પ્રકાશ—સદધરમ શોવક મંડળી.

ભારતાર્ય પ્રકાશ—વીધ્યા મીન મંડળ.

ભારતાર્ય પ્રકાશ—મં મં બટ.

મતુરમ્તી—અવેરીલાલ હેં યાત્રીક.

મુક્તશાસ્ત્ર—પડીત કાળીદાસ.

યમંરમ્તી—ધં જાં દેશાધ.

રામાયણ—રં જાં વ્યાસ.

વીષ્ણુ પુરાણ—કવી રણછોડલાલ ગં

વેદ ધરમ—કરસનદાસ મુળજ.

વેદશાસ્ત્રી વીધ્યાસાર—મધુરાદાસ લવજ.

વેદજોવાના નીત્ય નીધમ—હરગોવંદદાસ હં

વંદોદાદ—દાં એં કાંગા.

સત્યનારાયણની કથા—હરગોવિંદદાસ પટેલ.

સધ્ધર્મ વચન સંગ્રહ—નારાયણ હેમચંદ.

સપ્તસતી—ખીં જાં શરદ.

શીવગીતા બાખાંતર—છાં નં બટ.

શીવપુરાણ બાખાંતર—નં જાં બટ.

શીવપુરાણ બાખાંતર—આ ચં શોં મંડી.

નાટક. (જુઓ 'નાટક').

અભીજાન શાકુન્તલ—જં હં યાત્રીક.

અસલાજ—અરદેશર જેં પટેલ.

ઉત્તરરામ ચંચીત—મં નં દીવેદી.

કાકા મામા કહેતાના—અં જેં પટેલ.

કાન્તા—મં નં દીવેદી.

કામચેન અને રસીકા—દામોદર રતનસી.

કૃષ્ણ કુમારી—કવી નર્મદાશંકર લાં

ખોદાખાંતર—એં જાં ખોરી.

ગામંદેની ગોરી—ખમનજ નં કાખરાલ.

ગોપીચંદ—દામોદર રતનસી.

ચાંપરાજ હાડો—વાં આં જોઝા.

ચીમરોન ગંધર્વ—સોકર પાપુલ તીલોકેકર.

જમરોદ—કેં નં કાખરાલ.*

જયકુમારી વીજય—રણછોડભાઈ દેવચરામ.

જલમજેર—એદલજ જાં ખોરી.

જહાંગીર—એં જાં ખોરી.

દ્રોપદી દશન—કવી નર્મદાશંકર લાલશંકર.

નળ દમયંતી—રણછોડભાઈ દેવચરામ.

નોંદાખાંતર—કેં નં કાખરાલ.*

ગુરજેહાંતર—એં જાં ખોરી.

નંદ પતરીસી—કેં નં કાખરાલ.*

મેમરાય અને ચાંમતી—રણછોડભાઈ દેવચરામ.

ફરફુન—કેં નં કાખરાલ.*

ખાંવલી—એં જાં ખોરી.

ખાણામુર મદમદન—રણછોડભાઈ હં

ખાણકૃષ્ણ વીજય—કવી નર્મદાશંકર લાં

ખેજન અને મંનીજેહ—કેં નં કાખરાલ.*

ખટ હરી—વાં આં જોઝા.

ખાલતીમાધવ—મં નં દીવેદી.

ખાલતીકાંતી મીત્ર—રણછોડભાઈ દેવચરામ.

ખાલતીની—સોકર પાપુલ તીલોકેકર.

મંદુલકડીક—દામોદર રતનસી સોમાણી.

રાજસાહ ને વીમળદેવી—વાં આં જોઝા.

લક્ષ્મી—કવી દેવચરામ રાહ્યાભાઈ.

* એવજના જનમ વર્ષ માટે ઉડમાં પાના પર

'૧૮૪૭માં જનમ્યા' કંઈ છપાયું છે. પણ તે જુલ

છે. '૧૮૪૨માં જનમ્યા' વાંચજુ.

જે દેશી સાનીત્ય (આશુ).

લક્ષ્મીતા કુઃપદ્મક—રણછોડભાઈ ઉદયરામ.
લવજ લક્ષ્મીપતી—અરમ.
વીક્રમ વેળી તાટક—રણછોડભાઈ ઉં
વીનાશ કાળે વીપરીત પ્રકૃષ્ઠી—કેં નં કાળરાજ.
ગની માહાત્મ્ય—મોકર પાપુજી ત્રીલોકેકર.
સંસાર કુઃખ દરક—ભાઈશંકર નાહનાભાઈ.
સાનીની—નાનાભાઈ રૂં ગણીના.
સાકુતલ—અવેરીલાલ ઉં ચામીક.
શાહજાદો શીઆવસ—ખં.ખં કરામરોજ.
સીતા હરણ—દામોદર રતનસી.
સીતમે હસત—એં કુંદોડી.
સુદામા ચરીત—ભવાનીશંકર નરસીહગમ.
સુડી વચે સોપારી—કેં નં કાળરાજ.
હરીચંદ્ર—રણછોડભાઈ ઉદયરામ.
હરેન—પેરતનજ કાવસજ સંભાણા.
હોમસો હાઉ—નાનાભાઈ રૂં રાણીના.

નીખંધ.

અવરતાનો જમાનો—મેરજભાઈ પાં માડણ.
અરતોદય—મનસુખરામ સું નીપાહી.
આકાશ તત્વ—“સંચારી.”
આંખ—મેં રૂં રોહના.
આંખ અને ચશમા—હોં ડાં પેસીકાકા.
કેતામે બેગાપા—હોં સોં મુનશી.
કેળવણી—જું અં દેશાઈ.
ખોલાગાએ પંચાત—સર જં જં બેરેનેટ.
જમશેદ હોમ અને આતશ—જં જં મોહી.
જમશેદી નરોજ—અરદેશર સોં કામહીના.
જમશેદી નરોજ—“મનસુખ.”
જરથોસ્તી સને—એં ભીં કાંગા.
જંદગી ભેગવવાની બુગતી—હોં રૂં રાંદેરીઆ.
જેહરે જ દેહગાંની—સર જં જં જંભાઈ.
દાનેગ નામેએ જેહાંન—કરેદુનજ મરજખાન.
દેશી રાજ્ય—મનસુખરામ સુધરામ.
દ્રવ્ય—નં હીં પટેલ.
ધર્મ વીચાર—કવી નમદાશંકર લાલશંકર.
ધર્મ વીધેનો ભાણ—બેરામજ એં મલખારી તથા
નં મં મોખેદજના.
નીતીબોધક નીખંધ—અરદેશર રૂં મુસ.
નીતી વચન—કરસનદાસ મુજજ.
ખારસી પ્રાર્થનાની પુખીઓ—જું એં પાવડી.
પ્રાણી વર્ણન—ખં મં મેહતા.
પ્રાણી સંગ્રહ—એં જં ખારી.
પુનરની તાહ પ્રખંધ—ગુજરાત વં સોસાયટી.

પુરાતમ અંતર્યામીના—દાં ખં દેરહી.
પાળ વીચાર નીખંધ—કવી દલપતરામ ડાં
ભુત નીખંધ—કવી દલપતરામ ડાલ્યાભાઈ.
મધુપાન—હોં ડાં પેસીકાકા.
મા અને છોકરાં—નારાયણ હેમચંદ્ર.
માહરે સ્વપ્ન—જેં અં તાલવારખાં.
મુકતા—મુકતાખાઈ.
મુખના શીર સટાની તવગીખ.
ચોગ વીદ્યા—રૂં મં મોખેદજના.
રસાયન શાસ્ત્ર—કેં રૂં વીકાલ.
વીવેક વાણી—કરેદુન જં મરજખાન.
શરીર વીધ્યા—હોં નં કેપર.
શરીર સાતી—કરેદુનજ મરજખાન.
શીઆપુરા કાકરો—જમશેદજ પાં કાપડપા.
શીર ને સટાખાજ—“મનસુખ.”
સંતોષ સુરતર—રણછોડભાઈ ઉદયરામ.
હાદેસા નામુ—કું અં રખાડી.
હોંદ દેવતાઓની ચીતમાળા—માણેકજ ખં મીનાચેર
હોમજના.

પરચુટણ.

અર્થ શાસ્ત્ર—અં સાં દેસાઈ.
અર્થ શાસ્ત્રના મુજ તત્વો—ચીં હં મેતાલવાડ.
અર્થ શાસ્ત્રની વાતો—ચીં હં મેતાલવાડ.
અકાર ગણીતના મુજ તત્વો—જં અં દલાલ.
છડયન લા રોપાટ—ગોં ખં વકીલ.
એંજ-પરનો મદદગાર—હોં એં એલચીદાના.
કલેક સંગ્રહ—જેં એં મરજખાન.
કેળવણી મકાર—મહીપતરામ રૂપરામ નીવકંઠ.
ખજોલ વીધ્યા—મહીપતરામ રૂપરામ.
ખુલાસે બદ—જેં એં કરાણી.
ગાયકવાડી કાપદાનો સંગ્રહ—સાંકિજયંદ મં
ગુજરાતવાસી ન્યાતોના રીવાજ—સર મં ગળદાસ
નથુભાઈ.
ગુજરાતી ઇસપનીતી—મં ખં મીનાચેહેર હોમજના.
ગુજરાતી ડીકેટરી—માં ખં મીનાચેહેર હોમજના.
ગુજરાતી પીગળ—કવી દલપતરામ ડાલ્યાભાઈ.
ગુજરાતી ભાષાનું નવું વ્યાકરણ—મં રૂં નીલકંઠ.
ગુજરાતી ભાષાનું (મોહું) વ્યાકરણ—રેવરંડ ટેલર.
ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ—ટીં સીં હોપ.
ગુલનરે હાલ—મુલ્લાં રેરતમ.
ઘોડાની માવજત—ખં સં સં તોક.
સુતી કહાડેલાં લખાણ—સોરાખજ ગાં ખં ગાડી.
જન રમુજ વારતા સંગ્રહ—રૂપરામ ઇરાની.
બદ કપડે મકારા—જં અં વ્યાસ.

જે દેશી સાહિત્ય. (યાહુ).

જોરાસટરીઅન કાલેન્ડર.
ટરનર અને ફીટરનો મદદગાર—એ. એ. રાન.
રોચકા સંગ્રહ—એ. એ. મરઝપાન.
દીવાની કાયદાનો સંગ્રહ—શુલાખીદાસ ગ.
કુપ્ત નીવારણ—એ. ન. ડાકતર.
નન ગાય—કવી નમદાશંકર લાલશંકર.
પદ્યાર્થ વીજ્ઞાન—મહીપતરામ રૂપરામ.
પારસીઓનું લીસ્ટ—મ. હો. જોગોસ.
પારસી મરત્યક—ખમનજ એ. પટેલ.
પંનામે મુલકાંદીશિખ—ફરફુનજ મરઝપાન.
ફ્રાન્કફર્ટ કાયદાનો સંગ્રહ—સાંકળચંદ મહા.
ખોરહાને કાતેલ—ફરફુનજ મરઝપાન.
ખોસ્તાન કેતાબ—ફરફુનજ મરઝપાન.
ભુતળ વીધ્યા—મહીપતરામ રૂપરામ.
માપ કરણનું પુસ્તક.
મુખધની હાઇ કોર્ટના ફેસલા.
મુસલમાની વારસા સંગ્રહ—આ. હ. મોલવી.
મુસલમાની મરેલ—એ. ના. વઝીલ.
મેથડુલ—જીમરાવ મોલાનાથ.
રમુલ કકરા સંગ્રહ—એ. એ. મરઝપાન.
રસાયન વીધ્યા—મહીપતરામ રૂપરામ.
રાજ્યના રીપુ—કા. કે. પટેલ.
હોરડ ચેરતરદીલની નશીલતો—ખરસેદખાઇ પે.
ડાકતર.

વાગખટ વૈદક ગ્રંથ—ખેલેચેરલાલ નથુરામ.
વીચાર સાગર—મ. સુ. નીપાડી.
વ્યુત્પત્તી પ્રકાશ—મહીપતરામ રૂપરામ.
સ્ત્રીમ એનજનનું વરણન—દી. શા. કાપડયા.
સ્થાનીક સ્વરાજ્ય—અ. ઉ. યાસીક.
સદર્તન—શાસ્ત્રી ગો. ખાપટ.
સ્ત્રી ધરમ નીતી—મુ. ની. મેહેતા.
સર્વોપયોગી વસખા સંગ્રહ.
શીરીન મઝમ—“કાકા કાહાણી.”
સુદરી શબ્દમંદીર—મહાસુખરામ હ.
સુખાધ પત્રીકા—નો. હ. લીવેદી.
સુખાધીત સંગ્રહ—પુ. મ. પંડયા.
સુરત રાયટ કેસ.
હીદ અને પ્રીતાન્યા—ઇ. સુ. દેશાઈ.
હુનરનો અરક—સો. કા. દાકતર.

મુસાફરી.

ઈંગ્લંડમાં પ્રવાસ—કરસનદાસ મુલજ.
ઈંગ્લંડમાં પ્રવાસ—રીખ ચુચુકઅલી.
ઈરાનમાં મુસાફરી—કા. હી. કેઆશના.

ગરેટ ખરીટન ખાતેની મુસાફરી—ટા. ફ. કરાકા.
શલીવરની મુસાફરીઓ—ફરફુનજ એ. મરઝપાન.
ચીનની મુસાફરી—દામોદર ઇરાવરદાસ.
ચીનનો હેવાલ—કા. સો. પટેલ.
દક્ષીણ હીન્ડુસ્થાનમાં મુસાફરી—દીનશા અ. તા.
લેયારખાં.
મહારાણી વીક્ટોરીયાએ હાયલેન્ડમાં ગુનરેલી જંદ.
ગો—પુતલીખાઇ ધ. વાડયા.
મુખધી કાશમીર—એ. એ. મરઝપાન.
મુખધી ચુરોપ—કરામજ દીનશાહ પીટીટ.
મુસાફરીનું વરણન—ધીરજરામ જગલવનદાસ.
ચુસેપ, અમેરીકા, જાપાન અને ચીન—ફ. હી. પીટીટ.
હીન્ડુસ્થાનમાં મુસાફરી—અરદેશર ફ. મુસ.

વાર્તા.

અફઘના સમુદર—જેહંગીર એ. મરઝપાન.
અંધેરી નગરીનો ગવર્સન—હ. દા. કંટાવાલા.
અરેખ્યન ટેલસ—ખ. ખ. સંજના.
અરેખ્યન નાઇટસ—ઇ. સુ. દેશાઈ.
અરેખ્યન નાઇટસ—ખી. એસ. માડન.
અરેખ્યન નાઇટસ—તાણ પારસી વીધ્યારથીઓ.
અરેખ્યન નાઇટસ—એ. એ. કરાણી.
અસલી વારતાઓ—કરામજ ખરસેદલ.
ઇરાન અને તુરક દેશની વારતાઓ.
ઇરાવતી—ઇ. હા. મોદી.
એક પરચરના પ્રતાપ—ખ. ન. કાખરાજ.
એલ કાકા—માણિકજ એ. વાછા.
કમલા કુમારી—ભવાનીશંકર નરસીંહરામ.
કાણુ થેલો—નંદશંકર વુલજશંકર.
કરણી તેવી પાર ઉતરની—જમશેદજી ખ.
કવેન્ડીન ડરવાડ—ક. ર. નાનજીઆણી.
કાદમ્મરી—ઇ. હ. પંડયા.
કામનાથ અને રૂપચંદરી—બાઇશંકર નાનાબાઈ.
કાવલાની કાંહાંજી—ખ. ન. કાખરાજ.
કેનેથ—ધ. ન. પટેલ.
ખંડરાવ ગાયકવાડ—‘શલકામ’.
ખુશરો શીરીનનો કીરસો—ખેનજ ર.
ગામડની ગલાલવજુ—માણિકજ ખ. મીનોએલેર હામ.
જના.
ચન્દ્રાત તથા કાઠીઆવાડની વારતાઓ—કરામજ ખ.
ચન્દેસ્તાન—કા. હી. કેઆસના.
ચલ શીરીના—રુસ્તમ ઇરાની.
ચલ્લી ગરીબ—કે. ન. કાખરાજ.
ગોલ્ડન ચલ—મા. એ. વાછા.
ગંગા—ઇ. સુ. દેશાઈ.
ગંગા ગોવીંદસીંહ—ઇ. સુ. દેશાઈ.

જે રેશી માહીત્ય (ચાલુ) -

ચતુરસી ગ—મંછાગમ ઘેલાભાષ.
હુપો પોલીસ ખાતાના બેઠ બરમો—માલિકલખ
મીનાચેહેર હોમલના.
લવણ પ્રજાત—નૌરાયણ હેમચંદ્ર.
તલેસમ—નેં જે મરજખાન.
તલેસમાતી વીટી અને સતી—“ રશીક ”
કુટી કહાણીઓ—પ્રતલીખાધ ધન વાડ્યા.
તારાખાધ—જે જે મરજખાન.
તોખેલ તરુલ—ખેરામજ કું મરજખાન.
કુખારી ખચુ—કે ન કાખરાલ.
રેલજંગ દહેર—ખ ન કાખરાલ.
ધીરજલું ધન—ખ ન કાખરાલ.
પરચન તેલન—જાં ખંકાપડ્યા.
પવીત પ્રનદા—ગી વી કાં દીવેદી.
પીરોન—ખ જે પટેલ.
પ્રેમરાય અને પ્રેમગવરી—૧૦ લાં મોદી.
પાંડુરંગ હગી—માં એ વાછા.
ખરજોનામાં—૧૦ પુ—કાં ખ સંજાણા.
ખરજોનામાં—૮૧૮ પુ—માં ખ મીનાચેહેર
હોમલના
ખર્ચેલ—રણછોડમાધ હંધરમ.
ખાગો ખહાર—નસરવાનલ ન મુકદમ. - -
ખાપુ ખાહમણ—માં એ વાછા.
ભુલ ભુલામરી—ખ જે મરજખાન.
માળનદરાનલું તલેસમાતી પ્રતલું—ખ તથા ખ
એસ માદન.
મારી મસ્તીની મોસમ, વગેરે—દીં મોં સધટ તંજા
માં એ વાછા.
મીડી મીડી વાતો—ગાં એ તવાડી.
મેરાવલ અંરેસ—ખેગમજ કું મરજખાન
મેહેરમસ્તની મુસાફરી—૧૦ મેં ખાનસાહેબ.
ગળપુત વીરરસ કયા—રૂંતમ ધરાની.
રત લસમી—જે એ તાલેયારખાં.
રાજવીર કયા—કુગમજ અમનજ.
રાણકદેવી—જે એ તાલેયારખાં.
રામેયાસ—ગીંધરલાલ દયાલદાસ.
રામેયાસની કયા—જં જુ દેગાધ.
લયના અને તલેસમાતી ખાગ—ધ ન પરલ.
લાલન વેરાગન—ગી વી દીવેદી.
વનરાજ ચાવડો—મહીપતંગમ ઉપરામ.
વક્ષારીનો વારમો—ખ જે પટેલ.
સદચણી વહુ—૧૦ લાં મોદી.
સાસુ વહુની લગધ—મહીપતરામ રૂપરામ.
સીતા—મનમોહનદાસ દયાલદામ.
સોપાલ ખચ્યાની સજની—ખ ન કાખરાલ.
ગીરસ્તેદાર—કાનેલ જયરામ.

શીવાલ, વગેરે—માં એ વાછા.
સોનારનો ગદ—‘શલકામ’
હાજખાખાનાં સાહસ કર્મો—રૂપસીંગ મં લં
હાતમ ખીન તમે—દીં કાં માસ્તર.
હાતમનામું—જે જે કરાણી.
હોશનઆરા—ખેગમજ કું મરજખાન.

દોધીમાં ગોસ્ત—‘ખાડ’ ગોસ્ત’ રાંધી તેમાં
થોડો કાંદાનો દાઢ નાખવો. પછી પેહેલાં દોધીને
છાલ છોલી કાપવું, અને જરા કાચું જ ચાખી
જેવું કે તે કવડું છે કે નહીં. જો કવડું હોય તો
ફેંકી દેવું. પછી પેલા મીઠાં દોધીના કટકા કરી,
તેમાંથી ખીયાં કાઢાડી નાખી, પેલી ગોસ્તની
તપીલીમાં નાખવા, અને સુલા પર મુકવું. ચ-
મચથી હંલ પાડલ કરી ઢાંકણ ઢાંકી દેવું,
અને તે ઢાંકણ પર પાણી ફેડો. ચરી રહે અને
પાણી ખલી જવા આવે કે ઇંગાર પર મુકો.
કેટલાકો અંદર ખાંડ નાખે છે.

દોરડાંને કોણી જતું અટકાવવાનો ઉપા-
ય—ચાલીસ ગ્રામ્સ મોરચયુ (Sulphate of
Copper)ને વણ પેંટ પાણીમાં, પીગલાવી
તેમાં ચાર દહાડા સુધી દોરડું ભીજવી રાખીને
પછી ધાંચમે હીવસે તેને સુકવવું.

દોરડું, પાણીમાંનું—જુઓ - ‘પાણીમાં
રહેતાં દોરડાંને મળજીત ખનાવવાની કલા.’

દોરા ચાને તાંતણા રંગવા.—કપડાં રંગ-
વાની જે જે રીતો આપી છે, તે પ્રમાણે જ
કરવું. જે રંગ જોઈતો હોય તેના પેહેલા અક્ષર
પરના તુલખાઓ જુઓ.

ડોવર્સ પાઉડર ખનાવવાની રી-
ત—Dover's Powder સંધીવા, જલ દર
અને ખીજાં દરદોમા દરદીને હંધ લાવવા માટે
અને દરદનું એરે કાણાડી નાખવાની નેમથી
આપવામાં આવે છે. એ પાઉડર ઘાને લુકી
નીચે પ્રમાણે ખને છે:—એક ભાગ ઇપીકાકુ-
આનહેની લુકી અને એક ભાગ સોલું અરીમ
લઈને આઠ ભાગ મદદેટ ઝોવ પોટાશમાં ઘુબ
છુંટવી. દર વખતે ખેથી ચાર ઝેન્સ જેટલી લુકી
લેવી, જેથી પરસેવાને રસ્તે એરે નીકળી જઈ
હંધ આવે છે. લુકી સેજ પાણીમાં નાખી
પીવી, તેની પછવાડે ઘણું પાણી પીવું નહીં.

ધનકારા, દીલના, ના ઇલાને—(૧) દ-
હાડમાં ત્રણ વખત બળે ચમચા ઓમાઇડ
ઓવ પોતાશીયમ મીલચર (લુઓ નુસખો) ના
પીવા (૨) એક અઠવાડ્યું સુધી દહાડામાં ત્રણ
વખત બળે ચમચા આયરન મીલચર (લુઓ
નુસખો) ના પીવા. દર વખતે ઉપલી બળે ચમ-
ચા દવામાં દર દીપાં દીકચર ઓવ દીહતેલીસ
(Tinc. Digitalis) ના ઉમેરવાં (૩) દહા-
ડામાં ત્રણ વખત બળે ચમચા લેન્સીયન ઓ-
ન્ડ સોડા મીલચર (લુઓ નુસખો) ના ત્રણ
દીપાં દીકચર ઓવ એકોનાઇટ (Tincture
Aconite) સાથે પીવાં. (૪) જે નખલાઇથી
થતા હોય તો દશ આઉંસ સાકર, દશ દ્રામ્સ
ગાવલુખાન, પાંચ દ્રામ્સ શુલે ગાર્જન, અને
ત્રણ દ્રામ્સ બાદરજ ખોયા લઇને સઘળાંનો
ખારીક લુકો કરી દશ આઉંસ પાણીમાં નાખી
આસરે દશ આઉંસ જેટલો શીરો ચાય ત્યાં
સુધી ઉકાલવું. એકથી દહોડ આઉંસ જેટલો
લઇને પાણી સાથે ભેલી દહાડામાં ત્રણ વાર
પીવું. (૫) જે અચરણથી અથવા ખીજાં કોઇ
કારણથી થતા હોય તો (ક) એક રતલ પાણીમાં
એક આઉંસ નીમરાતી છાલ, દહોડ દ્રામ્સ પી-
પલ, અને એક દ્રામ લવીંગ નાખી ઉકાલવું. આ
દવામાંથી બે આઉંસ જેટલી લઇ ત્રણ ત્રણ
કલાકે પીવી. (ખ) ત્રણ દ્રામ્સ અફસનતાર્ધન
રૂમી, બે દ્રામ્સ કર્કસ, બે દ્રામ્સ સોમજીલનાં મુ-
લીયાં, અડધો દ્રામ કસ્તુરી, અને અડધો દ્રામ
લુદખેદસતર લઇ સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી
વીસથી પાંતરીશ ઓન્સ જેટલો દહાડામાં ત્રણ
વાર પાણી સાથે શકવો.

ધંધાને લગતી કેલવણી—લુઓ 'હુનરને
લગતી કેલવણી'વાલી લખાન ખાખદ.

ધનુશવા.—જ્યારે કોઇને આંચકી યા
Tetanus થાય છે, ત્યારે દરદીના પેટ, ખરડો,
હાથ, પગ, ઇત્યાદી માંસના લોચાઓમાં સખત
ખેંચતાણ અને આંકરા આવવા ચાલુ રહે છે.
ઉપાયો:—(૧) ત્રણ દ્રામ્સ કાળાં મરી, ત્રણ
દ્રામ્સ પીપલ, ત્રણ દ્રામ્સ ગંધકના ફુલ, પોણા

દ્રામ લવીંગ અને અડધો દ્રામ વચ્ચનાગ લઇ
સઘળાંનો ખારીક લુકો કરી એકરસ કરો, અને
ત્રણ ત્રણ કલાકે ત્રણ ઓન્સ જેટલો ઉપલો
લુકો લઇ પાણી સાથે દરદીને શકાડવો. (૨)
લુઓ 'આંચકીના' ઇલાને.

ધર્મ—લુઓ 'પારસી' તંપા 'હીન્દુ' તથા
'મુસલમીન' તથા 'પૃથ્વી'વાલી લખાન ખાખદો.

દ્વીવેદી, મોદેસર મણીલાલ નલુભાઇ—
જાહેર લખનાર 'માણુ વીનીમય' તથા 'સીધ્યાંત
સાર' તથા 'ઉતર રામ ચરીત્ર' તથા 'કાન્તા'
ઇત્યાદી પુસ્તકો પ્રસીધ્ધ કરેલાં છે.

ધાતુ, ઉંચાં ઘડીયાલોના ચંગ માટે—
Pendules યાને પેરીમના ઉંચી કારીગરીનાં
ઘડીયાલોના કુલીયાં માટે નીચલી મેલવણી
વપડાય છે:—૭૨ ભાગ તાંબુ, ૨૬. ૫૬ ભાગ
કલાઇ, અને ૧.૪૪ ભાગ લોખંડ.

ધાતુઓ—લુઓ (૧) ક્ષીરનીયા ધાતુ,
(૨) એરીગતન ધાતુ, (૩) પીંચ બેક, (૪) લો-
રેન્સીસ મેટલ, (૫) ક્વીન્સ મેટલ, (૬) સ્પે-
ક્યુલમ, (૭) લાઇનીંગ, (૮) ઓંઝ, (૯) તો-
અંબેક, (૧૦) સ્તીરીયો ટાઇપ, (૧૧) કોક
મેટલ, (૧૨) વગેરે, વગેરે.

ધાતુ, જલદીથી પીગલે એવી—(૧)
આઠ ભાગ ખીસમઠ, પાંચ ભાગ સીસું અને
ત્રણ ભાગ કલાઇ લઇ સઘળાંને પીગલાવો.
(૨) બે ભાગ ખીસમઠ, પાંચ ભાગ સીસું,
અને ત્રણ ભાગ કલાઇ લઇ સઘળાંને પીગલાવો;
આ ધાતુગરમ ખલખલતાં પાણીમાં પણ પીગલી
જાય છે. (૩) ત્રણ ભાગ સીસું, બે ભાગ કલા-
ઇ, અને પાંચ ભાગ ખીસમઠ, લઇ સઘળાંને
પીગલાવો. આ ધાતુઓ સ્તીરીયો તાઇ-
પમાં પણ વપડાય છે. ખચ્ચાંઓને રમવાના
ચાહે કપ પણ એજ ધાતુના ખનાવે છે: જેથી
ગરમ પાણીમાં ઘોળતાં પીગલી જવાથી છોક-
રાંઓ અજખ થાય છે.

ધાતુ, ઝાંઝ, છમછમીયા માટે.—(૧)
ધ્રોતેર ભાગ તાંબુ, અને ખાવીસ ભાગ કલાઇ
લેવો. (૨) એંસી ભાગ તાંબુ અને બીસ
ભાગ કલાઇ લેવો. નરમ કરતી વખતે વાર-
વાર ટીપવું. (૩) સો ભાગ તાંબુ અને પ-

ચીન ભાગ કલાઈ લેવો. જો મોઢો અવાજ કાઢનારી કરવા માંગતા હોવો તો ઝોટી કાઢાડ્યા પછી તે જાણસને ખુબ લાલચોલ તપાવવી, અને પછી તેને તરતજ થંડાં પાણીમાં ધોળી દેવી.

ધાતુ, સ્પેક્યુલમ.—દુરળીન ઇત્યાદી ચીન્તિ માટે Speculum Metal નામની જે ધાતુ વપાય છે, તે ખનાવવા માટે એકસો સાડી છવીસ ભાગ ત્રાંચ અને ઝોગણસાઠ ભાગ કલાઈને તાવી એકરસ કરો.

ધાતુ, સફેદ.—(૧) જો કાણુ જોઈએ તો ખત્રીય આંહિસ પીતલના પત્રાં, જે આંહિસ સીસું, જે આંહિસ કલાઈ, અને એક આંહિસ જસત. (૨) જો નરમ જોઈએ તો ધેધાસી ભાગ કલાઈ, અઢાર ભાગ સીસું, પાંચ ભાગ સુરમાની ધાતુ, એક ભાગ જસત, અને ચાર ભાગ ત્રાંચ.

ધાતુ સાથે કાચ વલગાવનારી મેલ-વણી—ત્રણ ભાગ રાજ (Resin), એક ભાગ કોસ્તીક સોડા (Cassick Soda) અને પૂર્વિ ભાગ પાણીના લઈ તેમને સઘળાને ઉકાળવું, જેથી એક જાતનો સાજ થયો. પછી તે સઘળાને તોળી જોઈ તેના અડધા વજણુ જેટલું પ્લાસ્ટર ઓફ પેરિસ (Plaster of Paris) નાખવું. આ જાતના સુંદર, પર પાણી યા સરકાની અસર થતી નથી.

ધારવાર રૂ—ધારવાર, વગેરે જીલ્લાઓમાં એ રૂ ઉગાડવામાં આવે છે. ધારવાર જીલ્લો મુખ્ય ઇલાકાના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલો છે, અને તે ઇંગ્લેન્ડ સરકારને તાંબે છે. એ તાલુકો ૪૩૫ ચોરસ માઈલ છે, અને તેમાં ૧૦,૪૭,૨૪૫ માણસની વસ્તી છે. એ ઇલાકાની જમીનને આપણે ત્રણ ભાગોમાં વહેંચી નાખીશું (૧) લાલ; (૨) કાળી; અને (૩) તપ-ખીરીયા રંગની લગરી માટી. એમાં જે કાળી મટોડી છે, તેને રેગર ચાને રૂની માટી તરીકે સાધારણ રીતે ઝોલખવામાં આવે છે. આ કાળી જમીન પરજ ધારવારની ઉપજ અને વેપાર લટકેલો છે, એમ જણાવીશું, તો તે ખોટું કહેવાશે નહીં. એ કાળી માટી જે થી વીશ શીટ

હંડી હોય છે. ત્યાંની ખીજ જાતની જમીનને જ્યારે વરસમાં ખેતી ત્રણ વખત ખેડીને ખાતર પુરવામાં આવે છે, ત્યારે આ કાળી જમીનને વરસમાં ફક્ત એક વખત ખેડવામાં આવે છે, અને તેમાં કડાચજ ખાતર (જુઓ 'ખાગાચત') પુરવાની કાલજ લેવાય છે; જેમ થકું જોઈતું નથી. જો ત્યાં સંભાલથી રૂની વાવણી કરવામાં આવે તો એજ ધારવાર રૂમાંથી ૫૦ થી ૬૦ નંખરનું સુતર (જુઓ 'સ્પીનીંગ, કોટન') કલાડી રાકાય, એવું અનુભવીઓનું મત છે. ધારવારમાં કેવી રીતે રૂની વાવણી કરવામાં આવે છે, તેના ત્યાં ખીજ દેશોના રૂના ખીયાં વાવી, જે અખતરાઓ કરવામાં આવ્યા છે, તે વીધે અમે 'રૂ' ના મઠાલો હેયલ આપેલી ખાખદમાં પુરતું ખોદ્યા છીએ. તોપણ હીન્દુ-સ્થાનમાં ધારવાર, ખંગાલ, મદરાસ, વગેરે ઠેકાણે રૂની વાવણી કયા માસમાં કરવામાં આવે છે, જાડો પર કુલ કયારે આવે છે, રૂનો પાક કયા માસમાં નીકલે છે, વગેરે દરશાવનારો કોઠો (૧ લો) આપ્યો છે (જુઓ પાત્ર ૧૪૩મું).

એ કોઠા (૧ લા) પરથી જુદી જુદી જાતના હીન્દી રૂ કયા માસોમાં ઉગાડવામાં આવે છે, તે તરત જણાઈ આવે છે. ૧૪૮માં સફા પર જાત જાતનો હીન્દી રૂ હીન્દુસ્થાનના કયા ઇલાકાઓમાં ઉગાડવામાં આવે છે, તે જણાય છે.

દર પોના જે વીધા (એક એકર) જેટલી જમીન પર હીન્દુસ્થાનના જુદા જુદા ઇલાકાઓમાં ઉગાડવામાં આવતા રૂ પછવાડે કેટલો ખરચ ખેસે છે, તે ૧૪૩ માં સફા પર છપેલો કોઠો (૨જો) દેખાડે છે. (જુલો કોઠો ૨ જો.)

રૂનો પાક ઉગાડવા માટે દર પોનાજે વીધા (એક એકર) દીઠ જે ખરચ થાય છે, તે આપણે ૨ જો કોઠા પરથી જોઈએ. ત્રીજી (૩જો) કોઠો હીન્દુસ્થાનનાં જુદાં જુદાં મઠકે કેટલા વીસ્તારમાં સરાસરી રૂની વાવણી કરવામાં આવે છે તે, તથા દર પોના જે વીધા જેટલી રૂની ખેતીની પેદાશ દેખાડે છે. જુઓ ૧૪૪ મો સફો.

૩ની વાવળી ઈ ના વખતનો કોડો.—કોડો ૧ કો.

ક્ર.	કોડો માટે નમૂનો કરવાનો માસ.	બી રોજનાનો વખત.	કપડે કુલ આવે કે.	કપા માસમાં એકો કરવાનો માસ કે?	કપા માસમાં નવો પાક નીકળે થાય કે.
જમરાવળી.	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ.	ઓક્ટો—નવેમ.	નવેમ—ડિસેમ.
કેમ્બતા.	ઓગસ્ટ.	ઓગસ્ટ.	ડિસેમ્બર.	ફેબ્રુ—મારચ.	એપ્રીલ—મે.
જલગામ.	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ.	ઓક્ટો—નવેમ.	નવેમ—ડિસેમ.
ધારવાર.	ઓગસ્ટ.	ઓગસ્ટ.	ડિસેમ્બર.	ફેબ્રુ—મારચ.	એપ્રીલ—મે.
ધોળેશ ...	જુનની આખેડી.	જુલાઈ.	સપ્તે-ઓક્ટો.	જાન્યુ—ફેબ્રુ.	મારચ.
બંગાલ.	મે-જુન.	જુલાઈ—ઓગસ્ટ.	સપ્તેમ્બર.	ઓક્ટો—નવેમ.	નવેમ—ડિસેમ.
બરગ ...	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓક્ટો—નવેમ.	જાન્યુઆરી.	ફેબ્રુઆરી.
આવનગર	જુનની આખેડી.	જુલાઈ.	સપ્તે-ઓક્ટો.	જાન્યુઆરી.	ફેબ્રુઆરી.
વેસ્તરન...	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ—સપ્તે.	જાન્યુ—ફેબ્રુ.	એપ્રીલ.	મે—જુન.
હાંમનપાટ.	જુન.	જુન—જુલાઈ.	ઓગસ્ટ.	ઓક્ટોબર.	નવેમબર.

દર એકર (૧૫૫ વીંછા) જમીન પર ૩ની વાવળી ઈ નો ખરચ.—કોડો ૨ નો.

ખાખદ.	મહારા ઈલાકો.	આઉદ...	વાળ્ય પ્રાંતો.	મુંખઈ ઈલાકો.	ખાખદ.	મહારા ઈલાકો.	આઉદ...	વાળ્ય પ્રાંતો.	મુંખઈ ઈલાકો.
કોળ ફેરવનો	૩- ૮	૩- ૦	૩- ૦	૩- ૧૨	૩ તોરવો....	૧- ૮	૪- ૦	૪- ૦	૧- ૮
દેશ ભાગવો	૦- ૪	૦- ૪	૩ સાક કરવો....	૧- ૧૪	૧- ૧૪
ખાતર	૩- ૦	૩- ૦	(કોઈ ક- દાય)	જમીન બાહે	૧- ૪	૧- ૮	૧- ૮	૨- ૦
ખી	૦- ૮	૦- ૨	૦- ૨	૦- ૪	જુમલો...	૧- ૧૨	૨૨- ૮	૨૨- ૮	૭- ૮
વાવળી	૦- ૮	૦- ૧૩	૦- ૧૩	૦- ૮	પંજાબમાં દર એકર જમીન ૩ની ખેતી કરવાનો ખરચ રૂ ૦ ૬—૧૦—૯ થી રૂપયા ૨૫—૧૫—૬ નો ખિસે છે. ત્યાં ખાતરનો ઉ- પયોગ કરવામાં આવે છે. ખીરાંરમાં દર એ- કરે ૧૩ થી ૧૫ રૂપયા ખરચ થાય છે.				
નકામાં રોપા કાઢવા...	૧- ૮	૩- ૦	૩- ૦	૧- ૮					

જાન્યુઆરી ૩ (ગાલ).

હિન્દમાં ૩ની ખેતીના સરાસરી વીસ્તાર અને ઉપજનો કોઠો,—કોઠો ૩નો.

પ્રાંત યા ખેલાકો.	સાધારણ વીસ્તાર. એકર.	ઉપજ (સાદ ૩) રતલ.	દર એકર દીઠ ઉપજ. રતલ.
આસામ	૩૯,૮૦૦	૫૯,૩૦,૨૦૦	૧૪૯
નીઝામનું રાજ્ય...	૧૦,૧૬,૦૦૦	૫,૩૨,૧૨,૦૦૦	૫૩
પંજાબ....	૮,૮૬,૦૦૦	૫,૦૦,૦૦,૦૦૦	૫૭
બીહાર	૨૦,૩૩,૦૦૦	૧૭,૧૫,૦૦,૦૦૦	૮૪
બંગાલ....	૨,૦૦,૦૦૦	૧,૬૦,૦૦,૦૦૦	૮૦
મદરાસ...	૧૬,૭૫,૦૦૦	૬,૨૦,૦૦,૦૦૦	૩૭
મધ્ય પ્રાંતો	૬,૫૦,૦૦૦	૨,૬૬,૫૦,૦૦૦	૪૧
મધ્ય હિન્દુસ્થાન	૨,૬૫,૦૦૦	૧,૫૦,૫૦,૦૦૦	૫૧
મુંબઈ	૨૫,૭૧,૦૦૦	૧૩,૧૧,૨૨,૦૦૦	૫૧
મુંબઈ ખેલાકાના દેશી રાજ્યો	૨૪,૪૨,૦૦૦	૧૨,૬૪,૨૫,૦૦૦	૫૩
રજપુતાના,	૫,૩૬,૦૦૦	૩,૬૦,૦૦,૦૦૦	૬૭
વાઘ્ય પ્રાંતો અને આઉલ	૧૬,૭૫,૦૦૦	૧૧,૪૦,૦૦,૦૦૦	૬૮
સીંધ	૮૦,૦૦૦	૧,૨૨,૦૦,૦૦૦	૧૫૨
બીજા પ્રાંતો	૩૭,૦૦૦	૨૪,૪૨,૦૦૦	૬૬

એ ૩નો કોઠો પરથી આપણે ૩ સરાસરી કોટલા વીસ્તારમાં હિન્દુસ્થાનના જુદા જુદા ભાગો પર રોપવામાં આવે છે, તે જ્યેષ્ઠ એ હીઝા ૧૮૯૦-૯૧ ના સરકારી વરસ (૧લી એપ્રિલ ૧૮૯૦ થી ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૯૧ સુધી) માટે હિન્દુસ્થાનના ખેલાકાઓમાં કોટલા વીસ્તારમાં ૩ની વાવણી કરવામાં આવી છે, તે વીષે વડી સરકારે પ્રગટ કીધેલા છેલ્લા (તાં ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૧ ના) રીપોર્ટ પરથી નીચલી

ખીની જણાય છે:—

	એકર.
પંજાબ.....	૮,૭૧,૦૦૦
બીહાર.....	૨૪,૪૩,૦૦૦
મદરાસ.....	૧૧,૭૦,૦૦૦
મધ્ય પ્રાંતો.....	૭,૦૩,૦૦૦
મુંબઈ.....	૫૭,૪૬,૦૦૦
વાઘ્ય પ્રાંતો.....	૧૫,૫૮,૦૦૦
સીંધ.....	૧,૦૪,૦૦૦

૬૦ વાર્ષિક : (૨ાઉ).

૨૧, ૩૧, ૮૦૮ પાકી ગાંઝડીનો હીન્દુસ્થાનમાં લી એપ્રિલથી ૩૧ મી માર્ચ સુધીનું ગણાય હત્યો હતો. જ્યારે તા. ૨૮ મી જાનેવારી છે.) માટે ૨૨, ૩૦, ૧૬૮ રૂની પાકી ગાંઝડીની ૧૮૯૧ એ મુંબઈની એમ્બર એવ કોમર્સની હતી લખી છે. લગભગ નવાણું હતર પાકી મહેલી મલામા જે રીપાર્ટ વંચાયો હતો, અને ગાંઝડીનો તફાવત દેખાડે છે. દર પાકી ગાંઝડી જે છાપી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં ૧૮૮૯-૧૮૯૦ ના સરકારી વરમ (સરકારી વરમ તા. ૦૧ મહિદ મણુ યાને ૩૯૨ (કુલોકે ૪૦૦) રતલ વજનથી થાય છે.

દર વરસે હીન્દના જુદા જુદા ભાગોમાં રૂ કેટલો ખપે છે ને, અને ત્યાંના દર માણસ દીઠ ખપનો અડસટો દરશાવનારો કોડો.—કોડો પેમો.

જિલ્લાકો યા પ્રાંત.	રૂનો વાર્ષિક ખપ: (રતલ)	દર રહેવાસી દીઠ વાર્ષિક ખપ: (રતલ.)
આસામ	૩૬,૯૬,૦૦૦	૬
નીઝામનું રાજ	૧,૪૬,૭૨,૦૦૦	૧૨
પંજાબ	૬,૬૯,૭૬,૦૦૦	૨૬
ખીસર	૬૧,૬૦,૦૦૦	૨૬
ખંડાલ	૫,૦૪,૦૦,૦૦૦	૬
મદરાસ	૧,૮૪,૮૦,૦૦૦	૩
મધ્ય પ્રાંતો	૧,૦૩,૬૦,૦૦૦	૬
મધ્ય હીન્દુસ્થાન	૬૮,૩૨,૦૦૦	૬
* મુંબઈ	૧૫,૨૪,૩૨,૦૦૦	૬
રજપુતાના ...	૨,૮૫,૬૦,૦૦૦	૨૫
વાળ્ય પ્રાંતો અને આહિદ	૩,૩૬,૦૦,૦૦૦	૬
ખીલ પ્રાંતો	૨૮,૦૦,૦૦૦	૬

* કચ્છ, જામણપોર અને ગોવા વચ્ચેના જે નીકોણાકાર જમીનોનો ચોટો કકડો છે, તેને મુંબઈ જિલ્લાકો કહે છે. એમાં મધ્ય હીન્દુસ્થાન, મધ્ય પ્રાંતો, ખોગર અને નીઝામ હઈદરાબાદના ચોક્કસ ભાગો આવ્યા હપરાંત મુંબઈ, ધારવાર, સાવંતવારી, કાઠીયાવાર અને કચ્છ પણ સમાઈ ગયાં છે.

ધારવાર ૩. (ચાંણ).

બુદ્ધી બુદ્ધી જાતનો હીન્દી ૩.—કોઠો ૬ ઠો.

રૂઝ વેપારી નામ.	રેસાની લંખાઈ. તણ.	રેસાનો ધેરાવો. તણ.	કેટલા નંબરનું ઝતર કાઢી શકે.	સુતરની જાત. ત્વીસ્ત=કપડાં માંનું ઉણું ઝતર.	રૂઝ હંક ખ્યાન.
ઉમરાવતી	૩ થી ૧૬	.૦૦૦૮૪૭૨૦	૨૦ ઝધી.	ત્વીસ્ત(કઠણ) તથા વેક્ત (નરમ)	હમેસાં ચોડો ઘણો કચરા સાથનો. મુખ્ય કરી હલકી જાતમાં કચરો વધારે. રંગ ક્રીમ (Creamy) યાને મલાઈ જેવો. રેસો ઘણો મજબૂત અને સરખો.
કોમ્પટાહ (સુરત)	૩ થી ૧	.૦૦૦૮૪૭૧૫	૧૫ ઝધી.	વેક્ત (નરમ)	પાદડાં, ધંબારીક કચરાનો મોટો જઠો ભેલાયલો હોય છે. રંગમાં આંખો ખદામી યાને જુરો યાને તપખીરીયા. રેસા જરા નખલા.
તીનેવેલી	૧૬ થી ૧૬	.૦૦૦૮૨૬૨૬	૨૬ ઝધી.	ત્વીસ્ત(કઠણ)	વજણસર મજબૂત. આંખો ક્રીમ યાને મલાઈ જેવા રંગનો. અતી સ્થિતિસ્થાયક. (Elastic) ઝણુ ધરાવનારો. મધ્યમ રીતે સાફ.
ધારવાર	૧૬ થી ૧૬	.૦૦૦૮૨૬૨૪	૨૪ ઝધી.	ત્વીસ્ત અને વેક્ત.	સાધારણ રીતે કચરા વગરનો. કેટલીક વેલા ગાસડોચોમા રેસા તુટેલા આવે છે. ખીન્ન ઝણુ 'ભરૂચી' ૩ પેઠે.
ધોલેરા	૧૬ થી ૧૬	.૦૦૦૮૪૭૨૦	૨૦ ઝધી.	વેક્ત.	ઘણો કચરાથી ભરેલો. રંગ ધોળાસ પર. મજબૂતીમાં રેસા જરાક નખળા.
ભરૂચી (સુરત)	૧૬ થી ૧	.૦૦૦૮૩૩૨૮	૨૮ ઝધી.	ત્વીસ્ત અને વેક્ત.	ઘણા આંખો સોનેરી રંગનો. સાફ. રેસાઓ મધ્યમ મજબૂતીના.
મદરાસ (વેસ્ટરન)	૩ થી ૧	.૦૦૦૮૩૩૨૦	૨૦ ઝધી.	ત્વીસ્ત.	ઘણાજ કચરાથી ભરપૂર હોવાથી વાપરતા ખગોડ ઘણા થાય છે. ઉમરાવતી કરતાં વધુ ઘેરા રંગનો. રેસા મજબૂત.
ખંગાલી	૩ થી ૧	.૦૦૦૮૧૮૧૫	૧૫ ઝધી.	ત્વીસ્ત.	કચરાથી ભરપૂર. રેસો સુવાળો નહી છતાં મજબૂત. આંખો સોનેરી રંગનો.
હીન્નધાર	૩ થી ૧૬	.૦૦૦૮૩૩૪૦	૪૦ ઝધી.	(મુખ્ય કરી ત્વીસ્ત.)	હીન્દી રૂમાં સહથી મરસ જાતનો. રેસા ઘણાજ આંખો સોનેરી રંગના મજબૂત. કેટલીક વેલા કચરાનો ભેલ.

ધારવાર ૩. (ચાલ.)

કુન્યાના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉગાડવામાં આવતા કેટલીક જાતના
રૂનો કોઠો—કોઠો ૭ મો.

ક્યાં ઉગે છે ?	રૂનું વેપારી નામ.	રેસાની લંબાઈ તથા	કેટલા નંબર- નું સુતર કાઢી શકે.	રૂનું હુંક ખ્યાન.
અમેરીકા	અપલેન્ડ	૬૦ થી ૧૩	૧૨૦ સુધી.	રેસા નરમ અને લંબાઈમાં સેજસાજ કમતી; એ રૂ હમેશાં સાફ અને વેશ્ત (નરમ) સુતર માટે ધણી સરસ છે.
આફ્રીકા	આફ્રીકન	૬૦ થી ૧૩	૧૬ સુધી.	રેસા સુવાળા નહી. રંગ પણ તેજસ્વી મળી.
ઈજીપ્ત	ઈજીપ્સીયન	૧૩ થી ૧૬	૧૩૦ સુધી.	હુરાં યાને બ્રાઉન રંગના રૂના રેસા નરમ અને રેશમ જેવા, પણ સફેદ રં- ગના રેસા હમેશાં કઠણ તથા કઠોર હો- વાથી ૬૦ નંબર સુધીનું સુતર કાઢવા લાયક ગણાય છે.
અમેરીકા	ઓરલેન્ડસ	૧ થી ૧૩	૬૦ સુધી.	સઘલા અમેરીકન રૂમાં સરસ અને રેસા એક સરખા જે સફેદ રંગના રૂની ગાંસડીઓ આવે છે, તેમાં પાંદડાંની બેલ હોય છે; પણ જે મલાઈ યાને કીમી રંગનો હોય છે, તે સાફ આવે છે.
ઓસ્ટ્રેલિયા ...	ઓસ્ટ્રેલિયન ...	૧૬ થી ૨	૨૦૦ સુધી.	‘સી આયલંડ’ને મળતો.
અમેરીકા	તેક્સાસ	૬૦ થી ૧૩	૬૦ સુધી.	અપલેન્ડ રૂ કરતાં રેસા વધારે મજબૂત; પણ પાંદડાંની ઘણી બેલ ઉપરાંત દેખાવમાં ઓછો ચલકાતવાળો.
અમેરીકા ...	એઝીલેન્ડસ ...	૬૦ થી ૧૩	૫૦ સુધી.	સાધારણ રીતે રેસા સુવાળા નહી. એ રેસાના સુતરને હાથ લગાડતાં તે તારના જેવું લાગે છે. સુરતી રૂ સાથે બેલ કરવા લાયક.
અમેરીકા	વેસ્ટ ઇન્ડિયન	૬૦ થી ૧૩	૪૦ સુધી.	રેસો ઠીક; પણ દર પાકે રંગ જુદો.
અમેરીકા	સી આયલંડ	૧૩ થી ૨૩	૩૦૦ સુધી.	કુન્યાના સઘળા રૂમાં સઘથી સરસ જાતના; રેશમ જેવા; સઘલી વાતે સારા; ઘણીક જાતના રેસા એકસરખા. અમેરી- કન જાત સઘથી સારી.

હજી 'ધારવાર ૩' (આણ).

આયલન્ડ' અને ઘોઝુબર્ 'ઓસ્ટ્રેલિયન' ૩ ધરાવતાં હોવાથી તેમનામાંથી ૨૦૦ થી ૩૦૦ નંબરનું સુતર કહાડી શકાય છે.

૬ કા કોડામાં હીન્દુસ્તાનના મુખ્ય ભાગોમાં ઉગતા ૩ના મુખ્ય નામો આપ્યાં છે. ઘણી વાર એજ ભાગોમાં આવેલાં ગામોમાં ઉગાડવામાં આવતા ૩ના નામો તે ગામના નામ પરથી આપવામાં આવે છે. પણ એક ક્ષતામાં, પણ જુદા જુદા ભાગોમાં, ઉગાડવામાં આવતા ૩ લગભગ એક બીજાને મળતા આવે છે, તેથી તેમનું દરેકનું ખ્યાન કરી અહીં જગ્યા શેકવા માંગતા નથી. એ પ્રમાણે ઉગાડવામાં આવતાં ૩નાં નામો અને તેમને કયે દેશો ઉગાડવામાં આવે છે, તેની ક્રકટ ટીપ નીચે આપી છે:—

ઉમરાવતી—મધ્ય પ્રાંતો, ખીરા, રજપુતાના (ખાનદેશ, ખીરા, ખારસી, અહમદનગર, વગેરે).

કોડોનાડા—કીસ્ના નદીની નજદીકના ભાગો (મુંખઈ ઇલાકાનો તથા નીઝામ હઈ-દરાખાદનો દક્ષીણ ભાગ, અને મદરાસ ઇલાકામાં આવેલાં મસૂલીપટમ તથા ગન્તુર, શેહરૌની નજદીકની જગ્યા.)

કોમ્પતા—મુંખઈ ઇલાકો (ધારવાર, ખીન્નપુર, ખેલગામ, ગોકાક, સાંવતવારી, વગેરે.)

તીનેવેલી*—મદરાસ ઇલાકાનો દક્ષીણ ભાગ (તીનેવેલી*.)

* હીન્દી ૩માં ભેલસેલ કેમ થાય છે, તેને એક દાખલો અહીં તાંકયે છીએ. થોડાંક વરસની વાટપર સરકારી અમલદાર મી. ફ્રીની (Mr. Frimie) પોતાના રીપોર્ટમાં તીનેવેલીથી લખે છે કે અહીં (તીનેવેલી) લગભગ સઘલા ખેડૂતો કરજદાર છે. તેઓના સરાફો અતી ઘણાં વ્યાજે નાણાં ધીરે છે. અહીંના ૩નો સઘલો વેપાર લગભગ યુરોપિયન આડ-ત્યાઓને હાથ છે. એ યુરોપિયન પેટ્રોલીઓ સારી જાતની ૩ ઉગાડવા માટે ખેડૂતોને ઉતેજણ આપ્યાને બદલે ખરાબમાં ખરાબ માલ કહાડવા આડકતરી રીતે કરજ પાડે છે. એ યુરોપિયન પેટ્રોલીઓ ઘણાજ હુલકે દરેક ૩ ખરીદવા અગાડીથી મરાફા સાથે સાદું કરે છે. સરાફ પુલકું ભેય છે કે એટલા ભાવમાં કદીની સારો ૩ આપી શકાય નહીં. છતાં, તેની ખાસે શુકતીઓને

ધારવાર—મુંખઈ ઇલાકો (ધારવાર, ખીન્નપુર, ખેલગામ, મુધલ, ગોકાક, વગેરે.)

ધોલેરા—કાઠીયાવાર (ધોલેરા).

નોરધરન—મદરાસ ઇલાકો (કડાપા).

ખંગાલ—મધ્ય હીન્દુસ્તાન, પંજાબ, વાંચ પ્રાંતો, આહદ, અને રજપુતાના.

ભરૂચ—મુંખઈ ઇલાકો (ભરૂચ અને સુરત.)

ભાવનગર—ગુજરાત (કાઠીયાવાર: ભાવનગર.)

વેસ્તરન—મદરાસ ઇલાકો, મુંખઈ ઇલાકો, અને હઈદરાબાદ. (ખેલારી, શુલી, આદોની, કરનુલ, શોલાપુર, વગેરે.)

સાલેમ ચા કોઈમ્પેટોર—મદરાસ ઇલાકો (સાલેમ, કોઈમ્પેટોર, આરકોટ.)

સીધ—સીધ તથા પંજાબ.

સુરત—મુંખઈ ઇલાકો (સુરત.)

હીંગનઘાટ—મધ્ય પ્રાંતો અને ખીરા.

ઉપલી ટીપ પરથી જણાશે કે ધારવાર ૩ મુંખઈ ઇલાકાના ધારવાર, ખીન્નપુર, ખેલગામ વગેરે દેશો ઉગાડવામાં આવે છે. જો કે એક ઇલાકાના ચોક્કસ વીસતારવાલા પણ જુદા જુદા ભાગોમાં ઉગતા ૩ ઘણા ખરો મળતા આવે છે;

તોયે નથી: કે ને શુકતીઓ યુરોપિયન પેટ્રોલીઓથી ખરીદી હતી. તે દલાલ સાથે ગોઠવણ કરે છે, કે ને દલાલને તે અગાડીથી એઓનાના પછસા આપે છે. દલાલ ખેડૂતો પાસે હલકે ભાવે ૩ ખરીદે છે. ખેડૂતોની અનુભવથી જાણીતા ચલણ હોય છે કે સારો ૩ ઉગાડવા મેહેનત લઈએ, તોપણ ઘેડા ને ઘેડાને એકજ લાક્ષીએ હાકવા જેવો દાખલો બનવાનો સંભવ રહે છે. વલી તેઓને બારે બજજ સા-હુકારને બરવાઈ હોય છે, તે તો જુદું. કીડા દલાલ ૩ ખરીદે છે. ત્યાર પછી ૩ને ચરકામાં સાફ કરવામાં આવે છે. પણ સારો ૩ નીકલ્યા પછી કોહી ગયેલો ૩ ખીયાં સાથે વદગી રહે છે, જેથી તેને એક પથરા વાટે છુંદી રેસા ખીયાંથી છુટા કરે છે. ત્યાર પછી ખરાબ ૩ સાથે સારા ૩ને ઘણી સંભાલથી ભેળી નાંખે છે. યુરોપિયન પેટ્રોલીઓને વધુ નફો મેલવવાની હોંસ હોવાથી તેઓ વલી દરેક ગાંસડીમાં ખીયાં ભેસે છે. ત્યારપછી તે કાચાનાઓ ખરીદે છે.

છતાં, ઘણી મેસા તેમની લંબાઈમાં નજીવ
 જેવા ફેરફાર થાય છે. દરેક ૩ નો વેપારી આ
 ૩ વીધે માળીતવાર સખસ નજી છે કે સારા
 તરીકે ગણાતા રૂમાં બીજી જાણીઓ રહેવા ઉપ-
 રાંત, જેમ તેની લંબાઈ માટી થાય તેમ તે
 ૩ મારી નતનો ગણાય છે: તેથી અમે અહીં
 હિન્દુસ્થાનના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉગાડવામાં
 આવતા ૩ની લંબાઈ સાથની ટીપ' નીચે આપ્યે
 છીએ. એ ટીપ પરથી તરત માલમ પરશે કે
 ધારવાર ૩ના ફેરફારી લંબાઈમાં પાણુ ઘણા
 ફેરફાર રહે છે; કોઈ કોઈ વેલા સારો નરસો
 થાક ઉતરે છે, ત્યારે પાણુ ફેરફાર થાય છે.
 ડોક્ટર વાતસન(Dr. Watson) નામના એક
 શસ્ત્રચે યોગેક વરમની વાટ પર હિન્દી ૩ના
 ફેરફારી લંબાઈ વીધે અખતરાઓ સાથે તપાસ
 કરીથી હતી: જેનું પરિણામ નીચે પ્રમાણુ છે. એ
 • પરિણામ આપણી દેશની મતલબ પર પાડશે:-

ક્યાં ઉગાડેલો? લંબાઈ (તરૂ).

અહમદનગર.....	૭૦થી ૧
આગ્રા.....	૬૦થી ૮૦
કોઈમખેર.....	૭૦થી ૧
કોઈમખેર.....	૮૦થી ૧૧૦
કોઈમખેર.....	૧૧૦થી ૧૨૦
ખાનદેશ.....	૬૦થી ૧૧૦
ગ્વાલ્યર.....	૭૦થી ૮૦
ગુજરાત.....	૬૦થી ૧૨૦
ગુજરાત.....	૬૦થી ૧૩૦
જલંડર ડોઆખ.....	૭૦થી ૮૦
જેપુર.....	૭૦થી ૮૦
દીનેસરીમ.....	૧૧૦થી ૧૩૦
તીનેલી.....	૬૦થી ૮૦
તીનેલી.....	૮૦થી ૧૧૦
તીનેલી.....	૬૦થી ૧૨૦
ત્રાવનકોર.....	૧૧૦થી ૧૫૦
ત્રીચીનાપોલી.....	૬૦થી ૧
દીલ્લી.....	૫૦થી ૮૦
ધારવાર.....	૮૦થી ૧
„.....	૬૦થી ૧૧૦

„.....	૬૦થી ૧૨૦
„.....	૧થી ૧૨૦
„.....	૧૧૦થી ૧૫૦
„.....	૧૧૫થી ૧૫૦
„.....	૧૨૦થી ૧૫૦
„.....	૧૩૦થી ૧૫૦
„.....	૧૧૦થી ૧૭૦
„.....	૧૪૦થી ૧૬૦
„ (કુખલી)	૧૪૦થી ૧૮૦
„.....	૧૫૦થી ૧૭૦
„.....	૧૫૦થી ૧૮૦
ખીસર.....	૭૦થી ૧
„.....	૮૦થી ૧
ખેલગામ.....	૭૦થી ૮૦
„.....	૮૦થી ૧૧૦
„.....	૬૦થી ૧૧૦
ખોલારમ.....	૮૦થી ૧
„ (દખણ)	૬૦થી ૧૧૦
ખંકાપુર.....	૬૦થી ૧૨૦
ખગાલ (કલકતા નજીક).....	૧થી ૧૩૦
ભરૂચ.....	૬૦થી ૮૦
„.....	૮૦થી ૧
મદરાસ.....	૮૦થી ૮૦
માઈસોર.....	૬૦થી ૧૨૦
„.....	૧૪૦થી ૧૭૫
લીંગાસુર.....	૬૦થી ૧૨૦
સુરત.....	૮૦થી ૧૨૦
„.....	૧થી ૧૨૦
રોઓપુર.....	૬૦થી ૧૧૦

ઉપલી ટીપ પરથી જણાશે કે ધારવાર ૩
 જેટલો ઉરફેર લંબાઈનો ખીન્ને એકબી હિન્દી
 ૩ નથી. ઉપર જણાવી ગયા તેમ ચઢતા નંખ-
 રનું સુતર કાઢવા માટે ખીજી સારી ખાસ્યતો
 (જેવીકે, જ્વેર, મજાહતાઈ, સુવાલાપણું, રંગ,
 ખાસીકાઈ અને સફાઈ) ઉપરાંત લંબાઈ ૩ના
 ફેરફાર માટે ઘણી અગત્યની છે; અને એમાંના
 સઘળા યા યોગા ગુણ અમેરીકન અને ખીન્ને
 દેશોનો ૩ ધરાવવાથીજ તે હિન્દી ૩ કરતાં
 સરખાઈ ભોગવે છે. વાંચનારને એ વીધે યોગો

વાર્તા-માળા.

અધીપતી—મીં માણેકજી એદલજી વાઘા

તે 'ગોહન ચલ', 'શીવાજી', 'પાંડુરંગ હરી', 'એદલ-કાકા', 'બાપુ બ્રાહ્મણ',
'રોખીનારા', 'મંગર મેરીયાં', 'કાઠિય આવ મોટે કીસ્તા'

વગેરે પુસ્તકોનાં કર્તા.

વારતા-માળા ચોપાન્યુ દર મહીને રીપન પ્રસમાંથી છપાઇ પાહેર પડે છે. એમાં ફક્ત દીલ પસંદ અને રમુજ સાથ જ્ઞાન મલે એવી ચુંદી કહાડેલી વાર્તાઓ આપવામાં આવે છે.

દરેક વાર્તા એવી રીતે જાપવામાં આવે છે કે પાછલથી ચોપડીના આકારમાં બંધાય શકાય. જેવી એક લંબાન વાર્તા પુરી થાય છે કે અમો દરેક ઘરાક પર તે વાર્તાના નામ સાથનું છાપેલું રંગીન કાગલનું કવર મફત મોકલીએ છીએ, જેથી ચોપડી બંધાવનારને ઘણું સવલ પડે. આથી દરેક ઘરાકને વરસની આખેરીએ ફક્ત રૂપીઆ એકમાં એક થા વધુ અસરકારક વારતાઓની ચોપડીઓ મળે છે.

ઘણા ખરા સોખીનોને "ઓપન બાઈડીંગ" પસંદ હોય છે, પણ ચોપાન્યુ દર માસે "સ્તીચીંગ" કરેલું છે. વાંચી વરસની આખેરીએ તેમ થઈ શકતું નથી. આ મતલબ ધ્યાનમાં રાખીને દરેક અંક સ્તીચીંગ કર્યા વગર મોકલીએ છીએ, જેથી દરેક વાર્તા છુટી "ઓપન બાઈડીંગ"માં પણ બંધાઈ શકાય.

ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રેન્ચ, અને અમેરીકન જાણીતા લખતારાઓની પ્રખ્યાત થયેલી ચોપડી-ઓમાંથી ઘટતા ફેરફાર સાથે તરજુઓ કરીને વાર્તાઓ આપવામાં આવે છે, એટલું જ નહીં પણ ઘણી સરસ "ઓરજનલ" વાર્તાઓ પણ આ ચોપાન્યામાં પ્રગટ થાય છે.

દરેક અંક 'ગુરુ અકુશાના કદના મોટા સોલ સફામાં પ્રગટ થાય છે, અને તે દર મહીને નીકલે છે.

ગરીબમાં ગરીબને પણ ચાનક આપનાર વાંચન મલે, એવા ઇરાદાથી આ "વાર્તા માળા" ચોપાન્યાની કીમ્મત વરસે ચારતેજ સાથે ફક્ત રૂપિયા એક ઠેકવી છે, જે આંગપર લેવામાં આવશે. ગુરુ અકુશાનનાં ઘરાકોએ ફક્ત ચાના આઠ મોકલવા.

પ્રગટ કરનારા:—બી. બી. મીસ્ત્રી અને અ. બી. સોલન.

વાર્તા-માળાનું વરસ અક્ટોબરથી શરૂ થાય છે.

ગુજરાતી 'સાઇકલોપીડ્યા'

સહી સસતું ચોત્રો સહીત પ્રગટ થતું માસીક ચોપાન્યું

ગુલ અફશાન.

અધીપતી—મી० અરુદેશ્વર દરામજી સોલન.

આ-પંચેજી ગુજરાતી માસીક ચોપાન્યાના જોડણી, ફેલાવો બીજાં એકબી ઇજેજી-ગુજરાતી તેમજ ગુજરાતી માસીક ચોપાન્યાનો નથી, એજ આ ગુલ અફશાનનું લોક પ્રીયપણું દેખાડી આપે છે.

ગુલ અફશાન દર માસે જોજામાં જોજા બનીસ સફામાં નીકલે છે, અને તે એવી રીતે છાપવામાં આવે છે કે બીજાં એ કદનાજ કોઇબી માસીકના આડવીસ સફા જોડણી થાય.

ગુલ અફશાનમાં દર અંકમાં જોજામાં જોજી એક સંપુરણ વારતા આપવામાં આવે છે; એ ઉપરાંત અતી રસીક આલુ વારતાઓ તથા બીજી લોકોપયોગી બાબદોનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

ગુલ અફશાનમાં દર માસે નવી નવી સોચોને લગતા વીધ્યાલયાસીક ફકરાઓ આવે છે.

ગુલ અફશાનમાં દરેક વારતા નીતીવાન, રસીક, અને ખાસ લખાવેલી આવે છે.

ગુલ અફશાનમાં કવીતાઓ, ગાયણો, અને વખતને અનુસરતી બાબદોનો સમાવેશ થાય છે.

ગુલ અફશાનમાં આવતું ઇજેજી લખાણ ખાસ સંભાલથી આવે છે.

કીમ્મત: વરસ ૧ નો ફક્ત રૂપીઓ એક.

ચોસ્ટેજ હીંકુરતાનમાં આઠ આના વધુ.

ગુલ અફશાનનું વરસ અકબરથી શરૂ થાય છે.

ફક્ત મુબઈ, કાલબાદેવી, રોપત પ્રી-ટીંગ પ્રેસમાં નામો નોંધાવવાં.

GUL AFSHAN.

EDITED BY

A. F. SOLON.

(64. COLUMNS.)

The largest and most widely circulated Anglo-Gujarat illustrated Monthly Journal.

THE GUL AFSHAN is the cheapest journal of carefully selected mass of information is given of Literature and Art within a small compass. It gives choice extracts leading European, American, and Indian Quarterlies Dailies.

Subscription: Re. 1. per annum; Postage 8 annas

Single numbers, 4 annas each.

RIPON PRINTING PRESS, KALBADEVI

નીચલી ચોપડીઓ મુબઈ, કાનપુર, રીયન પ્રીન્સીંગ પ્રેસમાંથી મલશે.	
ગુજરાતી સાહકલોપીડ્યાં ભાગ ૧ લો	૨૧૫૦ દોહડો
સર્વોચોગી નુસખા સંગ્રહ (૧૨૦૦ ઉપર નુસખાઓ)	૩૨૫૦ સંયા.
પાંક ખોરદેહ અવસ્તા (ચાકીતમાં રાખવાની)	૩૨૫૦ એક
પાંક ખોરદેહ અવસ્તા (મોટી)	૩૨૫૦ એક
પાંક ખોરદેહ અવસ્તા (નાના બાળકો માટે)	આના આઠી.
ગોદડન ગુલ. (વારતા)	આના ૭.
મારા મન્ત્રીની મોમમ	
મગર મેરીયા	(વારતાઓ) આના આઠ.
તોપખાનાનો ભંડાર (વારતા: ૨૪ બીજો સૈય)	આના ખાર.
પાંકરંગ હરી (વારતા)	આના આઠ.
એદલ કાકા (વારતા)	આના ચાર.
ફરુચરદીત ઉચરાત, શતોમ સાથે	આના એ.
પરાક્રમે નામું	આના ૭.
ક્રીસ્તમસ ચવચવ (વારતાઓ)	આના ચાર.
આકાશ તત્વ (કર્તા: "સન્યાસી")	આના એ.
ZOROASTRIANISM	આના પાંચ.
ભર્તૃચ પોથી (નરીબ જોવાની)	આના એક.

દરેક અ
ને નીકલે

ખાણ રૂપોખાણ કે દારાશાહની રચેલી નીચલી ચોપડી છપાય છે:—

ગરીબમાં ગરીબનું મુંડપ (વારતાઓ) આના ૭

૧) ચોખા-ચાંતી કીમ્મત

છે, જે આંગપર લેવામાં આવીને માલુકુ એ વાણર રમેથી નીચલી ચોપડીઓ છપાય છે:—

મવા. સં. ભાગ ૧ લે આના ૬૨૧

અમર કરનારા:—ખ

વાની-માખાનું

गुणवन्तराय आचार्य
-: तरङ्ग :-
शु. सा. प. बाईप्रैरीने लेख

